

621.1085

revista arhivelor

ANUL LVII

VOL. XLII

Nr.

3-4

80

CUPRINS

Pag.

ISTORIA — ȘTIINȚA A PREZENTULUI 247
AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

V. CÂDEA — Locul poporului român în istoria universală 254

— V. ARIMIA — Arhivele — tezaur de informare și educație patriotică 277

E. SASU — Tezaurul documentar al Radioteleviziunii 287

F. ION, G. IONESCĂ — Arhiva națională de filme, păstrătoare a fondului național de filme documentare 295

STUDII ȘI COMUNICĂRI

H. BRESTOIU, V. BOBOCESCU — Lupta poporului român împotriva unei mari nedreptăți istorice 303

TEMEIURI PENTRU O ISTORIE MULTIMILENARĂ

N. TRANDAFIRESCU — Glosele dace în lucrarea lui Dioscorides 317

DOCUMENTE

C. FENEȘAN — O nouă mărturie privind răscoala condusă de Horea (1784) 367

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

P. CONSTANTINESCU, V. SORESCU — Bazele organizării și funcționării unui sistem de documentare. Indexarea documentelor 372

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

I. GAL — Consfățuirea conducătorilor de Arhive din țările socialiste. București, 1980

I. BURLACU — Activități ale Arhivelor Statului prilejuate de al XV-lea Congres internațional de științe istorice

ȘT. HURMUZACHE — Convorbire cu R. H. Bautier

M. DOGARU — Lucrările Comisiei internaționale de diplomatică 408

*** — Cercetări în arhivele de peste hotare 408

CRONICĂ

I. GAL — Aspecte din desfășurarea celui de al IX-lea Congres internațional al Arhivelor 434

C. CRIVĂȚ, D. LIVEZEANU — Simpozionul internațional de paleografie greacă și diplomatică bizantină 438

*** — Lucrări premiate de Academia R. S. România 438

I. MAȚĂ — Sesiunea științifică jubiliară „Petrodava 2000” 440

M. TUDORICĂ, EL. GHEORGHE — Consfățuirii cu cititorii la București, Craiova, Iași 442

M. TUDORICĂ — Masă rotundă privind arhivele create de compartimentele de personal 447

LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE ÎN VOLUMUL XLII 449

CONSILIUL DE CONDUCERE :

Vasile Arimia — președinte, Dan Berindei, Ioana Burlacu, Iulian Cârțină, Costin Feneșan, Elena Gheorghe, Mihail Gubaglu, Viorica Hostiuc, Ștefan Hurmuzache, Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu, Alexandru Matel, Nicolae Mocioiu, Mircea Mușat, Maria Pîrvulescu, Emilia Poștăriță, Ioan Pușcaș, Ioan Ranca, Traian Rus, Maria Soveja, Mioara Tudorică.

COLEGIUL DE REDACȚIE :

Vasile Arimia, Ioana Burlacu, Costin Feneșan, Elena Gheorghe, Viorica Hostiuc, Ștefan Hurmuzache — redactor șef, Corneliu Lungu, Mircea Mușat, Mioara Tudorică

Redactor : Mioara TUDORICĂ

Secretar de redacție :

Elena GHEORGHE

Revista Arhivelor

Anul LVII
Vol. XLII

★

Abordând problemele României, ale conducerii în Balcani și cu toți
și cetini, trebuie să pornim deci de la comunitatea de interese a
noastre, care este o realitate ce s-a creat în cursul dezvoltării
problemele economice având rolul hotărâtor, la care s-a adăugat
pentru independență, pentru dezvoltarea științei și culturii, a

Se o asemenea viziune largă, științifică, istoricii români vor trebui
să abordeze problemele la Congresul internațional de istorie,
când s-a de necesitatea ca știința istorică să pornească de la reali-
tate, de la certitudinea respectării independenței naționale a popoarelor, ale
activității între ele, în vederea dezvoltării lor economico-sociale,
deplină și reciprocă și ale respectului reciproc. Desigur, trebuie
să se țină în vedere că în problemele de istorie există puncte de vedere
confruntări de idei, și chiar încercări de denaturare a adevărului
Faptul de aceea sarcina istoricilor noștri este de a contribui
la clarificarea acestor probleme pe baze științifice și în același timp,
de a riposta fermă oricăror încercări de a falsifica istoria de a
realitatea. Întotdeauna și în toate cazurile, toate problemele
naționale, trebuie să fie abordate în așa fel încât să ducă la adevăr
la divergențelor și contradicțiilor, ci la gășirea a ceea ce a fost
de comun, la sublinierea înălțămintelor pe care trebuie să le tragă
prezent și viitor.

Strategie deosebită trebuie să se acorde punerii cu putere în
rolului istoric al maselor populare, al popoarelor noastre, a luptei
pentru eliberare socială și națională.

În epoca noastră, când naționala s-a afirmat și se afirmă cu putere,
este esențial să se țină în vedere și problema naționalităților care se găsesc
în teritoriul unui stat sau altul, cu rolul ei în desfășurarea conștiinței
naționale. Ele trebuie să se bazeze pe faptele istorice, pe documentele autentice
de la noi, de toate tipurile, să se folosească folosiți în așa fel încât să
se asigure în același timp, în același timp, în același timp, în același timp
ca avem obligația conștiinței noastre să primim cu încredință
celulelor, fără deosebire de naționalitate, să țină

BUCUREȘTI, 1980

Nr. 3-4

„Deși își propune să cerceteze trecutul, istoria trebuie să pornească de la realitățile existente astăzi, pe care nimeni nu le mai poate schimba. Aceste realități arată că astăzi în Europa există națiuni independente, state care au granițe ce trebuie respectate — și orice punere în discuție a independenței și granițelor lor înseamnă o politică revanșardă, care nu ar duce decât la război. Tocmai de aceea trebuie să se combată orice încercări de a pune în discuție aceste realități existente astăzi în lume.

Abordând problemele României, ale conlucrării în Balcani și cu toți ceilalți vecini, trebuie să pornim deci de la comunitatea de interese a popoarelor noastre, care este o realitate ce s-a creat în cursul dezvoltării istorice, problemele economice avînd rolul hotărîtor, la care s-a udăugat lupta pentru independență, pentru dezvoltarea științei și culturii, a întregii civilizații.

Într-o asemenea viziune largă, științifică, istoricii români vor trebui să înfățișeze problemele la Congresul internațional de științe istorice, ținînd seama de necesitatea ca știința istorică să pornească de la realități, de la cerințele respectării independenței naționale a popoarelor, ale conlucrării active între ele, în vederea dezvoltării lor economico-sociale, pe principiile deplinei egalități și ale respectului reciproc. Desigur, trebuie să avem în vedere că în problemele de istorie există puncte de vedere diferite, confruntări de idei, și chiar încercări de denaturare a adevărului istoric. Tocmai de aceea sarcina istoricilor noștri este de a contribui activ la clarificarea acestor probleme pe baze științifice și, în același timp, de a da o ripostă fermă oricăror încercări de a falsifica istoria, de a denatura realitatea. Întotdeauna și în toate cazurile, toate problemele trecutului, trebuie să fie abordate în așa fel încît să ducă nu la ascuțirea divergențelor și contradicțiilor, ci la găsirea a ceea ce a fost și este comun, la sublinierea învățămintelor pe care trebuie să le tragem pentru prezent și viitor.

O atenție deosebită trebuie să se acorde punerii cu putere în relief a rolului istoric al maselor populare, al popoarelor înseși, a luptelor lor pentru eliberare socială și națională.

În epoca noastră, cînd națiunile s-au afirmat și se afirmă cu putere, în acest sens trebuie înțeleasă și problema naționalităților care se găsesc pe teritoriul unui stat sau altul, ca rezultat al îndelungatei conviețuiri istorice. Ele trebuie să se bucure de toate cuceririle civilizației socialiste din țările noastre, de toate libertățile, să poată folosi limba pe care o doresc, așa cum se asigură în România. În același timp, trebuie să înțelegem că avem obligația comună de a face ca prin munca unită a tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate, să triumfe socialismul

în fiecare din țările noastre, de a asigura, printr-o strinsă conlucrare, progresul lor rapid și multilateral, respectând principiile care stau la baza idealurilor societății socialiste.

Avem obligația să ducem o asemenea politică, inclusiv în domeniul istoriei, încât să contribuim la crearea unui viitor al prieteniei și frăției tuturor popoarelor. În judecarea faptelor și evenimentelor istorice să ținem seama de ceea ce trebuie să realizăm, de opțiunea noastră spre o politică generală de prietenie, de colaborare între popoare. Trebuie să fim fermi împotriva politicii imperialiste de forță, de dictat, pentru o politică de largă conlucrare economică, cultural-științifică, de egalitate și respect între toate popoarele. Numai așa istoria va servi adevăratelor scopuri ale științei și, totodată, năzuințelor noastre socialiste, politicii de dezvoltare a României, a poporului nostru, asigurându-i un loc demn, egal, în cadrul națiunilor socialiste, al tuturor națiunilor lumii. În acest fel vom aduce o contribuție importantă la creșterea nivelului științific al Congresului, la afirmarea lui ca o puternică manifestare a colaborării, a luptei pentru destindere, pentru independență națională și pace“.

NICOLAE CEAUȘESCU. *Curături la întâlnirea cu reprezentanți ai oamenilor de știință din domeniul istoriei, în „Scinteia” din 28 mai 1980*

MESAJUL ADRESAT DE PREȘEDINTELE NICOLAE CEAUȘESCU PARTICIPANȚILOR LA CEL DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE DE LA BUCUREȘTI

Doamnelor și domnilor,
Stimați tovarăși,

Îmi face plăcere ca, la deschiderea celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice, care își începe astăzi lucrările în București — capitala României socialiste, să vă adresez dumneavoastră, participanților la această prestigioasă reuniune internațională, un salut călduros și cele mai bune urări.

Țara noastră este bucuroasă să găzduiască această importantă manifestare științifică internațională care își propune să dezbată și să aducă noi contribuții la adâncirea cunoașterii istorice, la elucidarea unor probleme deosebit de importante privitoare la evoluția umanității, la dezvoltarea și influențarea reciprocă a diferitelor civilizații ce s-au succedat de-a lungul secolelor, la procesul complex al formării popoarelor și națiunilor, al constituirii și afirmării statelor naționale. Apreciem ca deosebit de important faptul că, pe ordinea de zi a Congresului dumneavoastră se află, de asemenea, dezbaterile unor aspecte ale dezvoltării istorice contemporane, a proceselor și tendințelor actuale ale evoluției societății omenești, a problemelor majore ale păcii și progresului în epoca noastră. Prin toată această vastă problematică, Congresul dumneavoastră

este merit să se înscrie ca un eveniment de seamă în viața științifică internațională, în dezvoltarea științelor istorice, și, totodată ca o contribuție pozitivă la mai buna cunoaștere și apropiere dintre popoare, la întărirea încrederii și colaborării internaționale, la cauza generală a înțelegerii, destinderii și păcii în întreaga lume.

În actualele condiții internaționale, care sînt deosebit de complexe, cea mai înaltă îndatorire și răspundere a istoricilor este ca, studiind dezvoltarea societății, evenimentele istorice, să desprindă din uriașa comoară de experiență acumulată de-a lungul mileniilor și să îmbogățească activitatea prezentă și viitoare cu învățăminte și concluzii pentru mersul înainte al popoarelor pe calea civilizației, pentru pacea și progresul întregii umanități.

Această misiune nobilă a istoriei se cere cu atît mai puternic accentuată astăzi, cînd — după cum se știe — evoluția contemporană este marcată de un șir de probleme grave și profunde, de fenomene și manifestări care creează pericole tot mai mari la adresa păcii și independenței popoarelor, a civilizației întregii omeniri. În aceste împrejurări se impune mai mult ca oricînd unirea și conlucrarea tot mai strînsă a popoarelor, a forțelor înaintate de pretutindeni pentru a opri această evoluție periculoasă a evenimentelor, pentru a pune capăt încordării și tensiunii din viața internațională și a asigura reluarea și continuarea politicii de destindere, colaborare și pace, de deplină egalitate și respect al independenței și suveranității popoarelor.

În viața internațională a avut loc, în prima parte a acestui an, o încordare deosebit de puternică, iar în prezent, ca urmare a acțiunii hotărîte a popoarelor, a opiniei publice mondiale, care nu s-au lăsat antrenate în măsuri extreme și au refuzat să facă jocul politicii de forță și de amenințare cu forța, asistăm la o oarecare diminuare a încordării din viața internațională. Totuși, în fapt, problemele care au generat această încordare există, n-au fost soluționate. Pe diferite meridiane ale lumii se mențin încă stări de conflicte și tensiune, manifestări ale politicii de forță, cursa înarmărilor cunoaște proporții uriașe, împovărînd tot mai greu popoarele și sporind pericolul unor noi războaie nimicitoare. În fața acestor realități este necesar să se facă totul pentru a se asigura soluționarea pe cale pașnică a tuturor acestor mari și grave probleme care confruntă omenirea, pornindu-se de la respectul independenței și suveranității fiecărei națiuni, de la necesitatea instaurării unor relații cu adevărat noi, de deplină egalitate, de încredere și largă colaborare între națiuni.

Se impune în mod deosebit să se acționeze cu toată hotărîrea pentru instaurarea unui climat de pace și securitate pe continentul european, de unde au pornit în secolul nostru două războaie nimicitoare și unde se află în prezent cea mai mare concentrare de arme, inclusiv atomice. În acest sens este necesar să se facă totul pentru buna pregătire și desfășurare a reuniunii de la Madrid încît aceasta să corespundă așteptărilor popoarelor, să dea un nou și puternic impuls dezvoltării largi și neîngrădite a colaborării statelor europene și, în mod deosebit, să pună pe primul plan convocarea unei conferințe consacrate dezarmării și dezangajării militare pe continent. În general, pornind de la realitatea că în lumea de azi cursa înarmărilor cunoaște proporții fără precedent, că anul acesta se cheltuiește pentru înarmări uriașa sumă de 500 de miliarde de dolari, trebuie făcut totul pentru încetarea cursei înarmărilor, pentru oprirea amplasării de noi rachete și arme de distrugere în masă, pentru trecerea la măsuri practice, concrete de dezarmare, îndeosebi de dezarmare nucleară, pentru alocarea uriașelor fon-

duri absorbite de înarmări în scopul asigurării progresului economic și social al popoarelor rămase în urmă, al dezvoltării civilizației umane. Este necesar, de asemenea, să se acționeze cu mai multă hotărîre pentru lichidarea stării de subdezvoltare în care se mai află o mare parte a omenirii, a marilor decalaje care despart țările sărace de țările bogate. În acest sens trebuie să se acorde o mare importanță apropiatei sesiuni a O.N.U., consacrată noii ordini economice internaționale.

Viața, realitățile lumii de azi demonstrează că soluționarea justă și durabilă a tuturor acestor mari probleme este de neconceput fără participarea activă, în condiții de deplină egalitate, a tuturor statelor, fie ele mari, mijlocii sau mici, fără deosebire de orînduire socială. Istoria poate aduce, desigur, și ea o contribuție importantă la stimularea eforturilor și a conlucrării popoarelor pentru rezolvarea acestor mari probleme ale epocii noastre. Relevînd învățămintele trecutului — atît factorii care au favorizat progresul și civilizația cît și cauzele care au dus la perioade de regres, la războaie și suferințe — istoria poate mobiliza larg conștiințele oamenilor de pretutindeni, popoarele din întreaga lume pentru a spune un NU hotărît războiului, politicii de înarmări, de forță și de amenințare cu forța, pentru a asigura soluționarea exclusiv pe cale pașnică, prin tratative, a problemelor litigioase evitîndu-se conflictele și înfruntările militare, pentru apărarea celui mai fundamental drept al oamenilor, al națiunilor : **dreptul la viață, la pace, la existența liberă și independentă.**

România participă activ la întreaga viață internațională, la eforturile pentru destindere și securitate, pentru întărirea încrederii și colaborării între națiuni. În acest spirit țara noastră acționează larg pentru dezvoltarea relațiilor sale cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială, pentru promovarea largă în viața internațională a principiilor deplinei egalități în drepturi, respectării independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc. al nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forța în raporturile dintre state.

În cadrul întregii politici a statului nostru socialist, acționăm ca cercetarea istorică națională să servească neabătut cauza înțelegerii și bunei vecinătăți, a prieteniei și colaborării popoarelor, a păcii și securității internaționale. În acest sens, pornim de la necesitatea de a pune cît mai deplin în lumină procesele obiective deosebit de complexe, care au avut loc în această parte a Europei și care au dus la formarea și dezvoltarea poporului nostru, ca și a popoarelor vecine, au determinat conviețuirea, influențarea reciprocă și întrajutorarea lor de-a lungul veacurilor.

Anul acesta sărbătorim împlinirea a 2050 de ani de la constituirea primului stat dac centralizat și independent — prilej de a adînci și mai mult cunoașterea trecutului istoric, a caracteristicilor definitorii ale procesului de formare a poporului român, a condițiilor materiale, sociale și spirituale specifice care i-au creat o fizionomie proprie și au determinat întreaga sa evoluție ulterioară. Strămoșii noștri, dacii, împreună cu romanii au dat naștere poporului român, au creat aici un stat puternic și au dus lupte grele pentru dezvoltarea de sine stătătoare. În același timp, ei au conlucrat activ cu popoarele vecine, cu celelalte mari civilizații ale antichității, pentru a înainta pe calea progresului. Cercetarea noastră acționează pentru a pune cît mai puternic în evidență această realitate istorică, arătînd, cu argumentele și dovezile materiale ale trecutului, că însăși existența națiunilor noastre de azi este, pînă la urmă, rezultatul faptului că înaintașii au știut să găsească calea de a se spri-

jini și colabora strîns, atît la bine cît și în momentele grele. Apreciem că, acționînd în felul acesta, cercetarea istorică servește pe deplin politica statului nostru socialist, de colaborare și bună vecinătate, de întărire a încrederii și înțelegerii între națiuni.

Trăim o epocă de profunde prefaceri revoluționare, naționale și sociale, de schimbări adînci în raportul mondial de forțe, o epocă în care popoarele lumii își afirmă cu tot mai multă hotărîre voința de a trăi libere, deplin stăpîne pe destinele lor, de a conlucra fructuos într-un climat de pace și securitate.

Avem deplină încredere că, acționînd unite, popoarele, forțele înaintate ale umanității pot asigura pacea și securitatea internațională, pot făuri o istorie nouă, fără războaie și vărsări de sînge, pot edifica și lăsa generațiilor viitoare o lume mai bună și mai dreaptă !

Doresc să-mi exprim, încă o dată, convingerea că lucrările celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice se vor înscrie ca o contribuție pozitivă la împlinirea acestor înalte deziderate, la eforturile generale pentru o mai bună cunoaștere și colaborare între națiuni, pentru afirmarea idealurilor umaniste de pace și progres în întreaga lume.

Cu această convingere, urez succes deplin lucrărilor Congresului !

NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele
Republicii Socialiste România

MESAJUL CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

Întruniți la București, noi, slujitorii științelor istorice din numeroase țări ale lumii, de pe toate continentele, la capătul unui amplu dialog, al unor aprofundate dezbateri în spiritul înțelegerii și al respectului mutual, pe deplin conștienți de importanța primordială pe care o au în zilele noastre problemele păcii, destinderii și cooperării între națiuni, ne exprimăm încrederea în contribuția pe care oamenii de știință din domeniul istoriei o pot aduce la soluționarea acestor probleme vitale.

Prin aportul său la cunoașterea și la edificarea conștiinței de sine a fiecărui popor și, pe această bază, la dezvoltarea încrederii și colaborării dintre popoare, prin tezaurul de învățăminte și experiență socială pe care îl înmănunchează, prin luminile pe care le proiectează asupra prezentului și a viitorului, prin reflecția lucidă asupra destinului națiunilor pe care o propune, din perspectiva lecțiilor trecutului, prin înfruntarea sa asupra faptei și conduitei generațiilor de azi, istoria constituie o veritabilă carte de înnobilare umanistă a națiunilor.

Iată de ce, noi, istoricii, indiferent de școlile metodologice cărora aparținem, de concepțiile ideologice, politice și religioase ce ne călăuzesc, în dorința de a pune științele istorice în folosul conlucrării între state și popoare, adresăm un vibrant apel popoarelor, oamenilor politici și de stat, tuturor oamenilor de bună credință, de a face totul pentru a asigura pacea și liniștea planetei noastre, progresul și prosperitatea omenirii.

Pătrunși de răspunderea pe care o avem în fața științei și a umanității să ne unim eforturile pentru extinderea și aprofundarea cunoașterii istorice, să aducem noi contribuții la elucidarea marilor probleme ale evoluției umanității, la dezvoltarea și influențarea reciprocă a diferitelor civilizații ce s-au succedat de-a lungul secolelor, la procesul complex al formării popoarelor și națiunilor; al constituirii și afirmării statelor naționale.

Să analizăm și să interpretăm, în spiritul adevărului care trebuie să călăuzească cercetarea științifică, aspectele istorice ale dezvoltării contemporane, ale proceselor și tendințelor actuale, pentru soluționarea exclusiv pe cale pașnică prin tratative, a problemelor litigioase, pentru apărarea celui mai fundamental drept al oamenilor și al națiunilor, dreptul la viață, la pace, la existența liberă și independentă.

Să folosim bogatele resurse ale științelor istorice, pentru ca, într-o lume a interdependențelor dintre popoare, națiuni și civilizații să se afirme și să fie respectate independența și suveranitatea națională, egalitatea și respectul reciproc, dreptul fiecărui popor de a fi stăpîn pe destinele sale, de a-și afirma deplin identitatea și personalitatea în marele concert al națiunilor lumii, de a-și aduce contribuția originală la îmbogățirea patrimoniului civilizației mondiale.

Să facem astfel ca marile realizări ale geniului uman, ale științei și tehnicii moderne să nu fie folosite pentru crearea de noi arme distrugătoare ci să fie puse numai și numai în slujba omului, a bunăstării, liniștii și fericirii lui, a lichidării subdezvoltării și realizării progresului social în toate țările. Avem convingerea că un comandament suprem al epocii noastre — de profunde mutații sociale, economice și politice în care se afirmă puternic cursul istoric al popoarelor spre libertate, spre deplină emancipare socială și națională îl constituie oprirea cursei înarmărilor, realizarea dezarmării, cerințe sine qua non pentru întărirea încrederii, păcii și securității internaționale.

Prin studiile noastre, prin întreaga noastră activitate științifică și de învățămînt, să contribuim la afirmarea ideilor generoase ale libertății și demnității omului, la eliminarea oricăror forme de discriminare sau opresiune a individului, la dezvoltarea tuturor capacităților și însușirilor sale creatoare. Cercetările noastre pot și trebuie să constituie un factor esențial al educației tinerei generații în spiritul respectului, încrederii și prieteniei între toate popoarele, al păcii și cooperării.

Nutrim ferma convingere că a face din istorie un mijloc de apropiere între popoare, de creare a unui climat de încredere și stimă reciprocă, înseamnă a ne îndeplini o datorie profesională și o datorie morală în acest ceas de mare răspundere pentru destinele omenirii.

CEL DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

București, 17 august 1980

AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

LOCUL POPORULUI ROMÂN ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ *

VIRGIL CÂNDEA

Puține părți din Europa merită la fel de bine denumirea de „răs-cruce de civilizații” ca zona carpato-danubiano-pontică. Din punct de vedere geografic ea este deschisă la sud către câteva mări — Neagră, Mediterană și Adriatică, spre nord și est către întinsele cîmpii ale Poloniei și Rusiei; spre vest, cîmpia Panoniei și marele bulevard fluvial al Dunării au fost din zorile istoriei căi de comunicație ușoare cu Europa Centrală și Occidentală. În epoca neolitică, prin această zonă, populațiile microasiatice și-au aflat calea către inima Europei, după cum în primul mileniu al erei noastre tot pe aci au pătruns în inima continentului populațiile migratoare. Teritoriu de antropogeneză pe care au înflorit fertile culturi eneolitice europene între care Cucuteni, Ariușd, Tripolie, înzestrat sub raportul bogățiilor naturale, îmbietoare ca peisaj, populată și productivă, regiunea a fost succesiv rîvnită și dominată — pentru răs-timpuri și în măsuri diferite — de câteva imperii, de la romani și bizantini pînă la otomani și habsburgi. Pe acest teritoriu, civilizații de seamă europene au lăsat vestigii sau cel puțin au stimulat, prin modele, creația locală traco-dacică, apoi românească: civilizațiile greacă și elenistică, romană și bizantină, a evului mediu european latin, sau slav, apoi a Occidentului epocii moderne raționalist, tehnicist, cu ambiții de „pattern” universal.

Menționarea acestor coordonate ale vetrei de formare, de dezvoltare și creație a românilor este justificată de faptul că acest popor poate fi înțeles nu numai prin originile sale daco-romane și prin împrejurările politice sau social-economice pe care le-a traversat de peste un mileniu, dar deopotrivă prin antecesorii lui cei mai vechi și prin elementele de civilizație moștenite fie de la aceștia, fie de la popoarele cu care ei s-au aflat în contact.

Cînd citim „Istoria generală” a lui Cavaignac sau „Popoare și civilizații” de Halphen și Sagnac sîntem frapați de titlurile volumelor: „Epoca preponderenței spaniole”, „a preponderenței engleze”, „a preponderenței franceze”, „Lumea romană”, „Lumea musulmană”, „Lumea anglo-saxonă”, (citește: lumea dominată de romani, musulmani, anglo-saxoni) etc.

În această concepție înțelegerea unor popoare și a operei lor de civilizație pare deci să ceară o referință temporară fundamentală. În prima frază a cărții sale despre „La place des Roumains dans l'histoire universelle” (1935) Nicolae Iorga se referea, dimpotrivă, pentru a explica istoria națiunii sale la „l'assiette géographique sur laquelle elle a du se développer”. „Assiette géographique”, am adăuga, decisivă nu numai prin așezarea și configurația zonei, sistem hidrografic, climă sau resurse, ci prin tot ceea ce oamenii au creat, acumulat și transformat de-a lungul timpului ca valori de civilizație, ca și prin atașamentul locuitorilor succesivi față de întreaga tradiție, a înaintașilor lor, cu care simțeau că formează o unitate depășind limitele istoriei convenționale.

Locul românilor în istoria universală trebuie, așadar, studiat în raport cu întreaga evoluție umană anterioară formării pe teritoriul Daciei a poporului român. Protoistoria, istoria veche și evul mediu timpuriu sînt la fel de necesare unei înțelegeri depline a istoriei românilor, ca și epocile modernă și contemporană din istoria acestui popor.

„Pecetea Romei” a dat românilor principalele elemente ale identității lor : numele, limba, instituții și credințe de bază, dar ar fi greșit să limităm explicarea acestui popor la aportul latin din rasa și forma lui mentală. Cercetările mai noi au dovedit că romanizarea Daciei nu a fost integrală, nici teritorial — numeroase așezări rămînînd în stăpînirea dacilor liberi și nici în profunzimea universului spiritual al populației subjugate, de vreme ce atîtea din credințele și obiceiurile de mai tîrziu ale poporului român sînt de origine sigură pre- și para-romană. Imperiul a dominat perioade mult mai lungi decît în Dacia părți din Europa, Africa și Asia în care din latinitate n-au rămas decît urme arheologice. Civilizația romană în spațiul carpato-pontic-danubian nu a produs gînditori ca Lactanțiu, Augustin, Arnobiu sau Ciprian în Africa, nici o școală de drept ca aceea din Beirut, anticul Berytos ; dar în Maghreb sau Liban au rămas numai somptuoase monumente romane, mai numeroase decît în Dacia, în timp ce România de azi după două milenii continuă a fi o parte a lumii romanice. În Panonia și în Balcani dominația Imperiului a fost mai lungă, dar această dominație ține, în Ungaria, Iugoslavia sau Bulgaria de o istorie revolută, în timp ce pentru români ea înseamnă un fenomen care explică însăși geneza națiunilor, un inel de legătură niciodată rupt cu cel mai îndepărtat trecut al lor. Apăsarea, mai mult sau mai puțin îndelungată, mai mult sau mai puțin profundă a pecetei Romei pe un teritoriu sau o colectivitate umană nu are impact istoric decît în funcție de suportul etnic autohton marcat de pecetea Romei : dacii au fost un excelent suport pentru această impresiune și tradiționalismul lor a făcut-o indelebilă.

Concentrarea de resurse și forțe romane la începutul secolului al II-lea pe care Traian, *optimus princeps*, a considerat-o necesară pentru supunerea dacilor ne spune îndeajuns despre locul acestei țări în istoria Europei care se confunda aproape, pe atunci, cu Imperiul Romei. Dacii protectori ai coloniilor grecești din Pontul stîng sub dominația regelui unificator Burebista, acum 2050 de ani. Dacii deveniți după admirabilele descrieri ale lui Herodot — personaje în dramaturgia greacă și latină. Dacii, primejdie militară și forță capabilă să înfrîngă trupele Romei. Dacii, amenințare permanentă în nord-estul Imperiului. Dacii, în sfîrșit, care provoacă decizia ultimă a Romei de a-i supune cu orice preț. Voință realizată în anii 101—106 după sîngeroase războaie în care dacii sînt înfrinți, determinînd însă, prin subjugarea lor, extinderea spre răsărit a hotarelor Romei și, astfel, ale Europei de civilizație unitară. Un atent cercetător al Columnei lui Traian observa acum cîteva decenii că în afară de daci „nici unul din numeroasele popoare absorbite de imperiu nu se poate lăuda că a văzut înălțîndu-i-se un monument mai mare și mai durabil al dragostei sale pentru neatîrnare”. Modul de excepție în care Traian a vrut să marcheze cucerirea Daciei exprimă îndeajuns dorința și mîndria romanilor de a fi supus regatul lui Decebal și, deopotrivă, admirația lor pentru poporul cucerit.

Poporul și civilizația dacă prezentau caracteristici pe care le vom regăsi mai tîrziu la români : creații materiale și spirituale specifice, dar în același timp deschidere față de forme de cultură exterioare (grecești și romane), adoptate selectiv, potrivit unor necesități și opțiuni locale ; atașament față de tradițiile, formele de viață și aspirațiile proprii, dra-

gostea de libertate care generează preocuparea atentă pentru apărare (organizarea unui stat puternic, capabil să controleze așezările grecești din Pontul stîng și să reziste presiunii romane).

Notele de sedentaritate, tradiționalism, continuitate, rezistență față de ingerințele din afară, dar în același timp, deschidere și receptivitate la mesajele pozitive ale societăților exterioare le-au avut, așadar, și înaintașii imediați ai romanilor. Faptul că în epoca migrațiilor spațiul carpato-danubiano-pontic era ocupat de o populație locală cu asemenea tradiții, forme și concepții de viață, hinterland al lumii romano-bizantine și sub constanta preocupare a politicii Imperiului de jos în zona frontierei sale nord-dunărene, a avut consecințe determinante asupra întregii istorii medievale, a genezei popoarelor și statelor din această parte a lumii. Geografia politică a slavilor de sud și de est ca și aceea a maghiarilor a trebuit să țină seama de prezența românească, la fel ca expansiunea spre est a lumii catolice.

Zona tampon dintre Europa de Răsărit, Europa Centrală și Bizanț, în care se întâlneau — în secolele IV—V — elementele pontice și daco-romane cu cele romano-bizantine, apoi formele de creație și viață specifice sedențarilor mediteraneeni împletite cu acelea aduse de populațiile migratoare avea, în Europa ce se constituia pe ruinele lumii romane, o configurație particulară. Insulă de latinitate înconjurată de populații aloglote, românii au gravitat de la începuturile organizării lor în formații politice (cnezate, voievodate) spre lumea de înaltă civilizație și prestigiu a Bizanțului. În contacte și schimburi variate cu puternicele state din imediata vecinătate ale bulgarilor, sirbilor, maghiarilor, românii au rămas fideli tradiției Imperiului, al cărui centru era de mult transferat la Constantinopol, dar creațiile bizantine, oricît de autoritare, au fost adoptate creator în organizarea de stat și instituții, în spiritualitate, arhitectură și artele plastice, ele servind, așa cum s-a remarcat, mai degrabă ca stimuli decît ca modele. În construcția perseverentă a structurilor statale, a economiei, dreptului, culturii și vieții religioase românii se singularizează prin păstrarea dincolo de orice influență, model sau presiune exterioară a unei linii evolutive care ascultă întotdeauna mai mult de tradițiile, atitudinile și imperativele locale decît de agenții alogeni.

Dar mai ales prin două manifestări fundamentale — politică și spirituală — își afirmă românii personalitatea în epoca medievală și modernă, ocupînd astfel un loc determinant în istoria unei însemnate părți a continentului european. Autonomia internă pe care țările române au reușit să și-o asigure și să și-o mențină timp de patru secole în raporturile cu Imperiul otoman — în exclusivitate între statele Europei de sud-est și centrale cu excepția cazului, în alt fel semnificativ, al Raguzei — un fenomen interesînd nu numai istoria politică, ci deopotrivă istoria civilizației și a gîndirii, creștină ca și islamică. Statutul de autonomie al Moldovei și Țării Românești începînd din secolul al XV-lea, iar un veac mai tîrziu și al Transilvaniei, nu a fost cum s-a crezut o vreme, numai rezultatul rezistenței armate, așadar o condiție obținută pe cîmpul de luptă. Poarta a menținut acest statut și în perioada în care capacitatea militară a țărilor române scăzuse. Un complex de rațiuni — militare, dar și economice și diplomatice — explică acest regim de favoare care a impus intervenția canonistilor Imperiului, pentru transformarea unui „teritoriu al războiului“ (*dar-al-harb*) în „teritoriu al legămîntului“ (*dar-al-ahd*) prin actul de pace (*sulhnâme*) acordat în 1479 de Sultanul Mehmed al II-lea voievodului Moldovei, Ștefan cel Mare. Regim cu variate și importante consecințe, țările române beneficiînd de suverani pămînteni (sau cel puțin, în perioada „fanariotă“, creștini ortodoxi), inviolabilitatea

teritoriului național (cu excepția citorva „raiale” porturi sub administrație otomană), o economie proprie, păstrarea instituțiilor tradiționale, o creație culturală neîntreruptă. Convertirile forțate, construirea de moschei, garnizoanele otomane sau proprietățile funciare ale cetățenilor imperiului au avut pe teritoriul românesc caracter de excepție, în perioade de război sau de abuzuri ale dominației otomane. În fapt, țările române reprezentau o zonă exterioară administrației Porții și „țării Islamului” (*dar-al-islam*). Cărturari din secolul al XVII-lea din Imperiul otoman ca sirianul Paul din Alep sau reputatul călător turec Evliya Celebi relatează această situație ca o „lege” a raporturilor româno-turcești. Statutul era rivnit de alte popoare dominate de sultan și în secolele XVII—XVIII el a fost succesiv solicitat de tătarii din Crimeea, de cazaicii hatmanului Doroșenco și de supușii sîrbi ai Sublimei Porți. Cercetări recente au demonstrat că autonomia țărilor române a fost o soluție juridică negociată. Importanța istorică a acestui statut este variată. Ea a condiționat evoluția complexă a societății românești potrivit tradițiilor naționale, continuitatea neîntreruptă a vieții, instituțiilor politice și culturii, existența la nord de Dunăre a unei zone de refugiu, sprijin și creație liberă pentru cărturarii popoarelor sud-est europene. Grație acestui statut s-a putut desfășura timp de cinci secole opera românească de ajutorare a așezămintelor spirituale din Balcani și Orientul Apropiat și pe teritoriul românesc s-au putut pregăti insurgenți greci, bulgari, sîrbi sau albanezi în vederea eliberării patriei lor, s-au putut transfera arme ale revoluționarilor polonezi, s-au format oameni politici, cărturari și luptători ai tuturor națiunilor balcanice, au fost publicate cărți și ziare care au contribuit fundamental la trezirea conștiinței naționale și realizarea idealurilor de independență și propășire ale acestor națiuni. Statutul de autonomie a avut pînă în epoca modernă aceste salutare efecte pentru întreaga Europă de sud-est. În secolele XVIII și XIX el a fundamentat lupta diplomatică tenace a românilor pentru recunoașterea pe plan internațional a dreptului lor la unitate de stat, independență și suveranitate, a apărat țările române de tentativele anexioniste ale imperiilor habsburgic și țarist, a condiționat formarea statului național unitar român. Statutul de autonomie al românilor a dovedit în istoria generală a gîndirii și practicii politice europene că și în condițiile aspre ale confruntării dintre civilizația creștină a continentului și islamul în plină expansiune, reprezentat de Imperiul otoman, în raporturile dintre state mici și forța militară considerabilă a Porții a fost posibilă și altă soluție de conviețuire decît aceea a ocupațiilor armate, anexiunilor teritoriale și convertirilor forțate. Experiența românească a relațiilor cu Poarta rămîne un important preludiv la opera de reglementare a raporturilor internaționale pe care o vor împlini abia eforturile secolelor XIX și XX.

În obținerea acestui statut un loc însemnat l-a ocupat spiritul pragmatic al gîndirii românești. Această atitudine pragmatică s-a manifestat, deopotrivă, în forma particulară a spiritualității românești medievale. Analiza comparativă a modului în care doctrina creștină de tip oriental („Ortodoxia”) a fost receptată, s-a dezvoltat și a fructificat creația culturală din țările române în evul mediu și la începutul epocii moderne, pune în lumină caracteristici care deosebesc fundamental acest fenomen de evoluția lui la celelalte popoare ortodoxe — greci, slavi de sud, sau ruși. În ce privește doctrina ca atare, este semnificativă neparticiparea românilor la dezbaterile și conflictele care au generat erezii și secte de-a lungul întregului ev mediu răsăritean. Operele fundamentale ale gîndirii bizantine ale lui Ioan Damaschin sau Simion al

Thesalonicului au fost tirziu traduse și publicate în țările române. Literatura religioasă tradusă din autori bizantini direct sau prin intermediari sud-slavi s-a rezumat la textele neapărat necesare desfășurării vieții religioase (cărți de cult, drept canonic, literatură parenetică și ascetică esențială), deși cu centrele lor tipografice create începând cu 1508 și cu lăcașurile lor de cultură prospere și bine apărate românii dispuneau, mai mult decât orice alt popor sud-est european, de posibilitatea copierii, imprimării și difuzării în originale sau traduceri, a operei doctrinare bizantine de mare prestigiu. Românii n-au manifestat interes pentru sectele care au cunoscut atita favoare în ortodoxia greco-slavă, au rezistat tentației de a canoniza sfinți naționali, iar în viața monastică din Carpați n-au fost niciodată practicate formele de asceză aberante, mortificările și rigorile obișnuite altor zone ale monahismului oriental sau occidental. Participarea Bisericii la viața publică, la dezvoltarea culturii și la realizarea programului general de idealuri al societății românești, a putut astfel să îmbrace forme pozitive de reală contribuție la propășirea limbii literare, a tiparului, arhitecturii, artelor plastice și muzicii. Mulți dintre primii creatori de seamă în aceste domenii fiind membri ai clerului înalt sau mărunț ca Eustatie de la Putna, ca poetul Dosoftei și scriitorul Varlaam, Daniil Panonianul în veacul următor, sau talentatul predicator Antim Ivireanu, tipograf, artist, scriitor, mitropolit al Țării Românești cunoscut și pentru politica națională pentru care avea să-și sacrifice libertatea și viața în 1716.

Aceste atitudini în gândirea politică și în creația culturală care au permis cercetătorilor să vorbească despre o *forma mentis* românească (Sextil Pușcariu) le regăsim în numeroase alte momente și fenomene din istoria acestui popor cu relevanță de istorie universală: rolul țărilor române în luptele pentru stăvilirea expansiunii otomane către Europa occidentală și de est și în conservarea instituțiilor și a formelor de civilizație ale popoarelor subjugate din Balcani și Orientul Apropiat; receptarea ideilor, motivelor și formelor de cultură occidentală și, în general, procesul de modernizare a gândirii și instituțiilor în răsăritul continentului nostru; capitolul specific românesc al fenomenului de „trezire a naționalităților” și de formare a statelor naționale moderne europene; participarea românească la viața politică internațională și contribuțiile ei la cultura mondială în era contemporană.

Dacă în perioada imediat următoare formării poporului român despre existența și identitatea lui au știut mai ales vecinii, europenii la curent cu realitățile orientale — militarii, negustorii, misionarii — din al XIV-lea secol imaginea acestui popor pătrunde în conștiința mai largă a oamenilor de cultură de pe continent printr-o literatură anume, geografică, istorică, umanistă. Este vremea „redescoperirii Daciei”: în văile Carpaților și ale Dunării de jos curiozității erudiților li se oferă, prin mărturiile călătorilor de cele mai variate condiții, nu ruinele vechii colonii romane a lui Traian, ci însăși continuarea ei, prin descendenți a căror limbă *multa retinet latina vocabula*, cum știa Poggio Bracciolini. „limbă romană, deși în bună parte modificată” cum o descrie Enea Silvio Piccolomini în *Cosmographia* sa (1501) în care cu admirabilă pătrundere cărturarul sesizează totul despre români, de la originile lor daco-romane pînă la neîntrerupta lor dăinuire în Dacia, unitatea de neam a locuitorilor pămîntului românesc, deși divers organizați și supuși politic, fidelitatea față de formele de viață ale înaintașilor latini. *Dacia quam nunc Valachiam apellant*, formula lui Raffaello Volterrano (1506) rezumă integrarea românilor cu adevărata lor identitate în conștiința cultivată europeană. Refacerea fragmentelor ei, prin unirea românilor de pretutîn-

deni într-un singur stat, nu a fost numai idealul secular al românilor foarte tirziu împlinit ci și tentația a numeroși suverani, diplomați și strategii europeni. Cheazăia reușitei acestor încercări nu o făgăduiau numai unitatea funciară a Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești, unitatea de neam, limbă, obiceiuri, credințe, forme de viață, cadru geografic, dar și considerente de alt ordin. Vorbind la Mantova, în 1459, diplomaților italieni despre oportunitatea unei cruciade antiotomane, principele Sigismundo Malatesta arăta că prin sentimente și atitudine politică românii sînt cei mai siguri aliați ai creștinătății apusene. Ei sînt „cei mai puternici și mai combativi dintre națiunile transdanubiene“, scria pe aceeași vreme Piccolomini. Matteo da Murano semnală Senioriei Venetiene în 1501 poziția strategică excelentă a țărilor române, de unde cu cea mai mare eficiență „s-ar putea strînge coastele perfidului han“, iar Fillippo Pigafetta completa această variată argumentare cu observația că „cele trei provincii ale Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei sînt trei mari abundente și perpetue furnizoare“ (1593). Aceste realități românești, cunoscute de factorii politici ai Europei, explică de ce toate proiectele de rezistență antiotomană, de acțiuni militare și politice în vederea stăvilirii expansiunii Semilunii către centrul Europei au implicat atragerea în coaliții și cruciade a voievozilor români, integrarea în efortul general al capacității militare și economice românești, folosirea avantajelor strategice și tactice ale Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești. Asemenea acțiuni, care au loc din secolul al XIII-lea, cînd forțele militare ale cnezatelor și voievodatelor românești sînt asociate campaniilor antimongole, sau din 1396, cînd trupele muntene ale lui Mircea cel Bătrîn participă la luptele cavalerilor apuseni cu turcii la Nicopole, continuă pînă la campaniile antiotomane ale imperiilor habsburgice și țariste din secolele XVIII-XIX, multe desfășurate pe pămînt românesc, și totdeauna cu participarea nu numai militară sau economică dar și politică, unanimă, românească.

Această angajare a principatelor dunărene în campaniile de apărare continentală a cunoscut, rînd pe rînd, forme variate de la alianțele negociate ale lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Dimitrie Cantemir pînă la ocupații militare brutale sau încercări de anexiune ca acelea făcute în repetate rînduri de marile puteri în secolele XVIII și XIX. Între acțiunile politice ale marilor puteri de folosire a potențialului militar și economic românesc merită relevate încercările de unificare din afară a Țărilor române pentru refacerea fie a unei „Dacii otomane“, sub supremația Sultanului, cum numea Nicolae Iorga proiectul aventurierului venetian Aloisio Gritti din 1532, sau tot a unei Dacii, sub influența Ecaterinei a II-a condusă de favoritul acesteia prințul Potemkin, care se imagina deja „rege“ al statului astfel unificat. Firește, aceste proiecte se cuvin reamintite nu atît pentru că ele ar fi reprezentat momente de consecință în procesul unirii țărilor române, unire pe care poporul, românii înșiși, cu inițiative, strădanii și sacrificii proprii au înfăptuit-o, ci exclusiv pentru semnificația continentală a „Daciei refăcute“ în care se recunoștea atît unitatea de neam a locuitorilor, apartenența lor europeană ca sentimente, idealuri, civilizație și importanța politică, militară și economică a reintegrării teritoriului românesc în sistemul de state din această parte a lumii.

Participarea românilor la opera seculară de rezistență împotriva expansiunii otomane în Europa, trebuie judecată în lumina acestor împrejurări. Țările române au fost efectiv o „Poartă a creștinătății“ și un „Bastion al continentului“ așa cum le numeau în secolele XV—XVI actele cancelariilor diplomatice occidentale, oamenii politici și strategii

europeni. Rolul rezistenței românești trebuie, de asemenea, judecat ținând seama de împrejurările particulare unui popor aflat sub cîrmuire politice diferite și situat într-o zonă care a cunoscut pînă către sfîrșitul secolului al XVIII-lea invazii ale cavalerilor stepei, ocupații militare, jafuri economice și distrugerii pustiitoare.

Capacitatea statelor medievale românești de a juca un rol regional încă de la constituirea lor se manifestă nu numai pe plan politic, militar și economic, dar și în domeniul creației culturale care oferea indici la fel de concludenți pentru gradul de dezvoltare a unei societăți și a unui popor. În cunoscuta sa teorie a permanențelor bizantine, care definea opera postumă a Imperiului de jos capabil, chiar după decăderea și dispariția lui, să marcheze cîteva secole încă civilizația societăților din Mediterana Orientală prin cugetare, instituții, litere și arte. Nicolae Iorga numise activitatea culturală românească, alături de aceea a greșităților din Turcografie și a țarilor bulgari, sîrbi și ruși drept un „Bizanț după Bizanț”. Formula expresivă a intrat în istoriografia civilizației bizantine: Denis Zakynthinos, Charles Diehl, Charles Delvoye, toți specialiștii acestui domeniu o folosesc. Prin sprijinul acordat timp de cinci secole vetrelor de spiritualitate ale popoarelor din Balcani și Arhipelag, din Caucaz și Orientul apropiat, pînă la Alexandria și Sinai, oriunde stăruia compact sau în fidele enclave tradiția de spiritualitate și cultură bizantină, românii au contribuit la menținerea unor idealuri de civilizație și gîndire care avea să se prefacă în epoca mai nouă în conștiința națională și să permită formarea de societăți, culturi și state moderne. Această operă, desfășurată fără ostentație și fără pretenții politice, a fost descoperită de istoricii Bizanțului și ai Europei de sud-est în arhivele, bibliotecile și colecțiile de artă ale așezămintelor din Muntele Athos, Meteore și Sinai, din Patmos și Istanbul, din Cipru și Siria. De la Porfirij Uspenski pînă la Charles Diehl, de la N.P. Kondakov și Franz Dölger, pînă la C. Xyngopoulos, acești istorici sînt unanimi în recunoașterea rolului multiseclar al românilor în perpetuarea tradițiilor civilizației bizantine într-o mare zonă din Turcografie.

Nu se poate contesta *sentimentul de solidaritate* al acestei opere politice și culturale, pentru că ea este în perfect acord cu atitudinea general românească pe care toate păturile sociale, de la guvernanți și aristocrați pînă la țărănime, tîrgoveți sau țărani simpli au avut-o față de refugiații străini, veniți individual sau în grupuri numeroase în această țară de tradițională ospitalitate. Comunitățile armeană, grecească, evreiască, bulgară, albaneză, reputați cărturari ai acestor națiuni care au aflat azil și condiții favorabile unei multilaterale activități creatoare pe pămînt românesc mărturisesc, deopotrivă, despre opera general balcanică îndeplinită de români în epocile medievală și modernă, și nu există istorie națională a popoarelor din această parte a lumii care să nu facă repetate referiri la evenimente politice și fapte de cultură în care trecutul lor s-a împletit stăruitor cu acela al țărilor române. Să amintim deci această categorie de fapte. Majoritatea cărților de ritual folosite de popoarele sud-slave în secolele XVI—XVIII au fost scoase de tiparnițe românești. Multe din cărțile grecești din secolele XVII—XIX au apărut la Tîrgoviște, Snagov, București, Iași unde, în 1680. Gheorghe Duca — voievodul Moldovei — a înființat prima imprimărie grecească pe pămînt românesc, la Mănăstirea Cetățuia. Prima carte bulgară modernă este *Kyriacadromionul* tradus de Sofronie Vrăceanski și imprimat la Rîmnicu Vilcea în 1806. Ziarele politice bulgare „Budușnik” și „Svoboda”, ca și numeroase cărți în limba albaneză au apărut mai întîi la București. Prima tipăritură arabă solicitată de

comunitățile creștine arabofone din Orientul Apropiat și prima tiparniță georgiană au fost înființate, prima la Snagov (1700) iar a doua la Tbilisi (1709) cu sprijin românesc. Cîteva cărți „karamanli“ (în limba turcă dar cu caractere grecești) au fost publicate în secolul XVIII la București. Cărturari greci de seamă — Matei al Mirelor, Ioan Comnen, Sevastos Kimenites, Constantin Daponte, Rigas Valestinis au creat pe pămînt românesc, ca și scriitori și luptători bulgari — Hristo Botev, Liuben Karabelov, Hagi Dimităr ș.a.m.d. Societatea literară bulgară, transformată apoi în Academia bulgară de științe a fost întemeiată în 1862 la Brăila, iar în academiile domnești cu limbă de predare greacă de la București și Iași s-au format cîteva generații de cărturari din toate zonele Europei de sud-est. Insurgenții bulgari din 1686 și 1876 și-au format detașamentele și pregătirea militară în Țara Românească, iar primul episod al luptei de eliberare a Greciei, declanșat de „Philiki Hetairia“ în 1821, a avut loc în Moldova și Muntenia. De la București au plecat în 1912 luptătorii politici albanezi în frunte cu Ismail Kemal pentru a crea, prin proclamația de la Vlora, statul albanez modern.

Corespunzînd unei politici cu obiective general balcanice, asemenea fapte de inițiativă, patronat sau cooperare politică și culturală românească, îngăduie stabilirea coordonatelor unei opere de istorie care depășește dimensiunile naționale ale trecutului acestei națiuni. Dar cultura românească a fost deopotrivă, în secolele XVI—XIX, o punte de legătură între mișcările de idei din Europa occidentală și centrală și societățile Levantului sau chiar ale Orientului Apropiat. Umanismul, filozofia luminilor, doctrinele revoluționare și literare ale secolelor XVIII—XIX care au alimentat „inteligenția“ balcanică erau, în bună parte, receptate prin țările române, unde noile idei erau preluate selectiv, adaptate, integrate cugetării și creației spirituale locale cu preocuparea din totdeauna a românilor de a subsuma orice element străin de cultură și civilizație efortului de propășire sau de împlinire a idealurilor naționale. Așadar, în apelul la scrierile antichității clasice, favorizat de umanism, românii nu au aflat prilej de delectare pe marginea filozofiei, poeziei sau retoricii eline și latine, ci izvoare de istorie și geografie pentru cunoașterea trecutului lor, conceptului de civilizație, ideea înnoibilării prin cultură și a importanței limbii naționale vernaculare în creația spirituală. Printr-o operă a lui Dimitrie Cantemir din 1698 (*Divanul sau gilceava înțeleptului cu lumea*), publicată la Iași în limbile română și greacă, tradusă în arabă șapte ani mai tîrziu și rîspîndită în Grecia, la Muntele Athos, în Siria și Liban, concepții etice umaniste întemeiate pe citate din francezul Pierre Bersuire, din Erasmus și Crellius sau pe extrase largi din Andrea Wissowatius pătrundeau din cultura românească în cercurile cărturarilor greci și arabi din Turco-crație.

Principiile dreptului natural și ale filozofiei luminilor, ca și ideile generoase ale gînditorilor occidentali din prima jumătate a secolului al XIX-lea au servit, de asemenea, în țările române, gîndirea și acțiunea politică, în vederea eliberării naționale și a reformelor sociale, a modernizării instituțiilor și propășirii educației publice. Nu găsim nici un ecou al acestor idei în scrisul românesc al vremii care să denote receptări din pură curiozitate sau pentru simple desfătări intelectuale, după cum în ideile socialiste, de la utopici și pînă la socialismul științific marxist, românii au căutat răspunsuri chestiunilor grave politice, sociale și economice ale națiunii lor cu preocuparea unei însușiri creatoare a acestor idei, potrivit exigențelor proprii și pe temeiul realităților istorice, geografice și culturale specifice lor.

Epoca „trezirii naționalităților” a oferit poporului român prilejul afirmării pe plan european prin acțiuni de semnificație și istorică și politică generală. Încă din secolul al XVII-lea țările române ocupau un loc central în „Chestiunea orientală” ceea ce a obișnuit cancelariile diplomatice europene cu problematica și revendicările unei națiuni care-și afirma drepturile la unitate și independență de stat împotriva unei duble dominații străine — otomană și habsburgică. În opinia publică europeană, românii erau acreditați prin informații mereu mai abundente privind identitatea lor națională latină, specificitatea limbii și a culturii, și statutul politic de autonomie. Programul lor politic de formare a unui stat național unitar era, așadar, favorizat de condiții obiective. Cu toate acestea realizarea aspirațiilor românești a avut să se confrunte, mai bine de un secol, de ostilitatea și incomprehensiunea mai întâi a „Sfintei Alianțe”, apoi a citorva mari puteri europene preocupate de menținerea unui *statu quo* anacronic. Aceste împrejurări i-au obligat pe români la adoptarea unei strategii îndrăznețe și nuanțate în lupta pentru împlinirea aspirațiilor lor fundamentale, o strategie în care folosirea circumstanțelor internaționale a fost asociată unor acțiuni politice hotărâte, pe fondul unei profunde conștiințe a drepturilor istorice, cu invocarea eficientă a principiilor dreptului ginților și folosirea puternicului curent filoroman existent nu numai în rîndurile „intelligenței” liberale, dar și al opiniei publice europene în general.

După cum se știe, Unirea Principatelor dunărene din 1859, act al poporului român, a avut, pe plan diplomatic caracterul unei uniuni personale, realizată printr-o interpretare abilă a prevederilor Tratatului de pace de la Paris, din 1856 care stipulau că Moldova și Muntenia își puteau alege suverani pămînteni fără să menționeze că nu putea fi vorba de același principe. Dar atît actele de guvernămînt ale principelui Alexandru Ioan Cuza cît și inițiativele sale pe plan internațional au exprimat, pe de o parte, voința de consolidare a Unirii și a noului stat român înființat prin ea, cît și pe de altă parte aspirația de modernizare a acestui stat prin măsuri hotărâte, folosind tactica „faptelor împlinite” pe care „Puterile garante” le-au omologat, nu fără opoziții și întîrzieri.

Pregătirea cuceririi independenței proclamată la 9 mai 1877 și recunoscută în anul următor prin Congresul de la Berlin a fost făcută potrivit aceuiași model de luptă politică și diplomatică, al cărei sens a fost ratificat prin jertfele ostașilor români în războiul împotriva Imperiului otoman.

Desăvîrșirea unității naționale în 1918 prin reintegrarea provinciilor românești aflate încă sub dominație străină, urma același program național înfăptuit cu tenacitate. Statul român modern unitar era nu numai rezultatul acțiunilor politice și militare întreprinse de regatul român liber, dar deopotrivă, al voinței liber exprimate de românii din Transilvania, Crișana, Banat și celelalte provincii românești de sub dominație străină.

Analiza atentă a tuturor fazelor parcurse de poporul român pentru intrarea sa în concertul modern al națiunilor europene cu un stat unitar și independent, relevă semnificațiile de istorie universală a acestei împliniri. Ea a fost realizată, în mod esențial, prin afirmarea voinței de libertate și unitate a națiunii române însăși cu puțin concurs exterior și cu multe ostilități. Ea a fost realizată într-un climat de puternică afirmare a voinței naționalităților, dar și de notabil pesimism din partea factorilor politici determinanți ai Europei timpului. Este cunos-

cută declarația lui Disraeli care se îndoia de durabilitatea statului român unitar realizată în 1859. Sînt cunoscute, de asemenea, tentativele numeroase de dezmembrare a acestui stat, amputat în 1878 și în 1940. Dar, în procesul mondial încă nu deplin încheiat de angajare a națiunilor pe calea independenței și a dezvoltării multilaterale, cazul românesc reprezintă una dintre cele mai categorice afirmări a legității istorice a formării statelor-națiune, un exemplu pentru orice popor cu asemenea aspirații, o dovadă peremptorie a valabilității istorice a principiului naționalităților și o dezmințire a ideii, atîta timp acreditate, că soarta colectivităților umane este hotărîtă exclusiv de marile puteri responsabile de ordinea și pacea lumii. Programul politic al românilor în vederea înființării unui stat unitar și independent, cu structuri moderne și un sistem de guvernare democrat era întocmit încă de la mijlocul secolului al XIX-lea. Acest program era opera conducătorilor radicali ai revoluției din 1848—1849 (care a izbucnit aproape simultan în Transilvania, Moldova și Muntenia) și a fost formulat de N. Bălcescu, bun cunoscător atît al istoriei, cît și al realităților politice, sociale și economice de atunci ale poporului său. Obiectivele urmărite erau deopotrivă naționale (unitate și independență) și sociale (desființarea instituțiilor anacronice de tip feudal, reformă agrară, guvernare democratică, dezvoltare multilaterală a noului stat român, în vederea modernizării lui). Realizarea acestui program a necesitat mai bine de un secol. Dar făuritorii statului român modern au fost conștienți că opera lor este condiționată de transformări sociale și economice, în educație și cultură. Capacitatea românilor de a-și unifica țara, de a-i asigura un statut de independență și suveranitate în concertul european, de a moderniza o societate grevată de sechelele cîtorva secole de dominație străină, de o economie înapoiată și de profunde inechități sociale trebuie măsurată după dificultățile majore pe care între 1859 și 1945 (sfîrșitul celui de-al doilea război mondial) le-au avut de înfruntat. Pe plan extern lupta diplomatică pentru recunoașterea unirii din 1859 de către „Puterile garante”, condiția anacronică și umilitoare a suzeranității otomane înlăturată prin participarea la războiul din 1877—1878, împrejurarea că jumătate din teritoriul național a rămas pînă în 1918 sub dominație străină. În intervalul sus menționat, România a fost angajată în patru războaie cu grele sacrificii umane și daune economice. Pe plan intern, prefacerile necesare au fost întîrziate de opoziția marilor proprietari funciari și a marii burghezii. Partea majoritară a populației, formată din țărani și muncitori, a rămas în continuare lipsită de drepturi politice și de mijloace economice. Viața politică internă a fost marcată de răscoale țărănești (1888 și 1907), greve ale muncitorilor și lungi perioade de instabilitate a guvernării. Așa cum văzuse Bălcescu în 1848, problemele interne ale României, aveau să fie rezolvate doar printr-o revoluție socială. Ea va avea loc abia cu un secol mai tîrziu, în 1944—1948, perioadă în care a fost înfăptuită reforma agrară prin exproprierea latifundiilor, au fost naționalizate întreprinderile industriale, miniere bancare, de asigurări și transporturi, a fost abolită monarhia și instaurată republica, a fost adoptată o nouă constituție care consacră profundele prefaceri politice, sociale și economice din România.

Acum trei decenii, cînd România pășise într-o nouă etapă a evoluției sale, ca republică, și într-un sistem socio-economic socialist, prezența ei europeană și universală era categoric legitimată prin artiști ca George Enescu, Constantin Brîncuși și Dinu Lipatti, prin inventatori ca Traian Vuia, care făcuse pentru prima oară să zboare un avion cu mijloace proprii de bord la Paris, în 1906, ca Gogu Constantinescu și Henri

Coandă, prin opera lui Nicolae Iorga istoric european în aceeași măsură ca istoric al națiunii sale, prin diplomați angajați în opera de organizare a unei noi ordini europene și mondiale. România era unul dintre cei mai activi membri ai comunității internaționale, un colaborator convins la opera Ligii națiunilor, un factor nelipsit din orice acțiune avînd ca obiectiv pacea, dezarmarea, prevenirea agresiunii, promovarea dreptului în relațiile dintre state, intensificarea cooperării pe plan regional, european sau mondial. Numele celui mai cunoscut reprezentant din acea perioadă al politicii externe românești, Nicolae Titulescu, de două ori președinte al Ligii națiunilor, exprimă el singur atitudinea și programul prin care România înțelegea să participe la o mai bună organizare a raporturilor între popoare, atitudine și program explicate, în bună măsură, prin însuși trecutul de lupte al românilor în care apelul la drept, la diplomație, la negocieri și cooperare a jucat un rol la fel de însemnat ca și apărarea armată. Dar atitudine și program confirmate ca linie de continuitate, de consecvență, de România zilelor noastre : o țară care pledează pe plan internațional pentru suveranitate, independență, neamestec în afacerile interne, așadar respect pentru modul de a fi și de a viețui al fiecărui popor, pentru cooperare, cunoaștere și prețuire reciprocă, pentru prietenie.

Întemeiată pe respectul drepturilor tuturor națiunilor formula de cooperare internațională propusă de România și pentru care militează ea nu poate fi și nu este, în fapt, ignorată, de nici un stat implicat în marea operă de instaurare a unei noi ordini pe plan politic și economic. Afirmarea acestei politici, dezvoltată în toate sectoarele, juridic, economic și cultural, confirmă României în pragul anului 2000 meritul său dintotdeauna de a fi sprijinit, cu sacrificii și cu convingere valorile înalte ale civilizației universale în care a fost, mereu, prezentă.

LA PLACE DU PEUPLE ROUMAIN DANS L'HISTOIRE UNIVERSELLE

VIRGIL CÂNDEA

Rares sont les régions de l'Europe aussi dignes du nom de «carrefour des civilisations» que la zone carpato-danubio-pontique. Au point de vue géographique, elle s'ouvre, vers le Sud, sur trois mers—la mer Noire, la Méditerranée et l'Adriatique; au Nord et à l'Est, elle donne sur les vastes plaines de la Pologne et de la Russie; à l'Ouest, la Plaine pannonienne et ce grand boulevard fluvial qu'est le Danube lui ont facilité dès l'aube de l'histoire l'accès du centre de l'Europe et de l'Occident. C'est à travers cette zone qu'à l'âge de la pierre polie les populations micrasiatiques ont poussé jusqu'au cœur même de notre continent tout comme devaient le faire bien plus tard, au premier millénaire de notre ère, les grandes vagues des peuples migrants. Territoire d'anthropogenèse qui vit fleurir quelquesunes des grandes cultures de l'énéolithique européen — celle de Cucuteni—Ariuşd—Tripolje entre autres —, abondamment pourvue en richesses naturelles, avec un paysage séduisant, peuplée et productive, cette région fut convoitée et dominée à tour de rôle, pour des durées et dans des mesures différentes, par plusieurs Empires, depuis les Romains et les Byzantins, jusqu'aux Ottomans et aux Habsbourg. D'importantes civilisations européennes ont jonché de leurs vestiges cette terre, ou, tout au moins, elles ont stimulé, par les modèles proposés, la créativité locale,

thraco-dace pour commencer, roumaine par la suite : les civilisations grecque et hellénistique, romaine et byzantine, celle du moyen âge latin ou slave, et pour finir celle de l'Occident des temps modernes, rationaliste et technique à l'excès, avec des ambitions de «pattern» universel.

Cette mention des coordonnées de l'aire de formation du peuple roumain, de son développement et de sa créativité se justifie du fait qu'il ne saurait être jugé à sa juste valeur partant uniquement de ses origines daco-romaines et des circonstances politiques ou socio-économiques qui ont été sa part depuis plus d'un millénaire. En effet, pour que l'image soit complète, il faut évoquer encore ses ancêtres les plus reculés, ainsi que les éléments de civilisation qu'ils lui ont légués ou qu'il a hérités des peuples avec lesquels ces ancêtres sont entrés en contact.

À la lecture de «l'Histoire générale» de Cavaignac ou des «Peuples et civilisations», de la collection d'Halphen et Sagnac, les tomes respectifs frappent par des titres tels : «l'époque de la prépondérance espagnole», «de la prépondérance anglaise», «de la prépondérance française», «Le monde romain», «Le monde musulman», «Le monde anglo-saxon» (lisez : le monde dominé par les Romains, les Musulmans, les Anglo-Saxons), etc. Si l'on se rapporte à cette conception, il semble que la vraie mesure d'un peuple et de son œuvre de civilisation exige une référence temporaire fondamentale. Or, dès la première phrase de son livre sur «La place des Roumains dans l'histoire universelle» (1935), Nicolas Iorga, pour expliquer l'histoire de son peuple, se réfère, tout au contraire, à «l'assiette géographique sur laquelle elle a dû se développer». J'ajouterais, «assiette géographique» non seulement par l'emplacement et la configuration de cette zone, par son réseau hydrologique, son climat ou ses ressources, mais aussi par tout ce que se rattache à cette zone géographique déterminée : tout ce que les hommes y ont créé, accumulé et véhiculé le long des âges ; par l'attachement des générations successives de ses habitants pour l'ensemble de la tradition léguée par leurs devanciers, avec lesquels ils avaient le sentiment de former un bloc allant au-delà des limites de l'histoire conventionnelle.

Pour bien juger de la place des Roumains dans l'histoire universelle, il faut tenir compte de toute l'évolution humaine qui précéda la naissance de ce peuple en Dacie. La protohistoire, l'histoire ancienne et celle du haut moyen âge sont également nécessaires à la parfaite connaissance des Roumains, autant, d'ailleurs, que celle des époques moderne et contemporaine.

C'est la «griffe de Rome» qui a conféré aux Roumains les éléments essentiels de leur identité : nom, langue, institutions et croyances de base. Il serait néanmoins erroné de limiter l'explication de leur existence à l'apport latin entrant dans la race et dans la *forma mentis*. Des recherches récentes montrent que la romanisation de la Dacie n'a pu être totale, ni sous le rapport territorial, puisque nombreux ont été les sites demeurés entre les mains des Daces libres, ni dans les profondeurs de l'univers spirituel de la population subjuguée, puisque quantité des croyances et des traditions ultérieures du peuple roumain sont sans aucun doute d'origines pré- ou para-romaines. L'Empire a dominé, pour des périodes bien plus longues que celle où s'exerça son contrôle de la Dacie, maintes régions d'Europe, d'Afrique et d'Asie, qui n'ont gardé pourtant de la latinité que des vestiges archéologiques. La civilisation romaine n'a pas fait éclore, dans l'espace carpatoponto-danubien, des penseurs de la taille d'un Lac-tance, d'un Augustin, d'un Arnobius ou Cyprien en Afrique, ni quelque école de droit comme celle de Beyrouth, l'antique Berytos. Mais si le Maghreb ou le Liban n'ont gardé que les somptueux monuments romains,

bien plus nombreux qu'en Dacie, la Roumanie actuelle, deux mille ans plus tard, appartient toujours au monde roman. La domination de l'Empire en Pannonie et dans les Balkans a été plus longue, cependant en Hongrie, en Yougoslavie ou en Bulgarie, cette domination tient d'une histoire révolue, alors que pour les Roumains elle revêt la portée d'un phénomène contribuant à l'explication même de leur genèse en tant que nation, elle représente le maillon jamais cassé qui les rattache à leur passé le plus reculé. L'empreinte plus ou moins prolongée, plus ou moins profonde imprimée par Rome sur tel territoire ou telle collectivité humaine n'exerça un impact historique qu'en fonction du support autochtone qui en a subi la marque. Or, les Daces se sont avérés un excellent support pour cette sorte de marque, rendue indélébile par leur traditionalisme.

Les ressources et les forces romaines réunies au seuil du IIe siècle par Trajan, *l'optimus princeps*, en vue de s'assurer la conquête des Daces jettent un jour suffisamment clair sur ce qu'était la place de ce peuple dans l'histoire de l'Europe qui, à l'époque, se confondait presque avec l'Empire. Les Daces, protecteurs des colonies grecques du Pont Gauche sous Burebista, leur roi unificateur d'il y a 2050 ans. Les Daces, devenus — selon la magnifique description d'Hérodote — des personnages de la dramaturgie grecque et latine. Les Daces, force guerrière à même de vaincre les armées romaines. Les Daces, perpétuelle menace dans le Nord-Est de l'Empire. Les Daces, suscitant, en fin de compte, la ferme décision de Rome d'en finir coûte que coûte. Et cette décision sera mise en œuvre durant les années 101—106. Au prix de deux guerres sanglantes, les Daces tomberont vaincus, ce qui impliquera l'expansion vers l'Est de la frontière romaine et par conséquent d'une civilisation européenne unitaire.

En étudiant la Colonne trajane, un chercheur attentif notait il y a quelques dizaines d'années à propos des Daces qu'«aucun des nombreux peuples assimilés par l'Empire ne peut s'enorgueillir d'avoir vu édifié un monument plus grand et plus durable de son amour de la liberté». Cette manière exceptionnelle dont Trajan a entendu marquer sa conquête de la Dacie est l'expression éloquente du désir et de la fierté des Romains d'avoir pu vaincre le royaume de Décébale. En même temps, c'est aussi une sorte d'hommage rendu au peuple vaincu.

Les Daces et leur civilisation présentaient certains caractères que l'on retrouve plus tard chez les Roumains : créations spécifiques de la culture matérielle et spirituelle, doublées d'une large ouverture du côté des formes culturelles étrangères (grecques et romaines), dont l'adoption sélective s'effectuait en fonction des nécessités et des options locales ; fidélité à leur propres traditions, formes de vie et aspirations ; amour de la liberté avec pour corollaire un intérêt particulier vis-à-vis de tout ce qui est susceptible de la préserver (de là l'organisation d'un Etat puissant, apte à contrôler les cités grecques du Pont Gauche et à tenir tête à la pression romaine).

Donc, les devanciers immédiats des Roumains offraient eux aussi ces traits particuliers faits de sédentarisme, traditionalisme, opposition à toute immixtion étrangère, tout en se montrant réceptifs aux messages positifs des autres sociétés. Le fait qu'à l'époque des migrations l'espace carpato-danubio-pontique était tenu par une population locale avec cette sorte de traditions, de formes et de conceptions de la vie, constituant le hinterland du monde romano-byzantin et l'objet d'un intérêt constant de la part des politiques du Bas-Empire dans la zone de sa frontière septentrionale dessinée par le Danube, devait entraîner des conséquences décisives pour toute l'histoire médiévale, comme pour la genèse des peuples et des Etats de cette partie du monde. En effet, la géographie politique

des Slaves méridionaux et orientaux, de même que la géographie politique des Hongrois, a dû compter avec la présence roumaine — tout comme l'expansion vers l'Est du monde catholique a dû en tenir compte.

La zone tampon entre l'Europe orientale, l'Europe centrale et Byzance, où, aux IVe—Ve siècles, les éléments pontiques et daco-romains étaient rejoints par des éléments romano-byzantins, où, plus tard, les formes créatives et le mode de vie typiques des sédentaires méditerranéens rencontrèrent celles des populations migratoires, cette zone tampon, au sein d'une Europe qui s'édifiait sur les ruines du monde romain, était dotée d'une configuration particulière. Ile de latinité cernée de populations allogottes, les Roumains, dès le début de leur organisation en unités étatiques (knézats, voïvodats), devaient graviter autour du monde de haute civilisation et de prestige de Byzance. A travers les contacts et les échanges variés qu'ils ont eus avec les Etats puissants de leur voisinage direct — bulgare, serbe, hongrois — les Roumains sont restés fidèles à la tradition de l'Empire, dont le centre s'était transféré depuis longtemps à Constantinople. Toutefois, quelqu'en fût l'autorité de l'œuvre byzantine, celle-ci a été adoptée par les Roumains d'une manière créative, aussi bien dans leur organisation étatique et institutionnelle, que par leur spiritualité, leur architecture et leurs arts plastiques. Ainsi qu'on l'a remarqué à juste titre, il s'agissait plutôt de stimuli que de modèles. Chez les Roumains, l'édification tenace des structures étatiques, de l'économie, du droit, de la culture et de la vie religieuse se singularise par la fidélité, au-delà de toute influence, modèle ou pression étrangère, à une ligne évolutive de beaucoup plus sensible aux traditions, attitudes et aux impératifs locaux qu'aux agents allogènes.

Et c'est surtout grâce à deux manifestations essentielles — politique et spirituelle — que les Roumains sont arrivés à imposer leur personnalité au moyen âge comme à l'époque moderne, en se taillant une place bien à eux dans l'histoire d'une bonne partie du continent européen. Tout d'abord, l'autonomie, que les Pays roumains sont parvenus à s'assurer pendant quatre siècles dans leurs rapports avec l'Empire ottoman. Ils ont eu l'exclusivité d'une pareille position entre tous les pays de l'Europe centrale et du sud-est, exceptant le cas autrement significatif de Raguse. Le phénomène intéresse non seulement l'histoire politique, mais aussi celle de la civilisation et de la pensée, chrétienne et islamique. A retenir que, contrairement à ce qu'on a pensé pendant un certain temps, le statut d'autonomie dont la Moldavie et la Valachie bénéficièrent dès le XVe siècle, obtenu un siècle plus tard par la Transylvanie aussi, n'était pas le seul résultat d'une opposition armée, par conséquent une situation gagnée sur le champ de bataille. En effet, la Porte devait maintenir ce statut même aux époques où la capacité guerrière des Pays roumains déclinait. Tout un ensemble de raisons — d'ordre militaire, certes, mais économique et diplomatique également — expliquent ce régime favorisé, qui réclama l'intervention des canonistes de l'Empire ottoman afin de transformer un «territoire de la guerre» (*dar al-harb*) en «territoire du serment» *dar al-ahd*, par le document de la paix (*sulhnâme*) obtenu du sultan Mehmed II en 1479 par le voïvode de Moldavie, Etienne le Grand.

Régime de conséquences aussi riches que variées. Les Pays roumains ont donc bénéficié de souverains autochtones (ou, tout au moins, chrétiens orthodoxes durant la période dite phanariote), de l'inviolabilité de leur territoire national (à l'exception de quelques raïas, ports du Danube et du Dniester administrés par les Ottomans), une économie qui leur était propre, des institutions traditionnelles, une activité culturelle spécifique et développée sans coupure. Les conversions forcées, l'édification des mos-

quées, les garnisons ottomanes ou les propriétés foncières de sujets de la Porte n'ont jamais eu en territoire roumain qu'un caractère exceptionnel, dans les périodes de guerre ou d'abus de l'administration ottomane. De fait, les Pays roumains représentaient une zone extérieure à l'administration de la Porte, extérieure au «pays de l'Islam» (*dar-al-islam*). Cette situation est présentée par les lettrés de l'Empire ottoman du XVIIe siècle, qu'il s'agisse du Syrien Paul d'Alep ou du renommé voyageur turc Evliya Celebi, comme une «loi» réglant les rapports roumano-turcs. D'autres peuples dominés par le sultan ont convoité un statut similaire : aux XVIIe—XVIIIe siècle il fut sollicité tour à tour par les Tatares de Crimée, les Cosaques de l'hetman Dorochenko ou les sujets serbes de la Sublime Porte. Récemment, les recherches ont démontré que l'autonomie des Pays roumains représentait une solution juridique négociée.

Pour ce qui est de l'importance historique d'un tel statut, elle est d'aspects multiples. Tout d'abord, il a conditionné l'évolution complexe de la société roumaine en accord avec les traditions nationales, la continuité de vie sans hiatus des institutions politiques et culturelles, l'existence au nord du Danube d'une zone d'asile, soutien et possibilité de travailler librement pour les lettrés des peuples sud-est européens. Grâce à ce statut, pendant un demi-millénaire, les Pays roumains ont été à même d'œuvre en faveur des établissements spirituels des Balkans et du Proch Orient. Toujours grâce à lui les insurgents grecs, bulgares, serbes ou albanais ont pu préparer la libération de leurs pays respectifs ; grâce à lui les révolutionnaires polonais ont pu recevoir des armes. Ce fut lui qui a permis la formation d'une pléiade de politiques, lettrés et militants de toutes les nations balkaniques. Il a rendu possible l'impression des livres et des gazettes dont le rôle a été essentiel pour l'éveil de la conscience nationale, pour la mise en œuvre des idées d'indépendance et de progrès nourris par ces nations. Jusqu'à l'époque moderne, ce statut d'autonomie a eu des effets salutaires pour toute l'Europe du sud-est. Aux XVIIIe—XIXe siècle, il a fourni le fondement de la lutte tenace des Roumains en vue de faire reconnaître à l'échelle mondiale leur droit à l'unité nationale, à l'indépendance et à la souveraineté. C'est lui qui a protégé les Principautés des tendances expansionnistes manifestées par les Empires des Habsbourg et du Tzar. En fin de compte, il a conditionné la naissance même de l'Etat roumain, national et unitaire. Ce statut d'autonomie des Roumains est un témoignage éloquent dans l'histoire de la pensée et de la pratique politique du fait que même une conjoncture aussi difficile que celle confrontant la civilisation chrétienne du continent à l'Islam en plein essor, incarné par l'Empire ottoman, même dans un rapport aussi inégal de forces mettant en présence de petits Etats et la puissance considérable de la Porte, une solution de coexistence est possible *autre* que l'occupation par les armes, l'annexion territoriale, la conversion forcée. Cette expérience roumaine des relations avec la Porte représente un prélude important à l'œuvre de réglementation des rapports internationaux que seulement les efforts du XIXe et du XXe siècles tâcheront d'édifier.

Un rôle important dans l'obtention de ce statut a été tenu par le pragmatisme de la pensée roumaine. Ce même pragmatisme se manifeste aussi dans la forme particulière revêtue par la spiritualité roumaine du moyen âge. L'étude comparée de la manière dont la doctrine chrétienne de type oriental (l'«Orthodoxie») a été reçue, développée et fructifiée par la créativité culturelle des Pays roumains au moyen âge et au commencement des temps modernes met en lumière les caractères nettement différents de ce phénomène par rapport au processus d'évolution des autres peuples orthodoxes — Grecs, Slaves, méridionaux ou Russes. En ce qui concerne la doctrine en tant que telle, on constate le fait éloquent de

l'abstention des Roumains quand il s'agit de disputes et de conflits, sources de maintes hérésies et sectes écloses tout au long de l'époque du moyen âge oriental. Les œuvres fondamentales de la pensée byzantine d'un Jean Damascène ou Siméon de Thessalonique n'ont été que fort tard traduites et publiées dans les Pays roumains. Quant à la littérature religieuse des écrivains byzantins traduite en roumain, soit directement, soit par la filière sud-slave, elle s'est résumée aux textes absolument nécessaires au développement de la vie religieuse (livres cultuels, droit canonique, littérature parénétique et ascétique essentielle). Et ceci en dépit du fait qu'avec leurs centres typographiques fondés à partir de 1508, avec leurs édifices cultuels, prospères et bien protégés, les Roumains étaient plus à même que n'importe quel autre peuple sud-est européen de faire copier, imprimer et diffuser — en original ou traduites — les œuvres des prestigieux docteurs byzantins. Cependant, ce peuple ne manifeste guère d'intérêt pour les sectes — si en vogue dans l'orthodoxie gréco-slave : il a résisté à la tentation de canoniser des saints nationaux ; la vie conventuelle, dans les monastères carpatiques, ne s'est jamais laissée attirer par les formes aberrantes de l'ascèse, par ces mortifications et ces règles rigoureuses couramment pratiquées dans d'autres zones du monachisme oriental et occidental. Aussi, la participation de son Eglise à la vie publique, à l'épanouissement culturel, à la mise en œuvre du programme idéologique propre à la société roumaine a-t-elle pu revêtir des formes positives. Il s'agit, en effet, d'une contribution réelle de l'Eglise aux progrès de la langue littéraire, de l'activité typographique, de l'architecture, des arts plastiques et de la musique du temps. Car, bon nombre des premiers grands créateurs dans ces divers domaines ont appartenu au haut — voire au petit clergé roumain : ce fut le cas d'un Eustache de Putna — compositeur très doué du XVIe siècle, d'un poète tel Dosithée, d'un écrivain comme Barlaam ou d'un Daniel de Pannonie au siècle suivant, ce fut le cas du grand prédicateur Anthime d'Ibère — typographe, artiste, écrivain, métropolitain de la Valachie, également connu par sa politique nationale pour laquelle il devait même sacrifier en 1716 non seulement sa liberté mais sa vie aussi.

Des positions analogues, on les retrouve à d'innombrables moments, dans maints phénomènes révélateurs pour la pensée politique et la créativité culturelle du peuple roumain, ce qui a permis aux spécialistes, de parler d'une *forma mentis* typiquement roumaine (Sextil Pușcariu). Or, ces moments et ces phénomènes historiques typiquement roumains tiennent de l'histoire universelle ; ils soulignent le rôle des Pays roumains dans les guerres contre l'expansion ottomane en Europe occidentale et orientale, leur rôle pour le maintien des institutions et des formes de civilisation propres aux peuples subjugués des Balkans et du Proche Orient. Ils montrent que les Pays roumains ont tenu un rôle dans la diffusion des idées, des motifs et des formes de la culture occidentale dans l'Est de notre continent, autrement dit leur rôle, en général, dans le processus de modernisation de la pensée et des institutions de cette partie du monde. Retenons encore, à ce propos, le chapitre typiquement roumain du phénomène de « l'éveil des nationalités » et de la naissance des Etats nationaux modernes du Sud-Est européen. Et ceci nous mène à la participation roumaine à la vie politique internationale, aux contributions roumaines à la culture mondiale à l'époque contemporaine.

Si à l'époque immédiatement ultérieure à la genèse du peuple roumain l'existence de ce peuple et son identité étaient connues surtout par ses voisins, par l'intermédiaire des européens du XIVe siècle au courant des réalités orientales — militaires, marchands, missionnaires —, son image va s'imposer aux milieux plus larges des intellectuels du continent, grâce

à une littérature d'un certain genre, géographique, historique, humaniste. C'est la période de la «redécouverte de la Dacie» : les vallées carpatiques et du Bas-Danube offraient à la curiosité des érudits, à travers les témoignages des voyageurs appartenant à des catégories sociales d'une grande variété, non pas les ruines d'une antique colonie de Trajan, mais sa continuation même. Une continuation illustrée par des descendants dont la langue *multa retinet latina vocabula*, comme le notait Poggio Bracciolini, une «langue romaine, bien qu'en bonne partie modifiée», selon la description d'Enea Silvio Piccolomini dans sa *Cosmographia* (1501) — cet ouvrage où, avec une magnifique pénétration, l'érudit avait saisi tout sur les Roumains, depuis leurs origines daco-romaines jusqu'à leur continuité sans hiatus en Dacie, l'unité nationale du peuple habitant la terre roumaine, en dépit des formes organisationnelles et politique différentes, leur fidélité à garder le mode de vie de leurs ascendants latins. *Dacia quam nunc Valachiam appellant* — suivant la formule de Raffaello Volterrano (1506) — résume l'intégration des Roumains sous leur véritable identité dans la conscience des milieux cultivés d'Europe. La restitution de ses fragments par l'union de tous les Roumains en un seul Etat ne représente pas seulement un idéal séculaire accompli sur le tard, mais aussi la tentation d'un certain nombre de souverains, diplomates et stratèges européens. Il y avait là une promesse reposant sur certains arguments susceptibles d'en garantir la réussite : ce n'était pas seulement le fait de l'unité foncière de la Transylvanie, la Moldavie et la Valachie, unité de sang, de langue, de coutumes, de traditions, des formes de vie, de cadre géographique. En effet, des considérants d'un autre ordre plaidaient également en ce sens. Parlant à Mantoue en 1459 aux diplomates italiens de l'opportunité d'une croisade antiottomane, le prince Sigismond Malatesta attirait leur attention sur le fait que de par leurs sentiments et de par leur position politique les Roumains se révélaient comme les plus sûrs alliés de la chrétienté occidentale. Ce sont «les plus forts et les plus combattifs des nations transdanubiennes» écrivait, vers la même époque Piccolomini. De son côté, Matteo de Murano signalait à la Seigneurie Vénitienne en 1501 la position stratégique excellente tenue par les Pays roumains à partir desquels «on pourrait serrer les côtes du khan perfide avec la plus grande efficacité», cependant que Filippo Pigafetta complétait cette gamme variée d'arguments avec la remarque suivante : «les trois provinces de Transylvanie, Valachie et Moldavie sont trois grands, abondants et incessants fournisseurs» (1598).

Ces réalités roumaines connues par les facteurs politiques européens sont révélatrices. Elles expliquent pourquoi tous les projets antiottomans, toute initiative guerrière ou politique visant à s'opposer à l'expansion du Croissant vers le centre du continent impliquaient l'entrée des voivodes roumains dans les coalitions et les croisades respectives : pourquoi étaient nécessaires l'engagement des forces militaires et économiques des Pays roumains dans les coalitions et les croisades respectives : pourquoi étaient giques et tactiques offerts par la Transylvanie, la Moldavie et la Valachie. Les premières entreprises de ce genre remontent aux XIIIe siècle, quand la force militaire des knéazats et des voivodats roumains est appelée à s'associer aux campagnes antimongoles. Au siècle suivant, en 1396, les troupes valaques de Mircea l'Ancien se joindront aux chevaliers occidentaux lors de la bataille contre les Turcs, à Nicopoli. Quand les empires des Habsbourg et des tzars mèneront leurs campagnes antiottomanes aux XVIIIe—XIXe siècles, campagnes dont bon nombre se dérouleront dans le territoire roumain, ce sera toujours avec la participation non seule-

ment militaire et économique des Roumains, à l'unanimité, mais aussi avec leur participation politique.

L'engagement des Principautés danubiennes dans les campagnes défensives du continent devait connaître, tour à tour, des formes variées, depuis les alliances négociées par Mircea l'Ancien, Etienne le Grand Michel le Brave et Démètre Cantémir jusqu'à l'occupation brutale ou aux tentatives d'annexion, réitérées par les grandes puissances aux XVIIIe et XIXe siècles.

Parmi les entreprises politiques des grandes puissances tendant à mettre à profit le potentiel militaire et économique roumain, certains essais d'unification d'initiative étrangère méritent une mention. C'est le cas, par exemple, du projet dont parle Nicolas Iorga, de l'aventurier vénitien Aloisio Gritti suggérant, en 1532, de créer une «Dacie ottomane» sous la suzeraineté du Sultan. Ou bien le cas du projet envisagé par Catherine II, d'une Dacie gravitant dans sa sphère d'influence, gouvernée par le prince Potemkine, son favori, qui s'imaginait déjà en «roi» de ce pays redevenu unitaire. Si nous pensons devoir rappeler de tels projets, ce n'est, certes, pas qu'ils aient tiré à conséquence pour ce qui est de l'accomplissement de l'Union des Principautés roumaines. Cette union, ce sont les Roumains eux-mêmes qui l'ont réalisée, en multipliant les initiatives, les efforts et les sacrifices. Néanmoins, nous estimons souligner, par leur mention, la portée continentale de l'idée de «Dacia restituta», idée qui implique l'unité nationale de ses «membra disjecta». L'éclosion d'une telle idée suggère, par ailleurs, l'appartenance européenne du pays respectif, manifeste dans ses sentiments, ses idéals, sa civilisation. Enfin, de tels projets donnent la mesure de l'importance politique, militaire et économique revêtue par la réintégration du territoire roumain dans le réseau des Etats qui se partagent cette partie du continent.

Aussi, est-ce dans ce contexte qu'il convient d'apprécier la part prise par les Roumains à l'œuvre séculaire de résistance face à l'expansion ottomane. Les Pays roumains se sont effectivement révélés une «Porte de la chrétienté», un «Bastion du continent», selon les formules utilisées aux XVe—XVIe siècle par les documents diplomatiques des chancelleries occidentales, ainsi que par nombre de politiques et de stratèges européens. D'autre part, le rôle de la résistance roumaine doit être évalué aussi en tenant compte des circonstances auxquelles se trouvait confronté un peuple soumis à des directions politiques différentes, habitant par surcroît une zone qui fut, jusque vers la fin du XVIIIe siècle, sans cesse exposée aux invasions des cavaliers de la steppe, en butte au cours de toute son histoire à l'occupation des diverses forces armées, à maintes exactions économiques, aux ravages de toutes sortes.

Dès la fondation, les Etats féodaux roumains montrent leur capacité de tenir un rôle régional. Cette capacité se laisse saisir non seulement dans le domaine politique, militaire et économique : elle se dessine également dans la sphère de la créativité culturelle — dont les indices sont toujours concluants quant au degré d'évolution de telle ou telle société, de tel ou tel peuple. Qu'il nous soit permis de rappeler la théorie généralement connue de Nicolas Iorga sur les constantes byzantines, que le savant considère comme une caractéristique de l'œuvre posthume du Bas-Empire, de cet empire qui même sur son déclin, même après sa chute, devait encore marquer pour quelques siècles les sociétés de la Méditerranée orientale — car on en retrouve la griffe dans leur manière de penser, dans leurs institutions, leurs lettres et leurs arts. En accord avec cette théorie, Nicolas Iorga définissait comme une «Byzance après Byzance» l'activité culturelle des Roumains, celle déployée par la grécité sous la Turcocratie, celle des Bul-

gares, des Serbes et des Russes. Formule expressive s'il en fût, elle entrera dans l'historiographie de la civilisation byzantine : Denis Zakythinos, Charles Delvoye, Charles Diehl — tous les spécialistes du domaine en ont usé.

Ayant prêté pendant cinq siècle leur appui à tous les foyers spirituels des Balkans et de l'Archipel, du Caucase et du Proche-Orient, ayant étendu leur rayonnement jusqu'à Alexandrie et au Sinaï, partout où — masses compactes ou enclaves plus ou moins modestes — des hommes persistaient dans leur fidélité à la tradition spirituelle et culturelle que leur avait léguée Byzance, les Roumains ont contribué à préserver une civilisation et une pensée dont les idéals allaient cristalliser plus tard en conscience nationale, pour permettre l'éclosion des sociétés, des cultures et des Etats modernes. C'est une oeuvre qui s'est développée sans ostentation, sans prétentions politiques. Les historiens de Byzance et de l'Europe du Sud-Est viennent de la ramener au jour, par leurs recherches sur les archives, les bibliothèques, les collections d'art des établissements monastiques de l'Athos, de Météores et de Sinaï, de Patmos et d'Istanbul, de Chypre et de Syrie. De Porfirij Uspenski à Charles Diehl, de N.P. Kondakov et de Franz Dölger à C. Xyngopoulos, ces historiens sont unanimes à reconnaître le rôle pluriséculaire des Romains en faveur de la survie des traditions de la civilisation byzantine dans une zone importante de la Turcocratie.

On ne saurait contester le *sentiment de solidarité* animant cette oeuvre politique et culturelle, d'autant plus que celle-ci est en parfait accord avec la position roumaine en général. Cette position, toutes les couches sociales du pays, depuis les dirigeants et l'aristocratie au simple bourgeois et au paysan l'on manifestée de la même manière vis-à-vis des étrangers, individus ou groupes nombreux, venus demander asile dans ce pays à la tradition d'hospitalité jamais démentie. Les communautés arménienne, grecque, juive, bulgare, albanaise, les savants et lettrés en renom de ces peuples ont pu y déployer de multiples et fécondes activités. Tous, ils témoignent de l'oeuvre balkanique édifiée par les Roumains aux époques médiévale et moderne. Il n'y a pas d'histoire nationale dans cette partie du monde qui n'ait pas à se rapporter aux événements politiques et aux faits culturels du passé sans avoir à répéter les références soulignant la grande implication des Roumains dans ce passé qui leur est propre. Mentionnons à ce propos quelques catégories de faits : la plupart des livres de culte en usage chez les peuples sud-slaves aux XVIe—XVIIIe siècles sont sortis des presses roumaines. Bon nombre des livres grecs remontant aux XVIIIe—XIXe siècles ont été imprimés à Tirgoviste, Snagov, Bucureşti, Iaşi — où Gheorghe Duca, prince régnant de Moldavie, fonda en 1680, au monastère de Cetăţuia, la première imprimerie en caractères grecs fonctionnant dans le territoire roumain. Le premier livre bulgare des temps modernes est le *Kyriacodromion*, traduit par Sophronij de Vraca : il a été imprimé à Rîmnicul Vilcea en 1806. C'est d'abord à Bucarest que furent tirées les gazettes bulgares politiques «Buduchnik» et «Svoboda», de même que quantité de livres albanais. La première imprimerie en caractères arabes, sollicitée par les communautés chrétiennes arabophones du Proche-Orient fut fondée à Snagov (1700). Quant à la première imprimerie de Caucase, elle fut inaugurée à Tbilisi (1709), avec le concours roumain. Quelques livres «karamanli» (en turc mais usant de caractères grecs) ont été publiés au XVIIIe siècle à Bucarest. Des lettrés grecs en renom — Mathieu des Mires, Jean Comnène, Sebastos Kiménitès, Constantin Daponte, Rigas Velesinlis ont créé en terre roumaine. Ce fut aussi le cas d'écrivains et de militants bulgares — Christo Botev, Ljuban Karavelov,

Hagi Dimităr etc. La Société Littéraire Bulgare, devenue par la suite l'Académie Bulgare des Sciences, a été fondée en 1869 à Brăila. Les Académies princières de Bucarest et de Iași avec le grec comme langue d'enseignement ont instruit plusieurs générations de lettrés de toutes les zones de l'Europe du Sud-Est. En 1686 et en 1876 les insurgents bulgares ont formé leurs bataillons et se sont instruits dans le maniement des armes en Valachie, alors que le premier épisode de la lutte de libération grecque, déclenchée par la «Philiki Hetairia» en 1821, s'est déroulé en Moldavie et en Valachie. Enfin, ce fut de Bucarest que partirent en 1912 les militants albanais avec Ismail Kémal en tête pour fonder, par la proclamation de Vlora, l'Etat albanais moderne.

En accord avec une politique dont les objectifs regardaient l'espace balkanique en général, ces faits d'initiative, de patronage ou de coopération politique et culturelle des Roumains offrent les coordonnées d'une œuvre historique qui dépasse les dimensions nationales du passé de ce peuple. D'autre part, la culture roumaine s'est avérée aux XVIe—XIXe siècles un véritable pont entre les courants d'idées nés en Europe occidentale et centrale et les sociétés du Levant, voire du Proche-Orient. L'humanisme, la philosophie des Lumières, les doctrines révolutionnaires et littéraires des XVIIe—XIXe siècles, qui ont nourri l'«intelligentsia» balkanique, étaient d'abord reçus par les Pays roumains. C'était là que s'effectuait un choix ; les idées nouvelles, sélectionnées, adaptées et intégrées à la pensée spirituelle locale, révèlent cette préoccupation constante des Roumains de soumettre chaque élément de culture et de civilisation étranger à l'effort visant à assurer le progrès ou l'accomplissement des idéaux nationaux. De sorte que, dans l'appel aux écrits de l'antiquité classique, lancé par l'humanisme, les Roumains n'ont pas cherché une occasion de goûter aux délices de la philosophie, de la poésie ou de la rhétorique, hellénique ou latine. Ce qu'ils y ont cherché et trouvé, c'était des sources d'histoire et de géographie susceptibles d'éclairer le passé de leur peuple, une meilleure définition du concept de civilisation, l'idée de l'ennoblement par la culture, la portée de la langue nationale, vernaculaire, pour la création spirituelle. Grâce à un ouvrage de Démètre Cantemir, rédigé en 1698, sous le titre roumain de *Divanul sau Gilceava Înțeleptului cu Lumea* («Le Divan ou la Querelle du Sage avec le Monde»), imprimé à Iași en même temps que sa version grecque, puis — sept ans plus tard — traduit en arabe et diffusé en Grèce, au Mont Athos, en Syrie et au Liban, tout une série de concepts de l'éthique humaniste, fondés sur des citations d'après le Français Pierre Bersuire, Erasme et Crellius, ou sur de longs passages tirés d'André Wissowatius, étaient véhiculés par la culture roumaine dans les milieux des lettrés grecs et arabes de la Turcocratie.

Les principes du droit naturel et de la philosophie des Lumières, de même que les idées généreuses des penseurs occidentaux de la première moitié du XIXe siècle ont également servi, dans les Principautés roumaines, la pensée et l'acte politique, visant à la libération nationale et l'émancipation sociale, la modernisation des institutions, les progrès de l'enseignement public. Aucun écho dans la littérature roumaine du temps n'est susceptible de suggérer qu'une seule de ces idées ait été examinée par pure curiosité ou pour le simple plaisir intellectuel. De la même manière, dans les idées socialistes, depuis les utopistes jusqu'au socialisme scientifique, marxiste, les Roumains ont cherché la réponse à de graves questions politiques, sociales et économiques, avec lesquelles était confronté leur peuple. Ils se sont penchés sur ces idées dans le but de les adopter d'une façon créative, en rapport avec leurs propres exigences et compte tenu des réalités historiques, géographiques et culturelles qui leur sont spécifiques

L'ère de «l'éveil des nationalités» donna l'occasion au peuple roumain de s'imposer à l'échelle européenne par des activités d'histoire et de politique générales. Des le XVIIe siècle, les Principautés ont tenu une place centrale dans la «Question d'Orient», ce qui devait habituer les chancelleries de la diplomatie européenne avec la problématique et les revendications d'un peuple qui proclamait ses droits à l'unité et à l'indépendance étatique, contre une double domination étrangère — ottomane et des Habsbourg. Les Roumains se trouvaient accrédités par l'opinion publique européenne du fait des informations de plus en plus abondantes regardant leur identité nationale latine, la spécificité de leur langue et culture, leur statut politique d'autonomie. Par conséquent, leur programme politique de former un Etat national unitaire était favorisé par des circonstances objectives. Et pourtant, la mise en œuvre des aspirations roumaines allait affronter, pendant plus d'un siècle, l'hostilité et l'incompréhension d'abord de la Sainte-Alliance, ensuite de quelques grandes puissances européennes, désireuses de maintenir à tout prix un *statu quo* anachronique. Ceci incita les Roumains à adopter une stratégie audacieuse et nuancée tout à la fois, une stratégie visant à l'accomplissement de leurs aspirations fondamentales par une judicieuse mise à profit de la conjoncture internationale associée à des démarches politiques enlevées avec fermeté, sur l'arrière-toile d'une haute conscience de leurs droits historiques, en s'appuyant efficacement sur les principes du droit des peuples et en se servant avec intelligence de la force du courant pro-roumain, dessiné non seulement dans les rangs d'une «intelligentsia» libérale, mais dans l'opinion publique européenne en général.

Comme on le sait, l'Union des Principautés danubiennes de 1859, acte engageant la responsabilité du peuple roumain qui fit bloc à l'occasion, a revêtu néanmoins sur le plan diplomatique la forme d'une union personnelle. Celle-ci est devenue possible grâce à une habile interprétation des termes du Traité de paix signé à Paris en 1856, stipulant que la Moldavie et la Valachie avaient la liberté de faire élire des souverains autochtones, sans interdire le choix portant sur une seule et même personne. Or, les actes de gouvernement du prince Alexandru Ioan Cuza, de même que ses initiatives à l'échelle internationale montrent d'une part une volonté d'assurer la consolidation de l'Union, ainsi que celle du jeune Etat roumain fondé sur elle, d'autre part le désir de procéder à la modernisation de cet Etat, grâce à des mesures parfois radicales et utilisant la tactique des «faits accomplis» que les «Puissances garantes» devaient finir par homologuer, non sans oppositions et retards.

La conquête de l'indépendance, proclamée le 9 mai 1877 et reconnue l'année suivante par le Congrès de Berlin, s'est effectuée suivant le même modèle de lutte politique et diplomatique. Sa signification profonde fut ratifiée par le sacrifice des soldats roumains sur les champs de bataille contre l'Empire ottoman.

Ce même programme national, poursuivi avec tenacité, devait conduire au parachèvement de l'unité nationale en 1918, par la réintégration des provinces roumaines encore sous domination étrangère. L'Etat roumain, unitaire et moderne, n'est pas seulement le fruit de certaines démarches politiques conjuguées avec des entreprises militaires, menées par le Royaume roumain indépendant. Il est, également, l'expression de la volonté librement exprimée des Roumains de Transylvanie, Crişana, Banat et autres provinces roumaines de sous domination étrangère.

Des signifiacances relevant de l'histoire générale sont mises en lumière par l'étude approfondie des phases parcourues par le peuple roumain pour aboutir à son entrée dans le concert moderne des nations européennes

en tant que pays unitaire et indépendant. Cette œuvre s'est accomplie essentiellement par la volonté de liberté et d'unité de la nation roumaine elle-même, avec une aide étrangère minime et en surmontant maints obstacles de l'hostilité. Elle s'est cristallisée dans un climat de forte affirmation de la volonté des nationalités, contrebalancé par le pessimisme notable des facteurs politiques décisifs en Europe à l'époque. Qu'on se rappelle la déclaration de Disraeli, qui doutait de la durabilité de l'Etat roumain unitaire réalisé en 1859. Que l'on se rappelle également les nombreux essais de démembrer cet Etat, amputé en 1878 et en 1940. Cependant, dans le processus mondial, non encore entièrement achevé, qui engage les diverses nations dans la voie de l'indépendance et d'un développement multiple, le cas roumain incarne l'une des affirmations les plus absolues de cette loi de l'histoire présidant à la naissance des Etats-Nations. Il représente un exemple proposé à tous les peuples nourrissant des aspirations analogues. C'est une preuve péremptoire de la valabilité historique du principe des nationalités, en même temps qu'un démenti apporté à l'idée, si profondément ancrée, que le sort des collectivités humaines se trouve exclusivement entre les mains des grandes puissances répondant de l'ordre et de la paix de par le monde. Le programme politique des Roumains en vue de fonder un Etat unitaire et indépendant, doté de structures modernes et d'un régime démocratique, était déjà dressé vers le milieu du XIXe siècle. Ce programme fut l'œuvre des chefs radicaux de la révolution des années 1848—1849, qui éclata presque simultanément

en Transylvanie, Moldavie et Valachie. On est redevable de sa formulation à N. Bălcescu, parfait connaisseur de l'histoire et des réalités politiques, sociales et économiques de son peuple à l'époque. Aussi, les objectifs de ce programme étaient-ils nationaux (unité et indépendance) et sociaux (abolissement des institutions anachroniques de type féodal, réforme agraire, régime démocratique de gouvernement, développement multiple du nouvel Etat roumain en vue de sa modernisation). La mise en œuvre d'un tel programme allait réclamer plus d'un siècle. Mais ceux qui ont édifié l'Etat roumain moderne étaient bien conscients du fait que leur œuvre était conditionnée par les transformations d'ordre social et économique, autant que par celles intervenues dans l'instruction et la culture. Cette capacité des Roumains de réaliser l'unité de leur pays, de lui assurer dans le concert européen un statut d'indépendance et de souveraineté, de moderniser une société grévée des séquelles de plusieurs siècles de domination étrangère, opprimée par une économie rétrograde et par de graves iniquités sociales, se doit d'être mesurée d'après les difficultés majeures qui se sont dressées sur leur route entre 1859 et 1945 (la fin de la Seconde Guerre mondiale).

Quelle furent ces difficultés ? Sur le plan extérieur, la lutte diplomatique pour faire reconnaître l'acte d'union de 1859 par les «Puissances garantes». L'abolissement — par l'entrée dans la guerre de 1877—1878 — de la condition aussi humiliante qu'anachronique de la suzeraineté ottomane. Le fait que jusqu'en 1918, la moitié du territoire roumain continua à se trouver sous une domination étrangère. Par ailleurs, dans l'intervalle mentionné la Roumanie se trouva engagée dans quatre guerres, impliquant d'immenses sacrifices humains et de graves dommages économiques. Sur le plan intérieur, les changements, pourtant impératifs, ont dû surmonter l'opposition des grands propriétaires fonciers et de la grande bourgeoisie, d'où leur rythme ralenti. La majorité du peuple, faite de paysans et d'ouvriers, resta toujours dépourvue de droits politiques, autant que de possibilités économiques. Des révoltes paysannes (1888 et 1907) marquèrent la politique intérieure, ainsi que des grèves ouvrières et de longues

périodes d'instabilité du gouvernement. Confirmant les prévisions de Bălcescu en 1848, seule une révolution sociale devait résoudre les problèmes intérieurs de la Roumanie. Elle n'aura lieu qu'un siècle plus tard, dans l'intervalle des années 1945—1948. C'est durant cette période que fut réalisée la réforme agraire par l'expropriation des grands domaines ; en même temps, on procéda à l'étatisation des entreprises industrielles, minières, bancaires, des assurances et des transports. C'est durant cette période que la monarchie fut abolie et remplacée par la république, avec l'adoption d'une nouvelle constitution consacrant les profondes transformations intervenues en Roumanie dans l'ordre politique, social et économique.

Déjà il y a une trentaine d'années, alors que la Roumanie abordait une autre étape de son évolution en tant que république et avec un régime socio-économique socialiste, sa présence européenne et mondiale se trouvait hautement légitimée grâce à des artistes de la taille d'un Georges Enesco, Constantin Brancusi, Dinu Lipatti, à des inventeurs, tel Traian Vuia qui, en 1906, avait fait voler à Paris le premier avion disposant de moyens propres de bord, tels Gogu Constantinescu et Henri Coandă ; elle se trouvait légitimée par l'œuvre d'un Nicolas Iorga, historien européen au même titre qu'historien de son pays, et par des diplomates œuvrant pour l'instauration d'un nouvel ordre européen et mondial. La Roumanie a été l'un des membres les plus actifs de la communauté internationale, collaborateur convaincu à l'œuvre de la Société des nations, un facteur toujours présent lorsqu'il s'agissait d'entreprises dont l'objectif était la paix, le désarmement, la prévention de l'agression, la promotion du droit pour régler les relations entre les divers pays, la coopération sur le plan régional, européen ou mondial. Le nom du représentant le plus connu à cette époque de la politique étrangère roumaine, Nicolas Titulesco, président à deux reprises de la Société des Nations, exprime à lui seul la position et le programme par lesquels son pays entendait prendre part à une meilleure organisation des rapports internationaux. Cette position et ce programme s'expliquent dans une large mesure par l'histoire même des Roumains, par leur passé de luttes durant lequel l'appel au droit, à la diplomatie, aux négociations et à la coopération a tenu un rôle tout aussi important que leur force armée.

De nos jours encore, la Roumanie entend continuer dans la même voie, poursuivant fidèlement le même programme à partir de la même position : celui d'un pays qui se prononce à l'échelle internationale pour la souveraineté, l'indépendance, la non-ingérence dans les affaires intérieures, autrement dit pour le respect de l'intégrité et du mode d'existence de chaque peuple, pour la coopération, la connaissance et l'estime mutuelles, pour l'amitié.

Fondée sur le droit de tous les pays, la formule de coopération internationale proposée par la Roumanie et pour laquelle elle milite constamment ne saurait être — et, effectivement, elle n'est pas — ignorée par aucun Etat impliqué dans la grande œuvre d'instauration d'un nouvel ordre politique et économique. Une telle politique, qui s'affirme dans tous les secteurs — juridique, économique et culturel — atteste, au seuil de l'an 2000, le mérite de la Roumanie d'avoir toujours soutenu, avec fermeté et au prix de maints sacrifices, les hautes valeurs de la civilisation mondiale, au sein de laquelle sa présence s'est avérée d'une incessante activité.

ARHIVELE — TEZAUZ DE INFORMARE ȘI EDUCAȚIE PATRIOTICĂ

VASILE ARIMIA

„Documentele istorice, descoperirile arheologice atestă că pe teritoriile de bază ale vechii Dacii s-a accentuat procesul de formare și dezvoltare a poporului român, acesta continuându-și aici existența neclintit, muncind și creînd, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației“

NICOLAE CEAUȘESCU

Pe firul istoriei, în permanentă desfășurare, se succed generațiile una după alta, fiecare lăsînd în urma ei mărturii ale propriei existențe și creații materiale și spirituale. Timpul, în scurgerea lui, a consemnat prezența generațiilor în raport de spațiul în care s-au petrecut, de intensitatea cu care s-au manifestat, de evenimentele provocate, dar mai ales de însemnătatea pe care aceste evenimente și manifestări au avut-o pentru societate. Raportate la perioada în care se săvîrșeau, la oamenii care erau autorii lor, la rolul mai mare sau mai mic jucat în procesul continuei dezvoltări pe arii de cuprindere extinse sau reduse, la distanță în timp, ele pot fi judecate după modul cum au fost consemnate de contemporanii lor, din același spațiu ori din spații mai îndepărtate, după urmele materiale pe care le-au lăsat sau după ecoul ce s-a transmis din generație în generație. Dar, cu cît sînt mai îndepărtate de prezent, cu atît mai multe greutatea apar cercetătorului în studierea și cunoașterea lor.

Sarcina studierii, analizei, interpretării și evocării evenimentelor în planul prezentului dat și al viitorului revine în primul rînd urmașilor, aceluia care din tată în fiu au dus mai departe perpetuarea ființei umane, au păstrat, apărut și dezvoltat bunurile moștenite, între ele fiind în primul rînd, vatra strămoșească, limba, cultura și civilizația.

Pentru cunoașterea cît mai exactă a învățămintelor trecutului cercetătorii au apelat, cu rezultate deosebite, la „memoria pămîntului“ din al cărei tezaur arheologia aduce mereu noi și edificatoare mărturii, la hrisoavele și uricele cancelariilor domnești, la cronicile și condicile cu acte și însemnări, la actele cancelariilor diverselor instituții și la corespondența diverselor persoane, cu alte cuvinte, la urmele gîndirii și faptelor generațiilor anterioare.

Pentru toți învățații neamului, care și-au dat seama de rolul istoriei în dezvoltarea societății și a conștiinței naționale, care și-au luat sarcina de a scrie istoria așa cum a fost și cum trebuie să slujească la punerea bazelor viitorului, adunarea și publicarea izvoarelor, ca noi dovezi despre valorile tezaurului de creație românească și despre contribuția acestui tezaur la îmbogățirea patrimoniului universal, au constituit preocupări de prim ordin. Este astfel unanim recunoscut că „istoria se scrie pe bază de

izvoare, în primul rînd a izvoarelor fiecărui popor pentru că ele sînt rezultatul experienței proprii și izvorăsc din practica vieții lui”.¹

Puțini ani după crearea Arhivelor Statului, Nicolae Bălcescu, socotea că istoria noastră reală se află încă sub „praful hronicilor și documentelor contimpurane”² găsind ca o necesitate urgentă „a ne aduna documentele, care sînt materialele istoriei, pentru ca să putem compune odată o adevărată istorie”.³

Patru decenii mai tîrziu de la aceste aprecieri, timp în care atît depozitele Arhivelor Statului cît și ale Academiei Române adunaseră o sumă impresionantă de documente, iar cîrturari de renume publicaseră foarte multe dintre ele, apar și primele sinteze scrise de cei doi mari istorici A. D. Xenopol și V. A. Urechea.⁴ Avînd convingerea că „istoria unui timp se clădește întotdeauna cu materialul adunat pînă atunci” A. D. Xenopol preciza că „izvoarele de căpetenie ale istoriei noastre sînt cunoscute sau cel puțin adunate”.⁵

Din punctul de vedere al informării cercetării istorice, de atunci, în continuă înflorire, Arhivele Statului, ca instituție națională reprezentativă, au asigurat deja o bază documentară solidă și surse temeinice pentru o interpretare științifică a trecutului, a evoluției societății românești.

Astăzi însă, cînd privim peste timp la „averea publică”, la „colecția actelor publice, atît administrative cît și judecătorești și politice” prin

Sediul Direcției generale a Arhivelor Statului

¹ A. Sacerdoțeanu, *Colecția Hurmuzaki*, în „Revista Arhivelor” nr. 2 1969, p. 31

² N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*, în „Scrieri alese” Edit. Minerva, București, 1973, p. 3

³ Ibidem, p. 6

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I—VI Iași, 1888—1893; V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, vol. I—VII, București, 1891—1894.

⁵ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I, Iași, 1888, p. 8.

care Vasile Alecsandri definea Arhivele Statului, preocuparea pentru adunarea, conservarea și folosirea documentelor, îndeosebi în ultimele trei decenii, se situează la alte dimensiuni.

Prevederile legislației, mai ales cea din ultimii treizeci de ani, preocuparea arhiviștilor din sistemul Arhivelor Statului și condițiile materiale asigurate păstrării și conservării documentelor în primul rând prin construirea de localuri corespunzătoare ca spațiu, înzestrate cu cele necesare — au făcut posibilă adunarea, lângă vechiul fond, a zeci de mii de metri liniari de documente răspândite prin diverse instituții, realizarea unei evidențe utile muncii practice și cercetării științifice, reglementarea modului de creare și organizare a noilor arhive, de folosire, păstrare și conservare a lor. S-au depus eforturi susținute pentru ca din cantitatea mare de acte create de instituții ori de persoane fizice și aduse în depozitele Arhivelor Statului să fie eliminate cele fără valoare istorică ori documentară, să fie inventariate și puse la dispoziția cercetării cele rămase în tezaur. Concomitent a existat și există preocuparea instituției noastre pentru arhiva curentă, ce se crează în toate instituțiile, întreprinderile și organizațiile de orice fel de pe cuprinsul patriei pentru ca din ea să se păstreze toate acele documente de care vor avea nevoie cercetătorii de mâine ai istoriei.

În același timp, în preocuparea pentru îmbogățirea bazei documentare, a intrat și cercetarea arhivelor străine, a bibliotecilor și muzeelor de peste hotare, depistarea și aducerea de copii după documentele pe care le dețin aceste instituții de cultură. Acțiunea a fost preluată, pe un fond mai larg, după cel de al doilea război mondial atât de Institutele de cercetare cât și de Arhivele Statului. Această acțiune a făcut ca în prezent să existe în depozitele Direcției generale a Arhivelor Statului aproximativ 2 500 000 cadre de microfilm provenind din douăzeci de țări și acoperind o perioadă de mai multe secole. Prin aceasta s-a făcut mult pentru cunoașterea și scrierea istoriei, ceea ce fără asigurarea condițiilor materiale de către stat ar fi fost imposibil. Aceste eforturi ale patriei impun ca o datorie de onoare arhiviștilor să aibă evidența tuturor și să fie puse la dispoziția cercetătorilor în sălile noastre de studiu. În același timp obligă și pe cei ce scriu istoria să le consulte spre folosul lucrărilor lor.

Din tezaurul documentar pe care-l are țara noastră în prezent, Arhivele Statului, care în curând vor împlini un secol și jumătate de existență, păstrează în depozitele sale peste 150 000 metri liniari de arhivă aflați în cele 40 de filiale județene și la Direcția Arhivelor Centrale.

O altă cantitate de documente — aproximativ 200 000 m.l. se păstrează încă în depozitele instituțiilor care le-au creat de unde, pe măsură ce vor îndeplini termenul prevăzut de lege vor fi preluate de Direcția generală a Arhivelor Statului.

Efectul pozitiv al unei astfel de preocupări s-a simțit considerabil în munca cercetătorilor din orice domeniu de activitate care apelează la documente având la dispoziție instrumente de evidență și o arhivă pusă în ordine.

În același timp, în executarea îndatoririlor lor, adesea cerînd cunoștințe enciclopedice s-au format, au crescut și s-au perfecționat generații de arhiviști, mulți dintre ei devenind personalități remarcabile ale științei românești și internaționale. De acest bun de preț, cîștigat prin dăruirea unei munci deloc ușoare vor beneficia și generațiile viitoare care vor încorpora la tezaurul științei și culturii noi valori de creație românească.

Dintotdeauna arhiviștii au căutat să transforme arhiva într-un mijloc activ de utilitate socială. De aceea, pe lângă instrumente de evi-

dență și depozite corespunzătoare, au căutat în permanență să îndeplinească condiția ca arhiva și documentele ei să fie cunoscute publicului.

De la predecesorii noștri din secolul trecut, cu mijloacele pe care le-au avut la dispoziție și pînă în prezent s-au făcut pași importanți în acest domeniu.

De la prima publicație din anul 1860 intitulată „Documente istorice” scoasă de șeful Arhivei statului din Țara Românească și pînă la ultimele editate de Direcția Generală a Arhivelor Statului⁶ evantaiul și numărul de publicații cu caracter de informare a devenit considerabil: periodice, ediții de documente, cataloage de documente, îndrumătoare în Arhivele Statului, indici cronologici, inventare arhivistice, inventare generale, lucrări de prezentare a fondurilor de arhivă, albume de documente, bibliografii, monografii și alte tipuri de lucrări istorice, de arhivistică, științe auxiliare ale istoriei⁷. Aceste categorii de publicații însumînd cca 120 de titluri și 180 volume în majoritate pregătite după anul 1948 de colective de arhiviști sau de persoane individuale se remarcă prin conținutul lor științific, oferind cititorilor date esențiale asupra conținutului documentelor, fondurilor și colecțiilor din depozitele Arhivelor Statului și în același timp posibilități multiple de extindere și aprofundare a problemelor de istorie.

Unul din mijloacele principale de informare a instituțiilor și întreprinderilor, a cercetătorilor și a publicului cu privire la rolul social-politic al Arhivelor Statului și documentele intrate în depozite sau date în folosire la sălile de studiu, cu toate instrumentele de informare necesare, este organul de presă al Direcției generale a Arhivelor Statului, „Revista Arhivelor”, publicație care în cei 57 de ani a avut ca funcție informarea cititorilor asupra izvoarelor și noilor rezultate ale cercetărilor cu privire la trecutul poporului român, a preocupărilor și năzuințelor sale, a luptelor purtate pentru apărarea pămîntului strămoșesc, libertate, independență și o viață mai bună. În acest scop a publicat și publică izvoare istorice interne și externe sau prezintă fonduri și colecții arhivistice în care se arată conținutul documentelor și date esențiale despre istoria instituțiilor creatoare de arhive.

Evidențiind larga și permanenta activitate pe linia informării publicului, despre conținutul documentelor cu ajutorul publicațiilor de profil arhivistic avem în vedere faptul că acestea cuprind doar o mică parte din Fondul Arhivistic Național de care se îngrijește instituția noastră.

Folosirea documentelor fiind o sarcină a mai multor instituții cu profil de cercetare, învățămînt și educație ce își orientează activitatea în conformitate cu cerințele planurilor de interes național, are ca efect faptul că mii de cercetători vin anual în sălile de studii ale Arhivelor Statului să se documenteze, să pregătească tematicile muzeelor, diferitelor expoziții, studiilor și comunicărilor susținute la sesiuni științifice, necesare unor periodice, sau pentru întocmirea de monografii. Lucrări de sinteză, ori volume de documente. Paralel cu creșterea numărului de fonduri date spre cercetare prin sălile de studii și, deci, odată cu îmbogățirea bazei documentare, a crescut și numărul cercetătorilor. Dacă, spre exemplu, în anul 1965, numai sala de studiu a D.G.A.S. a fost frecventată de aproximativ 470 de cercetători cu 8.370 frecvențe cărora li s-au pus la dispoziție 15.224 dosare ori documente, în 1979 situația prezenta un alt tablou. Numărul cercetătorilor a crescut la 750 cu

⁶ *Documente străine despre români*, DGAS, București, 1979, 341 p.; *Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, Documente externe*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1980, 496 p.

⁷ T. Mateescu, I. Burlacu, G. Mărășoiu, *Publicațiile Arhivelor Statului, 1860-1977, Bibliografie analitică*, București, 1978.

12.600 frecvențe care au studiat cca 40.000 dosare și documente. La sursa clasică de informare s-au adăugat copiile de pe documentele externe sub formă de microfilm și xerografii. S-au pus la dispoziția cercetării științifice cca 700 role microfilme, sursă documentară care nu era în 1965.

Din categoriile de fonduri absolut necesare pentru cercetarea istorică fac parte fondurile instituțiilor legislative și administrative centrale și ale instituțiilor locale, ale organizațiilor, asociațiilor și societăților, colecțiile de documente și fondurile de proveniență personală⁸.

Dintre fondurile mai vechi amintim pe cele rezultate de la „Comisia alcătuită pentru cercetarea celor implicați în faptele revoluționare de la 1848”⁹, cu un număr de 108 dosare din anul 1848—1849, „Consiliul Aulic de război Bucovina”¹⁰, cu 1950 de dosare și documente, „Departamentul Spătariei”¹¹ cu 1330 de dosare din 1805—1835. „Divanul Săvirșitor” cu 1648 dosare din anii 1828—1835¹².

O altă categorie de fonduri sînt cele ale isprăvnicatelor, unele găsindu-se la Arhivele centrale, altele la filialele Arhivelor Statului. Aceste instituții au fost înlocuite, după 1831, cu ocîrmuiri, iar după reforma administrativă din 1864 și acestora le-au luat locul prefecturile județene.

La D.G.A.S. se păstrează 3091 dosare din Arhivele create de isprăvnicate din Țara Românească¹³ ce sînt cuprinse între anii 1825—1831. La acestea se mai adaugă 317 dosare ale isprăvnicatelor străinilor avînd ca ani 1828—1831¹⁴.

Mai trebuie avute în vedere fonduri create în special de instituțiile statului modern, unele continuîndu-și activitatea și azi. Pentru importanța lor dar și a documentelor create amintim pe cele cunoscute sub denumirea de Corpuri Legiuitoare, organisme legislative superioare care au ființat mai întîi în Țările române și apoi în România, de la Regulamentul Organic pînă la anul 1948¹⁵. Apoi Președinția Consiliului de Miniștri 1861—1940¹⁶ (cu unele goluri în fondul documentar).

Diferite ministere¹⁷ (Ministerul de Interne, Ministerul Justiției, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Ministerul Lucrărilor Publice, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Ministerul de Finanțe, Ministerul Industriei și Comerțului, Obștescul Control și Înalta curte de conturi, Creditul Funciar Urban, Creditul Funciar Rural etc.) care au mari cantități de arhivă: unele dintre ele funcționează și astăzi iar documentele lor intrate la Arhivele Statului încep de la 1828 și merg pînă la aproximativ 1940, 1945, 1948.

Colecțiile de documente prezintă interes pentru că au material vechi, important și mult. Astfel, colecția Achiziții noi¹⁸ cu aproximativ 80.000 de documente ce ocupă o perioadă cuprinsă între 1361—1960, iar colecția Manuscrise¹⁹ deși are mai puține unități arhivistice (1941)

⁸ *Îndrumător în Arhivele centrale* vol. I, p. I și p. II, vol. II (manuscris). Ghidul microfilmelor și îndrumătoarele în arhivele filialelor Arhivelor Statului
Ghidul microfilmelor și îndrumătoarele în arhivele filialelor Arhivelor Statului

¹⁰ Ibidem, p. 21—24

¹¹ Ibidem, p. 25—27

¹² Ibidem, p. 28—30

¹³ *Îndrumător în Arhivele Centrale* vol. I, p. II, București, 1974, p. 37—39

¹⁴ Ibidem, p. 40—42

¹⁵ Adunările Obștești din epoca regulamentară. Divanul obștesc (1848—1856) Divanul Ad-hoc 1857—1858 și Adunarea Electivă și apoi Legislativă 1858—1862. Adunarea Deputaților (1862—1864). Adunarea Deputaților (Camera) și Senatul 1864—1946)

¹⁶ Traian Rus, *Președinția Consiliului de Miniștri*, în „Revista Arhivelor” nr. 2/1963, p. 188—200.

¹⁷ Inventarele acestora se află în sala de studiu a DGAS

¹⁸ *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, p. II, 1974, p. 58—65

¹⁹ Ibidem, p. 102—106

din anii 1425—1941, aici se păstrează categorii deosebite de documente : 108 condici domnești din 1689—1820 ; 18 condici ale Divanului Țării dintre anii 1789—1791, 1806—1812 ; 520 de condici și alte categorii de unități arhivistice ale mitropoliilor, episcopiilor, mănăstirilor și schiturilor. Un alt număr de condici aparțin diverselor instituții.

Mai sînt și alte colecții constituite după cancelăriile din care au emanat și anume Colecția Documente muntești cu 5049 documente din 1473—1943 și Colecția Documente moldovenești²⁰ cu 1765 documente din 1609—1911, ori după criteriul limbii în care sînt scrise : Colecția Documente grecești cu 27947 documente din 1650—1876 și Colecția Documente turcești²¹ cu 2774 documente din 1521—1862.

Mai sînt colecții constituite și după alte criterii. Colecția de planuri și hotărnicii care are peste 3300 de documente, Colecțiile „Secția istorică”, „Peceți” și „Suluri”, colecția de sigilii cu peste 12.000 piese etc.

Fondurile de proveniență personală, multe deja la număr ca și alte fonduri și documente izolate nou achiziționate de la persoane fizice reprezintă o sursă de îmbogățire a tezaurului național arhivistic practic inepuizabil. De întinderi diferite mergînd de la 10—12 documente pînă la ordinul miilor, multe din aceste fonduri rămîn deschise pentru adaosuri continuu de la cel care le-a creat și organizat sau de la urmași și cunoscuți care le-au moștenit. Avem încrederea că pe măsură ce rosturile Arhivelor Statului vor fi mai bine cunoscute de cetățenii patriei, vor fi tot mai multe persoane fizice care vor aprecia importanța documentelor și necesitatea ca ele să devină bun național, ocrotit de legile patriei, pus la dispoziția cercetării științifice.

Dar, oricît s-ar strădui o revistă sau un articol dintr-o publicație, spațiul nu permite prezentarea tuturor fondurilor deținute de Arhivele Statului. De aceea, informații despre fonduri și creatorii lor, despre conținutul documentelor găsim nu numai în „Îndrumătoarele în arhivă” publicate de Arhivele Centrale și filialele județene ale Arhivelor Statului²² ci în principalele mijloace de informare : inventarele fondurilor și colecțiilor. Instrumentul cel mai vechi, fără de care un fond nu poate fi dat în cercetare, a evoluat în timp în favoarea lărgirii posibilităților de cunoaștere a conținutului fiecărei poziții, (dosar, document) și a evidențierii acelor elemente absolut necesare identificării izvoarelor pe baza cărora se poate realiza o lucrare. El reprezintă primul și principalul instrument cu care cercetătorul intră în contact. Sintetic prin conținutul său arată cercetătorului cît material are de parcurs, în ce limbi sînt scrise documentele și din ce perioadă. După cum se știe, un inventar, chiar dacă are mai multe volume reprezintă un fond sau o colecție indiferent de modul de organizare — dosare, fascicule sau documente individuale — și de suportii pe care sînt scrise — pergamament, pînză, hîrtie, microfilm etc. Cercetătorul se edifică din prefața inventarului asupra instituției, organizației sau persoanei, a conținutului documentelor, a limbilor în care sînt scrise. Pentru microfilmele aduse din străinătate există încă un instrument și anume fișe de rolă ce se află în sala de studiu în care este redat pe scurt conținutul rolei, anii de cînd sînt documentele filmate, țara și instituția din care provin, numărul de cadre, limba în care sînt scrise etc.

Cu respectarea regulilor înscrise în regulamentul sălilor de studii și pe baza inventarelor și a fișelor de rolă, cercetătorul solicită în sălile

²⁰ Ibidem, p. 80—87

²¹ Ibidem, p. 77—78, 91—94

²² Pînă în prezent 18 filiale au publicat astfel de lucrări, altele sînt în curs de pregătire, urmînd ca toate filialele județene să aibă Îndrumătoarele lor

de studiu documentele necesare muncii lui avînd privilegiul de a le consulta în aceeași zi sau cel tîrziu în ziua următoare.

Folosirea acestor instrumente și apoi a documentelor impune cercetătorului un mod de comportare adecvat care se concretizează în folosirea cu atenție a documentelor, în citarea și notarea corectă a conținutului și a cotei.

Analizînd cu obiectivitate, pe baza documentelor, desfășurarea evenimentelor cercetătorul va desprinde faptul că pe teritoriul său poporul român plin de energie și vigoare, moștenitor al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor săi înaintași, a fost nevoit ca din fragedă tinerețe să cunoască condiții deosebit de grele, atît în interior cît și în exterior, peste teritoriul său succedîndu-se valuri de popoare migratoare în căutarea unui loc sub soare ori a bunurilor pentru viațuire. Dezvoltînd forme de organizare social-politică și instituții potrivite cu timpul și cu condițiile specifice, românii au rezistat și muncind cu dîrzenie pentru progres și civilizație și-au păstrat și apărât pămîntul strămoșesc. Documentele din arhivele românești ca și cele aduse de peste hotare sînt o reflectare a perioadelor de maximă intensitate sau de liniște în viața lor. Pot fi studiate organizarea socială și politică, evoluția vieții lor, apariția și dezvoltarea statelor feudale românești, Țara Românească, Moldova și Transilvania, condițiile care deși n-au permis ca de la început să fie un singur stat în care să trăiască întregul popor român nu l-au împiedicat „să fie un singur popor, să fie unit în toate momentele importante, să-și cultive limba și cultura comună, tradițiile și datinile strămoșești, să circule dintr-o țară în alta fără conținere, să-și schimbe produsele iarăși neîncetat, să fie unit totdeauna în lupta sa pentru emanciparea socială, pentru drepturi și unitate politică”.²³

Înțelegerea reală a raporturilor de viață ale poporului român cu popoarele vecine sau cu care istoria l-a pus în legături directe este sprijinită și susținută din plin și de documentele aduse din alte țări. Acestea au dat posibilitatea să se cerceteze în profunzime situația externă adeseori nefavorabilă, rolul marilor imperii vecine în mersul istoriei românilor, luptele purtate împotriva tendințelor hrăpărețe ale acestor imperii, strategia românească în împrejurări grele, pentru apărarea ființei naționale, a teritoriului dar și pentru realizarea idealului, unirea politică într-un singur stat.

„Documentele istorice, descoperirile arheologice — a spus tov. Nicolae Ceaușescu — atestă că pe teritoriile de bază ale vechii Dacii, s-a accentuat procesul de formare și dezvoltare a poporului român, acesta continuîndu-și aici existența neclintit, muncind și creînd, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației”²⁴. Ca și săpăturile arheologice, documentele de arhivă arată istoria românilor în contextul istoriei universale și, prin această prismă, cursul pe care l-a avut formarea și dezvoltarea poporului român, istoria celor care au rămas să conviețuiască și și-au legat soarta de a lui, istoria luptelor comune cu popoarele balcanice, cu alte popoare din Europa, împotriva dominației străine, pentru libertate și independență și istoria bunelor relații cu întreaga lume.

Un mijloc cu bune rezultate în informarea și educarea conștiinței publicului îl reprezintă expozițiile arhivistice organizate atît la Muzeul Arhivelor Statului cît și la sediile tuturor filialelor județene sau în cola-

²³ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei* vol. I, ed. a II-a. Edit. Dacia, Cluj, 1972, p. 6.

²⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 320.

borare cu alte instituții de cultură care își îndeplinesc înaltele lor misiuni instructiv-educative.

Pregătite cu ocazia aniversării unor evenimente istorice sau pe anumite teme, expozițiile aduc la vederea publicului piese la care se apreciază în primul rând conținutul și nu de puține ori, emoția este trezită și de vechimea lui, de materialul pe care este scris: pergament, mătase, metal (sigiliile), de ornamentația din frontispiciu și părțile laterale, de sigiliul cu care este validat. Astfel, când apar în fața ochilor documente provenind de la Vladislav Vlaicu (1368—1374)²⁵, ori de la Roman Vodă (1392)²⁶ cu sigiliul lui în ceară verde, cele mai vechi documente din cancelariile Țării Românești și respectiv Moldovei, vizitatorul, deconectat parcă de preocupările zilnice, intră în contact cu strămoșii, în memorie apărându-i întreaga galerie de lupte mărețe ce se interpun între trecutul îndepărtat și prezentul nostru socialist.

Pe alte documente citește cu ochii lui întinderea statului lui Mircea cel Bătrîn ori al lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, luptele pe care le-au dus masele populare în cursul veacurilor sub conducerea unor mari personalități ca și preocupările din zilele de liniște cînd trebuiau să producă cele necesare traiului și dezvoltării. Focul nestins pentru dreptate și libertate țîșnește din revendicările răsculațiilor formulate cu ocazia ridicării la lupta împotriva stăpînitorilor exploatare la 1436, 1514, 1784, 1821, 1848, pe care le citește, în memoriile și proclamațiile rescuțărilor, în dispozițiile și ordinele de reprimare a răscoalelor, în înțelegerile nobililor și judecățile făcute în diferite instanțe ale claselor exploatare: în memoriile și petițiile adresate diverselor instituții sau persoane și multe altele.

Atunci el va înțelege mai bine semnificația cuvintelor lui Bălcescu „În zadar veți ingenunchia și vă veți ruga la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor. Ei nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot. Fiți gata dar, a lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pămîntului nu dau fără numai ce le smulg popoarele”²⁷.

Mai apropiate de zilele noastre va putea să mediteze îndelung asupra hotărîrilor divanurilor ad-hoc din 1859 care își vor găsi încheierea în zilele din 5 și 24 ianuarie 1859 prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Principatelor Unite, a documentelor care ilustrează măsurile acestuia de dezvoltare a statului român modern, dezvoltare și întărire ce va contribui la cucerirea independenței de stat în 1877, eveniment de care amintește o gamă largă de documente.

Un loc deosebit în rîndul categoriilor de documente îl au cele care consemnează în cuprinsul lor aspirațiile și năzuința la unire, lupta permanentă cu sacrificiile date pentru realizarea marii uniri din 1918, pentru consolidarea și apărarea acestei victorii.

Realizînd sensul devenirii noastre istorice, vizitatorul va înțelege cu ajutorul documentelor păstrate de Arhivele Statului că „animat de conștiința originii comune și a unității de neam, poporul român a purtat de-a lungul veacurilor lupte grele, pline de sacrificii pentru unitatea națională și neatîrnare pentru a fi liberi și stăpîni în propria-i țară” că „Unirea Moldovei și Munteniei, cucerirea independenței de stat a României și făurirea în 1918 a statului național unitar român au exercitat o profundă înrîurire asupra evoluției țării pe drumul progresului

²⁵ Arh. St. Buc. S.I. nr. 1.

²⁶ Ibidem, Peceți nr. 111.

²⁷ N. Bălcescu *Mersul revoluției în istoria românilor*, în „Scieri alese”, Edit. Minerva, București, 1973, p. 114.

social, au permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare”²⁸.

Începînd cu secolul al XIX-lea tezaurul arhivistic devine tot mai mare. Varietatea și conținutul documentelor sînt tot mai diverse. Progresul statului românesc, al economiei sale, diversificarea activității industriale cu implicarea creșterii și dezvoltării clasei muncitoare, a preocupărilor ei pentru organizarea profesională și politică, își găsesc o mare reflectare în diferite categorii de documente rezultate de la organele și organizațiile muncitorești, ca și din instituțiile și organizațiile de stat. Orice formă de folosire a izvoarelor istorice, de la manifestări științifice, mijloacele mass-media, publicații și pînă la expoziții evidențiază fără putință de tăgadă istoria eroică a proletariatului român, drumul pe care l-a străbătut de la începutul organizării sale pînă la victoria revoluției socialiste și edificarea cu succes a noii orînduiri în România. Utilizate în toate formele de comunicare umană cu rol de informare și educare, ele, documentele, urmăresc să contribuie la îndeplinirea indicației secretarului general al Partidului Comunist Român ca toate aceste evenimente să fie menținute „treze în memoria și conștiința poporului, a tineretului, pentru că ele jalonează procesul istoric de formare și dezvoltare a națiunii noastre”²⁹.

Bogăția și varietatea documentelor care stau astăzi la dispoziția cercetării, multitudinea formelor și mijloacelor cu ajutorul cărora cercetătorii iau cunoștință de conținutul fondurilor și colecțiilor, condițiile materiale create pentru cercetarea și folosirea documentelor, demonstrează din plin grija pe care o acordă conducerea partidului și statului „memoriei națiunii”, Tezaurului „documentar al țării”. În același timp ele obligă la eforturi susținute pentru păstrare și conservare, pentru folosirea documentelor și scrierea unor lucrări de înaltă ținută științifică, menite să fie la înălțimea istoriei pe care a făcut-o, generație după generație, poporul român.

Résumé

En vivant depuis toujours dans son Pays natal, le peuple roumain a laissé les traces matérielles de son travail et de son intelligence, qui représentent les sources historiques, les documents, absolument nécessaires pour connaître ce passé et pour en écrire l'histoire.

Tout ceci, soit qu'il s'agisse d'objets trouvés à la surface de la terre ou déterrés de ses profondeurs par les archéologues ou des actes créés par les chancelleries et gardés aujourd'hui par les Archives d'État et par d'autres institutions, représente ce qu'on appelle les documents historiques, qui font partie du Patrimoine Culturel National, du Fonds Archivistique National.

En soulignant leur rôle et leur importance pour l'historien, l'auteur renseigne ses lecteurs sur les principaux fonds et collections de documents qui se trouvent

²⁸ Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 26—27 oct. 1977 cu privire la aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, în „Istoria patriei și a Partidului Comunist Român în opera președintelui Nicolae Ceaușescu”, Edit. Militară, București, 1979, p. 229.

²⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 16, Edit. politică, București, 1979, p. 142.

aux Archives d'État, sur leur contenu, ainsi que sur les instruments d'évidence érigés, à l'aide desquels le chercheur peut s'édifier et accomplir ses travaux.

L'auteur insiste aussi sur les catégories de publications élaborées par les Archives d'État, publications qui reproduisent les documents en entier ou en font seulement mention : guides et inventaires archivistiques, catalogues, index chronologiques, albums, éditions de documents, bibliographies etc. À l'aide de tout ceci, le chercheur ou le lecteur entiché d'histoire apprend non seulement quel document peut-il trouver aux Archives d'État, mais aussi quelles informations peut-il en extraire. Il s'agit, comme on le voit, d'instruments qui servent aussi bien à informer le public qu'à populariser les documents eux-mêmes.

Parmi les moyens de popularisation dont s'occupe l'auteur de l'article, l'exposition archivistique en est un qui jouit de la plus large audience au public et d'une efficience tout à part en ce qui concerne l'information et l'éducation patriotique des citoyens. Les expositions de documents organisées au Musée des Archives d'État, dans les salles de leurs filiales ou des autres institutions dont on a assuré la collaboration, rendent publiques par des formes appropriées les idées et les faits des ancêtres, des générations passées, établissant par là les plus fortes liaisons entre le passé et le présent.

On y montre encore d'autres formes et moyens — tels que „La Revue des Archives“, les sessions scientifiques, les symposiums etc. — à l'aide desquels peuvent prendre connaissance du contenu des documents, des fonds et collections aussi le spécialiste, que le public le plus large.

Précis

The article is pointing out that the Romanian people living on his native land left, as a result of his work and mind, material traces which represent historical sources, records that are particularly necessary for knowing and writing history.

All these evidences irrespective of their kind and provenance i.e., objects on the surface or taken out by archaeologists or created in some different offices, that are preserved in the State Archives or in some other institutions, are historical documents and belong to the Cultural Patrimony, to the National Archival Fonds.

Showing their role and importance for writing history, there are mentioned in the article the most important holdings of the State Archives, their contents and finding aids.

It was, as well, insisted on various kinds of State Archives publications such as guides, inventories, catalogues, chronological indexes, albums, texts editions, bibliographies a.s.o., in which records are used only as sources or are entirely published. By the help of these publications scholars and readers fond of history are appropriately informed both on the State Archives holdings and about their contents. Therefore, these finding aids contribute to public information and records popularization.

The article is dealing too, with the archival exhibitions which are one of the forms of a large audience in the public having a particular role in citizens information and their patriotic education. Organized either at the State Archives Museum or in the special rooms at the State Archives branches and other institutions, the documentary exhibitions by their appropriated forms make known people ideas and deeds resulting a close connection between the past and the present.

There are also presented other forms and means by the help of which both the specialist and the public are acquainted with the contents of archival records, fonds and collections among which „Revista Arhivelor“, scientific sessions, symposiums, a.s.o., could be mentioned.

TEZAURUL DOCUMENTAR AL RADIOTELEVIZIUNII

ELISABETA SASU

O istorie completă a societății românești, din ultima jumătate de secol, nu poate fi scrisă fără cercetarea activității *Radioteleviziunii* pe planul vieții politico-sociale, literare și artistice, fără prezentarea contribuției acestei instituții la mișcarea de idei a epocii, la făurirea de lucrări valoroase, la afirmarea unor creatori de seamă și a unor reprezentanți de renume ai artei interpretative.

Sfârșitul secolului trecut adusese în lume, pe lângă cele dintii elemente ale transmisiei la distanță, și primele „difuziuni”, de mare ecou, realizate prin anii 1895—1896. Epocala izbîndă a geniului creator uman de care sînt legate numele iluștrilor savanți și inventatori James Maxwell, Heinrich Hertz, E. Bronly, Alexandru Popov, Oliver Lodge, Guglielmo Marconi, concretizată în transmisii de semnale fără fir, urmate în perioada 1912—1925, de difuzarea vorbei și muzicii, firește, la început, în cadrul experiențelor de laborator, capătă, treptat, contur de „programe de emisiuni difuzate cu regularitate”.

În România, unde radiotelegrafia fără fir, apăruse prin 1908, în domeniul radiofoniei un rol deosebit l-a avut Institutul Electrotehnic Universitar, care pe la finele anului 1924 realiza, cu mijloace experimentale „primele recepțiuni”, constituind în 1925 *Asociația prietenilor Radiotelefoniei*.

Crearea *Asociației* apărea ca o necesitate, decurgînd din importanța educativă și națională a radiodifuziunii într-o țară așa cum lămurea în paginile sale organul de presă al *Asociației*, revista *Radiofonia*.

În programul *Asociației*, a cărei primă ședință a avut loc în martie 1925, figurau printre altele : conferința cu caracter radiofonic și un radioclub, unde se purtau discuții urmate de „radio-concerte primite de la importante centre de emisiuni europene”¹.

Scopul principal al *Asociației*, era însă înființarea *Societății de Radiodifuziune*, garanție a faptului că „în toate colțurile țării, în special în cele mai îndepărtate, muzica, cugetul și cuvîntul românesc, vor fi auzite sus și tare”².

Făcîndu-se ecoul celor mai înaintate idei de progres științific și cultural, „părintele radiofoniei românești”, savantul de renume mondial Dragomir Hurmuzescu, lansa apelul : „Noi trebuie să încurajăm cît mai mult dezvoltarea acestei chestiuni care poate deveni un instrument de cultură și de solidaritate națională”³.

Paralel cu activitatea organizată a *Asociației prietenilor radiotelefoniei* problema înființării radiodifuziunii devine preocuparea unor tot mai multe cercuri de amatori. La 13 iunie 1925 are loc primul Con-

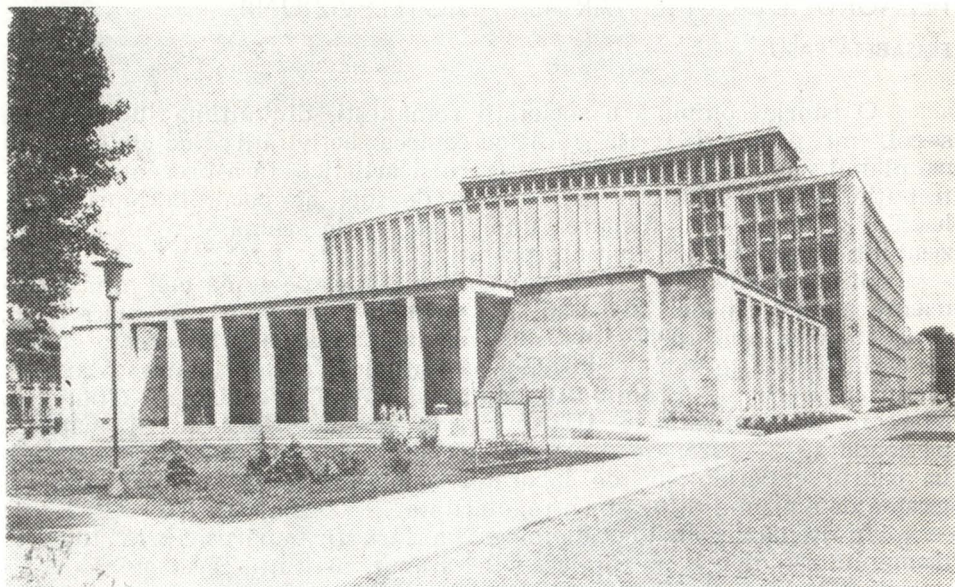
¹ Revista „Radiofonia” din 1925.

² Ibidem.

³ Dragomir Hurmuzescu, *Radiofonia și siguranța statului*, în „Radiofonia” 1925.

gres al radiofoniștilor români. În perioada anilor 1925—1927 sînt organizate numeroase acțiuni cu caracter radiofonic : conferințe, emisiuni experimentale. Se intensifică propaganda prin broșuri, afișe pentru ca în ianuarie 1928 să se constituie „Societatea de difuziune radiotelefonică din România“.

În cuvîntul rostit cu peste 50 de ani în urmă, la inaugurarea postului național de radio, profesorul Dragomir Hurmuzescu arăta că : „Radiofonia este de o mare importanță socială, cu mult mai mare decît teatrul,

Casa Radiofoniei

Sediul Televiziunii române

pentru stăpînirea culturii și pentru unificarea sufletelor, căci se poate adresa la o lume întreagă, pătrunzînd în coliba cea mai răzleată a săteanului. În curînd va deveni criteriul de judecată al gradului de dezvoltare a unui popor”⁴, idee ce va fi confirmată de evoluția ulterioară și de rolul pe care Radiodifuziunea, completată peste aproape trei decenii de la constituire de către Televiziune, l-a jucat în viața politică, socială cultural-artistică a țării.

Din punct de vedere tehnic, începuturile Radiodifuziunii au fost modeste, primele emisiuni fiind difuzate de o stație cu putere mică.

Entuziaștii susținători ai radiofoniei românești, printre care personalități marcante ale științei și culturii — Dragomir Hurmuzescu, Nicolae Iorga, Emil Petrescu, M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, Dimitrie Gusti și alții — au organizat în condiții de mari privațiuni și greutăți financiare și tehnice un program național de radio, al cărui debut a fost consemnat la 1 noiembrie 1928, orele 17,00.

„Încă de la începuturile sale, postul de radioemisiune românească a constituit un centru de atracție pentru scriitori, iar literatura și arta aveau numai de cîștigat pășind pe acest drum, ca și arta și artiștii în general nu mai puțin decît știința și oamenii de știință”⁵.

Documente din 1929 atestă că în Comitetul și Consiliul de programe figurau și mari personalități ale culturii noastre ca: Liviu Rebreanu, I. Nonna-Otescu, Ionel Perlea, Em. Bucuța, Jean Bart, Gh. Ionescu Sisești.

Din primii ani ai existenței postului național de radio s-a manifestat tendința de a se realiza emisiuni complexe ca formă și conținut, au luat naștere emisiunile de bază, unele din ele dăinuind pînă astăzi. Astfel, din aprilie 1932 se difuzează emisiunea „Radiojurnal”.

În anul 1930 se constituia Radiofonia școlară, România numărîndu-se printre primele țări în care s-au manifestat preocupări susținute pentru emisiuni în sprijinul școlii. „Ora copiilor” și „Cronica școlară” devin emisiuni permanente, avîndu-l printre realizatorii lor și pe Zaharia Stancu.

Tot în anul 1930, organizatorii și realizatorii programului radiofonic românesc urmăreau transformarea Radiodifuziunii într-o universitate specială, „Universitatea radio”, prin cicluri de conferințe pe teme din toate domeniile de activitate.

Dintre primii conferențieri la microfon, menționăm pe: Horia Furtună, Victor Eftimiu, Tudor Vianu, Adrian Maniu, Ion Marin Sadoveanu, Em. Ciomac, Cezar Petrescu, Al. Philippide, D. I. Suchianu, Mihail Ralea, Petre Comarnescu, Octavian Goga, I. Simionescu, Victor Ion Popa, Zaharia Stancu, Traian Săvulescu, Radu Vulpe, Octav Onicescu, Tudor Mușatescu, Gala Galaction, Mihail Sadoveanu, Jean Bart, T. T. Braniște, G. M. Cantacuzino, Em. Bucuța, N. Tonitza, C. Giurescu, G. Vîlsan, printre cei mai frecvenți susținători ai radiofoniei aflîndu-se și Tudor Arghezi.

Din perioada 1928—1931 nu s-au păstrat texte de emisiuni, dar documentele cu caracter juridic și contabil-administrativ pe care le deținem sînt în măsură să furnizeze datele necesare reconstituirii modului de desfășurare a programelor, a conținutului lor și cunoașterii realizatorilor lor.

⁴ Dragomir Hurmuzescu, *Cuvîntul rostit la inaugurarea postului de radio București*, în „Manuscrise și voci”, p. 52—53.

⁵ Mihai Beniuc, *O ipostază a scrisului meu*, în „Revista literară radio, 1966—1976, comentată de colaboratori și ascultători”.

Cele mai multe din conferințele anilor 1932—1944 se păstrează în manuscris. Acestea și toate celelalte documente din Arhiva Radioteleviziunii reprezintă un valoros izvor care completează istoria culturii românești din perioada 1928—1980, în mare parte inedite și unice.

O seamă de scriitori și-au descoperit, grație Radioului, vocația de minuatori ai cuvîntului, au fost ajutați să-și pună în valoare înzestrarea artistică, acest modern instrument de instrucție și creație stimulînd continuu activitatea lor.

Cercetarea arhivei de texte a Radioteleviziunii române atestă că un mare număr de scriitori și-au sporit opera prin colaborarea satornică la emisiuni.

Perpessicius, unul dintre stabili cronicari literari ai Radioului, făcea în 1967 o precizare extrem de importantă pentru istoria literară, despre colaborarea sa la această instituție : „Din activitatea de la Radio, am extras, îndeosebi după 1933, cînd n-am mai avut foileton obișnuit la gazetă, materialul a cel puțin 2 volume, două serii de *Mențiuni critice*, pe care le-am copiat chiar de pe textele predate la arhiva Radio și pe care le-am recitat și mărturisesc că le subscriu și astăzi cu destulă plăcere”⁶.

Momentul de răscruce din istoria poporului nostru, marcat de evenimentele de la 23 August 1944, a adus transformări radicale și în activitatea Radiodifuziunii. Puțini ani mai târziu, prin actul naționalizării de la 11 iunie 1948 activitatea Radiodifuziunii române este reconcepută și reasezată pe baze cu totul noi. Trecerea Societății de Radio în patrimoniul statului a creat o nouă Radiodifuziune, pe care scriitorul Gala Galaction o definea astfel : „Este auxiliarul de mare preț al artei și sfetnicul democrației. Este un instrument minunat pentru educația noastră, literară și artistică. Este, în același timp, un fericit mijloc de educație cetățenească și democratică”⁷. Construirea Casei Radiodifuziunii în 1952, impresionant edificiu, dotat cu utilaj radiofonic modern și cu alte mijloace de realizare a emisiunilor, a oferit baza materială desfășurării unei munci de amploare și eficiență, specifice societății noi, socialiste.

Mărirea continuă a rețelei stațiilor de radio pe unde lungi, medii, scurte și ultrascurte, intrarea în funcțiune a studiourilor teritoriale, dezvoltarea rețelei de radioficare au făcut posibilă pătrunderea cuvîntului rostit la microfon în cele mai îndepărtate colțuri ale țării și ale lumii.

La 31 decembrie 1956, se adăuga microfonului camera de luat imagini, inaugurîndu-se postul național de televiziune, simbioză dintre sunet și imagine. Deși a stat în atenția fizicienilor, a scriitorilor și publiciștilor români încă din anii 1924—1925, televiziunea este, în țara noastră, o realizare a epocii socialiste, evoluția ei producîndu-se vertiginos, în ultimii ani, îndeosebi în condițiile creării unei baze moderne de transmisie, prin construirea Casei Televiziunii.

Saltul calitativ realizat în timp, de la Societatea de difuziune radiotelefonică română a făcut din instituție unul dintre cele mai importante mijloace în propagarea politicii partidului și statului, în educația socialistă a maselor, o tribună de dezbatere a tuturor problemelor politice, economice, sociale, cultural-artistice care preocupă societatea noastră.

⁶ Perpessicius, *Primele mele amintiri legate de Radio*, în „Manuscrise și voci”, p. 165—166.

⁷ Gala Galaction, *Artă pentru toți*, în „Secolul radiofoniei”, nr. 3, 1948.

În 1971 s-a constituit Consiliul național al radioteleviziunii, organism cuprinzând reprezentanți din toate domeniile de activitate, inclusiv oameni care lucrează nemijlocit în producția materială și în creația spirituală, strâns legați de problemele vieții zilnice⁸, care în colaborare cu conducerea operativă a instituției asigură îndrumarea și orientarea generală, politico-ideologică a activității acestei instituții⁹.

Realizarea obiectivelor activității Radioteleviziunii presupune efectuarea, zilnic, a unui mare volum de muncă, concretizat în transmiterea de emisiuni vorbite și muzicale, pentru adulți și copii, muncă atestată de documentele scrise, fonice și video care alcătuiesc Fondul Arhivistic al Radioteleviziunii.

De mai mulți ani, la Radio poate fi ascultată o emisiune cu un titlu-metaforă, semnificativ pentru activitatea acestuia pe tărîmul vieții spirituale : Fonoteca de aur¹⁰.

Pentru radio și televiziune, banda de magnetofon este un auxiliar de neînlocuit fără de care nu se poate concepe realizarea emisiunilor cu maximum de operativitate.

Către sfîrșitul anului 1947, înregistrările radiofonice aveau caracter de actualitate și ele se rezumau în special la informații și reportaje, care se ștergeau îndată după emisie. De aceea, de la începuturile *Fonotecii* — ca arhivă, compartiment care asigură prelucrarea și conservarea înregistrărilor pe bandă, nu putem vorbi decît din anul 1948, cînd se înregistrau și se difuzau emisiuni al căror conținut reclama păstrarea înregistrărilor ca document.

Faptul că din 1952 s-a renunțat la folosirea discurilor în emisie a determinat alcătuirea programelor, în cea mai mare parte, cu ajutorul benzilor de magnetofon. Acestea formează arhiva sonoră a Radioteleviziunii, Fonoteca vorbită, în care se păstrează emisiuni ce oglindesc dezvoltarea întregii vieți sociale românești. Pot fi întîlnite aici preocupările de zi cu zi, problemele majore ale oamenilor muncii, efortul lor de a construi socialismul în patria noastră, strădaniile colective ale celor din uzine și de pe ogoare, marile lor realizări¹¹. Nu este domeniu de activitate care să nu fie bogat reprezentat în Fonotecă, prin înregistrările existente.

Astăzi există în țara noastră bogate arhive sonore la instituțiile specializate în stringerea și studierea folclorului, la institutele de lingvistică și la muzee, dar cea mai bogată arhivă, de acest fel, este cea a Radioteleviziunii. Alături de o serie de volume în care este inclusă o parte din lucrările inedite citite la radio, înregistrările din fonoteca acestei instituții sînt o dovadă grăitoare a ceea ce au însemnat și înseamnă tehnicile moderne de expresie, pe planul vieții spirituale. Fonoteca Radioteleviziunii ilustrează ipostaza de păstrător și teaurizator de cultură, activitate care îi conferă atributele unei biblioteci de un fel aparte, ale unei arhive sonore de o valoare deosebită.

Radioteleviziunea numără printre mii de colaboratori, tot ce are mai valoros cultura contemporană românească. Teaurizarea pentru posteritate a tot ceea ce constituie manifestare politică, socială și spirituală, reprezentativă a poporului nostru, este misiunea *Fonotecii de aur*, parte de preț a *Fonotecii Radioteleviziunii*.

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntul la ședința de constituire a Consiliului Național al Radioteleviziunii*, „Scînteia” din 9 martie 1971.

⁹ Ibidem

¹⁰ Iulius Țundrea, *Inscripții pe o bandă de magnetofon*, Edit Eminescu, 1979

¹¹ Volumul *Contribuții la cunoașterea Radioteleviziunii române*

O valoare inestimabilă, documente vii ale istoriei noastre contemporane în acțiune, o au înregistrările — fonice și video — ale marilor acte și evenimente revoluționare care au marcat uriașele transformări ale destinului poporului nostru, devenirile socialiste ale patriei: Congresele partidului, Conferințele Naționale, expunerile secretarului general al partidului, președintele României tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Conservarea înregistrărilor radiofonice constituie o operă a cărei importanță o sporește neîncetat trecerea anilor. Aceasta, pentru că înregistrările de la marile momente ale istoriei noastre contemporane, cu vocile personalităților timpului nostru vor avea pentru generațiile viitoare însemnătatea și valoarea unor tezaure spirituale aparținând patrimoniului național.

Trecînd de la o generație la alta, mesajul umanist al spiritualității poporului român, înregistrările Fonotecii de aur sînt, totodată, un mijloc de a-i cunoaște mai bine pe eroii muncii socialiste, pe marii oameni politici, pe istorici, pe oamenii de știință, pe creatorii de literatură și artă, știut fiind că, în rostirea autorilor, propriile fapte, convingeri, creații științifice și literare își dezvăluie mai deplin semnificațiile și frumusețile.

Audierea unor înregistrări din Fonoteca de aur a Radioteleviziunii, constituie prilejuri unice de readucere în prezent a unor evenimente petrecute cu ani în urmă, de reascultare a opiniilor unor mari personalități în propria lor exprimare. Este ceea ce explică interesul cu care, de la an la an, tot mai mulți iubitori de frumos doresc să-i asculte, ori să-i reasculte pe Tudor Arghezi, Nicolae Iorga, George Bacovia, George Călinescu, Perpessicius, Tudor Vianu, Mihail Ralea, Camil Petrescu, Ion Minulescu, Victor Eftimiu, Lucian Blaga, Octavian Goga, Petre Comarnescu, Emil Botta și pe mulți alți poeți, prozatori, dramaturgi, critici și istorici literari.

Să amintim și înregistrările din arhiva sonoră a Radioteleviziunii cu glasurile istoricilor: C. Daicoviciu, C. C. Giurescu, ale matematicienilor: Grigore Moisil și Miron Nicolescu, ale unor oameni de artă: G. Oprescu, Gh. Anghel, C. Medrea, R. Ladea, D. Ghiță și ale altor nume prestigioase: Ion Agârbiceanu, Emil Isac, Eugeniu Speranția, Asztalos Istvan, Iuliu Hațieganu.

Nu credem că există în țara noastră vreun iubitor de literatură care să nu tresară ascultînd glasul scriitorului Mihail Sadoveanu, glas asociat întotdeauna străvechilor balade populare, în ale cărui inflexiuni se îmbină dulceața graiului moldovenesc și melancolia versului eminescian, parfumul cronicilor și meditația gînditorului.

Numeroase înregistrări radiofonice — numărul lor este de ordinul miilor — sînt datorate măștrilor scenei din ultimele decenii: Maria Filloti, George Vraca, Ion Manolescu, Ștefan Ciubotărașu, Emil Botta, Lucia Sturza Bulandra, Nic. Băltățeanu, Gh. Storin, Vladimir Maximilian, Sonia Cluceru, G. Timică, C. Ramadan, Mihai Popescu, Niki Atanasiu, Alexandru Critico, Ion Talianu, Gr. Vasiliu-Birlic, Miluță Gheorghiu, Agepsina Macri-Eftimiu, Gh. Ciprian, Marcel Anghelescu.

De numele multor măștri al scenei sînt legate memorabilele spectacole-înregistrări ale Teatrului radiofonic, o adevărată școală de măiestrie de care nici un cercetător al istoriei teatrului românesc nu va putea să nu țină seama.

Peste 60% din programe sînt emisiuni muzicale cu un repertoriu foarte bogat și din toate genurile muzicii. Există în Fonoteca Radioteleviziunii zeci de mii de înregistrări ale unor piese valoroase din domeniul muzicii populare, ușoare, simfonice, de operă, operetă, în diverse inter-

pretări. Ca și în cazul Fonotecii vorbite, înregistrările muzicale cu cei mai buni interpreți sînt păstrate în Fonoteca de aur. George Enescu socotea că radiodifuziunea va produce — ceea ce s-a și întîmplat — „o adevărată revoluție în muzică, cum nimeni din noi n-ar fi cîtețat cîndva să prevadă“. Radioul a constituit, încă din primul deceniu de activitate un teren fertil de afirmare a numeroși creatori și a unor personalități muzicale de frunte, nu numai ca interpreți, ci și ca teoreticieni. George Enescu, Const. Silvestri, Th. Rogalski, E. Ciomac, Alfred Alessandrescu, Maria Tănase, Maria Lătărețu, Fănică Luca, Grigoraș Dinicu sînt doar cîteva nume din rîndul celor a căror prezență în programele muzicale de radio și televiziune este atestată de documente fonice și scrise din Fondul arhivistic al Radioteleviziunii.

Cu un bogat conținut documentar (fotografii, diapozitive, dianegative), în cadrul Radioteleviziunii se prezintă și *Fototeca*, păstrătoare a imaginilor prilejuite de emisiunile de seamă și de evenimentele proprii instituției.

Fondul arhivistic al Radioteleviziunii, conține și o altă categorie de documente cu specific deosebit, discurile, care fac obiectul activității *Discotecii*.

Încă de la 1 noiembrie 1928, ziua de difuzare a primelor emisiuni oficiale de radio, la noi se foloseau discurile direct în emisiuni, ele acoperind aproape în întregime, mai ales, programele muzicale.

Discoteca Radioteleviziunii române dispune de o bogată colecție de voci celebre, mari instrumentiști, interpreți valoroși din toate genurile muzicii, fondul ei îmbogățindu-se mereu cu noi achiziții. În Discoteca Radioteleviziunii pot fi ascultați Grieg, Saint-Saëns, Granados, G. Mahler, R. Strauss, interpretați de ei înșiși, alături de O. Goga recitîndu-și „Oltul“ sau de cîntăreți înaintași, artiști de faimă internațională ca : Florica Cristoforeanu, Traian Grozăvescu, Jean Atanasiu, George Folescu etc. Un loc important în Discotecă îl ocupă creația muzicală românească contemporană și interpreții ei. Și în domeniul discului se poate vorbi de o revoluție științifică, prin apariția microsillonului, care asigură o mai fidelă redare a interpretării respective, Discoteca noastră fiind înzestrată cu cele mai valoroase și, în același timp, recente ediții de microsilloane.

Pe lângă înregistrările pe benzi de magnetofon aflate în Fonoteca Radioteleviziunea, deține și o bogată arhivă de filme și benzi video-magnetice care înfățișează noua istorie a patriei pe toate planurile dezvoltării sale. de după 1965, perioada cea mai fertilă, legată nemijlocit de activitatea multilaterală a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu : vizite de lucru în județe, în uzine, vizite oficiale în străinătate, activitate diplomatică, primiri de oameni politici, conducători de state și de partide, lucrările Congreselor al IX-lea, al X-lea, al XI-lea, al XII-lea și ale Conferințelor Naționale.

În *Filmoteca* de aur a Radioteleviziunii române se găsesc numeroase filme document : „O viață închinată fericirii poporului“ — film consacrat vieții și activității tovarășului Nicolae Ceaușescu, în semn de înaltă cinstire a ctitorului României socialiste, „Războiul Independenței“ — un ciclu de 6 filme artistice oglindind, pe baza respectării documentelor timpului, epopeea luptei eroice a poporului român, pentru cucerirea Independenței de stat a României în 1877—1878, moment crucial în istoria noastră națională, „Un august în flăcări“ — serial inspirat din luptele curajoase duse de comuniști în istoricul an 1944, „Columna Republicii — anul XXX, calea belșugului“, film documentar-artistic, „Victorie în August“, film documentar artistic, realizat cu ocazia celei

de a XXXV-a aniversării a eliberării României de sub dominația fascistă și multe altele.

Aspecte ale vieții științifice, cultural-artistice constituie subiectul multor filme din Filmoteca Radioteleviziunii, pelicula păstrind imagini cu : George Vraca, C. Medrea R. Ladea, George Enescu, Maria Tănase, Henri Coandă, Ionel Perlea, Tudor Arghezi etc.

Fondul arhivistic al Radioteleviziunii conține documente de dată relativ recentă, doar din 1925, dar, dat fiind valoarea pe care aceste documente o au, nu numai pentru instituție, prin Decretul 472/1971 legiuitorul întărește Radioteleviziunii atribuții speciale cu privire la documentele fonice și video din *Fondul arhivistic național* aflate în păstrarea și folosirea sa.

Importanța pe care înregistrările pe benzi de magnetofon, filmele de televiziune și arhiva scrisă ale Radioteleviziunii o prezintă a determinat organizarea corespunzătoare, pe baze științifice, a activității compartimentelor ce dețin aceste documente, pentru asigurarea perenității materialelor și a evidenței care să permită cercetarea și folosirea lor cu operativitate și eficiență.

Résumé

Une histoire vraiment complète de la société roumaine pendant la dernière moitié de siècle ne peut pas être écrite sans étudier l'activité développée par la Radio-télévision sur le plan de la vie politique et sociale, littéraire et artistique, sans mettre en évidence la contribution apportée par cette institution aux mouvements d'idées de l'époque, à la création d'oeuvres de valeur, à la promotion de remarquable créateurs et de prestigieux représentants de l'art interprétatif.

L'auteur donne un aperçu sur l'histoire de l'institution en question, marquée par le début de la Radiodiffusion Roumaine le 1-er novembre 1928 et de la Télévision le 31 décembre 1956, par la contribution remarquable que les personnalités les plus représentatives de la vie politique, scientifique et culturelle du pays apportèrent au développement du rôle de ces importants moyens de communication dans le domaine de la propagande politique, des débats concernant tous les problèmes économiques, sociaux et culturels-artistiques qui préoccupèrent et qui intéressent la société roumaine.

En même temps, l'article traite de la valeur des archives créées pendant leur activité par la Radio et la Télévision, présente la variété des types de documents et de leurs supports, souligne les soins pris pour la bonne conservation des documents phoniques, visuels et écrits, de même que l'intense utilisation du fonds archivistique de la Radio-télévision dans les émissions, autant que dans les recherches de tout genre.

Précis

The article underlines that a complete history of the Romanian society in the last half of the century couldn't be written without studying Radiotelevision activity within the framework of the political-social and literary-artistic circumstances, without showing the contribution of this institution to the ideas movement of the epoch to the achievement of valuable works and to the promotion of some outstanding authors and artists.

The author, after a brief history of the institution marked by the Romanian Broadcasting Cooperation setting up on 1 November 1928 and of the Television on 31 December 1956, presents the contribution of the most illustrative political, scientific and cultural personalities in Romania to the development of such an important means of propaganda to the debates of all the economic, social and cultural-artistic matters which have interested the Romanian society.

At the same time the article shows the value of the archives created by Radio and Television, the different kinds of records, the care for a good preservation of phono video and written records and the intensive utilization of the Radiotelevision Archival Fonds both in broadcasting and transmissions and in the researches of every nature.

ARHIVA NAȚIONALĂ DE FILME, PĂSTRĂTOARE A FONDULUI NAȚIONAL DE FILME DOCUMENTARE

FLOAREA ION
GABRIELA IONESCU

Ideea de conservare a valorilor, străduința de a păstra creațiile și mărturiile despre ele, preocupări vechi cît istoria, persistente cît memoria colectivă și tradiția, avînd confirmări publice prin alcătuirea de colecții de bunuri materiale și spirituale — galerii, muzee, arhive, biblioteci, cu un trecut de secole — capătă în România ca și în toată lumea prin înființarea „cinematecii” o ultimă și spectaculoasă manifestare.

Arhiva de filme, înțeleasă ca o instituție culturală de „arhivistică” și „muzeistică” cinematografică, de istorie și de propagandă a filmului, de filmografie și filmologie, are ca funcții depistarea, stringerea, păstrarea, conservarea operelor cinematografice din producția națională, constituirea și conservarea fondului național de filme, reprezentînd valori estetice, istorice, politice, sociologice, științifice.

Creată în iunie 1957, în vremea trecerii filmului românesc din etapa artizanală la cea industrială, Arhiva Națională de Filme îndeplinește în primii ani funcții de salvare, ocrotire a bunurilor cinematografice, de adăpostirea lor, și realizează activități de identificare și inventariere. Se practică acum, pentru prima oară în România, activitatea de conservare și restaurare cinematografică, se întreprind acțiuni preventive și terapeutice pentru a opri degradările fizice și chimice ale peliculei, se asigură condiții de prelungire a existenței filmelor creîndu-se o nouă disciplină științifică — ramura arhivisticii cinematografice.

Evoluția arhivisticii cinematografice a dus la depășirea inevitabilă a conceptului de arhivă cu rol de adăpost al unor opere filmice, a adăugat practicii de protecție și păstrare alte funcții în stare să se desăvîrșească într-o instituție de cercetare și de cultură cinematografică.

Se conturează conceptul de arhivă cinematografică, organism prin care o cinematografie cu toate zonele sale — de „ficțiune” și „non-ficțiune” — devine conștientă de sine, de trecutul și de potențele prezentului său, de apartenența la o spiritualitate.

În această evoluție noțiunea de fișă — „monadă” a metodologiei arhivistice — ca un contact primar cu filmul avînd date elementare, puține cît semnalmamentele din actele de identitate, se autodepășește, limpezindu-se funcțiile ei de materie genetică a tuturor activităților — de clasare, organizare, sistematizare ca și de cercetare filmografică și filmologică. Instrument pentru fixarea și întreținerea aspectului cronologic tipologic, tematic, statistic al filmului, fișa impune sintetizarea unor constatări de ordin istoric, științific, tehnic, estetic.

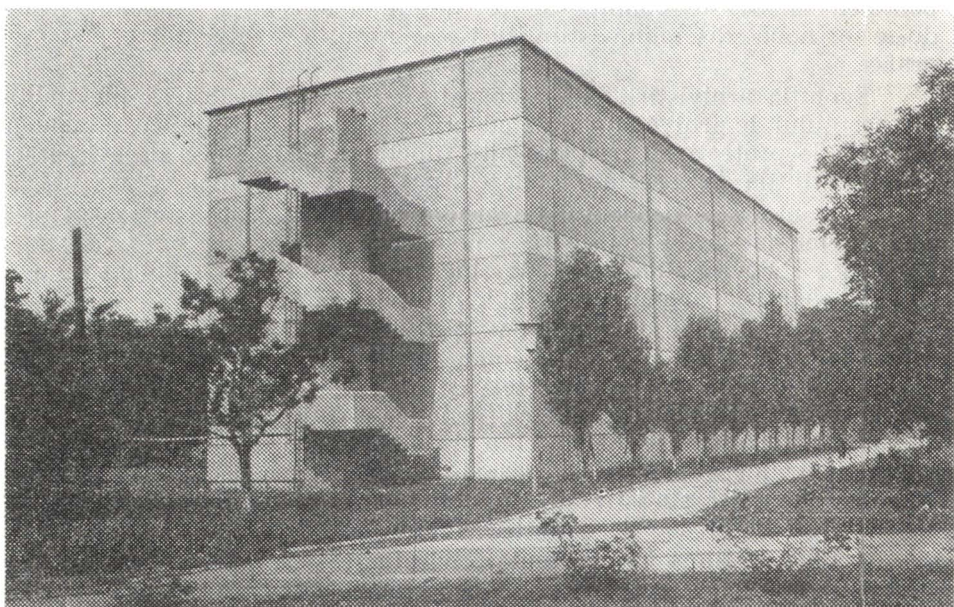
Arhiva de filme își dezvăluie predestinarea de a se autoconstitui ca centru de studii și cercetări prin însăși elaborarea criteriilor și principiilor de clasare și sistematizare, prin metoda fișării, prin prelucrarea producției curente, prin depistarea unor opere cu valoare istorică,

culturală, prin elucidarea unor caracteristici și aspecte ale acestora, prin reinterpretarea unor documente declanșând în germene procese de cercetare filmografică și interpretare istoriografică. În acest sfert de veac de existență, Arhiva Națională de filme a amplificat activitatea istoriografică proprie unei instituții de cercetare, și-a creat o metodologie de întocmire a filmografiilor globale sau specializate, a investigațiilor monografice, a alcătuirii unor monografii locale, teritoriale, istorice, tematice sau a altor studii specializate. La sfârșitul deceniului al VII-lea acumulările de informații, verificările și sistematizările de fapte au stabilit proporțiile patrimoniului național cinematografic, făcând posibilă elaborarea filmografiei naționale — „filmografia adnotată” : „Producția cinematografică din România 1897—1948”. Prin întocmirea corpului filmelor de nonficțiune a filmografiei globale, prima mare etapă a filmului documentar se validează ca parte inevitabilă a patrimoniului cultural național, un bun cultural cu personalitatea și unicitatea sa.

Prima mare direcție a activității cine-arhivistice, legată de conceptul arhivă — centrul de istoriografie și de cercetare aplicativă rezervat unor categorii reduse de specialiști — teoreticieni de film, istorici de artă, esteticieni, culturologi sau unor cercuri de pasionați — coexistă și se îmbină cu o a doua mare direcție, legată de conceptul arhivă — centru de cultură audio-vizuală, cu menirea de a satisface nevoile general-culturale.

Prin valorile sale obiective și virtuale, filmul documentar, modalitate inevitabilă de comunicare și cunoaștere, implicat multiform în toate sferele experienței umane se constituie ca un fond autonom al tezaurului imagistic național.

Prin însăși etimologia numelui, cinematografia documentară înseamnă „descrierea dinamică” a lumii, pe baze și în forma evenimentelor „atestate”. Imaginea filmului documentar este imaginea omului concret nu doar real, a omului „cu identitate”, cu dată de naștere și adresă controlabilă ; este imaginea evenimentului aievea întimplat, veri-

ficabil ; este prezentarea obiectelor, întâmplărilor, cercurilor de relații, de stări, de gânduri care alcătuiesc o realitate autentică nu doar verosimilă, o lume evenimentială și obiectuală al cărei spațiu măsurabil poate fi fixat în meridiane și metri cubi, al cărui timp controlabil poate fi fixat prin date calendaristice și măsurări bioritmice. Imaginile documentare atestă calitățile „fizionomice” ale evenimentelor, faptelor, oamenilor, valoarea lor pronunțat-personală, particulară, unică, irepetabilă ; se receptează ca o imagine estetică, artistică, publicistică, de informare etc, a realității autentice care „se autoexprimă” și se „autoatestă” ; o imagine semnificativă despre sine prin sine însăși, construită nemijlocit prin însăși viața și existența „conformă”, adecvată cu sine, validată de legile propriiei naturi.

Imaginea-document se manifestă ca unitate primară, element component al alcătuirii totalității întregului. Din combinarea acestor unități ia formă filmul documentar ; din structurarea și coeziunea lor ia naștere toată diversitatea cinematografilei documentare.

Imaginea-document, substanță primară simplă, avînd caracterul neomogen al materiei, prin raportările sale la totalitate promovează una din încărcături în detrimentul celorlalte care pot fi polarizate sau neutralizate. Prin natura sa relativ autonomă, polivalentă, polisemică, ea apare ca element virtual detașabil din totalitatea pentru care a fost creată și în care a fost structurată. Orice film documentar privit în această perspectivă apare ca un fond de imagini — mărturie, sursă documentară ce se poate asimila cu documentul istoric scris, cu vestigiile arheologice, cu exponatele muzeale ; ca un fond de dovezi istorice audio-vizuale, ca un document complex al unui trecut îndepărtat sau recent întotdeauna în forma prezentului, a clipei petrecute în fața noastră, cel mai competent de a păstra memoria colectivă.

Din această natură a cinematografului documentar derivă toată diversitatea categoriilor filmului de „nonficțiune” și toate valorile sale — de la cea istorică pînă la cea estetică, de la cea socială pînă la cea informațională — teaurizate în fondurile Arhivei naționale de filme.

Categoriile filmului documentar — actualități, documentarul industrial, agricol, turistic, etnografic, științific, monografic etc — categorii folosite în practica filmografică, aparținînd unor clasificări uzuale și operative și nu unei sistematice riguroase a genurilor și speciilor — sînt supuse unor mutații de valori și evaluării. Contestarea unor „tabele” de valori estetice recunoscute la un moment dat și promovarea unora noi corespunzătoare necesităților spirituale modificate, răstoarnă, erodează valorile operelor cinematografilei documentare în mare parte, cu grad de rezistență redus. Schimbînd perspectiva evaluării, abordînd fondul de filme documentare ca tezaur de imagini-document, se instaurează o nouă ierarhie a valorilor ; o operă evaluată ca întreg estetic, negativ, poate conține secvențe cu un înalt grad de valoare cine-documentaristică ce pot fi revalorificate în noi organisme filmice.

La un an și jumătate după spectacolul lui Lumière, „actualitățile” românești au înregistrat primele imagini cinematografice, „privești” din viața bucureșteană ; de altfel, în toate cinematografiile naționale. primele filmări sînt de tipul actualităților, al reportajului precedînd toate celelalte preocupări și sfere filmice. „Actualitățile” au înregistrat ceea ce este actual, ceea ce se petrece și ceea ce interesează în acel prezent, de atunci, o întâmplare curentă din acea vreme, de la fața locului, din ambianța de atunci, înfățișînd valori la ordinea zilei. Diminuarea, anihilarea valorii de noutate a întâmplării înregistrate în imagini, stingerea tensiunii noului, prin scurgerea timpului, se compensează prin creșterea valorii de mărturie istorică.

„Cinematograful este menit să aducă mare folos omenirii, poate tot atât de folositor ca alfabetul cu care în fond are atita analogie. El completează seria descoperirilor ce vor permite generațiilor viitoare să reconstituie istoria trecutului“.

Acest text sesizat de istoriografii arhivei noastre a fost scris în anul 1896 de publicistul Mișu Văcărescu. Cu aceste aprecieri unul dintre primii „cronicari“ cinematografici români comentează primele reprezentări cinematografice din București, care „creează iluzia măreață a realității“. Iar data de 8 iunie 1927, se înscrie ca data nașterii cinematografului românesc, ziua cînd are loc prezentarea în premieră a primului „subiect“ de actualități, realizat în România de către bucureșteanul Paul Menu ; în aceeași lună el prezintă un program de 16 actualități „Vederi românești din București și Galați“ ; Tîrgul Moșilor, Terasa cafenelei Capșa, Plimbări la șosea, Vasele flotei dinărene.

Seria primelor actualități românești de la începutul secolului, ca orice document cinematografic din perioada începuturilor, ne introduce în sfera celei mai dense sensibilități umane, cea a reacțiilor în fața „curgerii timpului“. Acțiunea timpului, uneori chiar prin alterarea și uzura peliculei, adaugă imaginii-document potențe emotive, estetice. Patina, emblemă a temporalului, se încorporează în imagini, devenind o nouă iradiere a valorii documentare. Pelicula deteriorată, pierzînd strălucirea tonurilor capătă distincția bătrîneții, depășind stadiul de actualitate, de nouitate a zilei. Prin uzura sa morală, figurativă, plastică, estetică, prin învechirea rapidă a limbajului și tehnicii cinematografice, se creează o nouă sursă emoțională ; chiar și sesizarea unei desuetudini — dar cu farmec — asemănătoare cu cele din romane, provoacă reacții ironice dar se dublează cu sentimente de vagă „pietate“ față de categoriile temporale și față de rezistența imaginilor vieții ; patina — parte subînțeleasă a incunabulului cinematografic pecetluiește vechimea și durabilitatea, declanșează noi puteri de sugestie estetică, înobilează devalorizarea.

Magia temporalității, o emanație specifică pe care o exercită imaginea de film, face ca atât faptul divers cit și cel istoric, chiar în ipostaze elementare, să fie receptat în mod stihinic în registrul emoțiilor înrudite cu cele care sînt provocate de percepția unei opere de artă consacrate.

Valoarea imaginii-fapt se acordă cu nevoia omului de repetabilitate a experienței, de reversibilitate a timpului, cu nevoia „de a opri clipa“, de a avea „relicve“ și „suveniruri“, amintiri ce conservă și mumifică sentimente, fapte de viață, cu nevoia de tot ce restabilește contactul senzorial cu prezentul de altădată, dar și cu nevoia de „intimitate“ cu marile evenimente istorice.

Cantitatea și calitatea informației istorice, exemplaritatea unui subiect pentru seria căreia îi aparține, pentru limbajul documentaristic în evoluție, „raritatea“ sa, care crește în raport cu vechimea sînt criterii spontane de apreciere, acte de valorificare, pentru oricare tip de actualități.

Filmul de actualitate „Întîlnirea de la sala Dacia“, surprinzînd marea demonstrație și serbarea de 1 Mai 1914, masele de muncitori în fața sălii de întrunire, coloane pe străzi, demonstrația de pe Calea Victoriei, sărbătoarea de la Bordei, este unicul document cinematografic păstrat despre mișcarea muncitorească din România de la începutul secolului.

298 Alte cîteva actualități dedicate mișcării muncitorești din România din primele decenii ale secolului : „Grevele din Capitală“, „Greviștii pe

cimpul Teilor“ (realizator C. Teodorescu — 1912), „Urișa demonstrație, întregul cortegiu de 1 Mai“ — 1920, „Înmormîntarea fruntașului socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea“ — 1920, „Procesul comuniștilor — 1921“, sînt doar sesizate în sursele bibliografice.

Raritatea, unicitatea actualității „Întîlnirea de la sala Dacia“ întărește valorile istorice, politice ale materialului.

Jurnalistica cinematografică — toate seriile „actualităților“ din perioada filmului mut și toate seriile „jurnalului sonor“, începînd de la primele realizate în cadrul „Indrofilmului“ în 1935, continuînd cu jurnalele ONT și ONC, cu cele de după 23 august 1944 și sfîrșind cu cele realizate de studioul Al. Sahia — a consemnat și a reflectat în mii de subiecte și sute de mii de metri de peliculă, evenimente din toate sectoarele vieții românești, politice, sociale, economice, culturale etc., ca o memorie colectivă, a reținut și a transmis cele mai hotărîtoare schimbări istorice, a urmărit succesiunea anilor, etapelor și erelor în viața societății românești; a înregistrat și a conservat timp de opt decenii evenimente, fapte, stări, gesturi, fizionomii, folosind tipuri de imagini ce țin de toate categoriile și sistemele filmului documentar.

Încă din primele decenii ale secolului, documentarul „industrial“ ca și cel „agricol“ și-a manifestat vocația, disponibilitatea pentru înregistrarea tehnicilor și tehnologiilor, în acord cu predispoziția sa pentru mișcare și acțiune. În aceste filme în care predomină netolerant cadrul material al existenței, figurarea infrastructurii tehnico-materiale, unealta, mecanismul, mașina, instrumentul și chiar operația pe care o generează și o modelează se înțeleg ca principal însemn al unei etape de civilizație și al temporalității.

Un fond bogat în imagini în stare să devină reprezentări ale unor etape istorice, ne-au păstrat filmele despre petrol. Nesocotindu-le pe cele dintîi pierdute, nedepistate: „Industria și exploatarea petrolului“ — 1910, „Industria petrolului“ — 1913, ce se pot considera și primele filme industriale, filmul „Petrolul românesc“ realizat între cele două războaie, confruntînd brutal două tehnologii de extracție, ne pune la dispoziție o imagine palpabilă a saltului de la epoca preindustrială la cea industrială. Figura petrolistului care coboară în puț cu găleata, sondele puse în mișcare de cai, înhămați într-o mișcare circulară perpetuă, refolosite în nenumărate alte documentare, au devenit embleme larg cunoscute în cultura noastră vizuală.

În 1948, regizorul Jean Georgescu în colaborare cu scenaristul Ion Bostan — comentariul este semnat de Geo Bogza — realizează primul film dedicat actului naționalizării „Petrolului“. Sînt consemnate istoria și etapele evoluției extracției petrolului din România, se încearcă materializarea unui alt salt, trecerea de la economia capitalistă la cea socialistă.

În registrul filmelor dedicate petrolului se mai înscriu documentarele: „Sonda“ r. Al. Sirbu, „Uzina“ r. Slavomir Popovici, 1963; „Aurul alb“, r. Virgil Calotescu, 1955; „Petrolul“ r. Titus Mesaroș 1967; „Premieră în largul Mării Negre“ și „Petronauții“ r. Jean Petrovici — 1978, precum și alte filme științifice, didactice, sau de „protecția muncii“.

Documentarele industriale din prima jumătate de veac a existenței filmului românesc: „Prima expoziție a electricității din România“, 1928, „Industria Sîrmei Brăila“, 1935, „C.F.R. o simfonie a muncii“, 1938, „Industria românească, fabricarea becurilor electrice“, 1938, „Cultura și industrializarea tutunului“, 1939, „Întreprinderea Grigore Alexandrescu — încălțăminte și pielărie“, 1939, „Prima fabrică română de anvelope și camere Banloc-Godrich“, 1939, „Uzinele Malaxa“, 1940; „Țigări C.A.M.“

— 1943 ; „Atențiune, fragil“ — 1944, „Uzina de gaz aerien“ — 1944 ; „Fabrica de chibrituri“ 1946 devalorizate cinematografic, fără nici o posibilitate de a fi revalorizate ca operă cu viață integrală și autonomă și de a satisface necesități estetice ale unei alte etape istorice, sînt depozitare de imagini-documente semnificative a căror valoare istorică, sociologică, informațională, este în creștere și care, incluse în alte sisteme, redeschid valențe estetice artistice.

Peliclele, „Pentru industrializare, pentru socialism“ 1950 și „Baia-Mare“ 1953, realizate de Ion Bostan, unele dintre primele producții ale studioului „Al. Sahia“, reprezintă începutul unei liste — probabil a celei mai lungi — cea a filmelor industriale din ultimele trei decenii.

Fiecare ramură industrială dezvoltată sau inaugurată în ultimii 30 de ani are „cronica“ sa în imagini, realizată prin serii de filme care consemnează perioadele construcției economiei socialiste în diverse structuri filmice, de la reportaj la investigarea sociologică, de la filmul anchetă la filmul poetic sau eseistic.

Istoria construcției Combinatului siderurgic de la Galați este urmărită prin filmele „Drumul“, „Știați că“ (r. Mirel Ilieșiu), „Acolo unde se naște oțelul“, „Combinatul siderurgic Galați“ (r. Pompiliu Gilmeanu).

Unul dintre ultimele filme ale lui M. Ilieșiu „27 de ore la cald“ (1979), este consacrat Combinatului siderurgic din Reșița, iar „Cel mai tînăr oțel“ (r. Nicolae Cabel — 1972) oțelarilor din Tirgovîște. Filmului „Un minut“, realizat de Ion Bostan în 1949 i se opune după un sfert de veac un film antiteză „Un minut ieri și azi“ (1974) prin care regizorul Doru Cheșu reapreciază valoarea minutului în economia națională.

Fixarea succesivă pe peliculă a diverselor faze ale existenței marilor șantiere ale construcției socialismului a făcut posibilă realizarea unei „cronici“ a creșterii „în imagini și materializarea ideii de evoluție. Mici serii de filme au urmărit construcția hidrocentralelor de la Bicaz („Bicaz cota 563“, „Trei strigăte de pe Bistrița“ (r. M. Ilieșiu), Argeș („Patru mii de trepte spre cer“, „Spre cer“, „Ultima treaptă“ r. T. Mesaroș). Porțile de fier (Serialul „Porțile de Fier“ r. Mircea Popescu, „Apoi s-a născut orașul“ — r. C. Vaeni, „Acești oameni“ r. F. Cernăianu), Rogojelul („Simfonia în re major“ r. I. Visu), „Lotrul și Olt“.

Filmele „Comunicațiile în plină refacere“ 1946, „O culegere de imagini“ despre reconstrucția căilor ferate distruse de război „Cu fruntea în soare“, 1948 ; documentar despre construcția Fabricii de confecții București, „Agnita Botorca, 1947, documentar despre construcția conductei magistrale Agnita-Botorca și ulterior „De la Bumbesti la Livezeni“, restaurează perioada genezei construcției socialiste.

Aplicînd aceleași criterii de apreciere și evaluare filmelor denu-mite uzual „agricole“ descoperim aceeași putere a imaginii de a deveni materie curentă, indispensabilă în construirea unor stratigrafii documentaristice, metaforice sau dramaturgice, de a se converti în simboluri, de a-și autodepăși concretețea în această „hiponografie cinematografică“ plugul de lemn filmat cu decenii în urmă ca și tipurile de tractoare ce se perfecționează, sînt semnale ale metamorfozelor profunde produse în structura societății românești.

Principalele schimbări din istoria satului românesc sînt marcate de imagini — jaloane ale expunerii filmice. În acest context peliclele „Agricultura în România“, 1912, „Viața la țară“, 1914, „Cules de vie la Mărășești“, 1920, „Cultura inului în România“, 1929 sînt sursă de imagini care pot evoca modul de existență al satului românesc înainte de 23 August 1944.

Filmul comandat de Frontul Plugarilor în 1945 „Cîntecul brazdei” ca și reportajul „Reforma agrară” din același an, reprezintă perioada primilor ani de după război ai satului românesc, vremea reformei agrare.

„Scrisoarea lui Ion Marin către Scînteia” 1949 (r. Victor Iliu) este primul film care anunță perioada cooperativizării satului românesc și începutul unei vaste producții dedicate satului.

Momentul încheierii colectivizării este însemnat în 17 filme monografice despre viața satului din toate zonele țării.

Filmele „Lungul drum al pîinii către casă”, r. C. Vaeni, „Aproape totul despre grîu”, r. C. Vaeni, „Piinea de Pecica”, r. Al. Boiangiu sînt doar cîteva din filmele dedicate agriculturii produse în ultimii ani.

Azi, în vremea proliferării, a exploziei producției de filme științifice în cele mai diverse părți ale lumii — peliculele științifice se numără în sute de mii — sesizăm că la începuturile ei se află o prioritate românească: filmele de cercetare științifică medicală realizate în București de echipa condusă de marele savant psihiatru, neurolog, profesor doctor G. Marinescu între anii 1898—1902. Astfel, la sfîrșitul secolului trecut în timp ce lumea este încă fascinată de imaginea intrării trenului în gară a lui Lumiere, savantul G. Marinescu realizează pentru întîia oară în lume filme de cercetare științifică împreună cu asistentul său, dr. Constantin Popescu, înfăptuind un spectaculos primat. Savantul folosește filmul pentru „a surprinde fenomene care ar fi scăpat întotdeauna ochiului”. Prin filmele realizate între 1898 și 1902 de prof. dr. G. Marinescu: „Tulburările mersului în hemiplegia organică”, „Un caz de hemiplegie isterică vindecat prin sugestie și hipnotism”, „Tulburările mersului în paraplegiile organice”, „Paralizia pseudo-hipertrofică sau mioscelozica din cazul miopatiilor” se întemeiază tradiția filmului științific medical; doctorii Alex. Bolintineanu, Constantin Levaditti, Toma Ionescu, Demetru M. Paulian, Aurel Babeș, creează pelicule ce completează registrul incunabilelor filmului științific.

Colecției de filme documentar-științifice îi aparțin opere create într-un răstimp de 82 de ani care azi acoperă toate disciplinele principale ale științelor exacte și umaniste și se exprimă diferențiat, de la limbajul referatului științific sau al lecției, la limbajul poetic al cunoașterii artistice a adevărului științific.

Înregistrarea cinematografică a faptului etnografic în diverse sisteme filmice este o altă permanență a documentarului românesc începînd cu primii ani ai secolului: „Jocul național, executat de membrii societății Chindia” — 1913, „Obiceiuri populare românești” — 1928; „Călușarii de la Pădureți-Argeș” — 1935, „Obiceiuri din Bucovina” titluri care ilustrează și confirmă persistența tradiției filmului etnografic românesc.

Filmele de cercetare sociologică, etnografică, realizate în cadrul campaniei de cercetare, „multidisciplinare a mediilor rurale” întreprinsă de echipele conduse de sociologul Dimitrie Gusti acum jumătate de veac, se află printre primele pelicule cu asemenea structură din istoria filmului european.

Filmele „Drăguș. Din viața unui sat românesc” — primul din seria realizată în 1929 — alături de peliculele dedicate satelor Șanț (1936) și Cornova (1931) erau concepute ca parte a unei unice opere documentaristice, a unei „sociologii românești” și a unei „monografii satești în imagini”. Din proiect se realizează deplin doar documentarul „Drăguș. Din viața unui sat românesc”, realizatori Dimitrie Gusti, Paul Sterian, Nicolae Argintescu-Amza, Nicolae Barbelian, Constantin Brăiloiu, Harry Brauner. „Drăgușul” rămîne primul act spectaculos de integrare a artei documentaristice în tradiția culturii naționale de multiplă afirmare a

imaginii-document în spiritualitatea românească, iar proiectul seminarului sociologic al Universității din București, o tentativă unică de a crea filme antropologice cu deschidere enciclopedică.

În urma transformărilor din vremea noastră, imaginile reprezentând viața tradițională a satului sînt ultimele mărturii cinematografice despre o civilizație și o spiritualitate.

Imaginile-vestigii din filmele etnografice realizate în ultimii ani consemnînd unele practici din ciclul obiceiurilor agrare și pastorale de peste an : „boul instruit”, tînjeaua cununa, plugușorul — alături de cele din ciclul familial al ritualurilor legate de evenimentele de căpetenie din viața omului — naștere, nuntă, moarte, precum și cele ce prezintă creația plastică populară sau alte îndeletniciri tradiționale, aparțin unui viitor tezaur vizual cinematografic etno-cultural a cărui valoare istorică, sociologică este în creștere.

Résumé

Investie d'attributions spéciales en ce qui concerne les documents cinématographiques, L'Archive Nationale des Films a été fondée au mois de juin 1957, ses fonctions principales étant de dépister, rassembler, garder et conserver les oeuvres cinématographiques et en même temps de les classer, organiser et systématiser afin d'être utilisées dans la recherche filmographique et filmologique.

Le film documentaire, en tant que modalité spécifique de communication et de connaissance, représente une source importante qu'on peut assimiler au document historique écrit, au vestiges archéologiques ou au pièces muséographiques. Car c'est en vertu de sa nature que le film d'actualité, en reproduisant l'image de l'homme concret, les aspects fortuits et événementiels de la réalité authentique enregistre ce qui se passe et ce qui est considéré comme étant digne d'intérêt à un moment donné, c'est à dire les valeurs du jour.

Les auteurs démontrent, par des exemples concrets, que le journalisme cinématographique (les „actualités” des temps du muet et les „journaux” parlants, depuis les créations premières de 1935 et jusqu'aux réalisations contemporaines du Studio „Al. Sahia”) a consigné des événements qui se sont produits dans tous les domaines de notre vie : politique, sociale, économique, culturelle etc. ; tel une mémoire collective, il a fixé et transmis les changements historiques les plus décisifs, il a poursuivi et enregistré faits, états, gestes, physionomies à l'aide de types d'images appartenant à toutes les catégories et à tous les systèmes du film documentaire.

Par suite, la collection des films documentaires s'érige en un précieux trésor de témoignages visuels de la civilisation et la spiritualité roumaines.

Précis

Having some particular tasks as regards cinematographic records, the National Films Archives, set up in June 1957, had as main duties the finding out, gathering, preservation and conservation of moving pictures as well as their arrangement, organization and systematization for filmographic and filmological research activity.

The documentary film, as a specific means of communication and information, represents an important source which could be assimilated with the historical written records or with the archaeological vestiges and museum exhibits.

By its nature, news film, presenting the flesh and blood human beings image and the happenings and events from the very reality, is recording what is occurring and what is interesting at one time as well as what is topical valuable.

The authors point out too, by concrete examples, that the cinematographic journalism — „news” series both from the silent film and the synchronized sound film periods beginning with the first ones in 1935 till the present achievements of „Alex. Sahia” Studios — recorded events from all the Romanian fields of activity i.e., political, social, economic, cultural a.s.o., and as a collective memory that kept and conveyed the most decisive historical changes pursuing and recording facts, feelings, gestures and physiognomies and using kinds of images belonging to all documentary film categories and systems.

Thus, the documentary film collection represents a precious treasure of visual evidences concerning the Romanian civilization and spirituality.

LUPTA POPORULUI ROMÂN ÎMPOTRIVA UNEI MARI NEDREPTĂȚI ISTORICE

HORIA BRESTOIU
VASILE BOBOCESCU

Punându-și în aplicare planurile lor de dominație europeană conducătorii diplomației statelor fasciste au impus României, în ziua de 29 august 1940, împotriva realităților istorice și a voinței poporului român, anexarea unei însemnate părți din teritoriul său la Ungaria horthystă.

Cercurile conducătoare românești, întrunite în două ședințe dramatice ale Consiliilor de coroană, în zilele de 29—30 august 1940, constatînd, în urma presiunilor brutale politico-diplomatice și militare ale puterilor Axei și ale celorlalte state revizioniste, pericolul dispariției României ca stat și a poporului român ca ființă etnică¹, și neputînd conta pe un sprijin din afară, au fost forțate să cedeze și să primească sentința nedreaptă de la Viena, urmînd ca în împrejurări internaționale favorabile să fie restabilită unitatea națională. Demn de remarcat că o serie de personalități proeminente ale vieții politice din acea vreme, printre care Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Victor Iamandi, C.I.C. Brătianu, Ion Mihalache M. Popovici, prof. Silviu Dragomir, precum și înalți prelați ai clerului ortodox, printre care mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan, s-au situat în timpul ședințelor consiliilor de coroană pe linia respingerii arbitrajului statelor fasciste și a apărării cu armele a hotarelor țării.

Măsura nedreaptă impusă României la Viena, la 30 august 1940 de către statele fascist-revizioniste în favoarea Ungariei horthyste a determinat în întreaga țară un puternic val de indignare și de revoltă din partea maselor populare, pentru respingerea acestui act odios, pentru adoptarea unor măsuri ferme, printre care și recurgerea la lupta cu arma în mînă pentru apărarea integrității teritoriale a țării. Întreg poporul român — de la o parte a cercurilor guvernamentale și ale marii burghezii pînă la muncitorime, țărănime și intelectualitate — a respins de la început, cu deplină hotărîre, politica statelor fasciste de amputare a teri-

¹ La 28 august 1940, de la Berghoff, reședința sa de vară din munții Salzbur-
gului, Hitler a ordonat ca 5 divizii de tancuri și 3 divizii de motorizate, completate
cu parașutiști și trupe aeropurtate, să fie pregătite să ocupe, la 1 septembrie 1940,
zona petroliferă a României, în cazul respingerii de către guvernul român a
propunerilor de arbitraj ale puterilor Axei. (Vezi Eugen Preda, *Săritura de piscică*,
Edit. militară, București, 1976, pag. 25). În același timp, țara noastră era amenințată
cu declanșarea războiului din partea Ungariei horthyste, care, încă din vara anului
1940, își concentrase întreaga armată la frontiera cu România, în vederea invadării
ei, pentru a anexa prin forță Transilvania. Trupele horthyste s-au dedat la provocări
împotriva României, iar avioanele ungare au pătruns în adîncimea teritoriului
românesc, pentru a desanta literatură tridentistă și grupuri diversioniste. De ase-
menea, în Transilvania horthyști au trimis grupuri de teroriști și cadre ale servi-
ciilor de informații, dintre care unele participaseră la războiul fasciștilor finlandezi
dus împotriva Uniunii Sovietice, pentru a incita populația de naționalitate maghiară
la acțiuni ostile contra statului român, pentru a pune la cale acte de sabotaj pentru
dezorganizarea sistemului defensiv al armatei române și a ușura astfel agresiunea
horthystă.

toriului național, manifestînd fățiș și ferm voința de a respinge odiosul dictat².

Dacă în conjunctura internațională existentă în acea vreme, cercurile guvernante din România au fost nevoite să accepte cedările teritoriale din vara anului 1940, în schimb poporul român a refuzat de la început politica arbitrară a puterilor ce își disputau dominația în Europa. Mișcările de masă antifasciste și antirevizioniste au dobîndit în vara anului 1940 un caracter și mai hotărît, exprimînd voința unui întreg popor de a-și apăra cu orice preț drepturile istorice asupra pămîntului străbun al Daciei, libertatea, independența națională și integritatea teritorială a patriei sale.

Deși nu au fost reprezentate la dezbaterile consiliilor de coroană, forțele democratice și antifasciste și-au făcut cunoscută de la început poziția lor față de Dictatul de la Viena, pronunțîndu-se împotriva hotărîrii impuse de cele două mari puteri fasciste, pentru apărarea granițelor și a independenței României. Spre exemplu, dr. Petru Groza, la 31 august 1940, cu prilejul întrevederii avute cu Iuliu Maniu, a declarat că Frontul plugarilor avea pregătiți numai în județul Bihor, peste 10 000 de oameni, care erau gata „să intre în acțiune împotriva cedării”³.

În adunări spontane organizate la Cluj, Brașov, București, Timișoara, Arad, Sibiu, Alba Iulia, Oradea, Dej, Bistrița-Năsăud, Sighișoara, Sebeș, Satu Mare, Baia Mare, Bacău și în alte numeroase localități, mase largi de cetățeni, fără deosebire de naționalitate, la care s-au aliat și armata și reprezentanții ai autorităților de stat, și-au exprimat hotărîrea fermă de a apăra independența și integritatea teritorială a României. Totodată, manifestațiile populare de masă din lunile august și septembrie 1940 au exprimat profunde sentimente antifasciste ale poporului român, atitudinea sa hotărîtă, potrivnică Germaniei hitleriste, Italiei fasciste, Ungariei horthyste și celorlalte state revanșarde, revizioniste.

În fruntea acestei lupte democratice, patriotice, naționale se aflau Partidul Comunist Român și militanții organizațiilor antifasciste. P.C.R. și-a exprimat cu hotărîre poziția sa împotriva Dictatului fascist de la Viena în documentul intitulat „Punctul nostru de vedere”, editat ca broșură la 10 septembrie 1940⁴.

Pretutindeni, comuniștii și militanții antifasciști români s-au situat în fruntea manifestațiilor populare, organizate împotriva „arbitrajului” de la Viena și pentru apărarea hotarelor țării, fapt remarcat și de organele informative românești, la 31 august 1940, cînd menționau că atît comuniștii cît și simpatizanții comuniști doreau apărarea hotarelor țării, dovedind în acele momente grele prin care trecea națiunea română că „toți românii se simt uniți”⁵. Muncitorii de pe întreg cuprinsul țării erau gata să răspundă chemării la luptă a Partidului Comunist Român, adresată membrilor săi pentru mobilizarea poporului la rezistența armată⁶.

Condamnînd Dictatul fascist de la Viena, Madoszul sublinia că „încordarea româno-ungară reprezintă o altă față a politicii de domi-

² În nota Serviciului secret român din 31 august 1940 privind starea generală de spirit a populației românești, se arată că sentința de la Viena a produs conștiință generală în rîndurile poporului român, care manifesta o stare de îngrijorare pentru soarta teritoriului național răpit de fasciștii horthyști și o vădită revoltă împotriva Italiei, Germaniei și Ungariei. În încheierea notei, se menționa că în întreaga țară „se resimte durerea marilor amputări”. (Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 677).

³ Arhiva C.C. al P.C.R. fond nr. 1, dosar 241, f. f. 127—142

⁴ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab-XXIII.

⁵ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 651

⁶ Ibidem f. 680

nație și subjugare a micilor puteri de către Axă”⁷. În propaganda ce o desfășura, Madoszul afirma că „poporul român și maghiar sînt victime ale fascismului” și că ele „trebuie să găsească în comun căile salvării lor și a înțelegerii definitive”⁸.

Evidențind activitatea patriotică și antirevizionistă a militanților antifasciști maghiari în vara anului 1940, apelul „Chemarea Uniunii Muncitorilor și Țăranilor Maghiari din România către forțele democratice maghiare din Ardeal și Ungaria”, apărut în ziarul „România Liberă” din 5 octombrie 1944, consemna: „Am luat o atitudine hotărîtă împotriva revizionismului otrăvitor, care avea un singur scop: dezbinarea popoarelor din Sud-Estul Europei și prin aceasta transformarea pămîntului nostru într-o bază de plecare a războiului imperialist pornit de fascismul german contra Uniunii Sovietice. Madoszul a protestat printre primii împotriva Dictatului de la Viena, care nesocotind voința populației ardeleni a rupt în două pămîntul Transilvaniei, prefăcîndu-l în mijloc de șantaj războinic al imperialismului hitlerist”.

Protestul manifestanților de la Cluj, Brașov, Oradea, Timișoara, Alba Iulia, Sibiu, Arad, București, Iași, Reșița, Bistrița-Năsăud, Satu Mare, Bacău, Dej, Sebeș și alte centre ale țării s-a caracterizat prin vigoare, forță și profund spirit patriotic-antifascist.

La aflarea primelor știri despre nedreptatea de la Viena mii de români din Cluj s-au strîns și au manifestat chiar în cursul zilei de 30 august 1940 în fața sediului rezidenței Ținutului Someș din acest oraș, cerînd cercurilor politice conducătoare românești respingerea acestui dictat și trecerea la rezistența armată pentru apărarea hotarelor țării⁹, iar populația germană din Bistrița-Năsăud a protestat împotriva Dictatului de la Viena, intenționînd să organizeze o demonstrație în ziua următoare¹⁰.

În ziua de 31 august 1940 s-au strîns în piețele și pe străzile orașului Cluj sub conducerea comuniștilor și militanților antifasciști zeci de mii de cetățeni, dintre care mii de țărani, muncitori ceferiști și de la celelalte întreprinderi industriale, intelectuali din județul Someș și din județele vecine. Demonstrații au manifestat intonînd versurile lui Andrei Mureșanu: „Murim mai bine cu gloria deplină, decît să fim sclavi iarăși în vechiul nostru pămînt” și scandînd lozincile: „Nici un petec de pămînt!”, „Vrem să murim apărîndu-se fruntariile, onoarea și demnitatea națională!”, „Ardealul nu înțelege să fie ciuitit!”¹¹, redînd voința unanimă a tuturor românilor de a lupta împotriva arbitrarului act de la Viena.

⁷ Ibidem, vol. 103, f. 72

⁸ Ibidem, f. 73

⁹ Referindu-se la ecoul dictatului în rîndurile poporului român, Inspectoratul de poliție Cluj raporta că „populația română din acest oraș este complet conșternată. Pe străzile orașului se văd oameni plîngînd, protestînd împotriva cedării. În armată, atît la ofițeri cît și la trupă, se observă aceeași demoralizare și revoltă”, starea de spirit a populației civile cît și a armatei devenind îngrijorătoare.

¹⁰ Ibidem, f. 639

¹¹ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar nr. 387 vol. 1, f. 56. Referindu-se la amploarea demonstrațiilor populare din orașul Cluj împotriva Dictatului fascist de la Viena din 31 august 1940, corespondentul ziarului „Universul” nota: „...Ardealul întreg este în picioare. Întreaga suflare românească este cuprinsă de aceleași simțăminte și cu toții într-un glas cer dreptate și numai dreptate. Nu-i impresionează amenințările viitorilor lor asupritori, nu-i înspăimîntă schingiuirile care-i așteaptă, au încă în minte atîtea sfinte exemple de martiri, de români care și-au sacrificat viața în lupta pentru libertate și pentru împlinirea idealului național. În mîndria lor de vrednici urmași, nu vor să fie mai prejos decît strămoșii lor”.

Masele populare clujene au trimis în cursul zilei de 31 august 1940 o telegramă regelui Carol al II-lea, în care se arăta: „Ardealul întreg înfățișat prin miile de fii ai săi, adunați în Capitala sa Cluj, trimite pe această cale celor ce pentru moment dețin destinele țării, expresiunea voinței sale nestrămutate de a respinge cu ultimă hotărâre Dictatul de la Viena care vrea să dea Ardealul ungarilor. Nu primim nici o hotărâre care vrea să răsturnească moștenirea sfântă a înaintașilor noștri, ori de unde și de la ori cine ar veni. Vom apăra Ardealul cu ultima noastră energie”¹².

Dovedind combativitate și fermitate, un număr de 3 500 participanți la manifestația din orașul Cluj împotriva Dictatului fascist de la Viena a ocupat localul Palatului Telefoanelor din acest oraș și l-a delegat pe profesorul Grigore Popa să transmită conducătorilor statului român o telegramă, în care se arăta că populația Transilvaniei vrea arme pentru a lupta împotriva horthyștilor unguri. În telegrama transmisă de profesorul Grigore Popa se menționa: „Ca reprezentanți ai poporului din Ardeal cerem mobilizarea și rezistență spre a nu se ceda nici o palmă de pământ ungarilor. Masele românești care așteaptă afară cer arme și luptă pentru a-și apăra pământul”¹³.

Hotărârea maselor clujene de a respinge Dictatul fascist de la Viena și de a trece de îndată la rezistență națională pentru apărarea hotarelor strămoșești în cazul agresiunii statelor fasciste s-a exprimat și în delegarea de către mulțimea ce ocupa Palatul Telefoanelor din acest oraș, a profesorului Grigore Popa pentru a avea o convorbire telefonică cu regele Carol al II-lea sau cu primul-ministru al țării, pentru a le expune adevărata stare de spirit a poporului român din Transilvania și dorința lui de a lupta cu armele în mîini pentru apărarea independenței țării. Negăsindu-l pe rege, prof. Grigore Popa a purtat, în cursul zilei de 31 august 1940 o patetică convorbire cu primul ministru român, Ioan Gigurtu.*

¹² Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 687

¹³ Ibidem f. 665

* Cluj: D-le Prim-ministru, sînt mii de ardeleni veniți din toate satele ca să ceară dreptate. Aici e întreg Ardealul. Toată lumea manifestă, cere mobilizare și rezistență. Vă rog foarte mult ca aceasta să fie luată în seamă că altfel nu știm ce se va întîmpla.

Buc.: D-le Popa, politica nu poate fi făcută de tineretul care nu e format. Astea sînt deciziile luate de două puteri mari (Germania hitleristă și Italia fascistă — n.n.). Dacă vreți să dispară România faceți asta. Dacă facem război ne atacă Germania.

Cluj: Ce e cu armata ?

Buc.: Armata e mobilizată. Sînt două state și al treilea e comunist.

Cluj: Care sînt ultimile dispoziții ale Bucureștiului cu privire la Ardeal ?

Buc.: Dezlipirea de Ardeal a o cincime (din teritoriul României — n.n.) care a fost ... (lipsă din text — n.n.) trebuie să ne supunem hotărîrilor Axei. Tot statul român piere. Vă rog din tot sufletul fiți liniștiți. Nu e definitiv ce se face azi.

Cluj: Trebuie să înțelegeți și Dv. dorințele poporului ardelean. Toate satele sînt la Cluj. Lumea cere mobilizare, război, rezistență.

Buc.: Lumea nu conduce statul, lumea e condusă de stat.

Cluj: Altfel se apără singur poporul.

Buc.: Poporul nu face nimic, îi va ocupa și îi va împușca ungarii. Pierdem tot statul și nici o speranță să ne mai refacem, pe cînd altfel avem speranță.

Cluj: N-a fost nici o manifestație ostilă contra Germaniei. Vrem război cu ungarii.

Buc.: Nu pot să fac război cu ungarii că nu mă lasă ei (Germania hitleristă și Italia fascistă — n.n.) nu vor război aici. Cuvîntul de ordine al guvernului e să fie liniște totală în țară și trebuie să ne supunem arbitrajului.

Cluj: Acesta e un dictat teribil, nu arbitraj, pentru cei care trăim aici și acest dictat îl refuză națiunea.

Buc.: Nu se poate să-l refuze.

Cluj: Nu văd ce este aici, ce simt. Ne organizăm cu topoare și furci și ne

Hotărâte să lupte pentru apărarea hotarelor țării, masele clujene au trecut la acțiuni proprii. Astfel, în dimineața zilei de 1 septembrie 1940, un grup de manifestanți români a pătruns într-unul din depozitele de arme și muniții ale Comandamentului militar român din oraș de unde au luat și muniții necesare rezistenței populare ¹⁴.

Printre cei ce s-au ridicat cu hotărâre împotriva Dictatului fascist de la Viena și și-au exprimat voința neștănută de a apăra hotarele țării s-au numărat și cadrele didactice ale Universității din Cluj. Întruniți în cursul zilei de 1 septembrie 1940, în ședința Marelui Colegiu Universitar din Cluj, sub președinția rectorului Florian Ștefănescu-Goangă, profesorii au hotărât să protesteze energic contra cedării Transilvaniei. Cu acest prilej, rectorul Fl. Ștefănescu-Goangă afirma: „Cunoașteți cu toții strigătoarea nedreptate ce s-a făcut poporului nostru prin sentința arbitrară de la Viena. Această sentință ne-a sfîșiat inima de durere și ne-a umplut sufletul de revoltă, căci ea a nesocotit drepturile cele mai sfinte ale națiunii române, cîștigate prin eforturi și sacrificii seculare. O sentință atît de nedreaptă poate fi acceptată în împrejurări politice foarte grele, de un guvern trecător, dar ea nu va fi niciodată acceptată de națiunea română care este permanentă și deplin conștientă atît de drepturile ei sacre, cît și de marea injustiție care i s-a făcut” ¹⁵.

Nedreptatea făcută poporului român de către statele fasciste la Viena a dezlănțuit în sufletele locuitorilor orașului Brașov sentimente de revoltă împotriva dictatului fascist și de hotărâre la rezistență națională pentru apărarea hotarelor țării, pentru respingerea agresiunii horthysto-hitleriste. Dînd glas sentimentelor lor patriotice, zeci de mii de brașoveni de la tineri pînă la bătrîni s-au întrunit în dimineața zilei de 1 septembrie 1940 în Piața Centrală a orașului pentru a protesta cu hotărâre împotriva marei nedreptăți istorice ce s-a făcut poporului român la Viena de către statele fasciste. Ca și la 1848, din piepturile brașovenilor participanți la această manifestație patriotică au răsunat, în Piața Libertății, cuvintele: „Trăiască Ardealul!”, „Vrem război”, „Nu respectăm arbitrajul de la Viena!”, „Nimeni nu poate lua ceea ce nu ne-a dat!” ¹⁶.

Muncitorimea, în frunte cu comuniștii și militanții antifasciști a avut o participare activă la această manifestație împotriva Dictatului de la Viena, imprimîndu-i combativitate și influențînd masele să se

batem. Națiunea ardeleană e hotărîită să reziste cu orice chip.

Buc.: Dacă vrea să meargă la sinucidere, să reziste. Nu faceți lucruri pripite și ireparabile acolo. Poporul îi trebuie să-i explicați și să înțeleagă momentele critice prin care trecem.

Cluj: Înțeleg și vă rugăm foarte mult să faceți să se audă dezideratele Ardealului. Nimeni nu-și poate lua răspunderea. Satele sînt desnădăjduite, curg spre Cluj femei și copii. Toată noaptea un om n-a închis ochii aici. Vă rugăm să vă informați precis de starea de spirit reală de aici, și să nu vă luați după rapoartele oficiale care nu spun adevărul. Caracterul poporului a fost spontan.

Buc.: E normal să le spuneți realitatea cum este. Dv. capii. Poate peste 2 ani, peste 6 luni să vie la loc. Războiul nu e terminat încă.

Cluj: Care e atitudinea guvernului față de problema Ardealului?

Buc.: Că trebuie să se supună Dictatului de la Viena, că altfel riscă să piardă întreaga țară și riscă comunizarea.

Cluj: Vă cerem dv. să veniți la Cluj în mijlocul nostru cu întreg guvernul ca să vedeți realitatea în față, să vedeți că avem dreptate.

Buc.: Bine. Fiți liniștiți și dv. și lumea și să aveți încredere în Axă pînă la urmă. (Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar nr. 546, vol. 51, f. 654—656, original)

¹⁴ Ibidem f. 714

¹⁵ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Edit. Dacia, Cluj, 1972, p. 205.

¹⁶ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar. 387, vol. I, f. 42.

situeze pe linia apărării hotarelor țării. În cuvîntul rostit de reprezentantul muncitorimii, Reateanu, s-a cerut trecerea la rezistența națională, căci dispunem de armamentul și munițiile necesare și să nu se cedeze nimic. La fel, reprezentanta femeilor, Căliman, a îndemnat pe participanți să treacă la lupta cu arma în mînă „pentru apărarea pămîntului românesc”¹⁷. Avocatul Nicolae Precup vorbind în numele voluntarilor transilvăneni care au luptat împotriva Puterilor Centrale, a criticat statele Axei care „ne-au arbitrat la Viena, luîndu-ne din pămîntul nostru”¹⁸.

În cuvîntarea rostită la această manifestație de protest a maselor populare brașovene, Valer Roman, fost ministru, a declarat printre altele că „... actul de la Viena este cea mai brutală nedreptate ce a cunoscut istoria”¹⁹.

În numește zecilor de mii de români brașoveni, Valer Roman a criticat Germania hitleristă și Italia fascistă pentru rolul avut în impunerea acestei hotărîri, a declarat nul arbitrajul de la Viena, a subliniat că poporul român nu-l va recunoaște niciodată și va lupta pe toate căile pentru a-l anula. În continuare, precizînd că „noi ardelenii ne-am unit în libera noastră voință cu Patria Mamă... și să nu lăsăm să ni se fure nici o bucată de pămînt fără vărsare de sînge”²⁰. Situîndu-se pe poziția luptei în comun cu naționalitățile conlocuitoare pentru apărarea hotarelor țării, el a adresat, în numele românilor din Brașov, un apel fierbinte „fraților noștri sași” pentru a respinge Dictatul de la Viena. „Dacă 20 de ani — arăta Valer Roman — ne-am bucurat împreună de timpuri bune, apoi se cade ca astăzi, cînd neamul nostru singurează să fie (sașii — n.n.) tot alături de noi, așa e omenеște și așa credem că se va întimpla. Să nu se uite că nimic nu este etern. Și că cei ce sînt în vîrfurile piramidei se vor coborî, iar cei ce sînt jos trebuie să se urce”²¹.

După terminarea acestei patetice cuvîntări, masele de demonstranți au depus jurămîntul că „se va lupta pînă la ultima picătură de sînge pentru apărarea pămîntului strămoșesc”²². „Depunerea jurămîntului — relata corespondentul ziarului „Universul” — a fost un moment din cele mai impresionante. Murmurul norodului s-a pierdut ca un ecou prin văile munților, a trecut din creastă în creastă pînă departe, departe, peste mări, pentru a se auzi de toată lumea hotărîrea luată de un popor care nu cere altceva decît dreptul la viață”²³.

După depunerea jurămîntului de luptă, mulțimea s-a încolonat și, intonînd imnurile „Deșteaptă-te Române!” și „Pe-al nostru steag”, s-a îndreptat spre mormîntul luptătorului de la 1848, Andrei Mureșanu, autorul acestor cîntece de redeșteptare națională, unde a avut loc o nouă demonstrație populară pentru apărarea hotarelor țării²⁴. Manifestațiile patriotice ale populației brașovene împotriva mutilării teritoriului național au continuat și în cursul serii zilei de 1 septembrie 1940, cînd un grup de tineri muncitori au demonstrat pe străzile orașului intonînd aceleași cîntece patriotice²⁵.

¹⁷ Ibidem, f. 43.

¹⁸ Ibidem, dosar 546, vol. 51, f. 707.

¹⁹ Ibidem, dosar 387, vol. 1, f. 44.

²⁰ Ibidem, f. 45.

²¹ Ibidem, f. 45—46.

²² Ibidem, f. 46.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, f. 46—47.

²⁵ Ibidem, dosar 546, vol. 51 f. 718.

Orașul Alba Iulia, atît de însemnat pentru istoria noastră, a cunoscut puternice manifestații populare de protest împotriva Dictatului. Mii de locuitori ai orașului — bărbați, femei, tineri și bătrîni — s-au îndreptat spre centrul orașului. Din toate comunele județului au sosit grupuri de muncitori, studenți, meseriași, țărani, intelectuali și elevi. Mulțimea a ocupat pînă la refuz Piața Mihai Viteazul și a manifestat împotriva Dictatului fascist, cîntînd cîntece patriotice și scandînd lozinci ca „Trăiască Ardealul !“, „Nu vom da nici o brazdă !“, „Vrem arme !“, „Vom muri cu toții, dar Ardealul nu-l vom da !“ și altele²⁶. Bătrîni cu frunți încăruntite și cu lacrimi în ochi, purtînd cocarde tricolore — relatau rapoartele vremii — cereau arme, declarînd că vor mai bine să moară în luptă decît să vadă din nou Transilvania în robie. Populația românească întrunită la Alba Iulia ca și în alte orașe ale țării a trimis moțiuni de protest la Berlin și Roma, înfierînd Dictatul fascist de la Viena.

La Dej, un grup de studenți și studente, veniți de la Cluj, au manifestat la 31 august 1940 pe străzile orașului împotriva Dictatului de la Viena, cerînd să nu se cedeze nord-vestul Transilvaniei. Studenții cărora li s-au alăturat sute de cetățeni ai orașului, au exprimat hotărîrea că vor lupta cu arma în mînă pentru apărarea hotarelor țării și au cerut „formarea unui guvern de rezistență națională“²⁷.

La Oradea, mii de oameni au manifestat în fața Consulatului german din acest oraș împotriva dictatului, iar populația Timișoarei a devastat Consulatul Germaniei hitleriste aflat în localitate. Muncitorii ceferiști timișoreni, sub conducerea și îndrumarea P.C.R., au organizat la 2 septembrie 1940, o grevă de protest împotriva Dictatului fascist de la Viena, iar masele populare, dînd curs sentimentelor sale patriotice și antifasciste, au demonstrat în cursul zilei de 3 septembrie 1940, cu prilejul vizitei Körpsführerului Adolf Hühmlein, scandînd lozinci anti-hitleriste. Pentru neintervenția organelor de siguranță împotriva maselor populare românești, Legația germană din București a protestat în mod energic pe lingă autoritățile române.

Aceeași indignare stăpînea populația orașului și județului Arad. La întrunirea din 1 septembrie 1940 populația orașului a votat o moțiune în care se arăta că :

„I. Ia act de declarațiile conducerii Statului că nu a avut libertatea de a hotări în prealabil asupra acceptării sau refuzului, adeziunea fiindu-le smulsă prin amenințări ultimative. În consecință socotesc actul de arbitraj ca nedrept.

II. Mărturisește, reafirmă și își însușește, din nou, cu nezdruccinată credință și voință de a executa și apăra hotărîrile poporului român din Ardeal aduse în ziua de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, prin voința unanim și liber exprimată a tuturor românilor din Ardeal. Poporul român din Ardeal stă cu neclintită voință și astăzi pe acest temei juridic, moral și istoric al așezării sale în cadrul statului național român și socotește de a sa datorie să apere cu prețul oricărui sacrificii hotărîrea adusă atunci.

III. Trimite mărturia sa de caldă dragoste frățască și de îndurerată solidaritate românească și ardelenască cu frații și azi în suferință, rămași în cea mai rușinoasă dintre robii. Declară că această robie nu poate fi liber consimțită și nici acceptată de nici un român. Consideră pe cei peste un milion și jumătate de români abandonați celui mai crîncen dușman, drept ostateci vremelnici ai unei situații trecătoare.

²⁶ Ibidem, dosar 387, vol. 1, f. 41, 45—55.

²⁷ Ibidem, dosar 546, vol. 51, f. 699—701, 706.

Declară de grijă sa de căpetenie și de a sa supremă îndatorire de onoare și conștiință să lupte pe orice căi, aci și oriunde, acum și în viitor, din toate puterile, ca prin orice jertfă să refacă unitatea neamului..."²⁸.

Manifestația maselor populare din București împotriva răpirii nord-vestului țării s-a desfășurat în cursul zilei de 1 septembrie 1940 în fața statuii lui Mihai Viteazul. Majoritatea participanților la această demonstrație era formată din muncitori, meseriași, intelectuali, studenți și elevi, cărora li s-au alăturat numeroși fruntași politici transilvăneni aflați în Capitală²⁹. În aceeași zi, grupuri de bucureșteni au manifestat în fața legațiilor germană și ungară.

La Sibiu, premilitarii români, împreună cu populația orașului au manifestat în fața Comandamentului Corpului VII teritorial din această zonă în cursul zilei de 1 septembrie 1940, cerind apărarea hotarelor țării. Mulțimea l-a ovationat pe generalul Georgescu-Peon, comandantul acestui corp de armată, care în semn de solidaritate cu manifestații, a coborât în mijlocul lor în stradă, unde a fost ridicat pe umeri. Urmărit de alți ofițeri, el s-a pus în fruntea manifestațiilor și în cîntecele patriotice ale muzicii Regimentului 20 infanterie a parcurs străzile orașului Sibiu, demonstrînd pentru apărarea hotarelor țării, împotriva odiosului dictat impus de puterile fasciste³⁰.

Îngrijorată de amploarea acțiunilor populare îndreptate împotriva autorilor Dictatului de la Viena, Legația Germaniei la București raporta telefonic Comandamentului Suprem al armatei germane din Berlin că în România au loc „în toată țara mari demonstrațiuni antigermene acestea crescînd în intensitate, în special la Brașov, Cluj, Oradea, Sighișoara și București“, că se manifestă „mare îndirjire în armată contra Germaniei“ și se făceau simțite curente contra evacuării Ardealului³¹.

Este semnificativ faptul că în timp ce masele largi populare, indiferent de naționalitate, întreg poporul român, s-au plasat pe poziția patriotică de respingere a Dictatului fascist de la Viena și de a se opune cu armele agresorilor, naștii socoteau ca și agentura lor din România, Garda de fier, că aplicarea liniștită a verdictului de arbitraj... poate fi obținută numai în cazul că Reichul va ajuta Garda de Fier ca în acest moment să obțină o influență hotărîtoare asupra guvernului³². Pentru a slăbi rezistența națională a forțelor patriotice și a deruta autoritățile de stat, naștii și gardiștii au pus la cale în București și în alte orașe ale țării numeroase acțiuni complotist-teroriste și diversioniste pentru a da posibilitatea Gărzii să preia prin forță puterea politică.

Pe o poziție potrivnică Dictatului fascist de la Viena s-au situat categorii însemnate ale maselor populare din rîndurile naționalităților conlocuitoare din țara noastră. Majoritatea populației maghiare* din Transilvania a privit cu îngrijorare intervenția brutală a Germaniei

²⁸ Ibidem, dosar 546, vol. 51, f. 712—713.

²⁹ Ibidem, dosar 387, vol. 1, f. 51—52.

³¹ Ibidem, dosar 229, vol. 1.

³² Documents of Germany Foreign Policy, 1918—1945, seria D. (1937—1945) vol. 10, London, 1941, documentul nr. 9.

* La 28 iulie 1940, trei maghiari din Reșița au adresat un memoriu cancelarului Adolf Hitler, prin care îi cereau să nu modifice tratatele de pace și să nu dea satisfacție pretențiilor revizioniste horthyste asupra României, țară în care ei se simțeau mulțumiți de condițiile social-economice și politice în care trăiau. Totodată, ei arătau că Transilvania e leagănul poporului român, care și-a cîștigat dreptul la acest pămînt și cu sacrificiul multor vieți. De asemenea, ei

hitleriste și Italiei fasciste pentru satisfacerea pretențiilor teritoriale ale Ungariei horthyste pe seama României. Într-o notă a autorităților românești din 30 august 1940, se relatea declarația preotului dr. Ludovic Daner din Brașov, membru în Comitetul Societății secuiilor față de conaționalii săi: „Nu doresc și noi tinerii nu dorim deloc restaurarea supremației maghiare, deoarece vom ajunge iarăși sub călcăiul conților. Ne-am obișnuit cu democrația românească”³³. Tot el estima că cel puțin 60% din maghiarii din România „nu doresc o realipire la Ungaria”³⁴.

Sub conducerea Madoszului, masele muncitoare maghiare s-au declarat împotriva Dictatului fascist de la Viena și au participat în orașele din Transilvania la manifestațiile patriotice ale românilor. Pentru atitudinea lor antirevizionistă și antihorthystă adoptată cu acest prilej, numeroși oameni progresiști maghiari au fost arestați și torturați de autoritățile fasciste ungare din Transilvania de nord-vest după ocuparea acesteia de către trupele horthyste*.

Masele populare din rindurile naționalității germane** și-au exprimat dezacordul cu hotărârea statelor fasciste de a ceda Ungariei hor-

adăugau că unirea Transilvaniei a fost un act just, rezultat în urma luptei maseilor populare românești pentru eliberarea lor națională, iar Tratatul de la Trianon numai a consfințit această hotărâre pe plan internațional. (Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 565—566, fotocopie de pe original). Referindu-se la poziția antirevizionistă a populației maghiare din România, ziaristul american St. John transmitea, la 21 august 1940, din București că maghiarii nu vor să treacă sub stăpânirea horthystă ci vor să rămână ca unguri liberi în componența statului român (Ibidem f. 271). Un reprezentant al populației maghiare a exprimat, cu prilejul convorbirii avute cu ziarista nord-americană Phillips Rosie, aflată la 18 august 1940 într-o călătorie de studii și informare în partea de vest a Transilvaniei, că dacă românii și ungurii nu se vor înțelege vor ajunge sub protectoratul Germaniei hitleriste. (Ibidem f. 427). Un alt ziarist străin relatea că intelectualii maghiari, îndeosebi cei din București manifestau îngrijorare față de o eventuală trecere a lor sub regimul fascist horthyst, unde condițiile lor de viață erau inferioare celor din Ungaria. O stare de puternică adversitate față de revenirea stăpânirii horthyste asupra Transilvaniei s-a creat în rindurile maselor de secui și a țăranilor maghiari, care primind pământ în urma reformei agrare din 1921, se temeau că vor pierde terenurile agricole, așa cum se întâmplase cu țăranii maghiari din Slovacia și Rutenia, ale căror proprietăți au fost acaparate de moșierii unguri. La rindul lor muncitorii maghiari din România, care aveau condiții de trai superioare muncitorilor din Ungaria, s-au situat pe poziții ferme antirevizioniste.

³³ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar nr. 546, vol. 51, f. 621.

³⁴ Ibidem, f. 622.

* Într-o notă a organelor polițienești românești din 15 februarie 1943 se menționa că autoritățile horthyste din Budapesta au condamnat 70 de comuniști și membri ai fostei organizații Madosz, care s-au declarat în toamna anului 1940, împotriva „arbitrajului” de la Viena și pentru apărarea hotarelor României.

** Populația germană din România s-a situat pe o poziție fermă antirevizionistă și antihorthystă, pronunțându-se pentru menținerea integrității teritoriale a României și pentru apărarea hotarelor țării. În memoriile adresate lui Hitler la regelu Carol al II-lea, în vara anului 1940, Hans Otto Roth, unul dintre fruntașii politici ai populației germane din țara noastră în acea vreme, a cerut să nu se dea satisfacție pretențiilor revanșarde horthyste și a exprimat în modul cel mai clar dorința și hotărârea acestei populații de a trăi în continuare în hotarele statului român. „La ancheta” organizată în iulie 1940, de Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei hitleriste la București, populația germană din țara noastră s-a pronunțat, în proporție de 80% împotriva planurilor naziste și horthyste de dezmembrare a României. Ziaristul american St. John scria, la 21 august 1940, că „germanii vor să rămână în România ca minoritari” (Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 271). În convorbirea purtată cu ziarista nord-americană Phillips Rosie, la 17 august 1940, deputatul german Joseph Schönborn a declarat că „nimic mai rău nu s-ar întâmpla celor 600 000 de germani care trăiesc în Banat și Transilvania, decît să se reîntoarcă sub dominația maghiară” (Ibidem, f. 418). Tot cu acest prilej, el a evidențiat față de

thyste Transilvania de nord-vest și au condamnat teroarea fascistă horthystă împotriva populației românești, exercitată în teritoriul vremelnice ocupat. La demonstrațiile și manifestațiile populației românești care au avut loc la Cluj, Brașov, Sibiu, Bistrița-Năsăud, Baia Mare, Satu Mare, Oradea, Arad, Timișoara și alte orașe au participat și grupuri însemnate de sași și șvabi.

Împreună cu o serie de asociații și organizații patriotice românești, asociații profesionale și politice ale populației germane din România au întocmit și înaintat conducerii statului român memorii de protest și telegrame prin care era condamnat tratamentul populației românești din zona ocupată de autoritățile horthyste. Spre exemplu, un grup de 90 avocați germani din Timișoara și 200 avocați români au protestat cu energie „în contra atrocităților și barbariilor maghiare, săvârșite de oficialitățile maghiare asupra miilor de intelectuali și țărani români, precum și în contra familiilor lor din Ardealul robit, deși prin arbitrajul de la Viena s-a garantat egalitatea de tratament românilor băștinași care au rămas în Dacia Superioară și care formează majoritatea față de maghiari și secui”³⁵. În telegrama trimisă de acest grup al avocaților guvernului, la 8 octombrie 1940, se angajau să sprijine lupta „pentru redobândirea unei Românie sănătoase, repusă în granițele ei naturale”³⁶ și lansau totodată „un călduros apel la conștiința lumii civilizate, îndeosebi către națiunea germană și italiană, de la care așteaptă, repararea acestei nedreptăți istorice, care izbește întreg poporul românesc drept în inimă”³⁷.

Aceleași sentimente patriotice și antifasciste în aceste momente grele prin care trecea națiunea română au fost caracteristice și armatei. În multe unități protestul armatei a luat forma unor hotărâri ferme de respingere cu arma în mână a dictatului. Serviciul de spionaj hitlerist în România raporta la Berlin că armatele noastre din vest nu voiau „să părăsească pozițiile, cereau insistent să lupte, iar ofițerii români, considerându-se ofenșați de „această cedare” și nevrînd să conceapă rațiunea politică a „sentinței de la Viena”, doreau să lupte, starea lor de spirit transmițându-se și soldaților care manifestau pe zonă și în cazărmi.

Într-o notă privind starea de spirit în rândurile Diviziei de Dunăre se arată că militarii acesteia și-au manifestat revolta și indignarea față de dictatul care ignora dreptatea istorică a poporului român³⁸. Militarii Corpului V armată, originari din Transilvania, au cerut să fie lăsați la vatră pentru a se opune ocupării teritoriului românesc de către Ungaria horthystă. Ofițerii și elevii Școlii de ofițeri de rezervă din Bacău au jurat că pînă la eliberarea părții de nord-vest a Transilvaniei conștiința lor să nu fie nici un moment împăcată.

Printre cei dinții care și-au exprimat atitudinea de protest împotriva Dictatului fascist de la Viena și hotărîrea fermă de a apăra hotarele țării s-au numărat și foștii luptători din Gărzile naționale tran-

ziarista americană condițiile de trai ale populației germane din România și libertățile politice, culturale și naționale de care se bucură ea în statul român, precum și dorința ei de a lupta alături de români pentru apărarea hotarelor țării. În același timp, deputatul populației germane din nord-vestul României a avut curajul să exprime și față de delegația de ziariști ai puterilor Axei aversiunea ei față de revenirea dominației ungare și dorința ca această populație să trăiască mai departe în statul român (Ibidem, f. 256—257).

³⁵ Arh. St. Buc., fond Presedinția Consiliului de Miniștri, dosar 426/1940, f. 206—207.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Arhiva M.A.N., fondul M.St.M., dosar nr. 241/53, fila 44.

silvănene. Într-un memoriu adresat, la 1 septembrie 1940, regelui Carol al II-lea, Uniunea Asociațiilor fostelor Gărzi Naționale arăta : „Înmărmuriți de durere în fața noii ciuntiri a pământului patriei întregite prin sacrificiul Neamului întreg, noi foștii luptători, membri ai Gărzilor Naționale ardelenne din anii 1918—1919 care ne-am oferit viața și toată ființa noastră în slujba întregirii neamului, îndurerat azi, înghebind sub forma Gărzilor Naționale prima armată românească în Ardeal, protestăm cu toată revolta sufletului îndurerat împotriva verdictului prin care se sfirteacă sfântul pământ al Ardealului”³⁹. În același timp memoriul preciza că : „generația foștilor luptători din Gărzile Naționale ardelenne din 1918 se opune cu toată hotărîrea acestui „DICTAT” și roagă respectuos pe Majestatea Voastră de a fi interpretul acestui crez și sentiment al nostru, pentru eliberarea căruia s-au jertfit în cursul secolului atîtea generații de pe ambele versante ale Carpaților. Foștii luptători din Gărzile Naționale din Ardeal nu-și vor pleca capul furtunii și urgiei unei hotărîri. Ei înțeleg să lupte din nou pentru apărarea integrității Ardealului pentru care în anii 1916—1918 s-au jertfit peste opt sute de mii de eroi”⁴⁰.

La 9 septembrie 1940, Uniunea Avocaților din România, întrunită în ședință plenară, prezidată de profesorul Anibal Teodorescu a protestat cu toată tăria împotriva Dictatului care, neținînd seama nici de adevărul istoric, nici de puternicile realități etnografice, a împlîntat un jungghi în chiar inima României și i-a trimis pe românii din teritoriul ocupat pe drumul celei mai cumplite robii din cîte au fost vreodată⁴¹. În încheierea acestui protest, avocații români se declarau gata pentru orice sacrificiu ce li s-ar fi cerut, pentru salvarea onoarei țării și pentru ștergerea nedreptății ce i s-a făcut“.

Presa patriotică a vremii s-a asociat durerii naționale provocate de „arbitrajul” statelor fasciste și numeroase articole cereau respingerea lui de către poporul român. Referindu-se la caracterul nelegal și la consecințele acestui act odios, periodicele „Typograph“, „Neamul Românesc“, „Universul“, „România“ publică articole, întemeiate pe documente, care relevau consecințele nedreptei politici de dictat. Conform datelor statistice de la 1 ianuarie 1940 treceau sub dominația Ungariei horthyste 2 607 007 locuitori, din care 1 307 903 (50,2⁰/₀) români, 968 000 (37,1⁰/₀) unguri, 72 109 (2,76⁰/₀) germani, 148 649 (5,7⁰/₀) evrei, 28 098 (1,1⁰/₀) ruteni și 87 184 (3,4⁰/₀) alte neamuri, de pe o suprafață de 42 350 km.p. mai mare decît teritoriul național al Belgiei (30 400 km.p.), Olandei (34 000 km.p.), sau Elveției (41 298 km.p.). Toate aceste pierderi dureroase, care micșoraseră patrimoniul nostru strămoșesc, sfărîmăseră frontierele firești ale României întregite, unitatea noastră etnică, n-au zdruncinat încrederea că „ceasul libertății și al justiției va suna însă și pentru România mutilată și nedreptățită“, iar poporul român „se va reface și întări ca să lupte pentru restaurarea României întregite“.

Proeminente personalități ale vieții politice și cultural-științifice din

³⁹ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar nr. 387, vol. 1, f. 23.

⁴⁰ Ibidem, f. 24, „Ordinea“ din 3 septembrie 1940.

⁴¹ Ibidem, f. 102—103. „Numai calcule și considerațiuni străine de orice idee de justiție — spunea autorul protestului — au putut conduce pe judecătorii unui conflict renăscut să satisfacă setea anacronică de dominare a unui popor...“. Demonstrînd nelegitimitatea acestui act arbitrar, protestul menționa : „Dictatul de la Viena rămîne pînă la desființarea lui un act în afară de orice idee de drept și de dreptate, avocații români nu-i recunosc valoarea și nu-l pot primi. Pentru români, actuala cedare a unei părți din țara lor nu poate avea alt înțeles decît acela al unui mandat vremelnice de administrare dat împotriva voinței lor și a dreptului internațional, unui stat vecin, mandat ce va înceta îndată ce interesele mandatarilor se vor schimba“.

țara noastră s-au ridicat cu hotărîre împotriva sentinței nedrepte de la Viena. Printre aceste personalități care și-au unit glasul revoltei și urii lor cu cel al întregului popor împotriva dictatului impus de statele Axei, la 30 august 1940, s-a numărat și ilustrul nostru cărturar și patriot, Nicolae Iorga. El nu numai că s-a situat pe linia respingerii propunerilor ultimative de arbitraj ale statelor Axei, dar a adresat și un călduros apel poporului român să treacă la lupta cu arma în mînă pentru apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale a patriei. Totodată, el a scris mai multe articole pentru ziarul „Neamul Românesc”, prin care își expunea opoziția lui categorică față de sentința nedreaptă de la Viena, însă cenzura vremii, pentru a nu înrăutăți relațiile su statele fasciste și cu Ungaria horthystă, n-a permis publicarea lor⁴². În același timp, marele savant și om politic a condamnat politica represivă și de teroare instaurată de autoritățile horthyste împotriva românilor în Transilvania de nord-vest. Situîndu-se pe o poziție umanitară, el a recomandat autorităților de stat românești să nu treacă la măsuri de represiune împotriva maghiarilor rămași în țara noastră. „A nu se clinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar al României — arăta el — e cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor și asasinilor”⁴³.

În același spirit, în semn de protest față de mutilarea teritoriului național, în urma Dictatului fascist de la Viena, Iuliu Maniu a adresat, în toamna anului 1940, un memoriu lui Hitler și Mussolini prin care contesta legalitatea hotărîrii Consiliului de coroană din noaptea de 30/31 august 1940 de a accepta sentința nedreaptă. El aprecia că „dreptul exclusiv de a lua o hotărîre privitor la apartenența sa și a teritoriului îi revine poporului român și îndeosebi poporului român din Ardeal și Banat, care și-a exprimat în 1918 alipirea sa la Regatul României”.

Dînd expresie sentimentelor sale de protest împotriva mutilării teritoriului țării, fruntașul politic bănățean Sever Bocu, în articolul „Arbitrajul de la Viena”, scria că sentința statelor Axei de la Viena „a nedreptățit profund poporul român, l-a jignit iremediabil, mortal, fără să fi făcut o dreptate pentru maghiari. Căci privilegii nu înseamnă dreptate. Pacea germană și italiană a reînființat Ungaria poliglotă în mijlocul Europei”⁴⁴.

Mișcarea de protest împotriva dictatului a continuat pînă la sfîrșitul anului 1940 și în cursul anilor următori, devenind o parte integrantă a rezistenței antihitleriste a poporului român, care a culminat cu insurjecția națională antifascistă și antiimperialistă din august 1944, începutul revoluției de eliberare socială și națională din țara noastră, care va crea condiții favorabile eliberării Transilvaniei de nord-vest de sub dominația fascismului horthyst și hitlerist. Spre exemplu, în Memoriul Transilvaniei și Banatului către marea opinie publică europeană și mondială din 18 aprilie 1941, se argumenta dreptul poporului român de a relua lupta armată în vederea reîntregirii unității sale naționale⁴⁵. Memoriul era însoțit de un documentar privind crimele și atrocitățile comise de fasciștii hothysti în teritoriul românesc anexat⁴⁶.

Prin amploarea și caracterul lor antifascist, prin vibrantele apeluri sub care s-au desfășurat, prin larga participare a maselor, indiferent de naționalitate și de categoria lor socială, demonstrațiile împotriva

⁴² Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 387, vol. 1 f. 183, 192, 193.

⁴³ Ibidem, f. 192.

⁴⁴ Ibidem, f. 177—180.

⁴⁵ Ibidem, dosar vol. f. 118—126.

⁴⁶ Ibidem, f. 131—142.

Dictatului de la Viena au relevat setea de adevăr și de dreptate a poporului nostru, au învederat că lui îi sînt scumpe independența națională și integritatea teritorială a țării.

Résumé

A base de documents publiés ou inédits, les auteurs reconstituent l'attitude adoptée par le peuple roumain face à l'injustice qui lui fût faite à Vienne le 30 août 1940, quand l'Allemagne hitlérienne et l'Italie fasciste déchirèrent le corps de sa patrie en lui arrachant la partie de nord-ouest de la Transylvanie pour la donner à l'Hongrie horthyste.

Si dans les circonstances internationales de l'année 1940 une partie des cercles dirigeants roumains crût devoir accepter le diktat imposé par les chefs d'état fascistes-révissionnistes qui menaçaient de déclencher une agression militaire et d'occuper de force la Roumanie, les masses populaires se prononcèrent en revanche dès le commencement et avec fermeté contre le diktat fasciste de Vienne et en faveur de la lutte armée pour la sauvegarde de l'indépendance nationale du pays. À Cluj, Brașov, Alba Iulia, Arad, Oradea, Timișoara, Sibiu, Bucarest, Dej, Bacău, ainsi que dans d'autres villes principales, eurent lieu de puissantes démonstrations populaires de masse contre l'odieuse sentence. Partout les masses populaires exigeaient de ne rien céder du territoire de la patrie et de défendre ses frontières.

À Cluj, des masses compactes occupèrent le Palais des PTT de la ville, en déléguant le professeur Grigore Popa à se mettre par téléphone en liaison avec les dirigeants politiques roumains de Bucarest. Au cours du dialogue engagé avec le premier-ministre roumain I. Gigurtu, le professeur Grigore Popa lui fit part de l'attitude ferme dont les masses populaires de la Transylvanie repoussaient la sentence arbitraire de Vienne et demandaient l'organisation de la résistance nationale pour la défense de l'indépendance du pays.

Aux démonstrations qui eurent lieu le 30 et 31 août, de même que le 1-er et 2 septembre, dans le pays entier prirent une large part les travailleurs, les paysans, les militaires et la jeunesse, les communistes se trouvant partout à la tête des masses. À côté des roumains se rangèrent aussi, en repoussant le diktat fasciste de Vienne, les autres nationalités de notre pays : magyars, allemands, juifs et d'autres.

Les auteurs évoquent ensuite l'opposition manifestée contre la sentence des états fascistes à Vienne par les différentes associations professionnelles du pays, par la presse patriotique de ces temps et par toute une série de personnalités proéminentes de la vie politique, tel que le professeur Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Sever Bocu et d'autres. À la fin, l'étude met en évidence l'idée que la lutte pour l'annulation du diktat fasciste et pour l'élaboration du nord-ouest de la Transylvanie est devenue une partie intégrante de la résistance antihitlérienne opposée par le peuple roumain pendant les années 1941—1944.

Précis

The authors based on some published and unpublished archives records show the attitude of the Romanian people towards the injustice made to them in Vienna on August 30, 1940 when the Hitlerite Germany and the fascist Italy deprived Romania of North-Western Transylvania and gave it to the Horthy Hungary.

Despite the international circumstances in 1940 when a part of the ruling circles, hoping to save the Romanian State accepted the Dictate imposed by the rulers of the fascist-revisionist States who threatened with launching of the military aggression and Romania's occupation by force, the popular masses were firmly, from the very beginning, against the fascist Dictate of Vienna and in favour of fighting for defending Romania's national independence. In the main towns such as Cluj, Brașov, Alba Iulia, Arad, Oradea, Timișoara, Sibiu, Bucharest, Dej, Bacău, and so on, great popular movements took place against the odious sentence. Everywhere popular masses urged that nothing of Romania's territory should be given and that the Romanian boundaries should be defended.

The popular masses in Cluj took hold of the Post Office and delegated professor Grigore Popa to call up the Romanian political leaders in Bucharest. In the telephone conversation with the Romanian Prime-Minister I. Gigurtu, professor Grigore Popa made him known the decisive attitude of the Transylvanian popular masses directed against the arbitrary sentence of Vienna and towards the national resistance organization with the view of Romania's defending.

Workers, peasants, military men, the youth and the communists who were everywhere at the head of the masses had a vivid participation in the popular demonstration all over the country on August 20 and 31 and September 1 and 2, 1940.

Together with Romanians the coinhabiting nationalities : Magyars, Germans, **Jews and others were against the fascist Dictate of Vienna.**

The authors also present the attitude of the different professional associations all over the country of the patriotic newspapers and of the outstanding political men such as professor N. Iorga, Iuliu Maniu, Sever Bocu a.s.o., against the fascist States sentence given at Vienna.

Concluding the study, the authors underlined the idea that the struggle for the North-Western Transylvania liberation, became a constitutive part of the Romanian people anti-Hitleriste resistance in the years 1941—1944.

TEMEIURI PENTRU O ISTORIE MULTIMILENARĂ

GLOSELE DACE DIN LUCRAREA LUI DIOSCORIDES

Περὶ τῆς ὕλης ἱατρικῆς

NATALIA TRANDAFIRESCU

Istoria unui neam cuprinde în sine cultura materială creată de-a lungul secolelor și mileniilor, știința și arta, credințele și obiceiurile și, fără doar și poate, acel factor hotărâtor care leagă, unește membrii unei colectivități, care transmite de-a lungul timpului tot ce creează această colectivitate, menținându-le conștiința de neam, anume limba — trăsătură atât de specifică, definitorie pentru fiecare popor.

Pentru studierea perioadei vechi din istoria țării noastre (ca și pentru alte țări de altfel) pe lângă sistematicele săpături arheologice întreprinse, o atenție din ce în ce mai mare se acordă cercetărilor lingvistice precum și acelor care privesc cultura populară (obiceiurile, credințele, producțiile folclorice, medicina populară și alte manifestări spirituale), pentru că toate acestea conțin, oglindesc (fiecare în felul ei specific) o parte din istoria neamului românesc. Sigur că materialul arheologic oferă posibilitatea unor concluzii peremptorii, decisive și sigure, dar cit de unilaterale! Fără studierea celorlalte domenii enumerate mai sus imaginea despre strămoșii noștri ar fi incompletă, schematică și chiar deformată. Nu cred că există astăzi vreun cercetător din domeniul istoriei care să respingă, în cunoștință de cauză, ideea de mai sus. Lingvistica va oferi totdeauna concluzii importante istoriei, de care la rîndul ei se folosește pentru studierea limbilor vechi vorbite în antichitate.

Materialul lingvistic trac este, după cum se știe, nu numai sărac dar ridică și semne de întrebare în privința autenticității. Se cunosc cam 3 000 de unități lexicale, aproximativ două treimi antroponime, o treime toponime și cam o sută de glose. Inscripțiile trace sînt foarte puține la număr și cu texte mult prea reduse, ca să poată fi un material clar și sigur¹.

O problemă care se ridică este aceea a transmiterii materialului lingvistic trac prin alfabetul impropriu pentru sunetele limbii respective (și anume prin alfabetul latin și cel grecesc), la care se mai adaugă greșelile care au putut interveni din partea celor ce scriau (lăpiciși și copişti). Este puțin probabil ca acest material să se îmbogățească prin noi descoperiri în urma săpăturilor arheologice. Cu totul alta este situația materialului provenit din substratul traco-dac al limbii române și al limbilor balcanice, care păstrează multe fapte de limbă prețioase pentru studiul limbilor vorbite în vechime în această parte a Europei; în română au fost identificate peste o sută de cuvinte, în bulgară cîteva zeci. Aceste cuvinte depășesc deja ca număr glosele trace și numărul lor va crește cu siguranță în viitor, pe măsură ce vor mai fi identifi-

¹ Inscripția de pe faimosul inel găsit la Ezerovo cunoștea pînă în 1957 — 18 traduceri — interpretări (redate de D. Decev *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 580—582) după care au mai urmat încă două, pînă în 1960 după cum consemnează I. I. Russu, în *Limba traco-dacilor* (ed. a II-a revăzută și adăugită, Edit. științifică, București, 1967, p. 41).

cate și alte cuvinte care fac parte din acest substrat. Importante în acest sens sînt și toponimele și hidronimele traco-dace păstrate pînă în zilele noastre în română și bulgară. La acestea trebuie să adăugăm și acea parte din fitonime și zoonime, care provin din substrat, și cărora nu li s-a dat de la început atenția cuvenită. Tot acest material va ajuta la reconstituirea unui mare număr de cuvinte sau de rădăcini ale limbii daco-moesiene sau trace, neatestatate în izvoarele antice; pe baza toponimelor și apelativelor păstrate în limbile moderne se pot preciza valorile fonetice ale unor anumite oscilații grafice din textele vechi (și inscripții) scrise în latină sau greacă, precum și evoluția lor ulterioară; de asemenea, ariile dialectale antice pot fi precizate cu ajutorul diferențelor constatate între elementele de substrat din limbile balcanice.

Pe baza toponimiei și onomasticii transmise în izvoarele scrise (se includ aici și inscripțiile) prof. Vl. Georgiev² a stabilit că diferența dintre tracă și dacă (mai precis daco-moesiană) este de așa natură, încît ele pot fi considerate două limbi diferite; nu numai toponimia și onomastica diferă de la o limbă la alta, dar și glosele sînt prezentate în mod distinct chiar în izvoarele antice (pentru că cei ce scriau remarcaseră deja o diferență între cele două idiomuri), căci cele dace nu sînt niciodată numite trace, ba de multe ori ele se diferențiază prin caracteristicile lor, de cele trace; concluzia la care a ajuns profesorul bulgar este că și fonetica istorică daco-moesiană este diferită de cea tracă.

Dintre genurile de material lingvistic transmis și păstrat de la traci cele mai prețioase pentru studiul limbii respective, mai comentate și mai analizate sînt glosele (din păcate inscripțiile trace au stîrnit foarte multe controverse, neputînd fi descifrate, ba chiar despre unele s-a exprimat o îndoială în ceea ce privește apartenența la această limbă). Ele constituie singurul material „de epocă” din vocabularul trac, care ni s-a transmis fie la lexicografi (Hesychios, Photios), fie la alți autori și este prețios, după cum am spus, pentru că fiecare cuvînt are și echivalentul în limba greacă, ceea ce a permis cercetătorilor să facă supozitații și să ajungă uneori și la concluzii sigure în privința etimologiei acestora³. Glosele prezintă însă mai multe inconveniente, care de fapt sînt și cauzele pentru care au ajuns pînă la noi într-o formă uneori coruptă, alteori foarte deformată; mai întîi că fiind auzite și notate de vorbitorii altor limbi decît cea originară ele au fost și prost auzite și prost notate (desigur că afirmația aceasta poate să nu fie valabilă pentru absolut toate glosele, dar nu există un mijloc de verificare); apoi textele autorilor, care au fost copiate de mai multe ori de persoane diferite (instruite sau mai puțin instruite) au putut suferi și ele modificări, cei care transcriau textele necunoscînd uneori decît foarte puțin din ceea ce scriau sau chiar deloc (în cazul limbii dace). Cu toate acestea, în urma studierii gloselor prin comparație cu toponime sau onomastice cu care au o legătură (prin cuvîntul comun care stă la baza acestora din urmă) și făcîndu-se asociații în plan lingvistic indo-european, pentru multe dintre ele s-au putut stabili etimologii cu un mare grad de probabilitate

² Comunicarea *Thraces et daces* al cărui rezumat îl citim în vol. „II—Congrès International de Thracologie...” p. 153—154. Ideea diferențierii dacilor de traci pe baza toponimiei o găsim la V. Pârvan încă din 1926 (*Getica* p. 235—237) și credem că este printre primii care a observat acest fenomen. Pentru aceeași chestiune expusă mai pe larg, v. „Studii clasice”, II, 1960, p. 39—59 articolul prof. V. Georgiev, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă și frigiand*.

³ Au fost mai întîi adunate de Paul de Lagarde și studiate comparativ apoi de A. Fick și de W. Tomaschek (v. la I. I. Russu, *lucr. cit.*, p. 43 și restul bibliografiei).

(Apărind în alte texte decât cele specifice limbii lor, cuvintele-glose nu pot furniza date despre terminațiile gramaticale daco-moesiene sau trace și cu atât mai puțin despre sintaxă, pentru care avem nevoie de texte bogate spre a o reconstitui).

O categorie aparte de glose o formează denumirile în limba dacă ale unor plante din lucrările de botanică medicală ale lui Dioscorides (și Pseudo-Apuleius), de care ne vom ocupa mai departe.

Datele despre viața și lucrarea lui Dioscorides sînt puține și controverse. În Suidas⁴ se vorbește despre un Dioscorides Anazarbensis „medicus“ care avea porecla de „Phacas“ („ob lentes, quas in facie habebat“) și care ar fi trăit în timpul lui Antonius, pe lângă regina Cleopatra, scriind 24 de cărți „de re medica“ foarte celebre. Photios⁵ a citit și comentat o lucrare a lui Dioscorides împărțită în șapte cărți, arătînd ce cuprinde fiecare carte. Pe aceasta au excerptat-o Alexandru (Afrodisiensis), Paulus (din Aegina sau Aeginetul), Aëtius, Oribasius și Galenus, folosind fragmentele în lucrările lor medicale. Comentatorul acestuia (al lui Photios) îi numește „Pedakios“ arătînd că așa a găsit în manuscrisele mai recente numele lui Dioscorides. Lambecius⁶, în cartea a doua a lucrării sale, se ocupă pe larg și de autor și de opera acestuia și de manuscrisele care au transmis-o pînă în timpurile noastre. Pe acesta îl rezumă Montfaucon⁷ în cartea a treia a lucrării sale (și la care ne vom referi în cele ce urmează) susținînd că numele acestuia este în mod sigur Pedanios, de la ginta latină „Pedania“, vestită la Roma pe vremea cînd a trăit autorul nostru. Ioan Albertus Fabricius⁸, care-i citează pe toți ceilalți autori de mai sus, care au scris despre Dioscorides, susține versiunea „Pedanios“ explicînd că este posibil ca cele două litere pentru care se poartă discuția să fie confundate în tradiția manuscrisă. Tot el arată că mai sînt încă alți 16 „Dioscorides“ care au trăit în antichitate avînd diverse ocupații, mai spune că Suidas l-a confundat pe Dioscorides „al nostru“ cu Dioscorides, medicul Cleopatrei etc... Aproape toți comentatorii sînt de acord că Dioscorides a trăit în secolul I e.n. pe vremea împăraților Claudius, Nero și Vespasian⁹ și că pe la 64 e.n. a început să-și scrie lucrarea; a fost deci contemporan cu marele savant botanist roman Caius Plinius Secundus (Deoarece nici unul nu-l citează pe celălalt în lucrarea sa, Lambecius a ajuns la concluzia de mai sus și toți ceilalți comentatori

⁴ Σοῦιδας Suidae lexicon, graece et latine. Textum graecum cum manuscriptis codicibus collatum a quamplurimis mendis purgavit, notisque perpetuis illustravit; versionem latinam Aemilii Portii innumeris in locis correxit; indicesque auctorum et rerum adiecit Ludolphus Kusterus, professor humaniorum literarum in Gymnasio regio Berolinensi. Cantabrigiae, Typis Academicis MDCCV, vol. I, p. 604. articolele Διοσκουρίδης și „Dioscorides Anazarbensis, medicus“.

⁵ Φωτίου Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη Photii myriobiblon sive Bibliotheca librorum quos Photius patriarcha Constantinopolitanus legit et censuit Graece edidit David Hoeschelius Augustanus, et notis illustravit. Latine vero reddidit et scholiis auxit Andreas Schottus Antuerpianus, Oliva Pauli Stephani MDCXII. cap. CLXXVIII, col. 399—402.

⁶ Lambecii Hamburgensis (Petri). Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi, Editio altera, opera... A. Francisci Kollari... liber I—VIII, Vindobonae, 1766—1782.

⁷ Paleographia graeca sive de ortu et progressu literarum graecarum et de variis omnium saeculorum Scriptionis Graecae generibus itemque de Abbreviationibus et de Notis variarum Artium ac Disciplinarum. Additis Figuris et Schenatibus ad fidem manuscriptorum codicum. Opera et studio D. Bernardi de Montfaucon, Sacerdotis et Monachi Benedictini e Congregatione Sancti Mauri. Parisiis MDCCVIII, cum privilegio regis.

⁸ Bibliotheca graeca, editio nova, vol. IV, Hamburg, 1785, Lipsiae, p. 673—703.

⁹ V. și cealaltă versiune la Montfaucon, lucr. cit. p. 201.

au urmat această versiune, fără să mai adauge alte dovezi). Din chiar prefața la cartea I-a a lucrării lui Dioscorides Περὶ τῆς ὕλης ἱατρικῆς („De materia medica“) aflăm că era militar în armata romană (cu siguranță medic militar, deși nu o spune în mod expres) și în această calitate a colindat foarte multe țări, reușind astfel să-și îmbogățească „pe teren“ cunoștințele floristico-medicale, pentru care avea pasiune încă din tinerețe ¹⁰.

Lucrarea lui Dioscorides este socotită ca foarte importantă căci stă la temelia a trei ramuri ale științei : medicina, farmacologia și botanica. deoarece el a sintetizat cunoștințele timpului său din aceste trei domenii bazându-se pe cele cuprinse în lucrările botanico-medicale pe care le-a consultat și pe experiența sa personală, verificând deci minuțios informația scrisă cu practica ; după cum însuși scrie în prefață, a reprodus în lucrarea sa numai fapte foarte sigure, necontroversate și a lăsat la o parte „poveștile“ despre plante.

Sînt descrise în „Materia medica“ plante din mai multe familii (compozite, umbelifere, labiate, ferigi, ciuperci, legume, cereale, crucifere, liliacee etc.) și leacurile care se pot obține din ele (din rădăcini, semințe, frunze, tulpini, sucuri) și în ce mod se puteau prepara ; mai tratează despre materiile medicale, de origine animală, despre rășini, balsamuri, arbori, arbuști (indică modul de preparare a unor uleiuri și unguente), despre vinuri și despre materiile anorganice. Chiar dacă pe vremea aceea noțiunile de familie, gen, specie nu erau bine cunoscute și diferențiate, descrierile făcute plantelor de către Dioscorides, care încearcă să le grupeze după trăsăturile caracteristice (origine comună și formă asemănătoare), impresionează prin exactitatea lor ¹¹ ; la fel de minuțioasă este și descrierea modului de preparare și dozare a medicamentelor, ca și sfaturile în legătură cu anotimpurile, felul vremii și momentul zilei în care trebuiesc culese diferite plante și felul în care trebuiau conservate, ca să-și păstreze întreaga putere de vindecare. Fiecare plantă apare cu o denumire principală, a speciei, în limba greacă, care s-a transmis apoi în alte lucrări de specialitate și a ajuns, de cele mai multe ori, numele științific al plantei respective (în nomenclatura binară inaugurată de Ch. Liné) ; sinonimele însoțesc toate plantele și găsim uneori cîte 20 la fiecare, ele reprezentînd denumirile plantelor respective din diverse regiuni din Grecia, Asia Mică, Creta, Cipru, Peninsula Balcanică etc ; mai sînt denumiri atribuite medicului Andreas, lui Crateuas, Democrites, magilor (profeților), adepților lui Pythagoras, Zoroaster și Osthanes. Urmează denumirile latinești ale plantei (culese de la : lucani, campani, marsi, siculi, thusci, deci popoare din Peninsula Italică), în limba egipteană (cca. 147) africană (din n. Africii) și, în fine, sinonime : etiopiene, dacice, dardanice și bessice ¹².

¹⁰ Pentru alte date biografice sau referitoare la operă și epoca în care ea a fost elaborată, vezi și C. Váczy *Nomenclatura dacică a plantelor la Dioscorides și Pseudo-Apuleius*, (partea a I-a) în „Acta Musei Napocensis“, V, 1968, p. 59 și urm.

¹¹ C. Váczy, *lucr. cit.*, AMN V—1968, p. 65. „Cele 706“ specii“ descrise corespund la 684 specii de spermatofite aparținînd la 176 familii și 542 de genuri, apoi 13 specii de pterodofite și alte 9 specii de criptogame inferioare, mușchi, ciuperci, licheni și alge“.

¹² *Ibidem*, p. 69 cuprinde harta regiunilor de unde provin denumirile — sinonime ale plantelor din lucrarea lui Dioscorides ; la p. 67—70 discută despre localitățile și stațiunile indicate de autorul „Materiei medicale“ pentru culegerea plantelor, încercînd să explice de ce apar mai mult localități din partea de răsărit a Imperiului Roman și mai puțin din cea din apus (din Dacia neindicaundu-se nici o localitate în acest sens), fără argumente convingătoare însă.

Antichitatea greacă a cunoscut o serie de mari botaniști (dintre care unii erau și „farmaciști”) începînd cu Theofrast (secolul IV. î.e.n.) și continuînd cu Diocles din Carystos, Crateuas „rhizotomos”, Nicandru din Colophon, Heraclides din Tarent, Andreas „medicus”, Dionysios Uticensis, Pamphilos gramaticul, Sextus Niger¹³ și alții care au compus lucrări în genul aceleia aparținînd lui Dioscorides, dar acesta i-a întrecut pe toți prin monumentalitatea lucrării lui, deosebit de valoroasă prin exactitatea ei științifică și mai ales prin caracterul ei practic, cuprinzînd după cum am arătat mai sus, indicații amănunțite atît pentru culegerea plantelor cît și pentru prepararea lor, prin modul clar de expunere, prin bogăția de sinonime înșirate, într-o limbă de mare circulație la epoca respectivă. Romanii nu au avut pînă la Plinius botaniști de valoarea lui Dioscorides, dar lucrarea acestuia (care citează peste 2 000 de titluri și de autori greci și latini) este mai mult o compilație cu caracter enciclopedic, avînd mai puțin un caracter practic-aplicativ.

Pe Galenus, care a preluat multe date din lucrarea lui Dioscorides, în calitatea lui de medic l-au interesat mai puțin cunoștințele practice ce țineau de domeniul farmacologiei; Celsus, care a practicat ca și Galenus medicina și nu botanica, s-a interesat mai puțin de lucrarea lui Dioscorides. Pe romani i-a interesat mai mult practicarea unei agriculturi științifice și lucrările botaniștilor au un specific legat de viața de la țară; majoritatea acestora se numesc „De re rustica” (Cato cel Bătrîn, Varro, Columella) și toate au părți unde autorii se ocupă de plante și rețete medicale specifice Peninsulei Italice¹⁴.

Medicina empirică a fost practică de mai toate popoarele antichității începînd cu egiptenii, asirienii, evreii și indienii.

Papirii descoperiți în Egipt („papirul Ebers” descoperit în 1822 la Theba, lung de 23 m. datat 1555 î.e.n., descifrat complet abia în 1937, „papirul de la Berlin” din 1350—1300 î.e.n. și altul de la Londra „papirul Edwin Smith” din 1550 î.e.n., „papirul Kahun” din 2200—2100 î.e.n.)¹⁵ atestă că egiptenii aveau adevărate „manuale” cu instrucțiuni chirurgicale, ginecologice, cu indicații pentru tratarea diferitelor boli interne, cu liste de leacuri și medicamente (peste 900 de leacuri în „papirul Ebers”); se regăsesc aici plante cu aceleași indicații ca în literatura homerică, droguri din minerale etc. În lucrarea sa, „The Assirian Herbal”, Campbell Thomson¹⁶ expune date legate de farmacopeea și plantele medicinale din Mesopotamia de legăturile acesteia cu India și Egiptul. „Atharva Veda” stă mărturie pentru primele prescripții medicale indiene, iar primul text medical al acestora este culegerea „Tsharaca Samhitā” (sec. I—II. e.n.) după numele medicului care a compus-o. Numărul plantelor enumerate aici este mult mai mare ca în lucrările egiptene. Se pare că țările de pe țărmurile Mediteranei au luat contact cu cunoștințele medicale indiene încă de pe la mijlocul mileniului I. î.e.n., iar Dioscorides a folosit experiența și tradițiile indiene în lucrarea sa¹⁷. De altfel din India se importau de mult și plante medi-

¹³ Curtius Sprengel, *Historia rei herbariae*, Amstelodamii, 1807, tom I, lib. II.

¹⁴ Ferdinand Hoefer, *Histoire de la Botanique*, Paris, 1872, p. 64 și urm.; v. și Charles Daremberg, *La Médecine-Histoire et doctrines*, Paris, 1865, p. 22, și urm. O culegere cu toate lucrările botanice din cele mai vechi timpuri este *Thesaurus literaturae botanicae omnium gentium* a lui G. A. Pritzel din 1871, retipărită la Milano în 1950.

¹⁵ Thorwald Jürgen, *Histoire de la médecine dans l'antiquité*, Hachette, 1966 (traducere de Henri Daussy) p. 47, și urm.

¹⁶ *Ibidem*, p. 167.

¹⁷ *Ibidem*, p. 205.

cinale și droguri, atît în Egipt și Mesopotomia cît și în alte țări din anti-chitatea occidentală.

Transmiterea de-a lungul timpului a lucrării lui Dioscorides a urmat un drum întortocheat, mai întîi pentru că a fost copiată în foarte multe exemplare, apoi pentru că a fost tradusă integral și în limba latină, iar mai tîrziu și în alte limbi din Europa și Asia, circulînd pînă tîrziu în epoca modernă¹⁸, avînd o arie de răspîndire în timp și spațiu foarte întinsă, pricina fiind, după cum am mai arătat, valoarea ei practică și exactitatea cunoștințelor științifice.

Tradiția manuscrisă o găsim expusă pe larg și descriptiv și genealogic (cu stemma majorității manuscriselor și anume a celor mai importante) în lucrarea lui Max Wellmann, primul și singurul care a dat o ediție critică a „Materiei medicale” a lui Dioscorides după cum urmează: vol. I în 1907; vol. II în 1906; vol. III în 1914 (Berlin, Weidmann); vol. II avînd și o „Praefatio ad Dioscoridem” în care editorul descrie manuscrisele studiate (indicînd: denumirea, dimensiunile, materialul din care sînt făcute, forma scrierii, data alcătuirii, la ce ediție au fost folosite) în călătoriile pe care le-a făcut prin Germania, Italia, Austria, Spania, Franța, ca să adune tot materialul necesar unei ediții critice. Ce reiese din această „Praefatio ad Dioscoridem?”. Lucrarea acestuia a ajuns pînă la noi în două „recensio”, una în care materia este expusă cursiv, în cinci cărți și pe care toți cei care se ocupă cu tradiția manuscrisă a lui Dioscorides o socotesc forma originară, adevărată și o altă „recensio” în care materia este expusă în ordine alfabetică în funcție de numele principal al plantei (sau metalului) descrise, versiune alcătuită după părerea tuturor cercetătorilor la sfîrșitul secolului III sau chiar în secolul IV e.n. de către un autor „nu prea savant” care a mai schimbat pe ici pe colo și textul original; pe aceasta a cunoscut-o și Oribasius (sec. III—IV e.n.) care a făcut excerpte din ea pentru lucrarea lui. Prima „recensio” are foarte multe manuscrise împărțite în trei clase mari, prima și a doua clasă avînd un arhetip comun, iar clasa a treia o reprezintă manuscrisele interpolate, care sînt rezultatul unei contaminări (petrecute în sec. XIV) între prima și a doua „recensio”¹⁹. Nu zăbovim asupra acestei tradiții dioscorideene, pentru că ne interesează mai mult cealaltă „recensio” care-și are originea în „Dioscorides alphabeticus” de la care provine arhetipul (notat cu „R” în stemma lui Wellmann) codicelor „C” și „N”, care cuprind și sinonimele în limba dacă ale unor plante folosite în medicina antică. Și codicii acestei familii „alfabetice” se împart în trei clase, din cea de a doua făcînd parte manuscrisele despre care vom vorbi pe larg mai departe²⁰. Pe lîngă codicii grecești editorul a mai folosit și traduceri latinești ale

¹⁸ C. Văczy în lucrarea sa (AMN V—1968, p. 61) notează ca o curiozitate că în Turcia și Persia utilizarea ei s-a întins pînă în secolul al XIX-lea, iar în Grecia, pe muntele Athos, un călugăr bătrîn o mai folosea încă în 1937, sub formă de manuscris, copiat chiar de mîna lui, ca să identifice plante medicinale din regiune.

¹⁹ Fiecare din aceste clase are manuscrise reprezentative din care indicăm cîteva: Parisinus 2179 din sec. IX (despre care Montfaucon, *lucr. cit.* spune că a fost scris în Egipt, de un scrib alexandrin, adus la Biblioteca Regală din Paris la mijlocul sec. XVII), Escorialensis III R. 3 din sec. XI (v. Ch. Graux, *Essai sur les origines du fonds grec de l'Escorial*, Paris, 1880, p. 56), Laurentianus 74, 23 din sec. XIV și altele, pentru clasa interpolată: Marcianus Venetus 271, din sec. XV, Parisinus graecus 2183 din sec. XV etc.

²⁰ Din prima clasă amintim manuscrise ca: Marcianus Venetus 272 sec. XV Parisinus graecus 2184 din sec. XVI, Phillippicus 1530 Berolinensis etc. iar din cea de a treia: Athous, de la m-rea Lavra, sec. XII, Escorialensis Σ — 1—17 din sec. XV, Phillippicus 21 975 sec. XI, Marcianus Venetus 92 din sec. XIII și multe altele.

acestei lucrări, care au existat încă din secolul VI e.n. (atestată prin codexul Monacensis 337).

Săpăturile din Egipt au dat la iveală în 1888 (la Medinet-el Fayjûm lângă oraşul Arsinoe) şi o bucată dintr-un papir din secolul II sau III e.n. care conţine o mică parte din lucrarea lui Dioscorides (acum se găsesc la muzeul universităţii scoţiene de la Aberdeen) de mică importanţă pentru alcătuirea unei ediţii critice. Ulterior, s-a mai găsit şi un alt papir de mai mare întindere, care acum se găseşte în colecţia Universităţii din Michigan şi a fost descris şi studiat de prof. Campbell Bonner²¹. Datat între 150 şi 190 e.n. are 33 cm. lungime şi 14 cm. lăţime, fiind scris pe trei coloane şi cu lipsuri pe margini. Comparînd textul papirusului cu cel oferit de tradiţia manuscrisă, prof. Bonner ajunge la concluzia că acesta prezintă lecţiuni comune cu Escorialensis (III R 3) din secolul al XI-lea şi cu unele manuscrise din „Dioscorides interpolat“, ceea ce înseamnă că trebuie reconsiderată valoarea lui E faţă de cele spuse de Wellmann în „Praefatio“ (W. nu a mai dat un studiu amănunţit asupra manuscriselor, aşa cum a promis); o altă concluzie este aceea că la mijlocul secolului al II-lea e.n. existau deja două versiuni ale textului autorului nostru, deşi nu trecuseră nici două generaţii de la moartea acestuia, ceea ce nu este de mirare, cînd este vorba de o lucrare cu caracter tehnic, care poate fi uşor modificată, lipsită fiind de amprenta personalităţii autorului, adică de stil (ceea ce nu se întîmplă la operele cu caracter artistic). Se impune deci şi o mai atentă comparaţie a manuscriselor amintite cu acelea ale lucrării lui Oribasius (secolul III e.n.) farmacistul împăratului Iulian, care a făcut extrase din lucrarea lui Dioscorides pentru marea lui compilaţie *Ἱατρικαὶ Συναγωγαί*.

Cei doi codici din familia A două, C şi N²², sînt atît de asemănători încît Wellmann nu se îndoieşte că au fost transcrişi după acelaşi arhetip.

Primul dintre ei, Constantinopolitanus (C.) nunc Vindobonensis medicus graecus nr. 1, a fost mult cercetat şi descrierea lui (sau reproduceri după anumite file) figurează în multe manuale de paleografie sau alte lucrări de specialitate. Primul l-a descris Lambecius şi după el Montfaucon²³. Manuscrisul a fost adus la Viena de la Constantinopol în 1562 de Augerius Busbeck, ambasador al împăratului Ferdinand I (Montfaucon opinează că ar fi vorba de fapt de Maximilian al II-lea) la Poarta Otomană, împreună cu alte 250 de manuscrise greceşti cumpărate de acolo (printre care şi Vindobonensis medicus graecus XVI²⁴ scris în secolul al XV-lea şi conţinînd tot lucrarea lui Dioscorides). Pentru primul manuscris i s-au cerut lui Busbeck 100 de ducăţi şi neputînd să plătească suma respectivă a scris împăratului, rugîndu-l să-i trimită banii necesari. Cu această ocazie relatează şi despre manuscris următoarele: „Unum reliqui Constantinopoli decrepitae vetustatis, totum descriptum litera majuscula, Dioscoridem cum depictis plantarum figuris, in quo sunt pauca quedam ni fallor, Cratevae, et libellus de avibus. Is est penes Judaeum, Hammonis, dum viveret, Suleimani Medici filium :

²¹ *A Papyrus of Dioscorides in the University of Michigan Collection*, în „Transactions and Proceedings of the American Philological Association“, 1922, p. 142—168.

²² Ambele manuscrise sub formă de microfilm se află la Arh. St. Buc., colecţia Microfilme Austria, rola 195 (codicele C) şi colecţia Microfilme Italia, rola 67 (codicele N) primul adus de la Biblioteca Naţională din Viena şi celălalt de la Biblioteca Naţională din Neapole.

²³ Montfaucon, *lucr. cit.*, p. 195 şi urm. (care îl citează pe Lambecius. *lucr. cit.*, p. 253).

²⁴ Max Wellmann, *Praefatio ad Dioscoridem*, p. XII.

Quem ego emptum cupivissem, sed me deterruit pretium... Est vetustatis iniuria pessime habitus, ita extrinsecus a vermibus corrosus, ut in via repertum vix aliquis curet tollere”²⁵. Cu această ocazie s-a văzut că în mod greșit se credea că manuscrisul a fost luat ca pradă de Soliman la asediul Vienei din 1529. Scris pe pergament, în folio, de o formă aproape pătrată (37,6 cm × 31,2 cm) conține 491 de file, se află într-o stare foarte proastă, ros de viermi. De la f. 12 v. la 287 v. conține „herbarium” al lui Dioscorides, împodobit cu imagini ale plantelor în culori naturale. Acestea ocupă, de cele mai multe ori, o pagină întreagă și lângă fiecare desen apare denumirea plantei scrisă cu roșu; aceeași denumire, cu aceeași culoare apare și la începutul textului cu descrierea plantei, deasupra tuturor sinonimelor. La f. 7, într-un cerc format din frunze de laur, cu majuscule aurite este inscripția de început a lucrării: Τὰ δὲ ἐνεστίιν Πεδανίου Διοσκοουρίδου Ἀναζαρβέως περὶ βοτάνων καὶ ῥίζων καὶ χυλιασμάτων καὶ σπερμάτων σύνφυλλων τε καὶ φαρμάκων ἀρξώμεθα τοίνυν ἀκολουθῶς ἀπὸ τοῦ ἄλφα.

Ulterior desenele plantelor au fost numerotate pînă la 393, dintre care azi mai există 382. Pe marginea manuscrisului mîini diferite au notat sinonime ale plantelor în: latină, greacă, persană, arabă, altele decît cele din text. Pe alocuri au fost introduse și fragmente din alți autori Crateuas și Galenus. Multe file lipsesc; ff. 486—491 v. au fost adăugate de alt scrib, sînt din hirtie și scrisul repartizat pe două coloane (se pare că este din secolul al XIII-lea). Este scris cu majuscule, unciale, elegante, puțin deosebite de literele folosite astăzi, accentele lipsesc (cele care se văd acum au fost adăugate ulterior), cuvintele nu sînt despărțite unele de altele (scriptio continua) încît lectura este dificilă chiar și pentru cine știe bine grecește; apare apostroful care desparte uneori silabele²⁶. Se pare că a fost copiat în anul 512 e.n. din porunca și prin grija Iulianei Anicia (de aici și denumirea în unele lucrări de „codex Iulianae Aniciae”), fiica împăratului Flavius Anicius Olybrius. Pe f. 1 codexul are o inscripție din anul 6914 (1406) din care reiese că manuscrisul a fost legat spre a fi ferit de stricăciune, de un oarecare Ioannes Chortasmenos, la îndemnul și cu cheltuiala monahului Nathanail. Wellmann socotește pe acest Ioannes ca pe unul din cei doi corectori ai vechiului text și tot acesta se pare că a scris denumirile plantelor cu caractere minuscule, nu totdeauna cu îngrijire și nu pentru toate planetele²⁷. Montfaucon descrie în amănunțime conținutul fiecărei file de la începutul manuscrisului pînă la fila a șaptea și anume portretele unor medici vestiți din antichitate (Chiron, Machaon, Pamphilos, Xenocrates, Galenus, Crateuas, Andreas medicus, Dioscorides, Nicandru din Colophon etc.) oprindu-se mai ales asupra autorului „Materiei medicale” și comentînd datele biografice oferite de lexiconul „Suda”, Galenus și alții²⁸. Descrieri ale codicelui mai apar și la M. Silvestre²⁹, W. Wat-

²⁵ Montfaucon, *lucr. cit.*, p. 195.

²⁶ Pentru filele lipsă, cele inversate, grafii aberante, v. Max Wellmann, *Præfatio...*, p. XV și urm.

²⁷ Acest Ioannes Chortasmenos este nu numai scrib și legător de manuscrise, după cum reiese din inscripția codicelui C și din corecturile și însemnările făcute pe unele file ale acestuia, ci și filolog și erudit, după cum se poate deduce din studiul lui „Supplementum graecum 75” aflat la Biblioteca Națională din Viena, pentru care v. articolul lui Hunger H., „Johannes Chortasmenos, ein byzantinischer Intellektueller der späten Paläologenzeit, in „Wörter und Sachen“ Heidelberg, LXX, 1957 (am consultat numai rezumatul articolului).

²⁸ La p. 209 este un tabel genealogic cu ascendența și descendența împărătesei Iuliana Anicia.

²⁹ *Paléographie universelle. Collection de fac-simile d'écriture de tous les peuples et de tous les temps*, Paris, 1840, Firmin Didot.

Orașul Alba Iulia, atît de însemnat pentru istoria noastră, a cunoscut puternice manifestații populare de protest împotriva Dictatului. Mii de locuitori ai orașului — bărbați, femei, tineri și bătrîni — s-au îndreptat spre centrul orașului. Din toate comunele județului au sosit grupuri de muncitori, studenți, meseriași, țărani, intelectuali și elevi. Mulțimea a ocupat pînă la refuz Piața Mihai Viteazul și a manifestat împotriva Dictatului fascist, cîntînd cîntece patriotice și scandînd lozinci ca „Trăiască Ardealul!“, „Nu vom da nici o brazdă!“, „Vrem arme!“, „Vom muri cu toții, dar Ardealul nu-l vom da!“ și altele²⁶. Bătrîni cu frunți încărunțite și cu lacrimi în ochi, purtînd cocarde tricolore — relatau rapoartele vremii — cereau arme, declarînd că vor mai bine să moară în luptă decît să vadă din nou Transilvania în robie. Populația românească întrunită la Alba Iulia ca și în alte orașe ale țării a trimis moțiuni de protest la Berlin și Roma, înfierînd Dictatul fascist de la Viena.

La Dej, un grup de studenți și studente, veniți de la Cluj, au manifestat la 31 august 1940 pe străzile orașului împotriva Dictatului de la Viena, cerînd să nu se cedeze nord-vestul Transilvaniei. Studenții cărora li s-au alăturat sute de cetățeni ai orașului, au exprimat hotărîrea că vor lupta cu arma în mînă pentru apărarea hotarelor țării și au cerut „formarea unui guvern de rezistență națională“²⁷.

La Oradea, mii de oameni au manifestat în fața Consulatului german din acest oraș împotriva dictatului, iar populația Timișoarei a devastat Consulatul Germaniei hitleriste aflat în localitate. Muncitorii ceferiști timișoreni, sub conducerea și îndrumarea P.C.R., au organizat la 2 septembrie 1940, o grevă de protest împotriva Dictatului fascist de la Viena, iar masele populare, dînd curs sentimentelor sale patriotice și antifasciste, au demonstrat în cursul zilei de 3 septembrie 1940, cu prilejul vizitei *Körpsführerului* Adolf Hühmlein, scandînd lozinci anti-hitleriste. Pentru neintervenția organelor de siguranță împotriva maselor populare românești, Legația germană din București a protestat în mod energic pe lîngă autoritățile române.

Aceeași indignare stăpînea populația orașului și județului Arad. La întrunirea din 1 septembrie 1940 populația orașului a votat o moțiune în care se arăta că :

„I. Ia act de declarațiile conducerii Statului că nu a avut libertatea de a hotări în prealabil asupra acceptării sau refuzului, adeziunea fiindu-le smulsă prin amenințări ultimative. În consecință socotesc actul de arbitraj ca nedrept.

II. Mărturisește, reafirmă și își însușește, din nou, cu nezdruccinată credință și voință de a executa și apăra hotărîrile poporului român din Ardeal aduse în ziua de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, prin voința unanim și liber exprimată a tuturor românilor din Ardeal. Poporul român din Ardeal stă cu neclintită voință și astăzi pe acest temei juridic, moral și istoric al așezării sale în cadrul statului național român și socotește de a sa datorie să apere cu prețul oricărui sacrificii hotărîrea adusă atunci.

III. Trimite mărturia sa de caldă dragoste frățască și de îndurerată solidaritate românească și ardelenască cu frații și azi în suferință, rămași în cea mai rușinoasă dintre robii. Declară că această robie nu poate fi liber consimțită și nici acceptată de nici un român. Consideră pe cei peste un milion și jumătate de români abandonați celui mai crîncen dușman, drept ostateci vremelnici ai unei situații trecătoare.

²⁶ Ibidem, dosar 387, vol. 1, f. 41, 45—55.

²⁷ Ibidem, dosar 546, vol. 51, f. 699—701, 706.

Declară de grija sa de căpetenie și de a sa supremă îndatorire de onoare și conștiință să lupte pe orice căi, aci și oriunde, acum și în viitor, din toate puterile, ca prin orice jertfă să refacă unitatea neamului..."²⁸.

Manifestația maselor populare din București împotriva răpirii nord-vestului țării s-a desfășurat în cursul zilei de 1 septembrie 1940 în fața statuii lui Mihai Viteazu. Majoritatea participanților la această demonstrație era formată din muncitori, meseriași, intelectuali, studenți și elevi, cărora li s-au alăturat numeroși fruntași politici transilvăneni aflați în Capitală²⁹. În aceeași zi, grupuri de bucureșteni au manifestat în fața legațiilor germană și ungară.

La Sibiu, premilitarii români, împreună cu populația orașului au manifestat în fața Comandamentului Corpului VII teritorial din această zonă în cursul zilei de 1 septembrie 1940, cerind apărarea hotarelor țării. Mulțimea l-a ovaționat pe generalul Georgescu-Peon, comandantul acestui corp de armată, care în semn de solidaritate cu manifestații, a coborât în mijlocul lor în stradă, unde a fost ridicat pe umeri. Urmat de alți ofițeri, el s-a pus în funtea manifestanților și în cîntecele patriotice ale muzicii Regimentului 20 infanterie a parcurs străzile orașului Sibiu, demonstrând pentru apărarea hotarelor țării, împotriva odiosului dictat impus de puterile fasciste³⁰.

Îngrijorată de amploarea acțiunilor populare îndreptate împotriva autorilor Dictatului de la Viena, Legația Germaniei la București raporta telefonic Comandamentului Suprem al armatei germane din Berlin că în România au loc „în toată țara mari demonstrațiuni antigermane acestea crescînd în intensitate, în special la Brașov, Cluj, Oradea, Sighișoara și București“, că se manifestă „mare îndirjire în armată contra Germaniei“ și se făceau simțite curente contra evacuării Ardealului³¹.

Este semnificativ faptul că în timp ce masele largi populare, indiferent de naționalitate, întreg poporul român, s-au plasat pe poziția patriotică de respingere a Dictatului fascist de la Viena și de a se opune cu armele agresorilor, naștii socoteau ca și agentura lor din România. Garda de fier, că aplicarea liniștită a verdictului de arbitraj... poate fi obținută numai în cazul că Reichul va ajuta Garda de Fier ca în acest moment să obțină o influență hotărîtoare asupra guvernului³². Pentru a slăbi rezistența națională a forțelor patriotice și a deruta autoritățile de stat, naștii și gardiștii au pus la cale în București și în alte orașe ale țării numeroase acțiuni complotist-teroriste și diversioniste pentru a da posibilitatea Gărzii să preia prin forță puterea politică.

Pe o poziție potrivnică Dictatului fascist de la Viena s-au situat categorii însemnate ale maselor populare din rîndurile naționalităților conlocuitoare din țara noastră. Majoritatea populației maghiare* din Transilvania a privit cu îngrijorare intervenția brutală a Germaniei

²⁹ Ibidem, dosar 546, vol. 51, f. 712—713.

³⁰ Ibidem, dosar 387, vol. 1, f. 51—52.

³¹ Ibidem, dosar 229, vol. 1.

³² Documents of Germany Foreign Policy, 1918—1945, seria D. (1937—1945) vol. 10, London, 1941, documentul nr. 9.

* La 28 iulie 1940, trei maghiari din Reșița au adresat un memoriu cancelarului Adolf Hitler, prin care îi cereau să nu modifice tratatele de pace și să nu dea satisfacție pretențiilor revizioniste horthyste asupra României, țară în care ei se simțeau mulțumiți de condițiile social-economice și politice în care trăiau. Totodată, ei arătau că Transilvania e leagănul poporului român, care și-a cîștigat dreptul la acest pămînt și cu sacrificiul multor vieți. De asemenea, ei

hitleriste și Italiei fasciste pentru satisfacerea pretențiilor teritoriale ale Ungariei horthyste pe seama României. Într-o notă a autorităților românești din 30 august 1940, se relatea declarația preotului dr. Ludovic Daner din Brașov, membru în Comitetul Societății secuilor față de conaționalii săi: „Nu doresc și noi tinerii nu dorim deloc restaurarea supremației maghiare, deoarece vom ajunge iarăși sub călciiul conților. Ne-am obișnuit cu democrația românească”³³. Tot el estima că cel puțin 60% din maghiarii din România „nu doresc o realipire la Ungaria”³⁴.

Sub conducerea Madoszului, masele muncitoare maghiare s-au declarat împotriva Dictatului fascist de la Viena și au participat în orașele din Transilvania la manifestațiile patriotice ale românilor. Pentru atitudinea lor antirevizionistă și antihorthystă adoptată cu acest prilej, numeroși oameni progresiști maghiari au fost arestați și torturați de autoritățile fasciste ungare din Transilvania de nord-vest după ocuparea acesteia de către trupele horthyste*.

Masele populare din rîndurile naționalității germane** și-au exprimat dezacordul cu hotărîrea statelor fasciste de a ceda Ungariei hor-

adăugau că unirea Transilvaniei a fost un act just, rezultat în urma luptei masele populare românești pentru eliberarea lor națională, iar Tratatul de la Trianon numai a consfințit această hotărîre pe plan internațional. (Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 565—566, fotocopie de pe original). Referindu-se la poziția antirevizionistă a populației maghiare din România, ziaristul american St. John transmitea, la 21 august 1940, din București că maghiarii nu vor să treacă sub stăpînirea horthystă ci vor să rămînă ca unguri liberi în componența statului român (Ibidem f. 271). Un reprezentant al populației maghiare a exprimat, cu prilejul convorbirii avute cu ziarista nord-americană Phillips Rosie, aflată la 18 august 1940 într-o călătorie de studii și informare în partea de vest a Transilvaniei, că dacă românii și ungurii nu se vor înțelege vor ajunge sub protectoratul Germaniei hitleriste. (Ibidem f. 427). Un alt ziarist străin relatea că intelectualii maghiari, îndeosebi cei din București manifestau îngrijorare față de o eventuală trecere a lor sub regimul fascist horthyst, unde condițiile lor de viață erau inferioare celor din Ungaria. O stare de puter-nică adversitate față de revenirea stăpînirii horthyste asupra Transilvaniei s-a creat în rîndurile maselor de secui și a țăranilor maghiari, care primind pămînt în urma reformei agrare din 1921, se temeau că vor pierde terenurile agricole, așa cum se întîmplase cu țăranii maghiari din Slovacia și Rutenia, ale căror proprietăți au fost acaparate de moșierii unguri. La rîndul lor muncitorii maghiari din România, care aveau condiții de trai superioare muncitorilor din Ungaria, s-au situat pe poziții ferme antirevizioniste.

³³ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar nr. 546, vol. 51, f. 621.

³⁴ Ibidem, f. 622.

* Într-o notă a organelor polițienești românești din 15 februarie 1943 se menționa că autoritățile horthyste din Budapesta au condamnat 70 de comuniști și membri ai fostei organizații Madosz, care s-au declarat în toamna anului 1940, împotriva „arbitrajului” de la Viena și pentru apărarea hotarelor României.

** Populația germană din România s-a situat pe o poziție fermă antirevizionistă și antihorthystă, pronunțîndu-se pentru menținerea integrității teritoriale a României și pentru apărarea hotarelor țării. În memorii adresate lui Hitler și regelui Carol al II-lea, în vara anului 1940, Hans Otto Roth, unul dintre fruntașii politici ai populației germane din țara noastră în acea vreme, a cerut să nu se dea satisfacție pretențiilor revanșarde horthyste și a exprimat în modul cel mai clar dorința și hotărîrea acestei populații de a trăi în continuare în hotarele statului român. „La ancheta” organizată în iulie 1940, de Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei hitleriste la București, populația germană din țara noastră s-a pronunțat, în proporție de 80% împotriva planurilor naziste și horthyste de dezmembrare a României. Ziaristul american St. John scria, la 21 august 1940, că „germanii vor să rămînă în România ca minoritari” (Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 546, vol. 51, f. 271). În convorbirea purtată cu ziarista nord-americană Phillips Rosie, la 17 august 1940, deputatul german Joseph Schönborn a declarat că „nimic mai rău nu s-ar întîmpla celor 600 000 de germani care trăiesc în Banat și Transilvania, decît să se reîntoarcă sub dominația maghiară (Ibidem, f. 418). Tot cu acest prilej, el a evidențiat față de

thyste Transilvania de nord-vest și au condamnat teroarea fascistă horthystă împotriva populației românești, exercitată în teritoriul vremelnic ocupat. La demonstrațiile și manifestațiile populației românești care au avut loc la Cluj, Brașov, Sibiu, Bistrița-Năsăud, Baia Mare, Satu Mare, Oradea, Arad, Timișoara și alte orașe au participat și grupuri însemnate de sași și șvabi.

Împreună cu o serie de asociații și organizații patriotice românești, asociații profesionale și politice ale populației germane din România au întocmit și înaintat conducerii statului român memorii de protest și telegrame prin care era condamnat tratamentul populației românești din zona ocupată de autoritățile horthyste. Spre exemplu, un grup de 90 avocați germani din Timișoara și 200 avocați români au protestat cu energie „în contra atrocităților și barbariilor maghiare, săvârșite de oficialitățile maghiare asupra miilor de intelectuali și țărani români, precum și în contra familiilor lor din Ardealul rob, deși prin arbitrajul de la Viena s-a garantat egalitatea de tratament românilor băștinași care au rămas în Dacia Superioară și care formează majoritatea față de maghiari și secui”³⁵. În telegrama trimisă de acest grup al avocaților guvernului, la 8 octombrie 1940, se angajau să sprijine lupta „pentru redobândirea unei Români sănătoase, repusă în granițele ei naturale”³⁶ și lansau totodată „un călduros apel la conștiința lumii civilizate, îndeosebi către națiunea germană și italiană, de la care așteaptă, repararea acestei nedreptăți istorice, care izbește întreg poporul românesc drept în inimă”³⁷.

Aceleași sentimente patriotice și antifasciste în aceste momente grele prin care trecea națiunea română au fost caracteristice și armatei. În multe unități protestul armatei a luat forma unor hotărâri ferme de respingere cu arma în mână a dictatului. Serviciul de spionaj hitlerist în România raporta la Berlin că armatele noastre din vest nu voiau „să părăsească pozițiile, cereau insistență să lupte, iar ofițerii români, considerându-se ofenșați de „această cedare” și nevrind să conceapă rațiunea politică a „sentinței de la Viena”, doreau să lupte, starea lor de spirit transmițându-se și soldaților care manifestau pe zonă și în cazărmi.

Într-o notă privind starea de spirit în rândurile Diviziei de Dunăre se arată că militarii acesteia și-au manifestat revolta și indignarea față de dictatul care ignora dreptatea istorică a poporului român³⁸. Militarii Corpului V armată, originari din Transilvania, au cerut să fie lăsați la vatră pentru a se opune ocupării teritoriului românesc de către Ungaria horthystă. Ofițerii și elevii Școlii de ofițeri de rezervă din Bacău au jurat că pînă la eliberarea părții de nord-vest a Transilvaniei conștiința lor să nu fie nici un moment împăcată.

Printre cei dintii care și-au exprimat atitudinea de protest împotriva Dictatului fascist de la Viena și hotărîrea fermă de a apăra hotarele țării s-au numărat și foștii luptători din Gărzile naționale tran-

ziarista americană condițiile de trai ale populației germane din România și libertățile politice, culturale și naționale de care se bucură ea în statul român, precum și dorința ei de a lupta alături de români pentru apărarea hotarelor țării. În același timp, deputatul populației germane din nord-vestul României a avut curajul să exprime și față de delegația de ziariști ai puterilor Axei aversiunea ei față de revenirea dominației ungare și dorința ca această populație să trăiască mai departe în statul român (Ibidem, f. 256—257).

³⁵ Arh. St. Buc., fond Presedinția Consiliului de Miniștri, dosar 426/1940, f. 206—207.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Arhiva M.A.N., fondul M.St.M., dosar nr. 241/53, fila 44.

silvănene. Într-un memoriu adresat, la 1 septembrie 1940, regelui Carol al II-lea, Uniunea Asociațiilor fostelor Gărzi Naționale arăta: „Înmărmuriți de durere în fața noii ciuntiri a pământului patriei întregite prin sacrificiul Neamului întreg, noi foștii luptători, membri ai Gărzilor Naționale ardelenne din anii 1918—1919 care ne-am oferit viața și toată ființa noastră în slujba întregirii neamului, îndurerat azi, înjghebind sub forma Gărzilor Naționale prima armată românească în Ardeal, protestăm cu toată revolta sufletului îndurerat împotriva verdictului prin care se sfirteacă sfântul pământ al Ardealului”³⁹. În același timp memoriul preciza că: „generația foștilor luptători din Gărzile Naționale ardelenne din 1918 se opune cu toată hotărîrea acestui „DICTAT” și roagă respectuos pe Majestatea Voastră de a fi interpretul acestui crez și sentiment al nostru, pentru eliberarea căruia s-au jertfit în cursul secolului atîtea generații de pe ambele versante ale Carpaților. Foștii luptători din Gărzile Naționale din Ardeal nu-și vor pleca capul furtunii și urgiei unei hotărîri. Ei înțeleg să lupte din nou pentru apărarea integrității Ardealului pentru care în anii 1916—1918 s-au jertfit peste opt sute de mii de eroi”⁴⁰.

La 9 septembrie 1940, Uniunea Avocaților din România, întrunită în ședință plenară, prezidată de profesorul Anibal Teodorescu a protestat cu toată tăria împotriva Dictatului care, neținînd seama nici de adevărul istoric, nici de puternicile realități etnografice, a împlîntat un junghe în chiar inima României și i-a trimis pe românii din teritoriul ocupat pe drumul celei mai cumplite robii din cîte au fost vreodată⁴¹. În încheierea acestui protest, avocații români se declarau gata pentru orice sacrificiu ce li s-ar fi cerut, pentru salvarea onoarei țării și pentru ștergerea nedreptății ce i s-a făcut“.

Presa patriotică a vremii s-a asociat durerii naționale provocate de „arbitrajul” statelor fasciste și numeroase articole cereau respingerea lui de către poporul român. Referindu-se la caracterul nelegal și la consecințele acestui act odios, periodicele „Typograph”, „Neamul Românesc”, „Universul”, „România” publică articole, întemeiate pe documente, care relevau consecințele nedreptei politici de dictat. Conform datelor statistice de la 1 ianuarie 1940 treceau sub dominația Ungariei horthyste 2 607 007 locuitori, din care 1 307 903 (50,2⁰/₀) români, 968 000 (37 1⁰/₀) unguri, 72 109 (2,76⁰/₀) germani, 148 649 (5,7⁰/₀) evrei, 28 098 (1,1⁰/₀) ruteni și 87 184 (3,4⁰/₀) alte neamuri, de pe o suprafață de 42 350 km.p. mai mare decît teritoriul național al Belgiei (30 400 km.p.), Olandei (34 000 km.p.), sau Elveției (41 298 km.p.). Toate aceste pierderi dureroase, care micșoraseră patrimoniul nostru strămoșesc, sfărîmăseră frontierele firești ale României întregite, unitatea noastră etnică, n-au zdruncinat încrederea că „ceasul libertății și al justiției va suna însă și pentru România mutilată și nedreptățită”, iar poporul român „se va reface și întări ca să lupte pentru restaurarea României întregite“.

Proeminente personalități ale vieții politice și cultural-științifice din

³⁹ Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar nr. 387, vol. 1, f. 23.

⁴⁰ Ibidem, f. 24, „Ordinea” din 3 septembrie 1940.

⁴¹ Ibidem, f. 102—103. „Numai calcule și considerațiuni străine de orice idee de justiție — spunea autorul protestului — au putut conduce pe judecătorii unui conflict renăscut să satisfacă setea anacronică de dominare a unui popor...”. Demonstrînd nelegitimitatea acestui act arbitrar, protestul menționa: „Dictatul de la Viena rămîne pînă la desființarea lui un act în afară de orice idee de drept și de dreptate, avocații români nu-i recunosc valoarea și nu-l pot primi. Pentru români, actuala cedare a unei părți din țara lor nu poate avea alt înțeles decît acela al unui mandat vremelnice de administrare dat împotriva voinței lor și a dreptului internațional, unui stat vecin, mandat ce va înceta îndată ce interesele mandatarilor se vor schimba“.

țara noastră s-au ridicat cu hotărîre împotriva sentinței nedrepte de la Viena. Printre aceste personalități care și-au unit glasul revoltei și urii lor cu cel al întregului popor împotriva dictatului impus de statele Axei, la 30 august 1940, s-a numărat și ilustrul nostru cărturar și patriot, Nicolae Iorga. El nu numai că s-a situat pe linia respingerii propunerilor ultimative de arbitraj ale statelor Axei, dar a adresat și un călduros apel poporului român să treacă la lupta cu arma în mînă pentru apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale a patriei. Totodată, el a scris mai multe articole pentru ziarul „Neamul Românesc”, prin care își expunea opoziția lui categorică față de sentința nedreaptă de la Viena, însă cenzura vremii, pentru a nu înrăutăți relațiile su statele fasciste și cu Ungaria horthystă, n-a permis publicarea lor⁴². În același timp, marele savant și om politic a condamnat politica represivă și de teroare instaurată de autoritățile horthyste împotriva românilor în Transilvania de nord-vest. Situîndu-se pe o poziție umanitară, el a recomandat autorităților de stat românești să nu treacă la măsuri de represiune împotriva maghiarilor rămași în țara noastră. „A nu se clinti un fir de păr din capul unui cetățean maghiar al României — arăta el — e cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor și asasinilor”⁴³.

În același spirit, în semn de protest față de mutilarea teritoriului național, în urma Dictatului fascist de la Viena, Iuliu Maniu a adresat, în toamna anului 1940, un memoriu lui Hitler și Mussolini prin care contesta legalitatea hotărîrii Consiliului de coroană din noaptea de 30/31 august 1940 de a accepta sentința nedreaptă. El aprecia că „dreptul exclusiv de a lua o hotărîre privitor la apartenența sa și a teritoriului îi revine poporului român și îndeosebi poporului român din Ardeal și Banat, care și-a exprimat în 1918 alipirea sa la Regatul României”.

Dînd expresie sentimentelor sale de protest împotriva mutilării teritoriului țării, fruntașul politic bănățean Sever Bocu, în articolul „Arbitrajul de la Viena”, scria că sentința statelor Axei de la Viena „a nedreptățit profund poporul român, l-a jignit iremediabil, mortal, fără să fi făcut o dreptate pentru maghiari. Căci privilegiu nu înseamnă dreptate. Pacea germană și italiană a reînființat Ungaria poliglotă în mijlocul Europei”⁴⁴.

Mișcarea de protest împotriva dictatului a continuat pînă la sfîrșitul anului 1940 și în cursul anilor următori, devenind o parte integrantă a rezistenței antihitleriste a poporului român, care a culminat cu insursecția națională antifascistă și antiimperialistă din august 1944, începutul revoluției de eliberare socială și națională din țara noastră, care va crea condiții favorabile eliberării Transilvaniei de nord-vest de sub dominația fascismului horthyst și hitlerist. Spre exemplu, în Memoriul Transilvaniei și Banatului către marea opinie publică europeană și mondială din 18 aprilie 1941, se argumenta dreptul poporului român de a relua lupta armată în vederea reîntregirii unității sale naționale⁴⁵. Memoriul era însoțit de un documentar privind crimele și atrocitățile comise de fasciștii hothysti în teritoriul românesc anexat⁴⁶.

Prin amploarea și caracterul lor antifascist, prin vibrantele apeluri sub care s-au desfășurat, prin larga participare a maselor, indiferent de naționalitate și de categoria lor socială, demonstrațiile împotriva

⁴² Arhiva Ministerului de Interne, fond documentar, dosar 387, vol. 1 f. 183, 192, 193.

⁴³ Ibidem, f. 192.

⁴⁴ Ibidem, f. 177—180.

⁴⁵ Ibidem, dosar vol. f. 118—126.

⁴⁶ Ibidem, f. 131—145.

Dictatului de la Viena au relevat setea de adevăr și de dreptate a poporului nostru, au învederat că lui îi sînt scumpe independența națională și integritatea teritorială a țării.

Résumé

A base de documents publiés ou inédits, les auteurs reconstituent l'attitude adoptée par le peuple roumain face à l'injustice qui lui fût faite à Vienne le 30 août 1940, quand l'Allemagne hitlérienne et l'Italie fasciste déchirèrent le corps de sa patrie en lui arrachant la partie de nord-ouest de la Transylvanie pour la donner à l'Hongrie horthyste.

Si dans les circonstances internationales de l'année 1940 une partie des cercles dirigeants roumains crût devoir accepter le diktat imposé par les chefs d'état fascistes-révisionnistes qui menaçaient de déclencher une agression militaire et d'occuper de force la Roumanie, les masses populaires se prononcèrent en revanche dès le commencement et avec fermeté contre le diktat fasciste de Vienne et en faveur de la lutte armée pour la sauvegarde de l'indépendance nationale du pays. À Cluj, Brașov, Alba Iulia, Arad, Oradea, Timișoara, Sibiu, Bucarest, Dej, Bacău, ainsi que dans d'autres villes principales, eurent lieu de puissantes démonstrations populaires de masse contre l'odieuse sentence. Partout les masses populaires exigeaient de ne rien céder du territoire de la patrie et de défendre ses frontières.

À Cluj, des masses compactes occupèrent le Palais des PTT de la ville, en déléguant le professeur Grigore Popa à se mettre par téléphone en liaison avec les dirigeants politiques roumains de Bucarest. Au cours du dialogue engagé avec le premier-ministre roumain I. Gigurtu, le professeur Grigore Popa lui fit part de l'attitude ferme dont les masses populaires de la Transylvanie repoussaient la sentence arbitraire de Vienne et demandaient l'organisation de la résistance nationale pour la défense de l'indépendance du pays.

Aux démonstrations qui eurent lieu le 30 et 31 août, de même que le 1-er et 2 septembre, dans le pays entier prirent une large part les travailleurs, les paysans, les militaires et la jeunesse, les communistes se trouvant partout à la tête des masses. À côté des roumains se rangèrent aussi, en repoussant le diktat fasciste de Vienne, les autres nationalités de notre pays : magyars, allemands, juifs et d'autres.

Les auteurs évoquent ensuite l'opposition manifestée contre la sentence des états fascistes à Vienne par les différentes associations professionnelles du pays, par la presse patriotique de ces temps et par toute une série de personnalités proéminentes de la vie politique, tel que le professeur Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Sever Bocu et d'autres. À la fin, l'étude met en évidence l'idée que la lutte pour l'annulation du diktat fasciste et pour l'élaboration du nord-ouest de la Transylvanie est devenue une partie intégrante de la résistance antihitlérienne opposée par le peuple roumain pendant les années 1941—1944.

Précis

The authors based on some published and unpublished archives records show the attitude of the Romanian people towards the injustice made to them in Vienna on August 30, 1940 when the Hitlerite Germany and the fascist Italy deprived Romania of North-Western Transylvania and gave it to the Horthy Hungary.

Despite the international circumstances in 1940 when a part of the ruling circles, hoping to save the Romanian State accepted the Dictate imposed by the rulers of the fascist-revisionist States who threatened with launching of the military aggression and Romania's occupation by force, the popular masses were firmly, from the very beginning, against the fascist Dictate of Vienna and in favour of fighting for defending Romania's national independence. In the main towns such as Cluj, Brașov, Alba Iulia, Arad, Oradea, Timișoara, Sibiu, Bucharest, Dej, Bacău, and so on, great popular movements took place against the odious sentence. Everywhere popular masses urged that nothing of Romania's territory should be given and that the Romanian boundaries should be defended.

The popular masses in Cluj took hold of the Post Office and delegated professor Grigore Popa to call up the Romanian political leaders in Bucharest. In the telephone conversation with the Romanian Prime-Minister I. Gîrghel, professor Grigore Popa made him known the decisive attitude of the Transylvanian popular masses directed against the arbitrary sentence of Vienna and towards the national resistance organization with the view of Romania's defending.

Workers, peasants, military men, the youth and the communists who were everywhere at the head of the masses had a vivid participation in the popular demonstration all over the country on August 20 and 31 and September 1 and 2, 1940.

Together with Romanians the cohabiting nationalities : Magyars, Germans, Jews and others were against the fascist Dictate of Vienna.

The authors also present the attitude of the different professional associations all over the country of the patriotic newspapers and of the outstanding political men such as professor N. Iorga, Iuliu Maniu, Sever Bocu a.s.o., against the fascist States sentence given at Vienna.

Concluding the study, the authors underlined the idea that the struggle for the North-Western Transylvania liberation, became a constitutive part of the Romanian people anti-Hitleriste resistance in the years 1941—1944.

TEMEIURI PENTRU O ISTORIE MULTIMILENARĂ

GLOSELE DACE DIN LUCRAREA LUI DIOSCORIDES

Περὶ τῆς ὕλης ἱατρικῆς

NATALIA TRANDAFIRESCU

Istoria unui neam cuprinde în sine cultura materială creată de-a lungul secolelor și mileniilor, știința și arta, credințele și obiceiurile și, fără doar și poate, acel factor hotărâtor care leagă, unește membrii unei colectivități, care transmite de-a lungul timpului tot ce creează această colectivitate, menținându-le conștiința de neam, anume limba — trăsătură atât de specifică, definitorie pentru fiecare popor.

Pentru studierea perioadei vechi din istoria țării noastre (ca și pentru alte țări de altfel) pe lângă sistematicele săpături arheologice întreprinse, o atenție din ce în ce mai mare se acordă cercetărilor lingvistice precum și acelor care privesc cultura populară (obiceiurile, credințele, producțiile folclorice, medicina populară și alte manifestări spirituale), pentru că toate acestea conțin, oglindesc (fiecare în felul ei specific) o parte din istoria neamului românesc. Sigur că materialul arheologic oferă posibilitatea unor concluzii peremptorii, decisive și sigure, dar cât de unilaterale! Fără studierea celorlalte domenii enumerate mai sus imaginea despre strămoșii noștri ar fi incompletă, schematică și chiar deformată. Nu cred că există astăzi vreun cercetător din domeniul istoriei care să respingă, în cunoștință de cauză, ideea de mai sus. Lingvistica va oferi totdeauna concluzii importante istoriei, de care la rândul ei se folosește pentru studierea limbilor vechi vorbite în antichitate.

Materialul lingvistic trac este, după cum se știe, nu numai sărac dar ridică și semne de întrebare în privința autenticității. Se cunosc cam 3 000 de unități lexicale, aproximativ două treimi antroponime, o treime toponime și cam o sută de glose. Inscripțiile trace sînt foarte puține la număr și cu texte mult prea reduse, ca să poată fi un material clar și sigur¹.

O problemă care se ridică este aceea a transmiterii materialului lingvistic trac prin alfabetul impropriu pentru sunetele limbii respective (și anume prin alfabetul latin și cel grecesc), la care se mai adaugă greșelile care au putut interveni din partea celor ce scriau (lăpiciși și copişti). Este puțin probabil ca acest material să se îmbogățească prin noi descoperiri în urma săpăturilor arheologice. Cu totul alta este situația materialului provenit din substratul traco-dac al limbii române și al limbilor balcanice, care păstrează multe fapte de limbă prețioase pentru studiul limbilor vorbite în vechime în această parte a Europei; în română au fost identificate peste o sută de cuvinte, în bulgară citeva zeci. Aceste cuvinte depășesc deja ca număr glosele trace și numărul lor va crește cu siguranță în viitor, pe măsură ce vor mai fi identifi-

¹ Inscripția de pe faimosul inel găsit la Ezerovo cunoștea pînă în 1957 — 18 traduceri — interpretări (redate de D. Decev *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 580—582) după care au mai urmat încă două, pînă în 1960 după cum consemnează I. I. Russu, în *Limba traco-dacilor* (ed. a II-a revăzută și adăugită, Edit. științifică, București, 1967, p. 41).

cate și alte cuvinte care fac parte din acest substrat. Importante în acest sens sînt și toponimele și hidronimele traco-dace păstrate pînă în zilele noastre în română și bulgară. La acestea trebuie să adăugăm și acea parte din fitonime și zoonime, care provin din substrat, și cărora nu li s-a dat de la început atenția cuvenită. Tot acest material va ajuta la reconstituirea unui mare număr de cuvinte sau de rădăcini ale limbii daco-moesiene sau trace, neatestatate în izvoarele antice ; pe baza toponimelor și apelativelor păstrate în limbile moderne se pot preciza valorile fonetice ale unor anumite oscilații grafice din textele vechi (și inscripții) scrise în latină sau greacă, precum și evoluția lor ulterioară ; de asemenea, ariile dialectale antice pot fi precizate cu ajutorul diferențelor constatate între elementele de substrat din limbile balcanice.

Pe baza toponimiei și onomasticii transmise în izvoarele scrise (se includ aici și inscripțiile) prof. Vl. Georgiev² a stabilit că diferența dintre tracă și dacă (mai precis daco-moesiană) este de așa natură, încît ele pot fi considerate două limbi diferite ; nu numai toponimia și onomastica diferă de la o limbă la alta, dar și glosele sînt prezentate în mod distinct chiar în izvoarele antice (pentru că cei ce scriau remarcaseră deja o diferență între cele două idiomuri), căci cele dace nu sînt niciodată numite trace, ba de multe ori ele se diferențiază prin caracteristicile lor, de cele trace ; concluzia la care a ajuns profesorul bulgar este că și fonetica istorică daco-moesiană este diferită de cea tracă.

Dintre genurile de material lingvistic transmis și păstrat de la traci cele mai prețioase pentru studiul limbii respective, mai comentate și mai analizate sînt glosele (din păcate inscripțiile trace au stîrnit foarte multe controverse, neputînd fi descifrate, ba chiar despre unele s-a exprimat o îndoială în ceea ce privește apartenența la această limbă). Ele constituie singurul material „de epocă” din vocabularul trac, care ni s-a transmis fie la lexicografi (Hesychios, Photios), fie la alți autori și este prețios, după cum am spus, pentru că fiecare cuvînt are și echivalentul în limba greacă, ceea ce a permis cercetătorilor să facă supozitătii și să ajungă uneori și la concluzii sigure în privința etimologiei acestora³. Glosele prezintă însă mai multe inconveniente, care de fapt sînt și cauzele pentru care au ajuns pînă la noi într-o formă uneori coruptă, alteori foarte deformată ; mai întîi că fiind auzite și notate de vorbitorii altor limbi decît cea originară ele au fost și prost auzite și prost notate (desigur că afirmația aceasta poate să nu fie valabilă pentru absolut toate glosele, dar nu există un mijloc de verificare) ; apoi textele autorilor, care au fost copiate de mai multe ori de persoane diferite (instruite sau mai puțin instruite) au putut suferi și ele modificări, cei care transcriau textele necunoscînd uneori decît foarte puțin din ceea ce scriau sau chiar deloc (în cazul limbii dace). Cu toate acestea, în urma studierii gloselor prin comparație cu toponime sau onomastice cu care au o legătură (prin cuvîntul comun care stă la baza acestora din urmă) și făcîndu-se asociații în plan lingvistic indo-european, pentru multe dintre ele s-au putut stabili etimologii cu un mare grad de probabilitate.

² Comunicarea *Thracés et daces* al cărui rezumat îl citim în vol. „II-e Congrès International de Thracologie...” p. 153—154. Ideea diferențierii dacilor de traci pe baza toponimiei o găsim la V. Părvan încă din 1926 (*Getica*, p. 235—237) și credem că este printre primii care a observat acest fenomen. Pentru aceeași chestiune expusă mai pe larg, v. „Studii clasice”, II, 1960, p. 39—59, articolul prof. V. Georgiev, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă și frigiană*.

³ Au fost mai întîi adunate de Paul de Lagarde și studiate comparativ, apoi de A. Fick și de W. Tomaschek (v. la I. I. Russu, *lucr. cit.*, p. 43 și restul bibliografiei).

(Apărînd în alte texte decît cele specifice limbii lor, cuvintele-glose nu pot furniza date despre terminațiile gramaticale daco-moesiene sau trace și cu atît mai puțin despre sintaxă, pentru care avem nevoie de texte bogate spre a o reconstitui).

O categorie aparte de glose o formează denumirile în limba dacă ale unor plante din lucrările de botanică medicală ale lui Dioscorides (și Pseudo-Apuleius), de care ne vom ocupa mai departe.

Datele despre viața și lucrarea lui Dioscorides sînt puține și controversate. În Suidas⁴ se vorbește despre un Dioscorides Anazarbensis „medicus“ care avea porecla de „Phacas“ („ob lente, quas in facie habebat“) și care ar fi trăit în timpul lui Antonius, pe lângă regina Cleopatra, scriind 24 de cărți „de re medica“ foarte celebre. Photios⁵ a citit și comentat o lucrare a lui Dioscorides împărțită în șapte cărți, arătînd ce cuprinde fiecare carte. Pe aceasta au excerptat-o Alexandru (Afrodisiensis), Paulus (din Aegina sau Aeginetuli), Aëtius, Oribasius și Galenus, folosind fragmentele în lucrările lor medicale. Comentatorul acestuia (al lui Photios) îi numește „Pedakios“ arătînd că așa a găsit în manuscrisele mai recente numele lui Dioscorides. Lambecius⁶, în cartea a doua a lucrării sale, se ocupă pe larg și de autor și de opera acestuia și de manuscrisele care au transmis-o pînă în timpurile noastre. Pe acesta îl rezumă Montfaucon⁷ în cartea a treia a lucrării sale (și la care ne vom referi în cele ce urmează) susținînd că numele acestuia este în mod sigur Pedanios, de la ginta latină „Pedania“, vestită la Roma pe vremea cînd a trăit autorul nostru. Ioan Albertus Fabricius⁸, care-i citează pe toți ceilalți autori de mai sus, care au scris despre Dioscorides, susține versiunea „Pedanios“ explicînd că este posibil ca cele două litere pentru care se poartă discuția să fie confundate în tradiția manuscrisă. Tot el arată că mai sînt încă alți 16 „Dioscorides“ care au trăit în antichitate avînd diverse ocupații, mai spune că Suidas l-a confundat pe Dioscorides „al nostru“ cu Dioscorides, medicul Cleopatrei etc... Aproape toți comentatorii sînt de acord că Dioscorides a trăit în secolul I e.n. pe vremea împăraților Claudius, Nero și Vespasian⁹ și că pe la 64 e.n. a început să-și scrie lucrarea; a fost deci contemporan cu marele savant botanist roman Caius Plinius Secundus (Deoarece nici unul nu-l citează pe celălalt în lucrarea sa, Lambecius a ajuns la concluzia de mai sus și toți ceilalți comentatori

⁴ Σοῦιδας Suidae lexicon, graece et latine. Textum graecum cum manuscriptis codicibus collatum a quamplurimis mendis purgavit, notisque perpetuis illustravit; versionem latinam Aemilii Portii innumeris in locis correxit; indicesque auctorum et rerum adiecit Ludolphus Kusterus, professor humaniorum literarum in Gynnasio regio Berolinensi. Cantabrigiae, Typis Academicis MDCCV, vol. I, p. 604. articolele Διοσκοριδης și „Dioscorides Anazarbensis, medicus“.

⁵ Φωτίου Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη Photii myriobiblon sive Bibliotheca librorum quos Photius patriarcha Constantinopolitanus legit et censuit Graece edidit David Hoeschelius Augustanus, et notis illustravit. Latine vero reddidit et scholiis auxit Andreas Schottus Antuerpianus, Oliva Pauli Stephani MDCXII. cap. CLXXVIII, col. 399—402.

⁶ Lambecii Hamburgensis (Petri), Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi, Editio altera, opera... A. Francisci Kollari... liber I—VIII. Vindobonae, 1766—1782.

⁷ Paleographia graeca sive de ortu et progressu literarum graecarum et de variis omnium saeculorum Scriptionis Graecae generibus itemque de Abbreviationibus et de Notis variarum Artium ac Disciplinarum. Additis Figuris et Schematibus ad fidem manuscriptorum codicum. Opera et studio D. Bernardi de Montfaucon. Sacerdotis et Monachi Benedictini e Congregatione Sancti Mauri. Parisiis MDCCVIII, cum privilegio regis.

⁸ Bibliotheca graeca, editio nova, vol. IV, Hamburg, 1785, Lipsiae, p. 673—703.

⁹ V. și cealaltă versiune la Montfaucon, lucr. cit. p. 201.

au urmat această versiune, fără să mai adauge alte dovezi). Din chiar prefața la cartea I-a a lucrării lui Dioscorides Περὶ τῆς ὕλης ἱατρικῆς („De materia medica“) aflăm că era militar în armata romană (cu siguranță medic militar, deși nu o spune în mod expres) și în această calitate a colindat foarte multe țări, reușind astfel să-și îmbogățească „pe teren“ cunoștințele floristico-medicale, pentru care avea pasiune încă din tinerețe ¹⁰.

Lucrarea lui Dioscorides este socotită ca foarte importantă căci stă la temelia a trei ramuri ale științei : medicina, farmacologia și botanica, deoarece el a sintetizat cunoștințele timpului său din aceste trei domenii bazându-se pe cele cuprinse în lucrările botanico-medicale pe care le-a consultat și pe experiența sa personală, verificând deci minuțios informația scrisă cu practica ; după cum însuși scrie în prefață, a reproduș în lucrarea sa numai fapte foarte sigure, necontroversate și a lăsat la o parte „poveștile“ despre plante.

Sînt descrise în „Materia medica“ plante din mai multe familii (compozite, umbelifere, labiate, ferigi, ciuperci, legume, cereale, crucifere, liliacee etc.) și leacurile care se pot obține din ele (din rădăcini, semințe, frunze, tulpini, sucuri) și în ce mod se puteau prepara ; mai tratează despre materiile medicale, de origine animală, despre rășini, balsamuri, arbori, arbuști (indică modul de preparare a unor uleiuri și unguente), despre vinuri și despre materiile anorganice. Chiar dacă pe vremea aceea noțiunile de familie, gen, specie nu erau bine cunoscute și diferențiate, descrierile făcute plantelor de către Dioscorides, care încearcă să le grupeze după trăsăturile caracteristice (origine comună și formă asemănătoare), impresionează prin exactitatea lor ¹¹ ; la fel de minuțioasă este și descrierea modului de preparare și dozare a medicamentelor, ca și sfaturile în legătură cu anotimpurile, felul vremii și momentul zilei în care trebuiesc culese diferite plante și felul în care trebuiau conservate, ca să-și păstreze întreaga putere de vindecare. Fiecare plantă apare cu o denumire principală, a speciei, în limba greacă, care s-a transmis apoi în alte lucrări de specialitate și a ajuns, de cele mai multe ori, numele științific al plantei respective (în nomenclatura binară inaugurată de Ch. Liné) ; sinonimele însoțesc toate plantele și găsim uneori cîte 20 la fiecare, ele reprezentînd denumirile plantelor respective din diverse regiuni din Grecia, Asia Mică, Creta, Cipru, Peninsula Balcanică etc ; mai sînt denumiri atribuite medicului Andreas, lui Crateuas, Democrites, magilor (profeților), adepților lui Pythagoras, Zoroaster și Osthanes. Urmează denumirile latinești ale plantei (culese de la : lucani, campani, marsi, siculi, thusci, deci popoare din Peninsula Italică), în limba egipteană (cca. 147) africană (din n. Africii) și, în fine, sinonime : etiopiene, dacice, dardanice și bessice ¹².

¹⁰ Pentru alte date biografice sau referitoare la operă și epoca în care ea a fost elaborată, vezi și C. Váczy *Nomenclatura dacică a plantelor la Dioscorides și Pseudo-Apuleius*, (partea a I-a) în „Acta Musei Napocensis“, V, 1968, p. 59 și urm.

¹¹ C. Váczy, *lucr. cit.*, AMN V—1968, p. 65. „Cele 706“ specii“ descrise corespund la 684 specii de spermatofite aparținînd la 176 familii și 542 de genuri, apoi 13 specii de pterodofite și alte 9 specii de criptogame inferioare, mușchi, ciuperci, licheni și alge“.

¹² *Ibidem*, p. 69 cuprinde harta regiunilor de unde provin denumirile — sinonime ale plantelor din lucrarea lui Dioscorides ; la p. 67—70 discută despre localitățile și stațiunile indicate de autorul „Materiei medicale“ pentru culegerea plantelor, încercînd să explice de ce apar mai mult localități din partea de răsărit a Imperiului Roman și mai puțin din cea din apus (din Dacia neîndîcîndu-se nici o localitate în acest sens), fără argumente convingătoare însă.

Antichitatea greacă a cunoscut o serie de mari botaniști (dintre care unii erau și „farmaciști“) începînd cu Theofrast (secolul IV. î.e.n.) și continuînd cu Diocles din Carystos, Crateuas „rhizotomos“, Nicandru din Colophon, Heraclides din Tarent, Andreas „medicus“, Dionysios Uticensis, Pamphilos gramaticul, Sextus Niger¹³ și alții care au compus lucrări în genul aceleia aparținînd lui Dioscorides, dar acesta i-a întrecut pe toți prin monumentalitatea lucrării lui, deosebit de valoroasă prin exactitatea ei științifică și mai ales prin caracterul ei practic, cuprinzînd după cum am arătat mai sus, indicații amănunțite atît pentru culegerea plantelor cît și pentru prepararea lor, prin modul clar de expunere, prin bogăția de sinonime înșirate, într-o limbă de mare circulație la epoca respectivă. Romanii nu au avut pînă la Plinius botaniști de valoarea lui Dioscorides, dar lucrarea acestuia (care citează peste 2 000 de titluri și de autori greci și latini) este mai mult o compilație cu caracter enciclopedic, avînd mai puțin un caracter practic-aplicativ.

Pe Galenus, care a preluat multe date din lucrarea lui Dioscorides, în calitatea lui de medic l-au interesat mai puțin cunoștințele practice ce țineau de domeniul farmacologiei; Celsus, care a practicat ca și Galenus medicina și nu botanica, s-a interesat mai puțin de lucrarea lui Dioscorides. Pe romani i-a interesat mai mult practicarea unei agriculturi științifice și lucrările botaniștilor au un specific legat de viața de la țară; majoritatea acestora se numesc „De re rustica“ (Cato cel Bătrîn, Varro, Columella) și toate au părți unde autorii se ocupă de plante și rețete medicale specifice Peninsulei Italice¹⁴.

Medicina empirică a fost practică de mai toate popoarele antichității începînd cu egiptenii, asirienii, evreii și indienii.

Papirii descoperiți în Egipt („papirul Ebers“ descoperit în 1822 la Theba, lung de 23 m. datat 1555 î.e.n., descifrat complet abia în 1937, „papirul de la Berlin“ din 1350—1300 î.e.n. și altul de la Londra „papirul Edwin Smith“ din 1550 î.e.n., „papirul Kahun“ din 2200—2100 î.e.n.)¹⁵ atestă că egiptenii aveau adevărate „manuale“ cu instrucțiuni chirurgicale, ginecologice, cu indicații pentru tratarea diferitelor boli interne, cu liste de leacuri și medicamente (peste 900 de leacuri în „papirul Ebers“); se regăsesc aici plante cu aceleași indicații ca în literatura homerică, droguri din minerale etc. În lucrarea sa, „The Assirian Herbal“, Campbell Thomson¹⁶ expune date legate de farmacopeea și plantele medicinale din Mesopotamia de legăturile acesteia cu India și Egiptul. „Atharva Veda“ stă mărturie pentru primele prescripții medicale indiene, iar primul text medical al acestora este culegerea „Tsharaca Samhitā“ (sec. I—II. e.n.) după numele medicului care a compus-o. Numărul plantelor enumerate aici este mult mai mare ca în lucrările egiptene. Se pare că țările de pe țărmurile Mediteranei au luat contact cu cunoștințele medicale indiene încă de pe la mijlocul mileniului I. î.e.n., iar Dioscorides a folosit experiența și tradițiile indiene în lucrarea sa¹⁷. De altfel din India se importau de mult și plante medi-

¹³ Curtius Sprengel, *Historia rei herbariae*, Amstelodamii, 1807, tom I, lib. II.

¹⁴ Ferdinand Hoefer, *Histoire de la Botanique*, Paris, 1872, p. 64 și urm.; v. și Charles Daremberg, *La Médecine-Histoire et doctrines*. Paris, 1865, p. 22, și urm. O culegere cu toate lucrările botanice din cele mai vechi timpuri este *Thesaurus literaturae botanicae omnium gentium* a lui G. A. Pritzel din 1871, retipărită la Milano în 1950.

¹⁵ Thorwald Jürgen, *Histoire de la médecine dans l'antiquité*, Hachette, 1966 (traducere de Henri Daussy) p. 47, și urm.

¹⁶ *Ibidem*, p. 167.

¹⁷ *Ibidem*, p. 205.

cinale și droguri, atît în Egipt și Mesopotomia cît și în alte țări din antichitatea occidentală.

Transmiterea de-a lungul timpului a lucrării lui Dioscorides a urmat un drum întortocheat, mai întîi pentru că a fost copiată în foarte multe exemplare, apoi pentru că a fost tradusă integral și în limba latină, iar mai tîrziu și în alte limbi din Europa și Asia, circulînd pînă tîrziu în epoca modernă¹⁸, avînd o arie de răspîndire în timp și spațiu foarte întinsă, pricina fiind, după cum am mai arătat, valoarea ei practică și exacitatea cunoștințelor științifice.

Tradiția manuscrisă o găsim expusă pe larg și descriptiv și genealogic (cu stemma majorității manuscriselor și anume a celor mai importante) în lucrarea lui Max Wellmann, primul și singurul care a dat o ediție critică a „Materiei medicale” a lui Dioscorides după cum urmează: vol. I în 1907; vol. II în 1906; vol. III în 1914 (Berlin, Weidmann), vol. II avînd și o „Praefatio ad Dioscoridem” în care editorul descrie manuscrisele studiate (indicînd: denumirea, dimensiunile, materialul din care sînt făcute, forma scrierii, data alcătuirii, la ce ediție au fost folosite) în călătoriile pe care le-a făcut prin Germania, Italia, Austria, Spania, Franța, ca să adune tot materialul necesar unei ediții critice. Ce reiese din această „Praefatio ad Dioscoridem?”. Lucrarea acestuia a ajuns pînă la noi în două „recensio”, una în care materia este expusă cursiv, în cinci cărți și pe care toți cei care se ocupă cu tradiția manuscrisă a lui Dioscorides o socotesc forma originală, adevărată și o altă „recensio” în care materia este expusă în ordine alfabetică în funcție de numele principal al plantei (sau metalului) descrise, versiune alcătuită după părerea tuturor cercetătorilor la sfîrșitul secolului III sau chiar în secolul IV e.n. de către un autor „nu prea savant” care a mai schimbat pe ici pe colo și textul original; pe aceasta a cunoscut-o și Oribasius (sec. III—IV e.n.) care a făcut excerpte din ea pentru lucrarea lui. Prima „recensio” are foarte multe manuscrise împărțite în trei clase mari, prima și a doua clasă avînd un arhetip comun, iar clasa a treia o reprezintă manuscrisele interpolate, care sînt rezultatul unei contaminări (petrecute în sec. XIV) între prima și a doua „recensio”¹⁹. Nu zăbovim asupra acestei tradiții dioscorideene, pentru că ne interesează mai mult cealaltă „recensio” care-și are originea în „Dioscorides alphabeticus” de la care provine arhetipul (notat cu „R” în stemma lui Wellmann) codicelor „C” și „N”, care cuprind și sinonimele în limba dacă ale unor plante folosite în medicina antică. Și codicii acestei familii „alfabetice” se împart în trei clase, din cea de a doua făcînd parte manuscrisele despre care vom vorbi pe larg mai departe²⁰. Pe lângă codicii grecești editorul a mai folosit și traduceri latinești ale

¹⁸ C. Váczy în lucrarea sa (AMN V—1968, p. 61) notează ca o curiozitate că în Turcia și Persia utilizarea ei s-a întins pînă în secolul al XIX-lea, iar în Grecia, pe muntele Athos, un călugăr bătrîn o mai folosea încă în 1937, sub formă de manuscris, copiat chiar de mîna lui, ca să identifice plante medicinale din regiune.

¹⁹ Fiecare din aceste clase are manuscrise reprezentative din care indicăm cîteva: Parisinus 2179 din sec. IX (despre care Montfaucon, *lucr. cit.* spune că a fost scris în Egipt, de un scrib alexandrin, adus la Biblioteca Regală din Paris la mijlocul sec. XVII), Escorialensis III R. 3 din sec. XI (v. Ch. Graux, *Essai sur les origines du fonds grec de l'Escorial*, Paris, 1880, p. 56), Laurentianus 74, 23 din sec. XIV și altele, pentru clasa interpolată: Marcianus Venetus 271, din sec. XV, Parisinus graecus 2183 din sec. XV etc.

²⁰ Din prima clasă amintim manuscrise ca: Marcianus Venetus 272 sec. XV, Parisinus graecus 2184 din sec. XVI, Phillippicus 1530 Berolinensis etc. iar din cea de a treia: Athous, de la m-rea Lavra, sec. XII, Escorialensis Σ — 1—17 din sec. XV, Phillippicus 21 975 sec. XI, Marcianus Venetus 92 din sec. XIII și multe altele.

acestei lucrări, care au existat încă din secolul VI e.n. (atestată prin codicile Monacensis 337).

Săpăturile din Egipt au dat la iveală în 1888 (la Medinet-el Fayjûm lângă orașul Arsinoe) și o bucată dintr-un papir din secolul II sau III e.n. care conține o mică parte din lucrarea lui Dioscorides (acum se găsesc la muzeul universității scoțiene de la Aberdeen) de mică importanță pentru alcătuirea unei ediții critice. Ulterior, s-a mai găsit și un alt papir de mai mare întindere, care acum se găsește în colecția Universității din Michigan și a fost descris și studiat de prof. Campbell Bonner²¹. Datat între 150 și 190 e.n. are 33 cm. lungime și 14 cm. lățime, fiind scris pe trei coloane și cu lipsuri pe margini. Comparînd textul papirusului cu cel oferit de tradiția manuscrisă, prof. Bonner ajunge la concluzia că acesta prezintă lecțiuni comune cu Escorialensis (III R 3) din secolul al XI-lea și cu unele manuscrise din „Dioscorides interpolat“, ceea ce înseamnă că trebuie reconsiderată valoarea lui E față de cele spuse de Wellmann în „Praefatio“ (W. nu a mai dat un studiu amănunțit asupra manuscriselor, așa cum a promis); o altă concluzie este aceea că la mijlocul secolului al II-lea e.n. existau deja două versiuni ale textului autorului nostru, deși nu trecuseră nici două generații de la moartea acestuia, ceea ce nu este de mirare, cînd este vorba de o lucrare cu caracter tehnic, care poate fi ușor modificată, lipsită fiind de amprenta personalității autorului, adică de stil (ceea ce nu se întîmplă la operele cu caracter artistic). Se impune deci și o mai atentă comparație a manuscriselor amintite cu acelea ale lucrării lui Oribasius (secolul III e.n.) farmacistul împăratului Iulian, care a făcut extrase din lucrarea lui Dioscorides pentru marea lui compilație *Ἱατρικαὶ Συναγωγαί*.

Cei doi codici din familia a doua, C și N²², sînt atît de asemănători încît Wellmann nu se îndoiește că au fost transcriși după același arhetip.

Primul dintre ei, Constantinopolitanus (C.) nunc Vindobonensis medicus graecus nr. 1, a fost mult cercetat și descrierea lui (sau reproduceri după anumite file) figurează în multe manuale de paleografie sau alte lucrări de specialitate. Primul l-a descris Lambecius și după el Montfaucon²³. Manuscrisul a fost adus la Viena de la Constantinopol în 1562 de Augerius Busbeck, ambasador al împăratului Ferdinand I (Montfaucon opinează că ar fi vorba de fapt de Maximilian al II-lea) la Poarta Otomană, împreună cu alte 250 de manuscrise grecești cumpărate de acolo (printre care și Vindobonensis medicus graecus XVI²⁴ scris în secolul al XV-lea și conținînd tot lucrarea lui Dioscorides). Pentru primul manuscris i s-au cerut lui Busbeck 100 de ducăți și neputînd să plătească suma respectivă a scris împăratului, rugîndu-l să-i trimită banii necesari. Cu această ocazie relatează și despre manuscris următoarele: „Unum reliqui Constantinopoli decrepitae vetustatis, totum descriptum litera majuscula, Dioscoridem cum depictis plantarum figuris, in quo sunt pauca quedam ni fallor, Cratevae, et libellus de avibus. Is est penes Judaeum, Hammonis, dum viveret, Suleimani Medici filium :

²¹ *A Papyrus of Dioscorides in the University of Michigan Collection*, în „Transactions and Proceedings of the American Philological Association“, 1922, p. 142—168.

²² Ambele manuscrise sub formă de microfilm se află la Arh. St. Buc., colecția Microfilme Austria, rola 195 (codicele C) și colecția Microfilme Italia, rola 67 (codicele N) primul adus de la Biblioteca Națională din Viena și celălalt de la Biblioteca Națională din Neapole.

²³ Montfaucon, *lucr. cit.*, p. 195 și urm. (care îl citează pe Lambecius. *lucr. cit.*, p. 253).

²⁴ Max Wellmann, *Praefatio ad Dioscoridem*, p. XII.

Quem ego emptum cupivissem, sed me deterruit pretium... Est vetustatis iniuria pessime habitus, ita extrinsecus a vermibus corrosus, ut in via repertum vix aliquis curet tollere"²⁵. Cu această ocazie s-a văzut că în mod greșit se credea că manuscrisul a fost luat ca pradă de Soliman la asediul Vienei din 1529. Scris pe pergament, în folio, de o formă aproape pătrată (37,6 cm × 31,2 cm) conține 491 de file, se află într-o stare foarte proastă, ros de viermi. De la f. 12 v. la 287 v. conține „herbarium“ al lui Dioscorides, împodobit cu imagini ale plantelor în culori naturale. Acestea ocupă, de cele mai multe ori, o pagină întreagă și lângă fiecare desen apare denumirea plantei scrisă cu roșu; aceeași denumire, cu aceeași culoare apare și la începutul textului cu descrierea plantei, deasupra tuturor sinonimelor. La f. 7, într-un cerc format din frunze de laur, cu majuscule aurite este inscripția de început a lucrării: Τὰ δὲ ἐνεστί Πεδανίου Διοσκοουρίδου Ἀνακαρθέως περὶ βοτάνων καὶ ῥίζων καὶ χυλιασμάτων καὶ σπερμάτων σύνφυλλων τε καὶ φαρμάκων ἀρξώμεθα τοίνυν ἀκολούθως ἀπὸ τοῦ ἄλφα.

Ulterior desenele plantelor au fost numerotate pînă la 393, dintre care azi mai există 382. Pe marginea manuscrisului mîini diferite au notat sinonime ale plantelor în: latină, greacă, persană, arabă, altele decît cele din text. Pe alocuri au fost introduse și fragmente din alți autori Crateuas și Galenus. Multe file lipsesc; ff. 486—491 v. au fost adăugate de alt scrib, sînt din hirtie și scrisul repartizat pe două coloane (se pare că este din secolul al XIII-lea). Este scris cu majuscule, unciale, elegante, puțin deosebite de literele folosite astăzi, accentele lipsesc (cele care se văd acum au fost adăugate ulterior), cuvintele nu sînt despărțite unele de altele (scriptio continua) încît lectura este dificilă chiar și pentru cine știe bine grecește; apare apostroful care desparte uneori silabele²⁶. Se pare că a fost copiat în anul 512 e.n. din porunca și prin grija Iulianei Anicia (de aici și denumirea în unele lucrări de „codex Iulianae Aniciae“), fiica împăratului Flavius Anicius Olybrius. Pe f. 1 codexul are o inscripție din anul 6914 (1406) din care reiese că manuscrisul a fost legat spre a fi ferit de stricăciune, de un oarecare Ioannes Chortasmenos, la îndemnul și cu cheltuiala monahului Nathanail. Wellmann socotește pe acest Ioannes ca pe unul din cei doi corectori ai vechiului text și tot acesta se pare că a scris denumirile plantelor cu caractere minuscule, nu totdeauna cu îngrijire și nu pentru toate plantele²⁷. Montfaucon descrie în amănunțime conținutul fiecărei file de la începutul manuscrisului pînă la fila a șaptea și anume portretele unor medici vestiți din antichitate (Chiron, Machaon, Pamphilos, Xenocrates, Galenus, Crateuas, Andreas medicus, Dioscorides, Nicandru din Colophon etc.) oprindu-se mai ales asupra autorului „Materiei medicale“ și comentînd datele biografice oferite de lexiconul „Suda“, Galenus și alții²⁸. Descrieri ale codicelui mai apar și la M. Silvestre²⁹, W. Wat-

²⁵ Montfaucon, *lucr. cit.*, p. 195.

²⁶ Pentru filele lipsă, cele inversate, grafii aberante, v. Max Wellmann, *Praefatio...*, p. XV și urm.

²⁷ Acest Ioannes Chortasmenos este nu numai scrib și legător de manuscrise, după cum reiese din inscripția codicelui C și din corecturile și însemnările făcute pe unele file ale acestuia, ci și filolog și erudit, după cum se poate deduce din studiul lui „Supplementum graecum 75“ aflat la Biblioteca Națională din Viena, pentru care v. articolul lui Hunger H., „Johannes Chortasmenos, ein byzantinischer Intellektueller der späten Paläologenzeit, in „Wörter und Sachen“ Heidelberg, LXX, 1957 (am consultat numai rezumatul articolului).

²⁸ La p. 209 este un tabel genealogic cu ascendența și descendența împărătesei Iuliana Anicia.

²⁹ *Paléographie universelle. Collection de fac-simile d'écriture de tous les peuples et de tous les temps*, Paris, 1840, Firmin Didot.

tenbach³⁰ și mulți alții³¹. „În secolele IX—XII codicele a fost folosit de renumiți medici și botaniști arabi și persani (Avicenna, Al-Biruni), apoi de unii conducători ai armatelor cruciate (Balduin de Flandra, 1204) aflați la Constantinopol. După ocuparea orașului de către turci, lucrarea a fost în folosința medicului evreu Hammon al sultanului Soliman al II-lea“³².

În anul 1906 a apărut un fac-simil (prin fototipie) al acestui manuscris editat de directorul de atunci al Bibliotecii Imperiale din Viena, J. Karabacek. Ediția mai cuprinde și un studiu în limba latină în care este prezentat codicele (A. Premmerstein), un studiu cu observații paleografice, tot în latinește (C. Wessely) și un studiu în limba germană despre miniaturi (J. Mantuani „Die Miniaturen im Wiener Kodex Medicus Graecus 1“) ³³.

Cel de al doilea manuscris care conține sinonimele în limba dacă este „Dioscorides Neapolitanus“ fost „Supplementum graecum 28“³⁴ care la începutul secolului al XVIII-lea aparținea bibliotecii Agostinienilor de la San Giovanni de Carbonara din Neapole, iar mai înainte a făcut parte din biblioteca lui Janus Pharrhasius (manuscrisul are însemnări ce provin de la acesta), apoi a trecut în posesia lui Antonius Seripando și de aici la Agostinieni, după cum ne informează tot Montfaucon³⁵. În 1718 Carol al VI-lea l-a adus la Viena³⁶. În iunie 1923 a fost mutat din nou la Biblioteca Națională din Neapole, ca urmare a prevederilor tratatului de la Saint-Germain (art. 105). Un indice antic, care se găsește pe verso-ul unor file ne oferă indicații asupra perioadei în care manuscrisul se găsea în Orient (aprox. secolul al XI-lea; datare după caracterul scrierii) iar sinonimele italienești (datare secolul XIII) arată în ce vreme a fost adus în Italia. Păreri unanime îl plasează ca dată a copierii în secolul VII e.n., iar ca loc, un centru oriental — Constantinopolul sau poate Alexandria³⁷. Are 172 de file³⁸ este scris pe pergament și conține 409³⁹ miniaturi de plante cu textul respectiv dedesubt, materia fiind aranjată în ordine alfabetică, uneori perturbată, are formatul 29,7×24 cm.⁴⁰; a fost mai mare, iar după notele marginale acum tăiate, ne dăm seama că lipsește o parte din el; miniaturile sînt aranjate în partea de sus a paginii

³⁰ *Anleitung zur griechischen Paläographie*, Leipzig, 1867, p. 7 și urm.

³¹ Ioan Albertus Fabricius, *lucr. cit.*, p. 673—703, îl citează pe Montfaucon și comentează pe larg manuscrisele care conțin lucrarea lui Dioscorides. Pentru această chestiune ca și pentru alte probleme ridicate de studiul manuscriselor lui (miniaturi, scriere, identificarea plantelor etc.) v. indicații bibliografice la S. Lambino, *Bibliographie de l'Antiquité Classique* (1896—1914).

³² C. Váczy, *lucr. cit.*, p. 63.

³³ *Ibidem*, p. 63 unde informează că un exemplar din această lucrare se găsește și la Biblioteca Centrală a Universității din Cluj. Tot pentru miniaturile manuscriselor v. și P. Buberl, *Die antiken Grundlagen der Miniaturen des Wiener Dioskurideskodex*, în „Jahrbucher des Deutschen Archäologischen Instituts“, Berlin, LI/1936, p. 114—136 (am consultat numai rezumatul articolului).

³⁴ Pe vremea cînd și-a întocmit Wellmann lucrarea manuscrisul era la Viena sub denumirea de „Vindobonensis supplementum graecum 28“.

³⁵ *Paleographia graeca*, p. 212 și urm.

³⁶ Miranda Anichini, *Il Dioscoride di Napoli*, în „Rendiconti delle reale Accademie dei Lincei“, Roma, seria a VIII-a, XI, 1956, p. 77—104.

³⁷ V. și articolul lui R. Bianchi Bandinelli, *Il Dioscoride Napolitano*, în „La parola del passato“, XI—1956, p. 48—51 (am consultat rezumatul articolului) și bibliografia la M. Anichini, *lucr. cit.*

³⁸ Montfaucon, *lucr. cit.*, p. 21, arată: „are nu mai puțin de 500 de f., lipsă 10 f. de la începutul lucrării“.

³⁹ Ioan Albertus Fabricius, *lucr. cit.*, p. 685.

⁴⁰ Wellmann indică dimensiunile 29,7 cm. × 25,3 cm. precum și filele care nu se găsesc la locul lor, din vina celui care a executat legătura manuscrisului.

cite două și chiar cite trei pe o pagină; scrierea este uncială greacă, greu de datat din pricina conservatorismului ei; fără accente și puncte originare (acelea care există au fost adăugate mai târziu); are cinci tipuri de numerotare, din epoci diferite: cea mai veche este numerotarea succesivă a plantelor cu litere grecești, care se mai păstrează și acum lângă miniaturi, alta din secolul al XVI-lea (aprox.) și trei numerotări de file (din care ultima este făcută cu mașina). Textul a fost scris probabil după desenarea miniaturilor. În afară de sinonimele din textul principal, au mai fost adăugate de mâini diferite sinonime grecești, latinești, italienești (datate în secolele XIII—XIV și chiar mai târziu. „Ierbarul” avînd un caracter exclusiv practic, în momentul folosirii lui pe pămîntul Italiei i s-au adăugat denumirile respective)⁴¹.

„Materia medica” a cunoscut încă de timpuriu traduceri în limba latină („Dioscoride latin”) apoi în arabă, persană și din nou traduceri grecești după cele arabe, încît drumul parcurs de ea nu este deloc ușor de urmărit și de reconstituit⁴².

Lucrarea lui Dioscorides a circulat mult și sub formă de manuscrise după cum se poate vedea din cele arătate mai sus, și sub formă de carte tipărită, cunoscînd ediții din cele mai vechi timpuri, ediții care au urmat versiunea unuia sau altuia dintre manuscrise (Ediția aldină are la bază un manuscris grecesc din secolul al XV-lea „Marcianus Venetus 271” din clasa numită „interpolată”, după cum precizează M. Wellmann în prefața sa). Mai întîi apar ediții cu textul grecesc, apoi textul grecesc este însoțit de traducerea latină, ca în edițiile lui Marcellus Vergilius, bazată pe două manuscrise: „Codex Laurentianus” din secolul al XIV-lea și „Codex Vindobonensis graecus” din secolul al XV-lea, a lui I. Saracenus și a lui Sprengel (Lipsia, 1829—1830)⁴³; apoi urmează edițiile latine ale lui Ioannes Ruellius, în care nomenclatura botanică apare și în limbile: latină, greacă, italiană, franceză și altele.

Mai trebuie menționate aici și traduceri în limbile europene: ediția engleză a lui J. Goodyer (1655) franceză a lui M. Mathée (Lyon 1559) spaniolă a lui Laguna (Salamanca, 1570), care a fost reeditată în 1954—59 la Barcelona în șase volume mari de Cezar Dubler, germană a lui J. Berendes (Stuttgart, 1902)⁴⁴, fiecare cu comentarii codicologice, au fost adăugate în textul lucrării lui Dioscorides sinonim din italiană (Veneția, 1542) și ediția primei cărți din Dioscoridele latin de H. Mihaescu (Iași, 1938).

După cum am arătat mai sus, la ediția latină a lui I. Ruellius au fost adăugate în textul lucrării lui Dioscorides sinonime din italiană și franceză. Fenomenul ia proporții la traduceri în limbile europene menționate, atît la cele germane cît și la cea spaniolă (care conține și regionalisme din Catalonia și Castilia), precum și la cele

⁴¹ M. Anichini în cap. 3 și 4 al articolului citat, discutînd și păreriile celorlalți cercetători care s-au ocupat de miniaturile plantelor din cei doi codici, C și N le-au comparat și au ajuns la anumite concluzii, analizează chestiunea în profunzime susținînd că există două moduri de reprezentare a plantelor, diferențiate între ele prin caracteristicile desenului și culorilor și că manuscrisele nu depind în această privință unul de altul, ci de o sursă comună, că textul lui Dioscorides nu a fost conceput ca un comentariu al desenului, ci el suplinește observația directă, din natură și în sensul acesta nu se poate spune că există o foarte strînsă legătură între comentarii și desenul respectiv.

⁴² Pentru codicii latini și arabi ai lucrării v. Ioan Albertus Fabricius, *lucr. cit.*, p. 690, și urm.

⁴³ C. Váczy, *lucr. cit.*, AMN V—1968, p. 63

⁴⁴ Ibidem, p. 63—64.

portugheze, franțuzești, italienești. Deci, pe măsură ce a trecut timpul și s-a schimbat spațiul de circulație al manuscriselor sau edițiilor, sinonimele de plante care nu mai erau în uz au dispărut, făcând loc altora noi, pe măsura caracterului strict utilitar al lucrării.

Toți editorii, traducătorii și comentatorii lucrării lui Dioscorides și-au expus părerile (în prefețele cărților sau în lucrări separate) asupra alcătuirii „Materiei medicale“, asupra originii, datei culegerii sinonimelor și dacă au existat sau nu de la început în opera medicului din Anazarba. Părerile celor trei „tabere“ (Sprengel credea că Dioscorides a cules toate aceste sinonime de pe teren și le-a inclus în lucrarea lui, Saracenus dimpotrivă le contestă categoric autenticitatea, iar Lambecius, consideră majoritatea sinonimelor din codicele N și C ca fiind introduse din lucrarea alexandrinului Pamphilos, la o dată ulterioară compunerii lucrării lui Dioscorides, adică în timpul cât au circulat manuscrisele și pe acesta din urmă îl urmează majoritatea cercetătorilor care i s-au succedat, cu mici diferențe (adăugiri) fără să mai aducă argumente solide în plus) sînt expuse pe larg în lucrarea lui C. Váczy⁴⁵. I. I. Rusu indică, în special, pe cei care s-au ocupat de glose în calitatea lor de lingviști, începînd cu I. Grimm și încheind cu D. Decev și Vl. Georgiev, fiind de acord cu părerea lui Wellmann (care-l urmează parțial pe Lambecius) că aceste sinonime au fost adăugate în lucrarea medicului din Anazarba spre sfîrșitul secolului III e.n. și deci situația cuvintelor dace este aceeași, (toate fiind luate din lucrări ce aveau la bază glosarul lui Pamphilos alexandrinul), și cu aceea a lui Tomaschek („Die alten Thraker, Wien, 1893, vol. II, 1 — Glossen aller Art und Götternamen, p. 22—36). Profesorul I. I. Russu reproduce părerea savantului vienez în această problemă, deoarece o consideră valabilă și astăzi: „cele mai multe sînt apelative pentru plante medicinale insignifiante, a căror determinare botanică nu este totdeauna sigură; asemenea nume, rar pot fi explicate just chiar și în limbi complet studiate, cu atît mai puțin într-o limbă dispărută, necunoscută“⁴⁶.

Indiferent de proveniența și modul în care se consideră că au ajuns în opera medicului grec, fitonimele dace au fost cercetate în amănunțime, fiecare din cercetători încercînd să le dea o etimologie cît mai exactă, prin comparație cu cuvinte înrudite sau asemănătoare dintr-o singură limbă sau din mai multe limbi vechi sau noi.

Iacob Grimm⁴⁷ le compară cu cuvinte din foarte multe limbi avînd ca bază pe cele germanice, dar pornește de la ideea greșită a identității geți-goti și în felul acesta concluziile lui sînt într-o anume privință eronate. Friedrich Leo⁴⁸ s-a folosit în demonstrația sa de cuvinte din sanscrită, căci socotea că de acestea se apropie cel mai mult fitonimele dace. W. Tomaschek⁴⁹ (care consideră sinonimele dace ca fiind culese din Dacia preromană, dar fără să aducă argumente pentru aceasta, după cum nici ceilalți, care resping această idee, nu o pot face) le studiază comparativ, aducînd exemple din sanscrită, greacă, latină, bactriană, italo-celtă, persană, cornică, cymeriană, slavă precum și din albaneză, osetă, lituaniană, gotică, germană etc. Tot el aduce în discuție și toponime sau onomastice (nume de persoane sau de triburi) care au legătură cu aceste denumiri de plante (ținînd cont și de faptul că

⁴⁵ *Ibidem*, AMN VI—1969, p. 115 și urm.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 43 și urm.

⁴⁷ *Geschichte der deutschen Sprache*, 1848, vol. I, p. 204—255.

⁴⁸ „Zeischrift für vergleichende Sprachforschung. (Kuhn)“, Berlin, VIII—1854, p. 176—194.

⁴⁹ *Les restes de la langue dace*, Louvain, 1883.

fitonimele în general reflectă aspectul exterior al plantei și întrebunțările ei) precum și sinonimele din celelalte limbi oferite chiar de textul lucrării, lărgind deci planul comparației și încercînd să stabilească în afară de rădăcini specifice limbii dace și sufixe sau prefixe. Chiar dacă rezultatele nu reprezintă concluzii foarte juste, metoda de lucru este de reținut. A. Lattyák (consilier silvic) a încercat să explice o parte din glosele dace cu ajutorul limbii poloneze (deci o limbă slavă) și anume prin dialectul goral⁵⁰. Filologul bulgar D. Decev⁵¹ urmează metoda lui W. Tomaschek, încercînd să stabilească etimologii cît mai exacte, folosind și materialul oferit de manuscrisele lucrării lui Pseudo-Apuleius. În partea introductivă a lucrării sale, urmîndu-l pe Wellmann, afirmă că sinonimele dace au fost adăugate în textul original al „Materiei medicale” din secolul al III-lea e.n. și deci cel puțin o parte din ele sînt din provincia romană „Dacia” de la nord de Dunăre, unde locuiau și coloniști greci și romani și în felul acesta se explică amestecul de denumiri și atribuirea, în mod eronat, a unora dintre sinonime dacilor. Deci cuvîntul „dacic” după D. Decev ar avea aici un sens geografic (în lucrarea lui Dioscorides „dacia” ar fi cei din Dacia colonie romană, iar în lucrarea lui Pseudo-Apuleius „daci” ar însemna locuitorii din „Dacia ripensis” și „mediterranea” care suferiseră un proces accentuat de „deznaționalizare” și romanizare). Aceeași concluzie⁵² la observațiile finale; comparînd, în urma alcătuirii unei statistici, cîte cuvinte dace, latine, grecești sînt în lucrarea lui Dioscorides și cîte în aceea a lui Pseudo-Apuleius, remarcă „rapida deznaționalizare a dacilor, respectiv a traciilor”⁵³. În primul rînd, termenul de „deznaționalizare” nu este fericit ales, întrucît nu reflectă situația reală a locuitorilor din Dacia, la epoca respectivă (ca să nu mai vorbim că folosirea acestei noțiuni presupune existența unei națiuni, pe care alta mai puternică vrea să o desființeze, anuleze, în mod forțat prin diverse procedee, ceea ce nu era cazul cu dacii). Considerăm că este mai corect să se folosească numai termenul de „romanizare” prin care se înțelege acel fenomen spontan, natural de amestec și fuziune manifestat în mai multe domenii (material și spiritual) petrecut între daci (sau alte popoare cucerite pentru un timp de romani) și romani, care, la rîndul lor, pînă la epoca aceea, asimilaseră și alte elemente orientale, sudice etc. „ex toto orbe romano”. În al doilea rînd, a face o statistică bazată pe cuvinte de la periferia vocabularului (și nu din fondul principal lexical), care au fost transmise, după cum am arătat, de vorbitorii altor limbi (iar în scris copiate de-a lungul a cîtorva generații) este o greșeală „ab initio”. Am văzut mai sus că pe măsură ce manuscrisele (și chiar cărțile) și-au schimbat aria și timpul de circulație au fost lăsate la o parte sinonimele care nu le mai era de nici un folos beneficiarilor acestora și au fost incluse altele (persane, arabe, spaniole, franțuzești, italienești etc.) care nu mai figuraseră niciodată, nici în lucrarea medicului grec, nici în vreo altă lucrare, provenind de cele mai multe ori, direct din practica zilnică a celui ce folosea manuscrisul sau cartea⁵⁴. Aceasta este cauza dispari-

⁵⁰ *Néhány Dioskorides — féle dák növényéről* (Despre cîteva nume dace de plante), în „Botanikai múzeumi füzetek”, vol. III, fasc. 2, Cluj, 1919, p. 29—42.

⁵¹ *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957, p. 541—565.

⁵² *Ibidem*, p. 564—565.

⁵³ I. I. Russu, *lucr. cit.*, p. 46 este de acord cu aceste afirmații, socotindu-le juste.

⁵⁴ De notat că în unele cărți scrise și tipărite în apusul Europei în secolele XVI și XVII aceste denumiri sînt indicate ca „valahe” adică românești; așa procedează Tabernaemontanus la 1588, Iohannes Bauhinus la 1641 și Mentzelius în dicționarul său din 1682 (*Despre medicina populară românească*, Edit. medicală, 1970, p. 53).

ției unora din sinonimele dace din manuscrise (chiar dacă „pe teren“ ele au continuat să supraviețuiască), iar nu romanizarea în sensul arătat de savantul bulgar în lucrarea sa. (Săpături arheologice recente au dat la iveală inscripții din secolul III e.n. în una din ele pomenindu-se de un „țilmaci de limbă dacă“⁵⁵ ceea ce este o dovadă foarte importantă pentru stadiul la care se afla limba dacilor în epoca amintită). Apoi toți comentatorii care vorbesc despre sinonimele dace sînt de acord că cei care au copiat manuscrisele au schimbat locul sinonimelor sau al poporului căruia îi aparțineau acestea, greșeală foarte posibilă avînd în vedere „punerea în pagină“ a manuscrisului (v. planșele) ba chiar unii din copişti au „grecizat“ sau „latinizat“ cuvintele dace.

În privința etimologiilor, D. Decev urmează uneori pe Tomaschek, compară cu alte cuvinte din multe limbi, după cum am spus mai sus și despre ceilalți cercetători.

V. Georgiev are mai multe lucrări unde prezintă plante dace⁵⁶ din care ultima este cea mai importantă, pentru că pe baza acestor cuvinte stabilește sistemul fonetic al limbii dace și proveniența lui indo-europeană. Nu putem însă accepta cadrul istoric fixat de savantul bulgar pentru Dacia (de la nordul Dunării) din perioada post romană, despre care afirmă că a fost părăsită și cea mai mare parte a provincialilor s-a așezat la sud de Dunăre⁵⁷. Noutatea lucrărilor (în care sînt citați W. Tomaschek și D. Decev) constă în aducerea în discuție a unor cuvinte din limba bulgară (care sînt de fapt din vocabularul comun al limbilor slave, cu excepția poate a unuia singur).

Nici unul din savanții străini nu au adus în discuție cuvinte din substratul limbii române, în care este firesc să se găsească cuvinte mai apropiate de glosele dace decît în oricare altă limbă, avînd în vedere faptul că daco-moesiana este limba peste care s-a suprapus limba latină și din acest proces a rezultat limba pe care o vorbim astăzi. Încă din 1878 botanistul român Dim. Brandza a observat apropierea cuvîntului „brusture“ de *riborasta* (Ps. Apul.)⁵⁸, iar I. I. Russu⁵⁹ afirmă că apelativul românesc *goron*, *gorun*, „stejar, ghindar“ provine din radicalul cuvîntului dac γορολήτα. Abia în 1969 în „Istoria limbii române“, vol II⁶⁰ se stabilește exact natura substratului limbii române (limba daco-moesiană) și criteriile prin care se determină apartenența cuvintelor la acesta, analizînd materialul lingvistic (nume proprii : toponime, oronime, hydronime și glosele) și stabilind o serie de cuvinte românești pentru care s-au făcut apropieri sigure de cuvintele atestate în daco-moesiană sau în alte limbi vechi balcanice și comentînd acele cuvinte comune românei cu albaneza și pe acelea care au fost deduse că fac parte din substrat prin comparație cu alte limbi indo-europene.

S-au luat în discuție și glosele care ne interesează și au fost apropiate de cuvintele românești : *brusture* (p. 329), *druete* (p. 330), *gorun*, *goron* (p. 330), *mazăre* (322), *rămfi* (*remfi*, *rîmfi*) (p. 333) *scai* (p. 333), *zîrnă* (p. 334). Dintre fitonime și zoonime fac parte în mod sigur din substrat : *brad*, *bunget*, *coacăză*, *copac*, *ghimpe*, *mărar*, *mușure*, *spînz*,

⁵⁵ Despre acest „interpret dacorum“ din inscripția de la Brigetium din Pannonia a vorbit prof. I. I. Russu într-o discuție cu cititorii, organizată de revista „Tribuna“ și consemnată în „Era socialistă“ nr. 6/1980, p. 51.

⁵⁶ a) V. Georgiev, *lucr. cit.*, „Studii Clasice“, II, 1960, p. 39–59 ; b) *Zum Dakischen*, în „Zeitschrift für Balcanologie“, Jahrgang III, 1965, Heft 1–2 și c) *Die dakischen Glossen und ihre Bedeutung zum Studium der dakischen Sprache*, în „Linguistique Balcanique“, VIII, Sofia, 1964, p. 6–13.

⁵⁷ *Ibidem*, c) p. 6 (din extras). Cred că nu mai este cazul să se mai discute, chiar și cu argumente, în momentul de față, o atare chestiune, foarte clară pentru cine o studiază pe bază de mărturii arheologice, epigrafice sau de altă natură.

⁵⁸ I. I. Russu, *lucr. cit.*, p. 117.

apoi : *căpușă, cioară, ghionoaie, măgar, zimbru, pupăză, rață, năpircă, șopîrlă, țap, viezure.*

Lucrarea lui C. Văczy⁶¹ amplă și informată, aduce precizări în domeniul identificării botanice și stabilirii genului și speciei, atunci cînd este posibil, și pe acesta îl vom urma în lucrarea de față (deși pentru lingvistică contează mai puțin indicarea genului, speciei sau familiei din care face parte planta discutată).

Vom descrie, pe scurt, cîteva cuvinte dace din lucrarea medicală a lui Dioscorides (și Pseudo-Apuleius) în special pe acelea pentru care s-au făcut comparații și cu cuvinte din română⁶², fără detalii și demonstrații lingvistice.

— *amolustu* (cu variantele : *amalusta, amulusta*), pentru explicarea căreia s-a pornit de la sinonimul oferit de textul lucrării (Pseudo-Apuleius) *beneolentem*, alb. *amelje, amele* „dulce, cu gust plăcut” ; din aceeași rădăcină, lat. *amarus*. Este vorba de rom. *mușețel*, alăturat de multe ori de cuvîntul propriu Mușat, ar mai putea fi apropiat și de arom. *mușeat* „frumos” (poate chiar un diminutiv al acestuia). Identificarea plantei cu *Anthemis tinctoria* sau *Matricaria Chamomilla*.

— Βουδάθλα gr. βούγλοσσον lat. *lingua bubula*, se presupune a fi o copie a cuvîntului grecesc corespunzător, pentru partea a doua a cuvîntului — δάθλα s-a presupus o apropiere de rom. *daltă* bulg. v. *dlăto*, care se pare că fac parte din substrat. Identificată cu *Anchusa italica* sau *Anchusa paniculata* (limba boului).

— γουολῆτα cu corespondent gr. λιθόσπερμον. Comparat cu lat. *glans, glandis*, dintr-un radical care înseamnă „stejar” și „ghindă” ; arm. *Kalın* „noisette”⁶³, gland“, gr. Βάλανος, lit. *gilendra* toate din aceeași rădăcină. Tot de aici derivă și rom. *goron gorun*, cuvîntul bulgar γορύν fiind împrumutat din limba română sau direct din tracă. Conjectura lui D. Decev și înlocuirea primei părți a cuvîntului cu γονο — nu are nici o bază reală.

— δάκινα comparat cu gr. θήγω v. engl. *dagger*, germ. *Degen*, fr. *dague* pentru rădăcină, iar pentru sens cu sinonimul grecesc λυγῆτις ; alții se referă la **daka, *dhaga* „cuțit dacic”, pornind de la un cuvînt cu sensul de „ascuțit, tăios”, Glosa lui Hesychios însă δαός, λύκος atribuită frigienilor duce la sensul de „lup”⁶⁴. La fel și un sinonim grecesc din chiar textul lui Dioscorides λύκου καρδία .

⁶⁰ Ibidem, p. 109.

⁶¹ Edit. Acad. R.S. România, București, p. 313—365, cap. „Influența autohtonă”.

⁶² Are trei părți publicate după cum urmează : partea I-a în AMN V, 1963, partea a II-a în VI, 1969 și partea a III-a în AMN VIII, 1971.

⁶³ Nu vom da pentru acestea la subsol nici o trimitere, nici o indicație bibliografică (decît dacă este absolut necesar și nu s-a mai citat pînă acum materialul), textele și comentarii lingvistice foarte detaliate se găsesc și la W. Tomaschek și la D. Decev și la V. Georgiev în lucrările amintite la început ; determinările botanice sînt ale lui C. Văczy, care a folosit pentru acestea : *Flora R.S. România* în 12 volume (1952—1971) ; Boissier, *Flora orientalis*, în 5 vol. (1867—1884) și E. Hayek, *Flora peninsulae balcanicae*, în 3 vol. (1927—1933).

⁶⁴ F. Băltăceanu, *Concordanțe lexicale armeno-daco-moesiene* în „Studii indoeuropaeae ad Dacoromano pertinentia I, Studii de tracologie, București, 1976, p. 80—81. Autoarea face pentru prima dată legătura între formele de daco-moesiană, armeană și română, stabilind o izoglosă care cuprinde aria daco-noesiană, greacă, armeană.

⁶⁵ V. mai nou : Protopopescu Vlad, *A propos du nom de Daces*, în vol. cu rezumatele comunicărilor prezentate la al doilea Congres Internațional de Tracologie, București, 1976, p. 162.

— διέλλειν comparat pentru rădăcină cu arm. *delin* „galben“ „palid“ și *del* „medicament, iarbă“, avînd în vedere proprietățile fizice ale plantei (culoare albicioasă a frunzelor), v. și alb. *dal* „a încolți“. Identificată cu *Hyosciamus niger* (măselariță).

— δύν (variantă (*δίκυ*), dintr-o rădăcină indo-europeană care înseamnă „a arde, a chinui“ scr. *dunōti*, *dunāh* gr. δύνω, și ὀδύνῃ „durere“; corespondentul lat. este *urtica*, de la *uro* „a arde“, varianta cealaltă a dus la formarea în română a cuvîntului „urzică“, pentru care se presupunea, de obicei pînă acum o moștenire din latină. De fapt pe teritoriul Daciei s-au întîlnit formele arătate mai sus și s-a produs un fenomen de contaminare sau fuziune populară (remarcat pentru acest cuvînt de B. P. Hasdeu)⁶⁵.

— ζῆνα cu corespondentele gr. ζώνειον „cucută“ lat. *zicoutam* și ὑπέρνα; ca rădăcină, comparată cu scr. *zyanay*, av. *zyānay* (n. pers. *ziyan*). Apropiat de cuvîntul rom. *zîna* și *zănatec*, explicabil prin efectele plantei; *Cicuta virosa* (cucută de apă), după cum arată și sinonimele grecești din textul lucrării.

— μαντιά pentru care s-a propus apropierea de alb. *man*, skut. *mand* „Maulbeer“ din pricina asemănării fructelor. După denumirile latinești a fost identificată cu genul *Rubus* (rug, mure), cu mai multe specii *R. tomentosus*, *R. fruticosus*, *R. caesius* etc. S-a comparat cu gr. βάτος stabilindu-se alternanța m/b specifică substratului trac.

— μίζηλα (cu varianta μόζουλα) comparată cu arm. *mēz*, care concordă cel mai bine cu toharic B. *mišo*⁶⁶ și are corespondente în toate limbile indo-europene cu sensul „harnen“, care concordă cu explicația din textul grecesc ἐστὶ δε καὶ οὐριτικόν. Alb. *modhullë* „cimbru“ arom. *madzire* „pois“ d. rom. *mazăre*, *măzărîche*. Chiar dacă identificarea nu corespunde cu sensul la care a ajuns cuvîntul în românește, asta nu anulează demonstrația de mai sus. S-a propus *Thymus spinosus* și *Thymus vulgaris*.

— προδιάρνα (variantă προδιόρνα) pentru care se propune un radical care înseamnă „roșu“, întunecat“ cf. și irl. medie *derg* „roșu“, ags. *deorc*, engl. *dark*. Pentru acest cuvînt Hasdeu propune ca urmas pe rom. *zîrnă*, avînd în vedere și toponimul dac cu mai multe variante grafice: Dierna, Tierna, Zerna (azi Cerna) comparat cu toponimul rom. Zărna, Zărnești, etc. Caracteristicile plantei, după cum sună și textul care se referă la rădăcina de culoare neagră, frunze închise la culoare etc. au fost preponderente în acordarea numelui plantei în toate limbile, căci sînt frapante și nu prea se confundă cu altele; sinonimul lat. Βεράτρουμ νίγρουμ gr. μελανόριζον, μελαμπόδιον. Hasdeu mai aduce pentru demonstrație și cuvîntul „zîrnă“ ca epitet dat oilor negre. Explicația prin sl. *Zrūno* „bob (de grîu), boabă în general“ nu este concludentă⁶⁷. Identificarea nesigură *Veratrum album* sau *Helleborus orientalis*, eventual *Solanum nigrum*.

— riborasta (Ps. Apuleius). Comparat cu sax. *brustian*, sîrb. *brština* și cu albanezul *brushtull* (ë) „gemeine Heide“, arom. *brushtur*, în d. rom. multe forme: *brustan*, *brostan*, *brusc(ă)lan*, toate identificate cu *Arctium lappa*. Trecerea spre forma românească nu este posibilă decît printr-un derivat *riborastula*, cu pierderea inițialei cuvîntului prin disimilare⁶⁸.

⁶⁵ Pentru descrierea fenomenului, foarte interesant și specific limbii române, v. și N. I. Herescu, *Emprunt et fusion populaire*, în „Zeitschrift für Romanische Philologie“, 1956, p. 388—391.

⁶⁶ F. Băltăceanu, lucr. cit., p. 75.

⁶⁷ *Istoria limbii române*, p. 334—335.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 329.

— *σαλία* derivat de la un radical care înseamnă „ascuțit“ și „tăia“, „a zgîria“, comparat și cu glosa tracă din Photios *σάλην μάχαιρα θράκια* și cu v. isl. *skolm* „sabie scurtă“ ca și derivatele grecești *σκόλυμος* „anghinare“, *σαλίας* „fructul anghinarei“, „băt ascuțit“, alb. *halë* „așchie, hale „lance“, Rom. *scai* provine direct din acestea (arom. megl. *scal'u*), alternanța k-/s- fiind foarte frecventă la cuvintele daco-moesiene și trace (numeroase exemple în Hesychios) V. și celelalte sinonime grecești și latinești (coarnele țapului, scorpionul, care are formă de dinte etc. toate subscriu la sensul de „ascuțit, care zgîrie“). Probabil *Pimpinella tragium*.

— *σέβα* este lat. *sa(m)bucus*; comparat cu lit. *šeiva* „tijă“, lat. *cavus*, gr. *κόφίλος* (pentru rădăcină) și cu arm. *sor* „gaură“, „peșteră“ (care provine de la altă rădăcină)⁶⁹, let. *šeiva*, rom. *șeavă*. Cuvîntul latinesc este considerat din substrat⁷⁰, comparat și cu celticul *σκόβιζμ* (Dioscorides IV, 173) galeză, *ysgau*, bretonă *scao* „sureau“, arm. *šambuk*, de la *šamb* „trestie“, akkad. *šamm-* (*šammu-* „un nume de arbust“). Identificat cu *Sambucus nigra* (soc) și *Sambucus ebulus*.

— *σκιάρη* cel mai apropiat este alb. *shqer* „a zgîria“ v.h. a. **sceran*, cu același sens, în indo-europeană la acest sens sînt foarte multe rădăcini care se termină și în l- și în r- (v. mai sus *σαλία*).

Identificat cu *Dipsacus laciniatus* (scai, scăiete, scăiuș).

S-a mai stabilit (încă de Hasdeu) că *brad* este de asemenea un cuvînt din substrat și prin comparația cu alb. *bredh*. și arm. *barti* „plop“⁷¹; iar acum și pentru *strugure* s-a demonstrat convingător că face parte din aceeași categorie (și că nu este un cuvînt împrumutat din limbile germanice), mai ales că este format cu un sufix autohton — ure care apare și la plante și se poate compara cu alb. *strugë* „tufă, arbust de mlaștină“⁷².

Rezultate la fel de convingătoare s-au obținut și prin comparația cuvintelor de substrat din română cu cele din iraniană (pentru „varză“, „găoză“, „fără“) ⁷³.

La concluzii interesante a ajuns și prof. C. Mihăilă în legătură cu cea mai veche atestare în scris, și anume în documentele latino-române și slavo-române și alte surse, înainte de apariția primului monument de limbă română (1521) a unor cuvinte din substrat; iată lista lor în ordinea cronologică⁷⁴ a apariției în texte: *zappu* (țap sec. X), *brençe* (brînză, 1356—1381), *jumetate* (1463), *mîndzat* (1434) *măgură* (1441) *cio(a)rră* (1442) *mal* (1445), *stîină* (1451), *murg* (1462), *parău* (1466), *strungă* (1475—1476), *moașă* (1480), *șopîrlă* (1483), *dzîrnă* (1488), *gard* (1453), *brad* (1490), *mare* (1490), *copaciu* (1491) *buze/budză* (1492), *viedzure* (1492), *carîmb* (1497), *grumadz* (1499), *baltă* (1505), *bălaur* (1517), *groapă* (1520) etc. Nu ne miră faptul că printre cele mai vechi cuvinte ce au putut fi atestate în scris sînt fitonime și zoonime din substrat, aceasta constituind o dovadă în plus pentru cele afirmate mai sus.

⁶⁹ F. Băltăceanu, *lucr. cit.*, p. 65.

⁷⁰ V. Bănățeanu, *Observații în legătură cu termenii pentru arbuști în limba armeană*, în „Studii și cercetări lingvistice“ an XII, nr. 4, 1961, p. 522 și 529.

⁷¹ F. Băltăceanu, *lucr. cit.*, p. 79 unde demonstrează care este rădăcina pentru cele trei limbi și modul de formare a cuvîntului.

⁷² A. Ionescu *Două cuvinte românești de substrat*: 1. *purure*; 2. *strugure*, în vol. „Studia indoeuropaea...“ p. 101 Și aceeași, despre sufixul — *ure*, *autohton*, peste care pe pămîntul Daciei s-a suprapus sufixul de origine latină — *ur* (din *lat-ulus*) fiecare deci cu altă origine, cu alte funcții în comunicarea *Some remarks about the romanian suffix-ure*, în vol. „II-e Congrès International de Thracologie-Résumé des rapports et communication“, Bucarest, 1976, p. 156—157.

⁷³ „II-e congrès...“ p. 160—161.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 159—160.

Pentru cel care citește tot ce s-a scris despre glosele dace până azi este clară diferența dintre scepticismul și stângăcia primilor cercetători și modul de abordare și rezolvare a problemelor legate de sinonimele dace din timpul de acum. Hotărâtoare în această privință a fost mai întâi delimitarea clară a poziției daco-moesiene printre limbile indo-europene, ceea ce a permis aplicarea corectă a metodei comparativ-istorice pentru această limbă, stabilindu-se limbile cu care este înrudită mai îndeaproape, precum și studierea acelor cuvinte (determinate după reguli clare și precise) care fac parte din substratul limbii române, ca fiind urmașe ale celor din daco-moesiană, rămășițe ale acestora în urma procesului de romanizare petrecut în Dacia. O altă rezolvare a acestei chestiuni nu este nici conformă cu realitatea istorică și nici nu va duce la nici un rezultat pozitiv. Faptele de până acum au demonstrat-o pe deplin.

Prezența sinonimelor dace de plante în tratatul de medicină farmaceutică al lui Dioscorides este o dovadă în plus pentru faima de care se bucura medicina empirică a dacilor (și a tracilor în general), în antichitate, după cum o atestă și izvoarele scrise grecești și latinești, care le prețuiesc meșteșugul și vorbesc despre zeii traci „vindecători” (Aesculap-Asclepios în primul rând) care aveau nenumărate temple în Grecia, iar cultul lor ajunsese să-l înlocuiască pe acela al vechilor divinități autohtone⁷⁵. Medicina era numai o parte din știința creată în statul dac (sau în afara lui) ca să nu mai vorbim de astronomie, demonstrată de originalitatea calendarului daco-geților, de arta militară și altele. Deosebit de valoroasă este și sculptura și, în general, arta traco-getă, care a înflorit în special în epoca clasică. Iată ce spune H. Daicoviciu⁷⁶ despre această epocă și despre locul pe care îl ocupă civilizația daco-getă în raport cu civilizația europeană antică: „Manifestările din secolul I î.e.n. — I e.n. ale daco-geților pe cele trei țărimuri, discutate aici, îndreptățesc două concluzii de importanță principală. Cea dintâi este că civilizația oppidană dacică constituie *faza clasică* (în raport cu cele anterioare și ulterioare) a culturii materiale și spirituale a poporului daco-get. Cu alte cuvinte, secolele de viață statală pe care le-au trăit daco-geții reprezintă, *mutatis mutandis*, în istoria lor, ceea ce epoca lui Pericles fusese pentru antica Atenă sau principatul lui Augustus pentru Roma „... Evident, civilizația oppidană dacică nu se poate măsura ca nivel, ca grad de dezvoltare, cu civilizația greacă din secolul V î.e.n. cu cea elenistică sau cea romană imperială, dar ea le este asemănătoare *prin natura ei*. Și dacă civilizația dacilor, mai puțin evoluată a fost înfrântă și distrusă în ciocnirea militară cu civilizația Romei, caracterul ei *clasic* a trebuit să joace un rol de seamă în înlesnirea romanizării populației autohtone”.

Résumé

Dans l'article présent on analyse amplement les gloses daces identifiées dans l'oeuvre du medecin grec Dioscorides de Anazarba et leurs rapports avec le substratum de la langue roumaine. En partant de l'idée qu'entre l'histoire et la linguistique il y a des liaisons réciproques et que la dernière offre des conclusions qui doivent être corroborées avec les sources historiques, on établit d'abord les catégories du matériel linguistique laissé par les thraces, de même que le caractère, l'importance et la provenance des gloses existantes dans l'oeuvre mentionnée plus haut. Puisque ces gloses se trouvent seulement dans une partie de l'oeuvre de Dioscoride, précisément dans les codex „Constantinopolitanus” et „Neapolitanus” (dont les microfilms sont gardés par la DGAS), on procède à une

⁷⁵ I. I. Russu, *Aesculapius. Contribuții la preistoria medicinei*, în vol. „Istoria Mediciniei, Studii și cercetări”, Edit. medicală, București, 1957, p. 18 și urm.

⁷⁶ *Dacii și civilizația lor*, în „Acta Musei Napocensis”, Cluj, V, 1968, p. 56—57.

minutieuse description de ceux-ci, par rapport aux autres auteurs qui les ont étudié jusqu'à présent. On présente après les travaux linguistiques (surtout les plus récents) qui analysent les gloses daces et leurs conclusions. Les plantes daces mentionnées dans l'oeuvre de Dioscoride (et de Pseudo-Apuleius) sont analysées en comparaison avec leurs dénominations dans les langues indo-européennes où on les a trouvés des correspondants, en mettant en évidence leur importance pour l'étude du substratum de la langue roumaine (le vocabulaire de laquelle conserve des descendants de ces gloses).

La présence de ces synonymes daces dans les travaux médicaux grecs prouve la renommée dont la médecine thrace a joui pendant l'antiquité gréco-romaine.

Precis

In the article there are detailed discussed the Dacian glosses found in the work of the Greek physician Dioscorides of Anazarba and their relationship with the Romanian language substratum. Starting from the idea that between history and linguistics there are mutual links and that the latter ones offer conclusions which have to be corroborate with classic historical sources, at first, there are set up the linguistic material categories left by Thracians, as well as glosses importance and character and their provenance from the above mentioned work. Since only a part of Dioscorides' manuscripts contains these glosses, namely codices „Constantinopolitanus“ and „Neapolitanus“ (which are kept on microfilm at the Romanian State Archives), in the article they are detailed described, with reference to the authors who have up to now studied these two codices. Then, the linguistic works analysing the Dacian glosses and their conclusions are presented, particularly the most recent ones. Dacian plants in Dioscorides' work (and Pseudo-Apuleius) are analysed as compared to Indo-European languages where they had a correspondent being pointed out their importance for studying Romanian language substratum (in the vocabulary of which those glosses daces were kept).

Presence of those Dacian synonyms in the Greek medical works proved the Thracian medicine fame in the Greco-Roman antiquity.

ΑΓΓΙΚΟΝ
ΑΝΑΣΤΙΣ
ΑΝΟΥΦΗ
ΓΡΑΜΜΗ
ΑΣΦΟΛΔΙΟΥΜ
ΣΑΝΥΝΑΑΣΗ
ΣΥΝΙΟΑΛΙΑ
ΑΤΤΑΡΙΑ
ΚΟΤΗΛΙΑ
ΙΕΒΑΛ

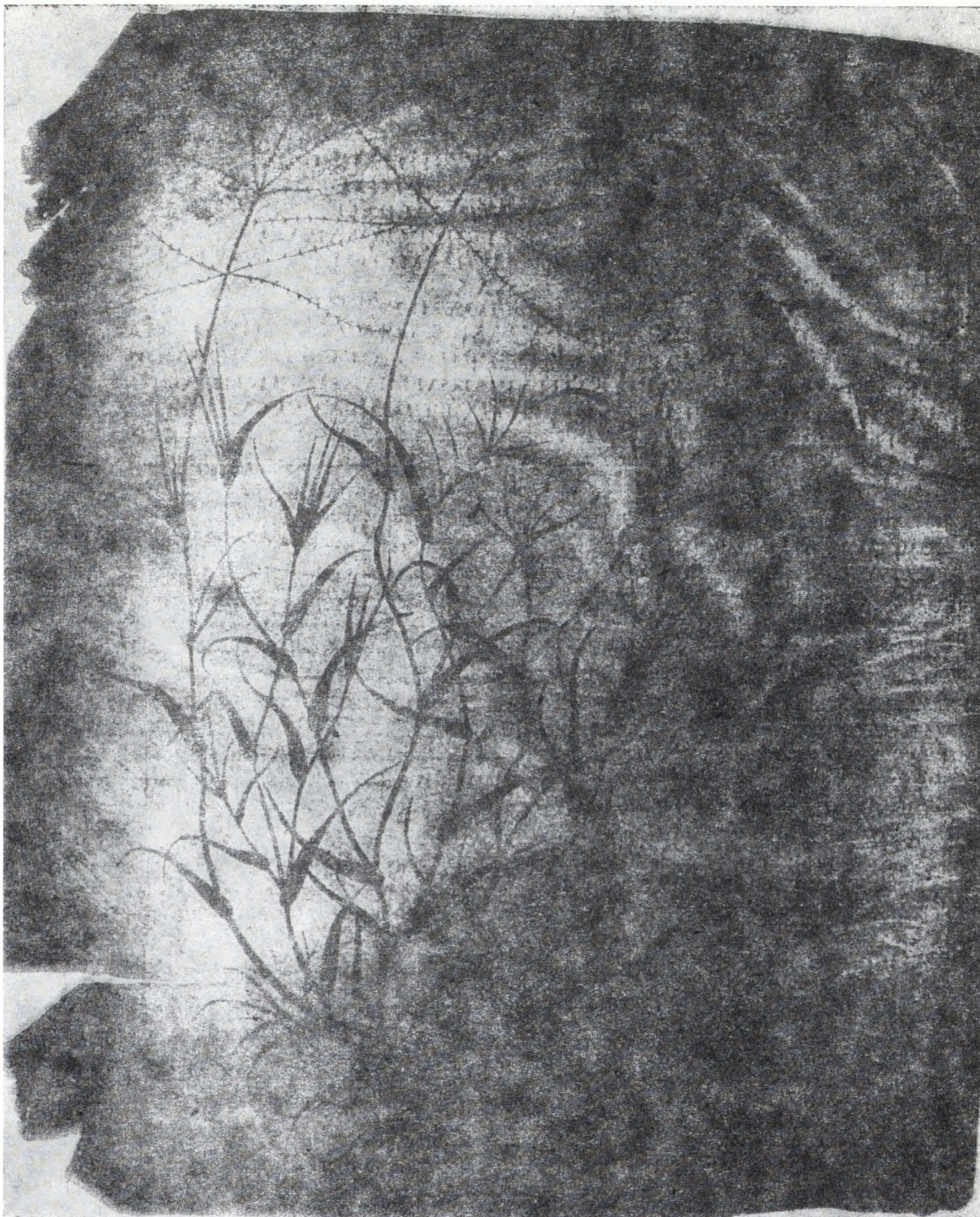
168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679

ГЛАВНОЕ

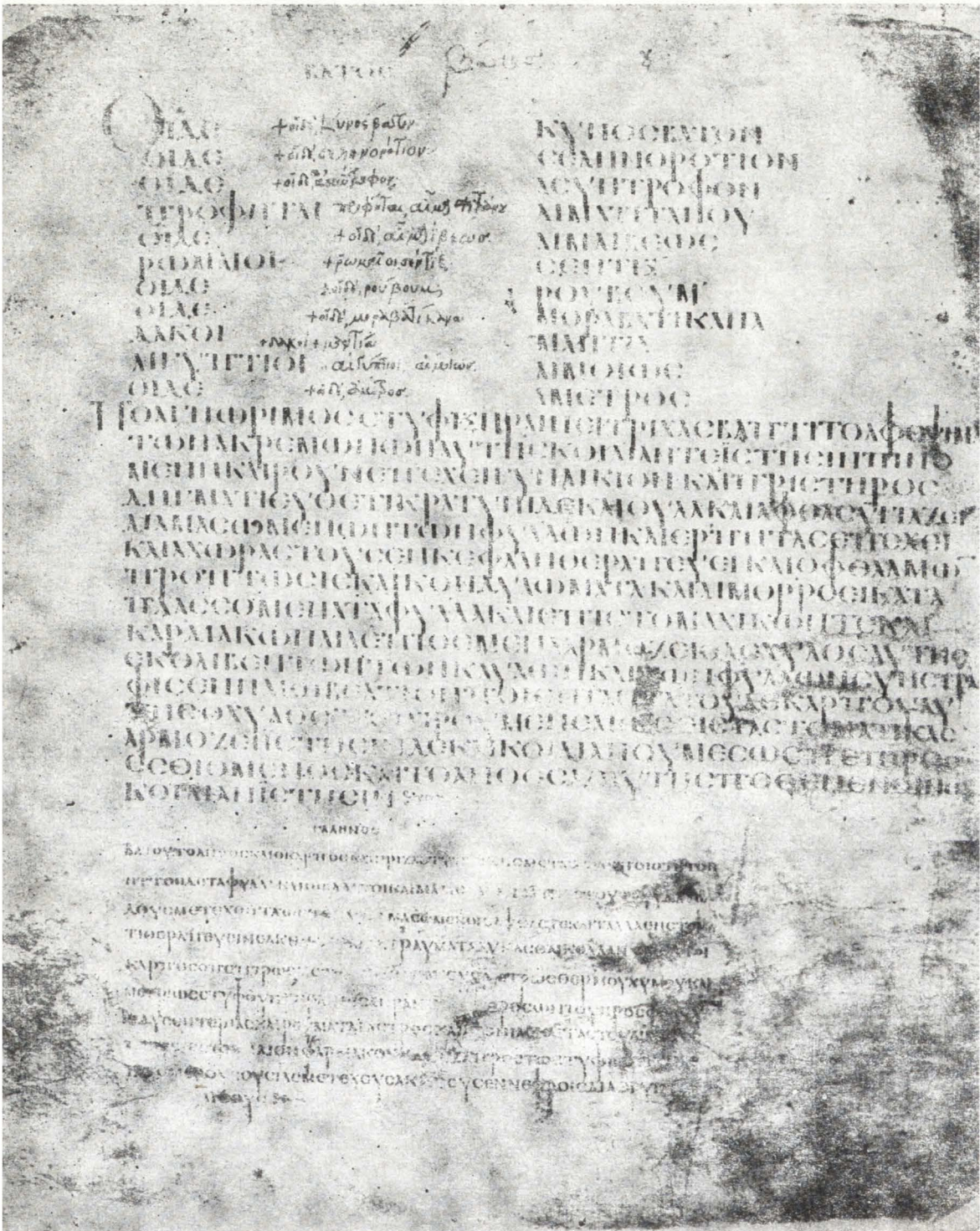
1. **СЛУЖБА ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 2. **УПРАВИЛНИШТВО ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 3. **ДЕКАНАТ ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 4. **КАТЕДРА ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 5. **КАТЕДРА ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 6. **КАТЕДРА ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 7. **КАТЕДРА ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 8. **КАТЕДРА ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 9. **КАТЕДРА ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**
 10. **КАТЕДРА ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА**

[illegible]

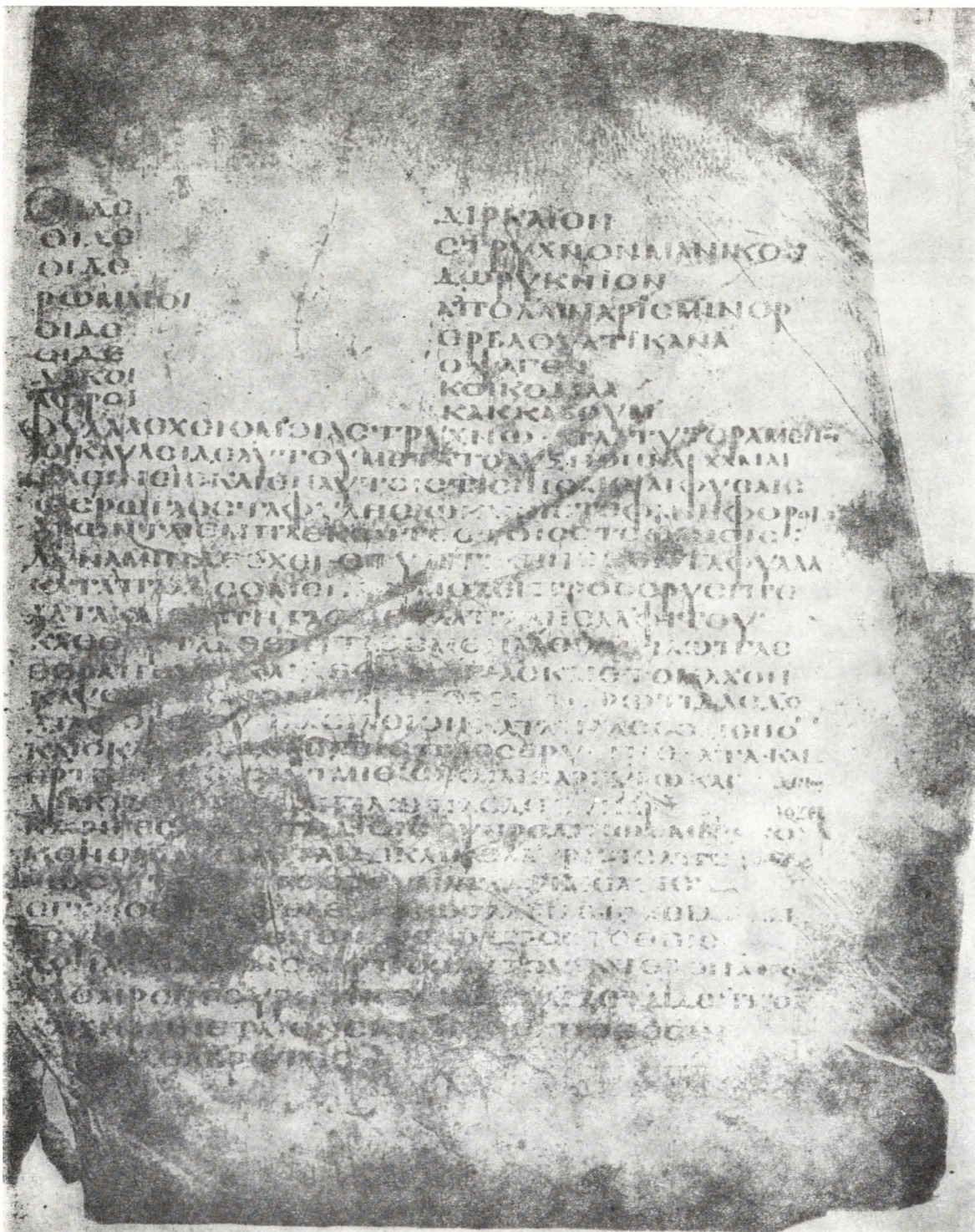
ἡ δὲ λαοὶ:

[verso]

Rubus tomentosus (rug, mure). Dac. mantia (R. 195, c. 82 v. și 83 r.) [recto]

Physalis alkekengi (păpălău, cireșă ovreiului) Dac. koikodila (R. 195,
C. 35 v, 36 r.) [recto]

[verso]

ДЛЯ
ВЫПРОС
РАБОТНО
СКОМ
СОБА

[illegible][illegible]

Sambucus nigra (soc.) Dac. seba (R. 195, c. 73 r., 73 v.) [recto]

[verso]

ΒΟΥΓΑΘΟΥΣΗ

ΒΥΓΛΑΘΟΥ

ΠΡΟΦΗΤΑΙ
ΟΟΘΑΙΗΣ
ΑΠΟΥΡΓΕΙΟΙ
ΟΙΔΑ
ΑΦΡΟΙ
ΑΛΚΟΙ
ΡΩΜΑΙΟΙ
ΟΙΔΑ

ΓΟΝΟΒΑΙΔΟΥΡΟΥ
ΟΑΝΝΟΥΧΙ
ΑΝΤΟΥΕΝΡΙΚΕΣΦ
ΑΙΒΑΝΕΙ
ΑΛΣΟΥΝΑΛΦ
ΒΟΥΛΑΘΑ
ΑΙΓΓΟΥΑΙΒΟΒΟΥΜ
ΑΙΚΑΝΕΙ

ΕΟΙΣΗΛΑΦΛΟΙΦΥΛΛΟΝΧΑΜΑΙΤΓΟΤΕΟΤΡΑΧΥΤΟΚΑΙ
ΜΕΛΛΗΤΗΡΟΙ ΚΑΡΑΚΑΝΘΑΝΗΜΙΚΡΟΤΕΡΟΙ ΟΜΟΙΟΙ
ΒΟΟΣΓΑΘΟΥΣΗ ΟΤΤΕΡΚΑΘΙΕΜΕΙΟΝΙΣΙΣΤΟΝΟΗΟΙ
ΕΥΦΡΟΣΥΠΟΝΔΟΚΕΙΣΗΑΙ...

+ ρέβανον. πυφίται, βούγαυ, γρά. οδολύνη, σφουρρί. αλβόκελ, δφτανε, τρηβόλιν.
οιδν, λισέρο. δ' φελ, δλσευρίφ. δακκί, βουδα, τριγ. ρομαίοι, ριπς, σισοβίμς.
οιδν, λικκφ. εοικ, δλ, φλειω, φύμον, χμας, πλτο. τραχίτε, και, ηλ, δέ, τσερ.
ομλεν, βίος, βούαυ, οπέρ, κεντι, έμτρον, τς, τιν, ούρον, λφρε, τωρον, δακ, ε, σφμα.

ΓΑΛΛΙΚΟΙ

ΒΟΥΓΑΘΟΥΣΗΤΟΝΚΙΟΦΡΟΝ
ΕΟΤΙΤΗΝΚΡΑΔΙΝΑΜΟΣΕΙΝ
ΤΟΙΣΙΑΤΡΑΧΥΤΗΤΑΙ
ΒΗΣΟΟΥΣΗΝΚΡΑΤΑΥΤΗ
ΥΟΜΕΡΟΝ

ΔΑΚΚΙ

+ ρέβανον, οδολύνη, σφουρρί, αλβόκελ, δφτανε, τρηβόλιν.
οιδν, λισέρο. δ' φελ, δλσευρίφ. δακκί, βουδα, τριγ. ρομαίοι, ριπς, σισοβίμς.
οιδν, λικκφ. εοικ, δλ, φλειω, φύμον, χμας, πλτο. τραχίτε, και, ηλ, δέ, τσερ.
ομλεν, βίος, βούαυ, οπέρ, κεντι, έμτρον, τς, τιν, ούρον, λφρε, τωρον, δακ, ε, σφμα.

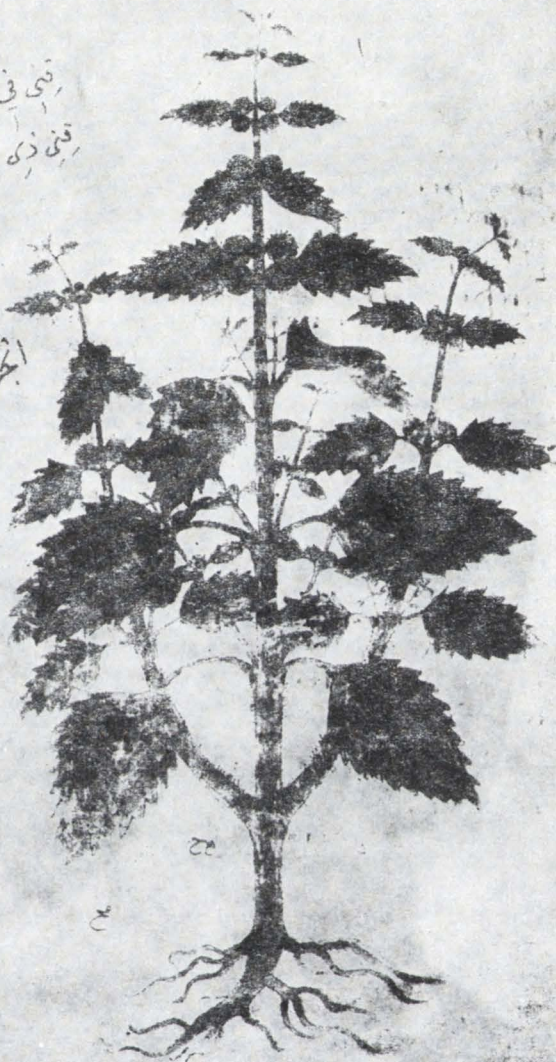
INDIVIDUUM IN
KUNST H. 100

INDIVIDUUM IN
KUNST H. 100

قنبي في
قنبي ذي

الج

[verso]

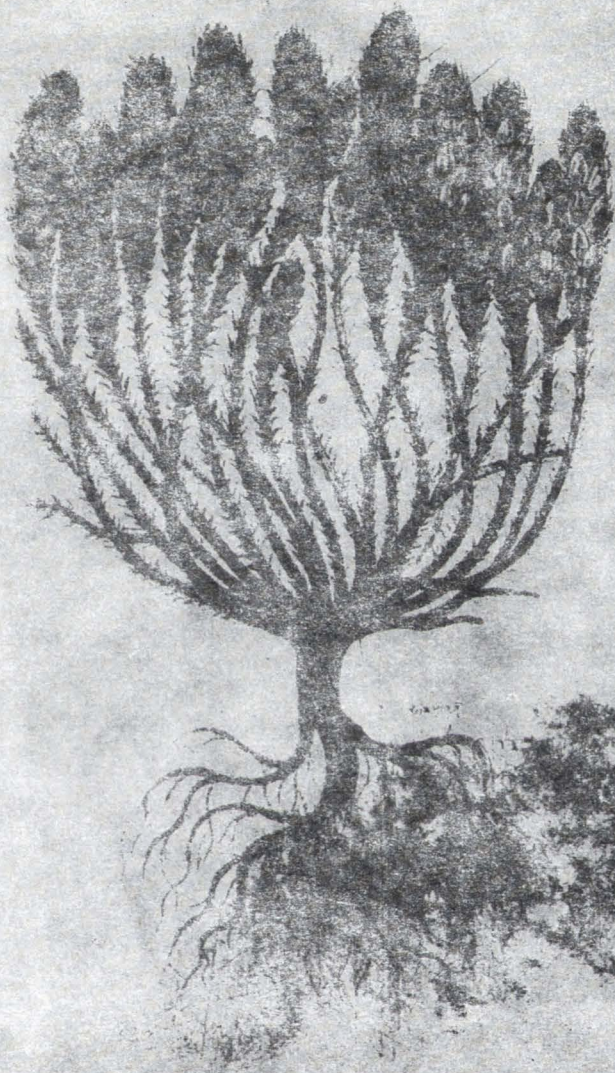
ΘΥΜΟΝ
ΘΥΜΟCΑCΥΚΟC
ΚΕΦΑΛΟΤΟC
CΤΗΟΥΜΙC
ΟΥΡΟΝ
ΟΥΜΙΟΥΜ
CΤΕΛΑΝC
ΜΙΖΑΑ
ΜΟΥΤΟΝΚΑ

ΠΙΝΟΟΚΟΤΑΥΤΤΟΤΑΙ ΤΟΝ ΘΑΜΝΙΚΙΝΟΥ
ΓΑΗΩΔΕΣΟΥ ΑΑΡΙΟΙΣ ΤΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΘΡΩ-
ΠΟΡΙΣΙΑΝ ΚΙΘΙΟΤΕΤΑΚΡΟΥΚΕΘΑΙΑ ΑΠΟΟΥ-
ΟΤΕΤΗΟΡΟΥΡΙΖΟΝΤΑ ΜΑΜΙΟΤΑΔΕΟΥΕΤΑΙΕΝ
ΤΕΤΡΟΜΟΟΗΤΟΤΟΙΣ ΚΑΙ ΕΝΑΕΤΤΟΙΣ ΔΥ-
ΠΑΜΗΙΑΣ ΕΧΟΙΤΗΝΟΜΕΝΟΝ ΜΕΤΑΛΛΩΝ ΚΜ
ΣΟΥΣΑΙΤΗΦΑΓΜΑΤΩΔΕΣ ΚΑΤΑΚΟΙΛΙΑΝ ΤΟΤ
ΑΦΟΝΗΜΑΥΤΟΥΜΕΤΑΜΕΛΙΤΟΟΡΟΟΤΗΝΟΙ
ΚΟΙΟΚΟΙΟΙΣΑΜΙΟΤΟΟΣΑΓΕΚΑΙΟΜΗΝΙΑΚΜ
ΔΟΥΤΟΡΑΚΑΙΟΚΕΡΥΑΛΤΟΙΣΤΗΝΔΕΚΑΙΟΥΡΙΤΗ
ΚΟΙΝΗΚΑΙΜΗΤΗΑΟΜΕΛΤΙΚΑΙΟΓΑΡΧΟΕΝΟΥΑΙ
ΚΕΦΕΝΤΑΟΚΟΦΡΑΚΟΤΤΟΙΟΙΟΙΑΝ ΚΑΤΑΙΡΟΟ
ΦΑΤΑΚΑΙΟΙΟΙΟΟΥΣΑΙΜΑΤΟΣΑΙΟΦΕΚΑΙΟΥ
ΜΟΥΣΚΑΙΑΝΡΟΧΟΡΑΘΗΑΣΑΙΡΕΠΕΚΑΙΟΟΥΣΤΕ
ΚΙΘΑΟΙΗΟΥΚΑΙΑΛΤΟΥΕΤΕΤΕΟΒΙΟΚΟΟΥΣΑΙ
ΑΜΕΛΑΥΟΤΕΟΥΗΤΑΕΤΕΦΕΛΑΙΣΟΟΙΟΜΕΠΟΙ
ΟΗΤΕΟΦΗΕΥΧΗΟΤΟΝΔΕΚΑΙΟΙΟΤΗΝΟΙΟΤΗ
ΟΗΥΗΑΡΕΠΕΚΑΙΤΙΑΡΤΥΜΑΤΟΟ

[illegible]

götus. jk 57

138

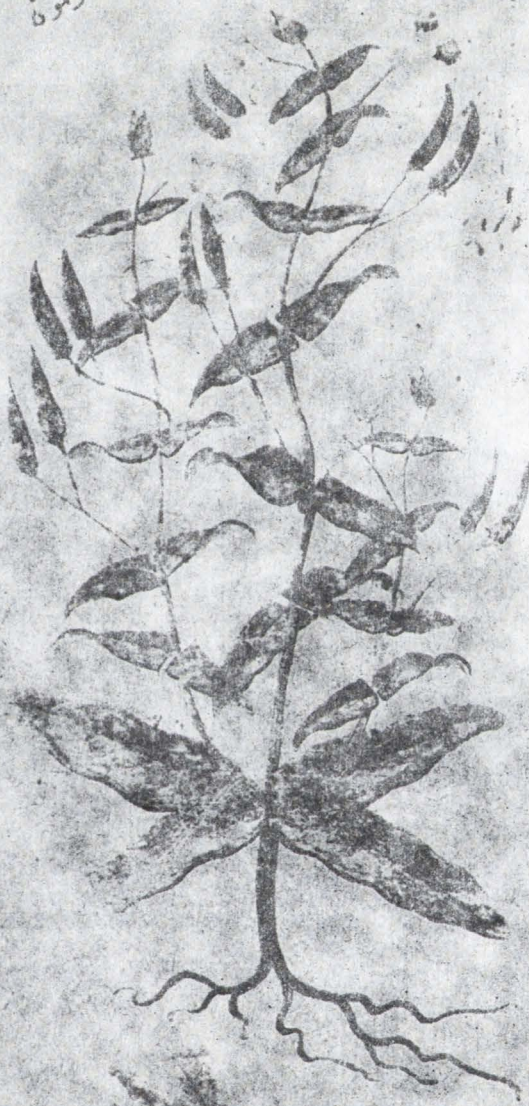

[verso]

ΛΙΣΤΟΚΑΡΥΦΑΝΟΝ
ΛΙΣΤΟΚΑΡΥΦΑΝΟΝ

ΛΙΣΤΟΚΑΡΥΦΑΝΟΝ

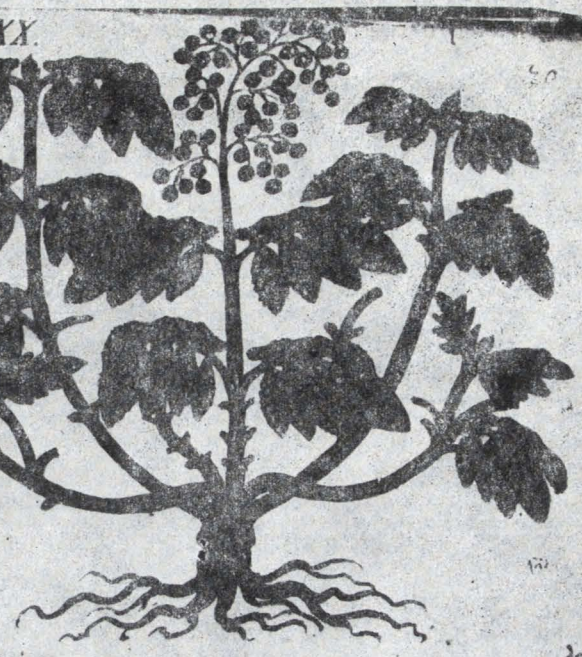
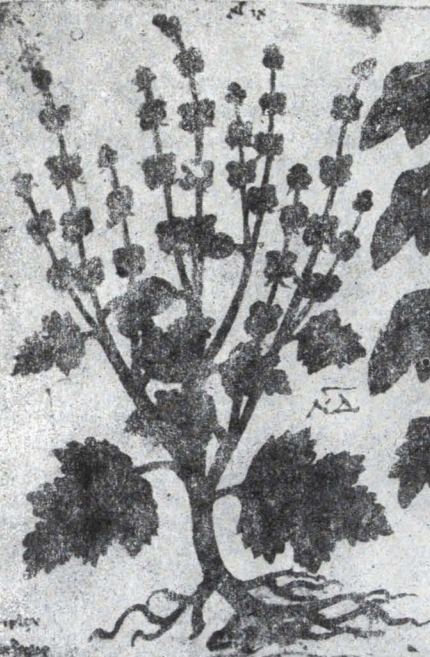
[verso]

Coriandu (?) Dac. douodela (R. 67. c. 814)

microfilm

XX

ΑΝΔΡΑΦΑΣΙΣ

ΑΚΤΗ

ΔΙΑΒ ΑΝΑΡΑ... ΔΙΑΒ ΧΥ
 ΟΔΑΧΑΝΟΝ... ΤΟΜΑΝ...
 ΑΤΙΝΙΑΚΕΜ... ΑΠ...
 ΔΙΧΕΙ... ΑΧΑΝΟΝ...
 ΓΝΙΘΙΜΟΝ ΔΙ... ΤΟΝ...
 ΤΟΜΙΝΑΓ... ΤΟΔ...
 ΟΜΕΝ... ΑΧΑΝΟΥ...
 ΕΥ... ΚΟ...
 Μ... ΚΑΤΑ...
 ΟΜΕΝ... ΜΟΝ...
 ΕΦ... ΕΦ...
 ΟΔ... ΑΥ...
 ΜΟΝ... ΜΕ...
 ΙΚ... ΕΥ...

ΔΙΑΒ ΑΝΑΡΑ... ΔΙΑΒ ΧΥ
 ΡΩΜΑΝΟΙ... ΔΑΚ...
 ΙΜΕΝ... ΔΕ...
 ΕΧΟΥ... ΔΕ...
 ΤΟΠ... ΕΥ...
 ΦΥΛ... Ε...
 Π... ΚΑ...
 ΟΜΟΙΑ... ΚΑ...
 ΕΠΑ... ΚΑ...
 ΠΕΡΙ... ΚΑ...
 ΧΑΡ... ΚΑ...
 ΕΝ... ΚΑ...
 ΤΡΥ... ΚΑ...
 ΑΥ... ΚΑ...
 ΚΕΝ... ΚΑ...
 ΜΟΝ... ΚΑ...

Sambucus nigra (soc). Dac. seba (R. 67, c. 827)

NS

ΛΙΠΑ

N3

f

ΑΡΚΙΟΝΗΤΡΟΣΩΤΙΑΑ

prophyl. c. 27
Dactylorhiza borstiana

ΟΙΔΕ ΠΡΟΣΕΙΤΗΝ ΟΙΔΕ ΠΟΤΑΜΟΓΕΤΤΙ
ΟΙΔΕ ΣΙΝΗΤΙ ΠΕΡΕΚΟΝ ΟΙΔΕ ΠΑΝΑΚΙΑ
ΟΙΔΕ ΚΡΗΝΙΟΝ ΟΙΔΕ ΟΛΑΤΤΙ ΟΙΔΕ ΑΠΑΡΕΙ
ΡΟΜΑΙΟΙ ΠΕΡΕΩΝΑΚΙΑΜ ΟΙΔΕ ΛΑΜΠΑΚ
ΠΟΙΚΟΤΑΧΕΥΤΑΦΥΛΑΤΟΙΣΤΗΣΚΟΛΟΚΥ
ΘΗΣ ΜΕΙΖΟΝΑΜΕΝΤΟΙ ΚΑΙ ΚΑΙΡΟΤΕΡΑ
ΚΑΙ ΜΕΛΑΝΤΟΤΕΡΑ ΔΕΘΑ ΚΑΥΑΘΝ ΥΠΟΜΕΝ
ΡΕΑΜΕΡΑΝ ΜΕΛΑΙΝΑΚΤΑΤΙΝΟΣΤΙΦΑΚ
ΕΝΑΘΕΝΑΒΥΚΗ ΗΤΙΣΕΒΟΝΟΣΤΙΦΑΚ
ΑΡΑΧΜΗΣΟΑΚΗΤΙΑΝΘΟΣ ΜΕΤΑΣΤΡΟΕΙ
ΑΥΝΑΙΜΟΝΤΥΚΟΙΣ ΚΑΡΤΑΕΝΠΥΡΗΝΑ
ΚΑΙΤΑΚΤΙΜΑΥΤΙΚΟΝΤΙΕΡΗΤΑΡΟΡΑ
ΑΛΓΗΜΑΤΑΚΑΤΑΠΑΤΤΟΜΕΝΗΑΙΑ
ΚΑΙΤΑΦΥΛΑΔΕΩΦΟΛΙΜΟΣΤΙΠΤΟΥΝΤΑ
ΑΕΘΥΝΑΚΟΝΚΑΤΑΠΑΤΤΟΤΑΙ

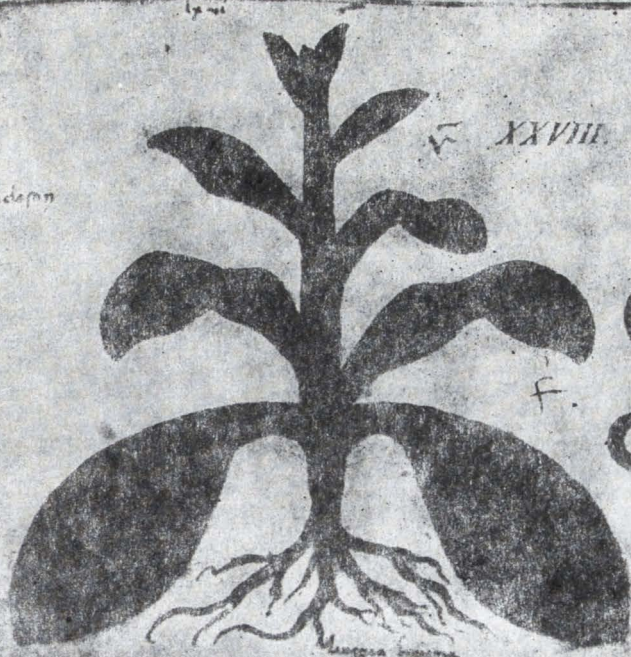
ΟΙΔΕ ΠΡΟΣΕΙΤΗΝ ΟΙΔΕ ΠΟΤΑΜΟΓΕΤΤΙ
ΟΙΔΕ ΣΙΝΗΤΙ ΠΕΡΕΚΟΝ ΟΙΔΕ ΠΑΝΑΚΙΑ
ΟΙΔΕ ΚΡΗΝΙΟΝ ΟΙΔΕ ΟΛΑΤΤΙ ΟΙΔΕ ΑΠΑΡΕΙ
ΡΟΜΑΙΟΙ ΠΕΡΕΩΝΑΚΙΑΜ ΟΙΔΕ ΛΑΜΠΑΚ
ΠΟΙΚΟΤΑΧΕΥΤΑΦΥΛΑΤΟΙΣΤΗΣΚΟΛΟΚΥ
ΘΗΣ ΜΕΙΖΟΝΑΜΕΝΤΟΙ ΚΑΙ ΚΑΙΡΟΤΕΡΑ
ΚΑΙ ΜΕΛΑΝΤΟΤΕΡΑ ΔΕΘΑ ΚΑΥΑΘΝ ΥΠΟΜΕΝ
ΡΕΑΜΕΡΑΝ ΜΕΛΑΙΝΑΚΤΑΤΙΝΟΣΤΙΦΑΚ
ΕΝΑΘΕΝΑΒΥΚΗ ΗΤΙΣΕΒΟΝΟΣΤΙΦΑΚ
ΑΡΑΧΜΗΣΟΑΚΗΤΙΑΝΘΟΣ ΜΕΤΑΣΤΡΟΕΙ
ΑΥΝΑΙΜΟΝΤΥΚΟΙΣ ΚΑΡΤΑΕΝΠΥΡΗΝΑ
ΚΑΙΤΑΚΤΙΜΑΥΤΙΚΟΝΤΙΕΡΗΤΑΡΟΡΑ
ΑΛΓΗΜΑΤΑΚΑΤΑΠΑΤΤΟΜΕΝΗΑΙΑ
ΚΑΙΤΑΦΥΛΑΔΕΩΦΟΛΙΜΟΣΤΙΠΤΟΥΝΤΑ
ΑΕΘΥΝΑΚΟΝΚΑΤΑΠΑΤΤΟΤΑΙ

Arctium lappa (brusture). Dac. riborasta (R. 67, c. 828)

an. flm

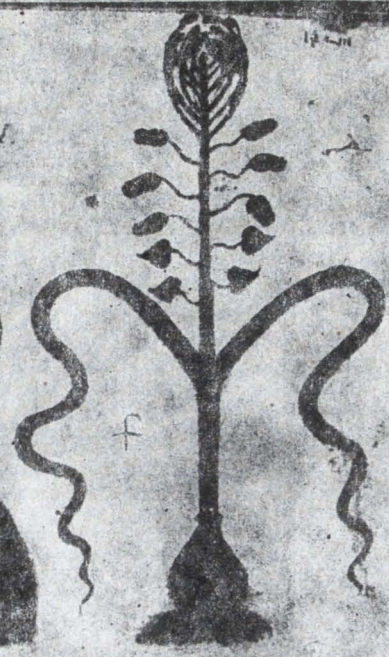
F. XXVIII

boului

ΒΟΥΛΑΘΩΝ

ΗΡΩΤΗΤΑΙ ΤΗΝ ΟΜΑΧΟΥΟΥ
 ΟΥΔΟΥΝ ΤΗΝΟΥΕΙ
 ΤΥΠΗΤΟΙ ΑΝΥΒΥΕΤΗ
 ΤΑΜΟΙ ΑΙΝΟΥ ΑΙΒΟΛΟΥ
 ΟΛΑ ΑΙ ΑΝΕΙ ΤΑΡΡΗ
 ΑΙ ΑΝΕΙ ΤΑΡΡΗ ΤΟΙ ΒΟΥΛΑΘΩΝ
 ΟΥΔΟΥΝ ΤΗΝΟΥΕΙ ΤΥΠΗΤΟΙ
 ΜΑΤΤΕΙ ΤΕ ΤΑΡΡΗ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕ
 ΑΙ ΑΝΕΙ ΤΟΙ ΚΑΙ ΕΚΡΟΤΕΡ
 ΟΥΔΟΥΝ ΤΟΟΥ ΑΙΒΟΛΟΥ
 ΤΑΙ ΟΙ ΕΚΡΟΤΕΡ ΤΕ ΤΥΠΗΤΟΙ
 ΕΙ ΤΟΥΤΟΥ ΚΑΙ ΟΥΚ ΕΙΡΗΑΙ

ΒΟΛΒΟΣ

ΣΑΔΑΝΙΟΣ ΟΥΟΤΟΜΑΧΟΣ ΟΤΥΡΡΟΣ
 ΑΙΟΥΝΚΟΡΗ ΟΜΕΝΟΣ ΒΑΒΥΛΟΝΟΣ
 ΟΥΑΙΔΑΝΟΟΥΣ ΤΟΜΑΧΟΤΕΡΟΣ ΠΑΝΤΕΣ
 ΑΡΙΜΕΙΟΚΑΙΟΕΡ ΤΑΝΤΙΚΟΤΑΝΟΥΣ
 ΠΑΡΕΡΑΜΗΤΕΣ ΤΡΑΚΥΝΟΤΕΣ ΕΙ
 ΤΑΝΚΑΤΑΡΡΗ ΤΟΥΤΟΥ ΤΟΥΤΟΥ
 ΓΕΝΗΤΙΚΟΤΗΝΟΥΕΙ ΤΟΥΤΟΥ
 ΤΟΥΤΟΥ ΤΑΚΑΤΑΡΡΗ ΤΟΥΤΟΥ
 ΚΑΙ ΤΑΝΚΑΤΑΡΡΗ ΤΟΥΤΟΥ
 ΟΥΔΟΥΝ ΤΗΝΟΥΕΙ ΤΥΠΗΤΟΙ
 ΜΑΤΤΕΙ ΤΕ ΤΑΡΡΗ ΤΕ ΚΑΙ ΜΕ
 ΑΙ ΑΝΕΙ ΤΟΙ ΚΑΙ ΕΚΡΟΤΕΡ
 ΟΥΔΟΥΝ ΤΟΟΥ ΑΙΒΟΛΟΥ
 ΤΑΙ ΟΙ ΕΚΡΟΤΕΡ ΤΕ ΤΥΠΗΤΟΙ
 ΕΙ ΤΟΥΤΟΥ ΚΑΙ ΟΥΚ ΕΙΡΗΑΙ

Anchusa italica (limba boului) Dac. boudathla (R. 67, c. 835)

Rubus tomentosus (rug, mure) Dac. mantia (R. 67, c. 839)

Dipsacus laciniatus (scal, scăiete, scăiuș) Dac. skiare (R. 67, c. 876)

Beta vulgaris. Dac. dakina (R. 67, c. 923)

Potentilla reptans (cinci degete). Dac. propodila (R. 67, c. 961)

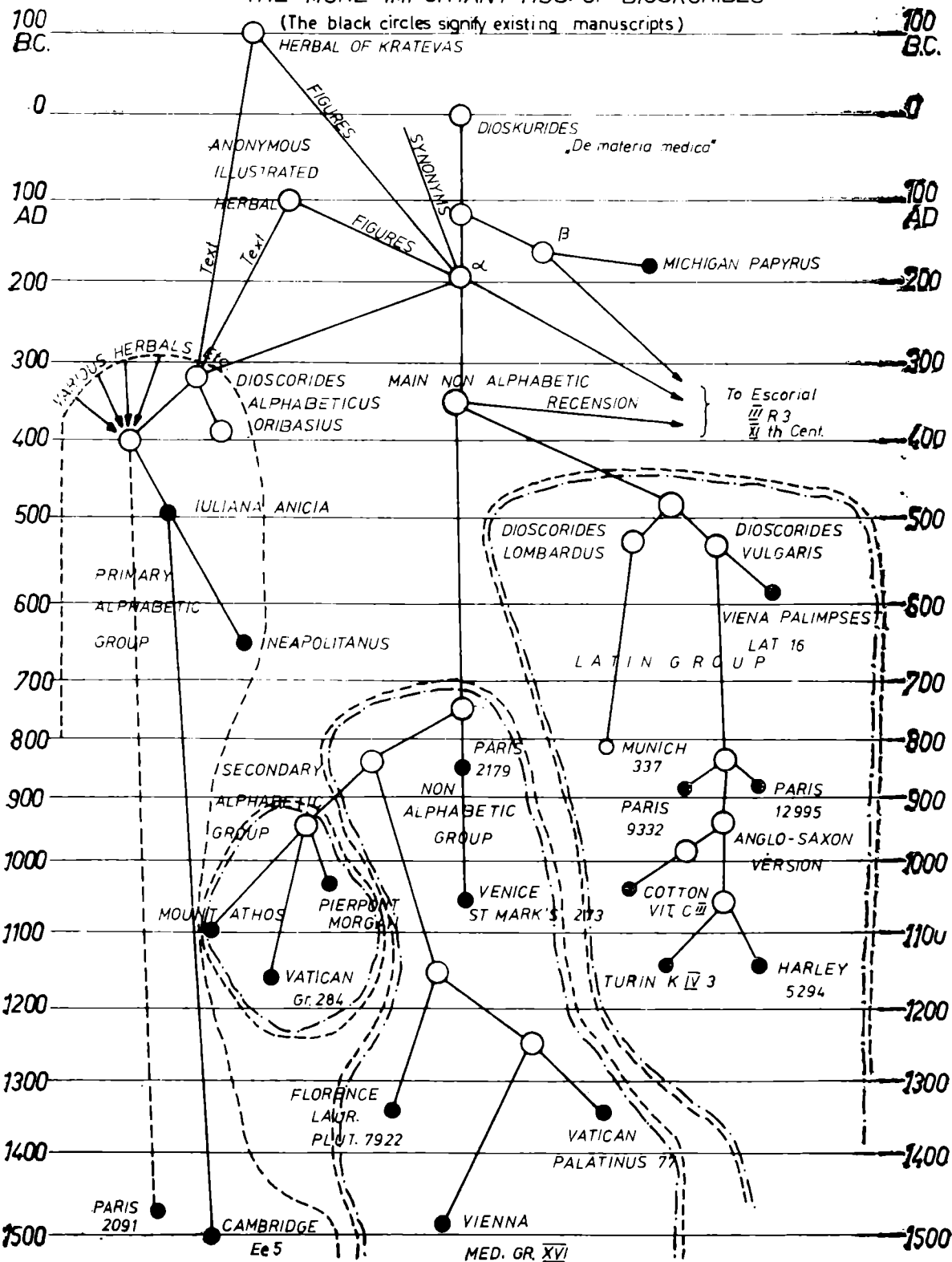

Hyosciāmus (măselăriță). Dac. dielleina (R. 67, c. 1006)

Sambucus ebulus (boz) Dac. olma (R. 67, c. 1045)

CHART SUGGESTING LINES OF DESCENT OF SOME OF
THE MORE IMPORTANT MSS. OF DIOSKURIDES

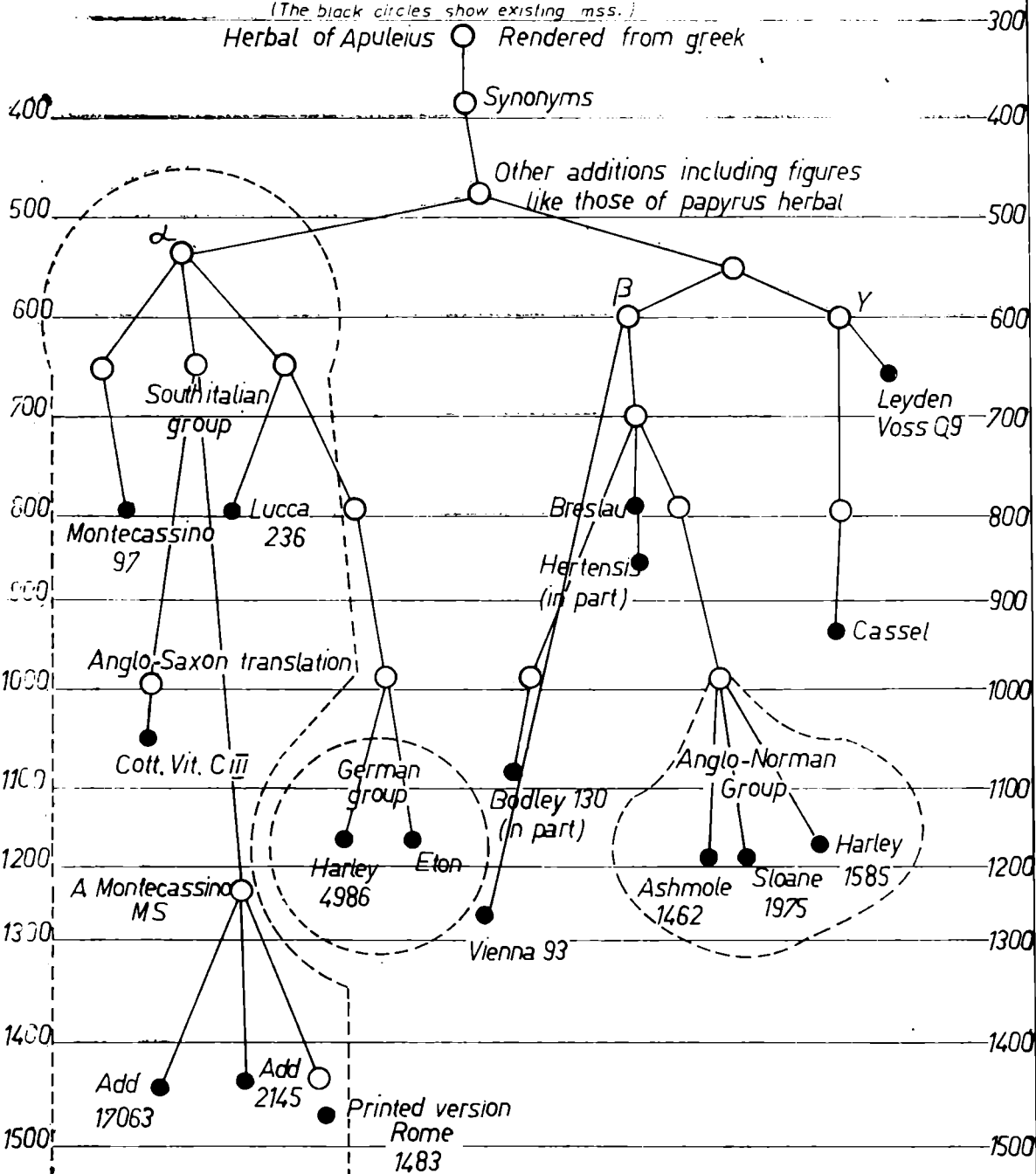
Extrase din lucrarea lui C. H. Singer „*The herbal in antiquity and its transmission to later ages*” din „*Journal of Hellenic Studies*” 1927,
p. 1—53

CHART SUGGESTING LINES OF DESCENT OF A FEW OF THE MORE IMPORTANT MSS. OF THE „HERBARIUM

APULEI PLATONICI

(The black circles show existing mss.)

Herbal of Apuleius Rendered from greek

O NOUĂ MĂRTURIE PRIVIND RĂSCOALA CONDUSĂ DE HOREA (1784)

COSTIN FENEȘAN

Sinteza de excepție închinată de academicianul David Prodan¹ înălțătorului moment de istorie românească — răscoala țărănimii transilvănene din 1784 — împlinește nu numai dorința de cunoaștere exhaustivă, cauzală și nuanțată, a evenimentelor, ci ne oferă în același timp o pildă strălucită de interpretare critică a izvoarelor. E aproape exclus ca cercetarea arhivelor să mai poată prilejui descoperirea unor documente „senzaționale“, care să modifice interpretările și judecățile de valoare formulate în urma analizei profunde a celor mai variate surse documentare. Rămâne numai posibilitatea aducerii unor mărturii complementare care să lămurească în cel mai bun caz probleme de amănunt ale unui sau altui episod al răscoalei. În cele ce urmează vom prezenta un asemenea document „uitat“, aducându-ne prin aceasta prinosul de recunoștință datorat memoriei martirului Horea, de la nașterea căruia se împlinesc acum 250 de ani.

În noaptea de 20 spre 21 decembrie 1784 — pesemne din tabăra de la Căpușul Mare — vicecomitele de Cluj, Francisc Zámbo, adresa omologului său din comitatul Bihor, Ioan Beóthy, un mesaj plin de îngrijorare în fața pericolului de extindere a răscoalei țărănești în părțile de miazănoapte și de apus ale Transilvaniei. Deși scrisoarea provine din pana unui reprezentant al nobilimii² cuprinse de panica sporită neîntrerupt odată cu evoluția mereu mai alarmantă a evenimentelor, totuși se cuvine a fi remarcat de la bun început tonul destul de ponderat al expunerii, lipsită încă de invective și amenințări, probabil datorită absenței confruntărilor directe, dar deopotrivă de pe urma temerii și incertitudinii autorului în privința situației proprii. Nu e mai puțin adevărat că unele dintre știrile vicecomitelui Zámbo — mai cu seamă cele provenind din alte surse — sînt cu totul exagerate, dacă nu chiar fanteziste, fapt pe deplin explicabil în atmosfera de panică și derută care cuprinsese nobilimea transilvăneană în fața violenței deosebite a răscoalei. Astfel, informația potrivit căreia răsculații ar fi cruțat în părțile Zărândului numai viața a trei nobili este una din exagerările evidente, regăsită dealtfel și în alte documente ale răscoalei, după cum vestea uciderei tuturor locuitorilor unui sat maghiar din comitatul Hunedoara este rodul — neconfirmat documentar — al fanteziei nobiliare, menită să creeze un climat cît mai defavorabil în jurul răsculaților, dar ilustrînd în același timp starea de spirit a nemeșimii din ținuturile cuprinse de răscoală. Exagerată este de asemenea aprecierea potrivit căreia au-

¹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I—II, București, 1979.

² Pe lângă funcția de vicecomite-substituit, Francisc Zámbo a mai deținut în acest timp și responsabilitatea de ofițer însărcinat cu încadrarea (*kvártély-mester*) al oștii nobiliare ridicate de comitatul Cluj împotriva răsculaților, cf. D. Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, București, 1938, p. 138.

toritățile din comitatul Hunedoara ar fi executat, în temeiul unei sentințe judecătorești, în jur de 1 000 de țărani răsculați (!)³, desigur dintre cei luați prizonieri în urma atacului nereușit asupra Devei. Ni se par în schimb pe deplin verosimile informațiile referitoare la acțiunile răsculaților, evaluați la 3 000—4 000 de oameni, de sub conducerea căpitanului *Marcu*, probabil *Giurgiu Marcu* din Crișcior⁴. De aceeași crezare se pot bucura și știrile privind atacul de la Singeorzul Trascăului și pustiirea bunurilor aparținând familiei Toroczkaei de către oastea lui Horea. urmate la scurt timp de măsuri militare luate de comitatul Turda și scaunul Arieș, pentru a încerca să oprească extinderea răscoalei⁵.

După cum e și firesc, în centrul atenției vicecomitelui Zámbo au stat evenimentele din comitatul Cluj⁶, care îl preocupau îndepărate. Aflăm că Horea, împreună „cu mulți oameni“, s-a îndreptat spre Mărișel — unde alte știri îi confirmă prezența încă de la 15 noiembrie 1784⁷ —, iar de acolo ar fi pornit spre Vălcăul Unguresc, pentru a lua cu asalt Călata și „a atrage și acolo poporul de partea lor“ (a răsculaților — n.n.). Horea a trimis în același timp emisari și în comitatul Clujului, pentru a vesti țăranilor încuviințarea evenimentelor de către împărat și pentru a-i îndemna să i se alăture ca „să facă împreună cu bucurie, ceea ce au mai făcut și în alte părți“, desigur cu intenția de a răscula Sălajul și valea Crișului Repede. În fața situației amenințătoare nobilimea din comitatul Cluj, ridicată la arme sub conducerea contelui Ioan Csáky și a baronului Gheorghe Bánffy, nu dispunea — după spusele vicecomitelui Zámbo — decît de 200 de pedestrași și călăreți⁸, iar în puținii soldați aflați la dispoziție „puțin ne și putem încrede“, forțe considerate neindestulătoare pentru a apăra ieșirile din munți și a interzice propagarea răscoalei. În aceste condiții vicecomitele Zámbo a solicitat autorităților din comitatul Bihor întărirea grabnică a pozițiilor de pe valea Crișului Repede și cu deosebire trimiterea unei companii de infanterie la Negrești, mai ales că „tot poporul din Ardeal e gata să pustiiască nemeșimea și pe stăpînii de pămînt“, aceasta fiind „obiectivul răzvrătirilor de acum“. Din cuprinsul scrisorii se desprinde nu o dată entuziasmul cu care țăranii români s-au alăturat răscoalei în speranța scuturării împilării feudale, la fel după cum și chipul lui Horea se conturează cu pregnanță din rîndul celor ce au stat în fruntea celor oprimați. Trecută spaima primei clipe, represiunea brutală dezlănțuită de nobilime și de autorități va îneca în sînge ridicarea pentru dreptate a țăranimii transilvănenă.

³ Pentru execuțiile de la Deva, vezi D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, I, p. 363—370.

⁴ *Giurgiu Marcu*, reprezentant al satului Crișcior în timpul conscripției militare din vara anului 1781, apoi colaborator apropiat al lui Crișan, purtător de cuvînt cu ocazia încheierii convenției de la Brad cu doctorul Ioan Piuariu-Molnar, iar mai în urmărtor la Alba Iulia în procesul intentat lui Crișan, cf. D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, I, p. 426, n. 4 și *idem*, *Misiunea lui Ioan Piuariu-Molnar în cursul răscoalei lui Horea*, în „Apulum“, vol. VII/1 (1968), p. 566.

⁵ *Idem*, *Răscoala lui Horea*, I, p. 401—410.

⁶ Pentru desfășurarea evenimentelor, cf. D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, p. 30 și urm.; *idem*, *Răscoala lui Horea*, I, p. 449, 525—526, 547—555.

⁷ *Ibidem*, I, p. 525.

⁸ Cifra general admisă este de 200 călăreți și 50 pedestrași, cf. *ibidem*, I, p. 547.

f. 1, 1784 noiembrie 21: Francisc Zámbo, vicecomite al comitatului Cluj, relatează vicecomitelui comitatului Bihor, Ioan Beöthy, desfășurarea unor episoade ale răscăleii țărănilor de sub conducerea lui Horea și solicită luarea grăbnică a unor măsuri militare în sprijinul trupelor nobiliare conduse de contele Ioan Csáki, pentru a putea face față iminenței unui atac al răsculaților.

de 21-a 9-bris 1784, h(ora) 3 mat(utina)

Spectabilis ac perillustis domine ordinarius vicecomes, domine singulariter colendissime!

Ordinarius sz<olga>biróúraltal iratott levelünkett v<ice>szolgabíró Szerdahelyi úr felbonotolta a katanassággal¹ jövő uttyában, amint maga megjelentette levélben, meyből láttya az ezen nemes vármegyében¹ insurgált nemes had, mely még eddig Szász Fenesen patroliroz. Azt genuine irom az úrnak, ord<inarius> viceispány úrnak, hogy Záránt¹ vármegyében circa 4-tam praesentis ütötte ki magát a gyülevész. Arad vármegye felül jönni gondoltati Oláság, holott¹ a földnépe örömet hozzá adván magát az Záránd vármegyei nemeséget¹ egéz¹ házak népével kegyetlenül úgy megölték, hogy alig maradot három, amint a relatio: tartják. azomban¹ mindeneket szokmányra¹ is hánták. Onnan Hunyod¹ vármegére¹ jöttek, ott is azakat¹ cselektették. Sőt ott egy magyar faluban még a parast¹ magyarakat¹ is szopo gyermekeikkel egy lábíg megölték. Azon Fel Fejér vármegyén harapozván, ezen módon pusztítottak, mánásak, nemesek udvarait elégettek, ahol magákat megkaphattak és feleségeiket gyermekeikkel együtt kinoson megölték: ot¹ maradot egy Márkuly nevű¹ vezér, amaga 3, 4—ezer paraszt Olásággal, ahol lehet mas is követték pusztításokat. De insurgálván a nemesség, amit lehet ök is ölnek belöllek; szententia¹ mediante is exequáltatot Hunyad vármegye circiter ezeret. Mert militia kevés vagyon, Hora nevű vezérek pedig, ki Csucsai lakos volt, ezelőt¹ más nagy sereggel Traczkora¹ Sz<ent> Györgyre leszálván a Méltóságos Troczkai¹ familiabeli úrnak udvaraikat felverték, bene levő minden drága mobilájákat öszverántatták, boraitak, buzaikat, szalanaikat¹ elprédálták annyira, hogy semmiék nem maradot; magak eitzaka¹ házak népeivel fekvésbeli¹ ruhájokban szalattak el. Semmi több öltözeteket magákhöz nem vehették, öleteket így salváltak. Azolta is maid¹ minden nap pusztítottak, de ugyan csak itt is sokat megölték belöllek; el is fogtak a földnépe közül is, mivelhogy ök is hozájok atták magákat. Torda vármegyei és Aranyas szék nemeséget¹ is insurgálván és orderozlattvan oda 45 Kálnakianos huszárok¹ is, kevés limitanea Aranyas szék milicziával; tegnapi, mai relatio: az tartják, hogy már Hora sok népével Gyalai havasi falu Murisceben megfordult; ott ittak, ettek, lödöztek és M<agyar> Valkói havasok felé indultak tegnap, hogy a Kalotaszeget felferjék és a népet ott is magákhöz hódicsák. Mindenüt pedig azt hirdették¹ el a földnek parasztival, hogy ezeket mivelik felsőges úrunk engedelméből és ahol nem jártak megvárva várják és tudom hozájok addyák¹ magakat s mivelik örömet azakat miket másut mixeltek. Igaz hogy ezen vármegyébéli nemeség¹ mánás úraságokkal együtt fegyverben vagyon, de nem sok, circiter 200 gyalog lovással együtt és ha a földnépe (a publicált parancsalatokkal¹ nem gondolván s'iesztésekkel) hazajok¹ csatollya magát, nem birunk velek. Ha pedig itt szerencsések lesznek egyáltalában a Körös mentibe Váradig is szándékoznak. Ezek szerént méltóztassék az úr, ordinarius viceispány úr, azt ahol kelleik exoperálni, hogy jobban is meg rakják katanassággal¹ a Körös völgit¹, a Feketetóra disponála egy kompánia gyalogság, pedig requiráltatván commendánsa az nemeségünk¹ méltóságos vezéreitől, kik között¹ méltóságos főispányükk¹ groft Csáki János úr eő Nacsága¹ fővezér, alvezér Bánfi György, volt hadi és stabális tiszt etc., jöhessenek segédelmünkre, mert katanaságunk¹ kevés lévén, kevésben is bizhattunk, mivel Sze-

bent is féltve, azt erősített. Szomszédcságos¹ mutatando szeretettel a tekéntetes n<emzetes> Bihar vármegyének és az inkl<ytus>¹ nemes vérünknek egy csepjeig viszontagolni készek leszünk. Qui omni venerationis cultu persevero spectabilis Dominationis Vestrae devinctissimus servus,

Franciscus Zámbo
substitutus vicecomes

P.S. Innét mik is mozdulunk jó reggel Hunyad felé. Kéri áltálám a nemes sereg az úrat, hogy ezzel méltóztassék igen sietve bánni és nekünk válaszolni. Az egész Erdély(i) köznép kész a nemesség és possessoratus elpusztítására; ez objectu mai feltámadásoknak.

[verso]: Missilis litera s<ubstituti> v<ice>comitis Sz<ász> Fenesiensis es Transilvania ad v<ice>comitem or<inarium> comitatus Bihariensis intuitu seditiois in gente Valachica grassantis, de 21-a 9-bris 1784.

Arh. St. Buc., colecția Documente Transilvănene, pach. V, nr. 4, copie.

Traducere:

din 21 septembrie 1784, la ora 3 dimineața

Cinstite și preailustre domnule vicecomite obișnuit, domnule cu deosebire preastimat!

Scrisoarea care ne-a fost trimisă de domnul solgăbirău obișnuit a fost deschisă de către domnul solgăbirău-adjunct Szerdahelyi pe cînd se afla în drum spre noi cu soldații, așa după cum v-a făcut cunoscut prin scrisoarea Domniei Sale, din care aflați despre oastea nobiliară din acest nobil comitat, care a luat armele și patrulează acum la Feneșul Săsesc². Vă pot scrie cu sinceritate, domnule vicecomite obișnuit, că răzmerița a izbucnit în comitatul Zărandului în jurul <zilei> de 4 ale <lunii> curente. Românimea intenționează să vină asupra comitatului Arad, în vreme ce țărani, care i s-au alăturat cu bucurie, au ucis fără îndurare nemeșimea din comitatul Zărandului la un loc cu cei din casele ei, încît abia dacă au rămas trei <nemeși>, așa cum o susțin relatările, iar pe fiecare l-au silit și la munca de robotă. De acolo s-au îndreptat asupra comitatului Hunedoarei, făptuind și aici aceleași <lucruri>. Mai mult, într-un sat maghiar de aici au ucis pînă la unul pe toți țărani maghiari dimpreună cu sugacii. Atacînd comitatul Albei de Jos, l-au pustit în același chip; au ars curțile magnașilor și ale nemeșilor, iar acolo unde i-au prins, i-au omorît în chinuri împreună cu soțiile și copiii lor. În acele locuri a rămas o căpetenie numită *Marcu*, care avînd cu sine 3 000—4 000 de țărani români, își continuă poate și acum devastările. Nemeșimea, ridicîndu-se însă la arme, ucide și ea cîți poate dintre dinșii; în temeiul sentinței, comitatul Hunedoara a și executat în jur de o mie <de răsculați>. Fiind armată puțină, un conducător de-al lor numit *Horea*, care a locuit la Ciucea, a atacat nu de mult cu o oaste numeroasă Sîngeorzul Trascăului³, a spart curțile măreșilor donni din familia Toroczkaei, a distrus toate mobilele lor scumpe care se găseau acolo, a prădat în așa fel vinul, grinele și slănina lor, încît n-a mai rămas nimic; dinșii, împreună cu cei ai casei, au fugit în timpul nopții în hainele lor de culcare. N-au putut lua cu sine nici o altă îmbrăcăminte, dar astfel și-au salvat viețile. Iar de atunci <răsculații> pustiesc aproape în fiecare zi, însă și aici au fost totuși omorîți mai mulți dintre ei; au fost luați prizonieri și dintre țărani români, deoarece și ei s-au alăturat <răsculaților>. Nemeșimea din comitatul Turda și scaunul Arieșului s-a ridicat și ea la

¹ Astfel în original.

² Astăzi *Florești*, cuprins în municipiul Cluj-Napoca.

³ Astăzi *Colfești*.

arme, trimițându-se acolo și 45 de husari <din regimentul> Kalnoki împreună cu puțini soldați de graniță din scaunul Arieșului. Știrile de ieri, de azi, susțin că *Horea*, împreună cu mulți oameni de-ai săi, s-au îndreptat deja spre satul de munte Mărișel <de lângă> Gilău; acolo au băut, au mâncat și au slobozit puștile, pornind spre munții de la Vălcăul Unguresc⁴, pentru a lua cu asalt Călata și a atrage și acolo poporul de partea lor. Ba au mai vestit peste tot împreună cu țărani, că acestea le fac cu îngăduința înaltului nostru domn⁵, iar pe unde n-au ajuns încă, fiind așteptați, să fie așteptați și să li se alătore negreșit și să facă împreună cu bucurie ceea ce au mai făcut și în alte părți. E drept că nemeșimea din acest comitat laolaltă cu domnii magnați se află sub arme, dar nu sînt mulți, <ci numai> în jur de 200 de pedestrași și de călăreți cu totul, iar dacă țărănimea (neluînd aminte la poruncile făcute cunoscute și la amenințări) li se alătură, nu vom dovedi cu dinșii. Iar dacă vor avea aici noroc, au de gînd să vină peste tot în valea Crișului, pînă la Oradea. Ținînd seamă de acestea, binevoîți, domnule vicecomite obișnuit, să dispuneți unde va fi de trebuință, ca valea Crișului să fie mai puternic ocupată cu soldați, să trimiteți la Negreni o companie de infanterie, comandantului acesteia cerîndu-i-se de către măreții conducători ai nemeșimii noastre, — între care Domnia Sa mărețul nostru domn comite suprem, contele Ioan Csáki, este comandant suprem, iar Gheorghe Bánffy, fost ofițer activ și de stat-major, este comandant-adjunct etc. — să ne vină în ajutor, căci avînd cu noi soldați puțini, puțin ne și putem încrede în ei, deoarece fiind temeri pentru Sibiu, îl întăresc pe acesta. Cu arătarea dragostei de vecini către mult stimatul nobil comitat al Bihorului și înălțatei nemeșimi, vom fi gata să ne răscumpărăm <datoria> pînă la ultima picătură a singelui nostru. Care rămîn cu toată expresia respectului, al cinstitei Domnii ale Voastre preasupus slujitor,

Francisc Zámbo
vicecomite-substituit

P.S. În zori ne punem și noi în mișcare spre Huedin. Prin intermediul meu oastea nemeșească vă roagă, domnule, ca odată cu aceasta, să binevoiți a ne ajuta cît mai grabnic și să ne dați răspuns. Tot poporul de rînd din Ardeal e gata să pustiască nemeșimea și pe stăpînii de pămînt. Acesta este obiectivul răzvrătirilor de acum.

[*verso*]: Scrisoarea din 21 noiembrie 1784 trimisă de vicecomite-substituit din Feneșul Săsesc în Transilvania vicecomitelui obișnuit al comitatului Bihorului, referitor la răscoala care bîntuie în rîndul poporului român.

⁴ Astăzi Văleni.

⁵ Este vorba de împăratul Iosif al II-lea.

BAZELE ORGANIZĂRII ȘI FUNCȚIONĂRII UNUI SISTEM DE DOCUMENTARE. INDEXAREA DOCUMENTELOR

PAUL CONSTANTINESCU
VALENTIN SORESCU

Din definiția sistemului¹ se observă că finalitatea (scopul sistemului) conduce la individualizarea, la caracterizarea fiecărui sistem. În cadrul Arhivelor Statului activitatea de înmagazinare și regăsire ce se realizează în prezent reprezintă un subsistem de înmagazinare și regăsire a informațiilor din documentele aflate în depozitele sale ca parte dintr-un sistem informațional arhivistic la nivel național.

Dacă întreprinderea industrială de exemplu, are drept finalitate fabricarea unor produse, realizarea de beneficii, electroni într-un atom se comportă astfel încât sistemul atom să fie în stare de energie minimă, moleculele a două gaze în amestec se comportă astfel ca entropia sistemului să fie maximă, într-un sistem de înmagazinare și regăsire a informațiilor în Arhivele Statului se furnizează informații ce concordă cu criteriul de regăsire solicitat, rezumatele sau textul integral al documentelor, deci produse pentru cercetare științifică (liste tematice de documente, cataloage, inventare, alte categorii de publicații etc.), pentru alte domenii de activitate socială ce utilizează informații din fondurile și colecțiile arhivistice, servind la luarea unor decizii operative, la îmbunătățirea lucrărilor curente sau la realizarea retrospectivei istorice. Unele produse elaborate în cadrul SARIAS furnizează, din patrimoniul național păstrat la Arhivele Statului, informații cu caracter de noutate deși materialul prelucrat poate avea o vechime considerabilă.

Calitatea reprezentării sau a modelului dinamic pe care îl asociem sistemului depinde de modul de interpretare a finalității sistemelor naturale (anorganice, organice și în particular a celor biologice) ce depind de legile naturii, pe de o parte, și a sistemelor economice, sociale, cu obiectivele lor elaborate de decident. pe de altă parte, pe care trebuie să le atingă sistemul în diferite intervale de timp.

Înțelegerea noțiunii de sistem și a universalității prezenței sistemelor în toate aspectele realității obiective conduce la înțelegerea tot mai profundă a faptului că în activitatea de modelare, de elaborare a modelelor este necesar a se concepe o metodologie de modelare a sistemelor, tot atât de necesară și pentru Arhivele Statului.

Considerăm că primul pas în elaborarea unui model M asociat unui sistem Σ ar fi următorul: Descrierea elementelor și relațiilor sistemului Σ cu ajutorul parametrilor asociați stării care reflectă dinamic comportarea întregului sistem. din punct de vedere al istoriei științelor, primul exemplu a fost dat de mecanica newtoniană, care a asociat celui mai simplu sistem mecanic, particula materială sau „punctul” material, starea acestui sistem, compusă dintr-un ansamblu de șase parametri:

¹ P. Constantinescu, V. Sorescu, *Abordarea sistemică a metodelor de înmagazinare și regăsire a informațiilor*, în „Revista Arhivelor” nr. 1/1980, p. 49–57.

x, y, z — coordonatele punctului

și

$$\frac{dx}{dt} = v_x, \frac{dy}{dt} = v_y, \frac{dz}{dt} = v_z \text{ — coordonatele vitezei într-un sistem}$$

de referință (O, x, y, z) ortogonal. Caracterul dinamic al sistemului rezultă din faptul că parametrii stării sînt funcție de timp.

Asociind sistemului mecanic starea $S(x, y, z, v_x, v_y, v_z, t)$ se poate descrie comportarea acestuia într-un spațiu al stărilor cu atîtea dimensiuni cîte componente are starea asociată sistemului (incluzînd și axa timpului).

Pentru a putea reprezenta pe hîrtie vom considera planul (S, t) la fiecare moment $t_0, t_1, t_2, \dots$ avînd o stare S_0, S_1, S_2 , ca atare în cazul punctului material, valori determinate ale parametrilor stării: $S_0(x_0, y_0, z_0, v_{x0}, v_{y0}, v_{z0}, t_0)$, $S_1(x_1, y_1, z_1, v_{x1}, v_{y1}, v_{z1}, t_1)$ etc.

Observăm că în spațiul stărilor, fiecărui sistem, dată fiind comportarea sa dinamică, i se poate asocia o traiectorie care este descrisă de starea sistemului în diferite momente (fig. 1), ca atare, de diferite seturi de valori asociate parametrilor stării la diferite valori asociate timpului. Prin urmare, starea sistemului este primul element în modelarea acestuia, pentru descrierea comportării sale dinamice.

Problema fundamentală a mecanicii newtoniene, ca de fapt a oricărei științe este de a putea prevedea (simula) comportarea (viitoare) a sistemului. Mecanica newtoniană a rezolvat această problemă asociind sistemelor mecanice celebra *lege de mișcare* $\vec{F} = m\vec{a}$, unde $\vec{F}$ este suma (vectorială) a forțelor care acționează asupra sistemului mecanic, m este masa sa, iar $\vec{a}$ este accelerația sistemului.

Folosind starea sistemului ca prim element de modelare a sistemului și *legea de mișcare* ca al doilea element de modelare a sistemului a fost elaborat principiul determinismului mecanic (Laplacian):

„Cunoscînd starea inițială S_0 a sistemului (poziția și viteza sistemului mecanic la momentul t_0) și *legea de mișcare*, putem determina în orice moment $t > t_0$ (ulterior) starea S a sistemului”.

Prin urmare, generalizînd obținem principiul determinismului causal: cunoscînd starea inițială și *legea de mișcare* a unui sistem oarecare putem prevedea comportarea sa (determina orice stare a sa) în viitor.

Succesele obținute în practică de mecanica newtoniană sînt bine cunoscute, ele stînd la baza realizărilor tehnice din ultimele trei secole.

Prin urmare, pentru a modela un sistem este necesar să rezolvăm următoarele două probleme:

a) Ce *parametri* asociem stării sistemului?

b) Care este „*legea de mișcare*” pe care o elaborăm folosind starea sistemului și care ne permite să descriem traiectoria din spațiul stărilor.

În fizică, aceste probleme s-au rezolvat în mod diferențiat pentru unele sisteme. Astfel, în tabelul de mai jos, sînt prezentate cîteva sisteme, parametrii ai stării și *legea lor de mișcare*.

Legile de mișcare amintite au fost postulate în fiecare caz în parte de autor, iar consistența modelelor asociate, ca atare a parametrilor stării și a ecuațiilor legii de mișcare respective a fost validată de practică. Prin urmare, efortul de modelare a trebuit să fie reluat de fiecare dată pentru

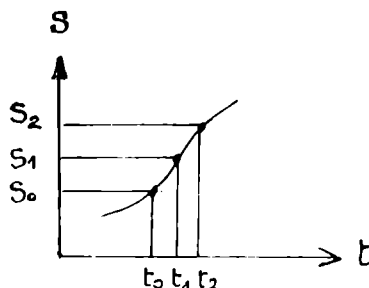

Fig. 1. Traiectoria descrisă de stările sistemului în diferite momente.

Sistemul sau sistemele	Parametrii ai stării	Legea de mișcare
– Electromagnetice	Cîmpul electric, cîmpul magnetic, inducția electrică, inducția magnetică, sarcina electrică și densitatea de curent sau potențialul scalar și potențialul vector	Ecuatiile lui Maxwell ale cîmpului electromagnetic
– Gravitaționale	Componentele tensorului energie-impuls	Ecuatiile cîmpului gravitațional ale lui Einstein;
– Cuantice	Parametrii stării din mecanica newtoniană s-au completat cu numerele cuantice (spinul, numărul barionic, numărul leptonic, straniețatea sau hipersarcina)	Ecuatiile lui Schrödinger sau ecuațiile lui Dirac, Klein-Gordon

diferite sisteme și în fiecare caz a trebuit să se rezolve cele două probleme pe care le-am menționat.

În problemele cunoașterii, în afara „determinismului cauzal (clasic)” s-a utilizat în unele științe (mecanica statică, mecanica cuantică etc.) principiul „determinismului statistic” care constă în determinarea probabilă (în probabilitate) a stării S pe baza cunoașterii (statistice) a stărilor anterioare (a istoricului) și a legii de mișcare.

Particularizînd la sistemul arhivistic într-un plan (ML , T) și cunoscînd ML_0 , $ML_1 \dots ML_n$ ca atare starea fondului arhivistic (din depozitele Arhivelor Statului) exprimate în metri liniari arhivă în perioadele de timp indicate în figura de mai jos, observăm că putem trasa o traiectorie corespunzătoare creșterii fondului arhivistic în timp, iar prin extrapolare putem determina creșterea cantității de arhivă la orice moment $T_n > T$

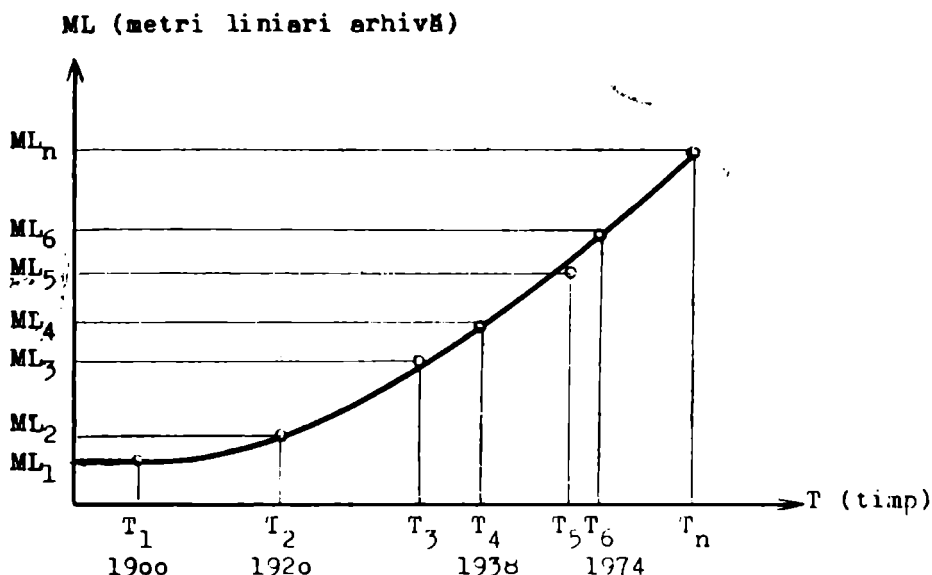

Fig. 2. Starea fondului arhivistic în perioade de timp indicate

În cele ce urmează considerăm că cele două principii prezentate mai sus sînt, în egală măsură, necesare modelării sistemelor reale, în cadrul determinismului dialectic, care realizează legătura dintre caracterul obiectiv al realității și caracterul relativ al modelelor. De asemenea, vom considera necesar, în toate procesele de modelare a sistemelor, realizarea raportului adiacent — subiacent, macrostări — microstări, care presupune necesitatea utilizării celor două laturi prezentate în cadrul determinismului dialectic. Ca atare, procesul cunoașterii, pătrunzînd în subiacent pentru a determina comportarea individuală a elementelor sistemului trebuie să descrie microstări și legi de mișcare care, în medie, statistic, asociate comportării colective, sînt deja descrise de macrostări la nivel adiacent: mecanica clasică la nivel adiacent față de mecanica cuantică la nivel subiacent; electromagnetismul — ecuațiile lui Maxwell — față de teoria electronilor — ecuațiile lui Lorentz; termodinamica bazată pe cele trei principii față de mecanica statistică. De asemenea, la nivelul unei ramuri, departament, teritoriu etc. este necesar să utilizăm valori medii determinate statistic ale consumurilor de materiale pe baza cărora să realizăm balanțe între „obiective și resurse” între „necesar” și „existent” sau să determinăm abaterile între „planificate” și „realizat”. Pe măsură ce utilizăm aceste medii în adiacent, putem întreprinde cunoașterea detaliată, individuală (în subiacent) a consumurilor și stăpîni astfel dinamica lor.

În cadrul unui sistem de documente la nivel adiacent utilizăm descriptorii din cadrul vocabularului sau a tezaurului, iar în subiacent alături de informațiile cuprinse în documente utilizăm instrumente statistice bazate pe frecvența de indexare și care „în medie” trebuie să se regăsească la nivelul adiacent.

Pentru a completa cadrul conceptual al noțiunilor necesare pentru definirea organizării, a conducerii și a raportului dintre organizare și conducere, vom extinde corespondența obiect din realitate — reprezentare — model, începută mai sus pentru sisteme. Prin urmare, folosind „reprezentarea” în sensul considerat de Marx — *un transfer în creier a obiectelor din realitate și o transformare a lor în mintea noastră* — am asociat oricărui sistem un model format din:

- starea sistemului
- legea de mișcare.

Modelul îl considerăm o reprezentare care are suficiente elemente logice și cantitative pentru a putea fi utilizat în studiul (simularea) comportării sistemului în viitor.

Referitor la sistemul Σ , vom reprezenta și vom asocia modelele corespunzătoare fenomenelor, proceselor, structurii și esenței care-l caracterizează.

Modelarea organizării cu ajutorul entropiei, a informației a energiei informaționale, este propusă de tot mai mulți autori², informația și entropia fiind asociate nivelului de determinare — nedeterminare, organizare — dezorganizare a sistemului; efectul sinergetic caracteristic funcționării întregului sistem, distinge comportarea globală a acestuia de cea a „sumei” subsistemelor sale.

În lumina acestei abordări, considerăm că se deschid noi perspective pentru conturarea noțiunii de organizare. Observînd locul structurii și al esenței, în raport cu sistemul Σ devine clar că acestea sînt elementele

² Ștefan Birlea, *Intriere în cibernetica sistemelor industriale*, Ed. 1. tehnică, București, 1975; E. Niculescu-Mizil, *Funcția cantității de informație în stabilirea unui sistem social*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1979; O. Onicescu, V. Ștefănescu, *Elemente de statistică informațională cu aplicații*, Edit. tehnică, București, 1979.

Realitate	Reprezentare	Model
1. Sistem Σ	(a, b, c, d) Nota ¹ pag. 328	— Starea sistemului — Legea de mișcare
CONDUCERE		
2. Fenomen	comportarea dinamică a lui Σ	Șir de stări $S_0, S_1, S_2, \dots$ (macro-stări)
3. Proces	comportarea dinamică a lui $\sigma < \Sigma$ unde σ este subsistem al lui Σ	Șir de stări $s_0, s_1, s_2, \dots$ (microstări asociate subsistemului ($s \neq S$))
ORGANIZAREA		
4. Structură	Mulțimea elementelor, a subsistemelor și relația de ordine (ierarhia) care o caracterizează	Model taxonomic, grafuri și entropia (informația) sau energia informațională asociată
5. Esență	Mulțimea relațiilor dintre subsisteme (și elemente)	Model taxonomic, grafuri și entropia (informația) sau energia informațională asociată și relații de ordine, de echivalență, de funcție (funcțională)

de bază ce trebuie avute în vedere pentru a răspunde la întrebarea „ce este organizarea”?

Organizarea este „ESENȚA și STRUCTURA sistemului Σ ”.

Subliniem că prin structură s-a înțeles mulțimea de elemente din Σ , mulțimea subsistemelor sale și relația de ordine de tipul „șef — subordonat” dintre acestea. Mulțimea considerată nu este haotic dispusă în timp și în spațiu; elementele sale ocupă un loc sau altul, determinat la un moment dat sau altul, în funcție de ierarhia lor și de mulțimea relațiilor dinamice dintre subsisteme și elemente care constituie *esența proprie sistemului și care determină comportarea sa dinamică*.

Conducerea (asociată numai sistemelor sociale) are ca obiect *cunoașterea și stăpânirea fenomenelor de la nivelul sistemelor și al proceselor situate la nivelul subsistemelor acestuia* ca atare, determinarea traiectoriilor în spațiul stărilor (spațiu asociat atit sistemului cît și fiecărui subsistem în parte) și asigurarea corectării abaterilor de la traiectoria proiectată, în timpul desfășurării fenomenelor și proceselor (armonizarea continuă a obiectivelor în raport cu resursele)³.

În acest mod se poate constata că *raportul dintre organizare și conducere este un raport dialectic de tip esență — fenomen*, iar structura și esența determină comportarea sistemului, în ansamblu, precum și a subsistemelor sale, conducerea fiind ajutată de o bună organizare a sistemului în realizarea obiectivelor sale și în stăpânirea fenomenelor și proceselor specifice sistemului.

Între elementele constitutive ale acestor sisteme s-au statornicit relații în timp și spațiu, ca rezultat al interacțiunii dintre informație și energie (substanță)⁴, astfel încît acestea au format diverse structuri.

Pentru a modela organizarea și conducerea este necesar să adăugăm abordarea sistemică și să completăm corespondența stabilită mai sus, folosind conceptele ciberneticii.

Cibernetica definită de N. Wiener ca „știință a reglajului și a comunicației la mașini și ființe vii” studiază reglajul și informația ca obiecte

³ Vezi P. Constantinescu, *Sistemul informatic model al întreprinderii industriale*, Acad. Șt. Gheorghiu, București, 1979.

⁴ Vezi M. Drăgănescu, *Profundzimile lumii materiale*, Edit. politică, București, 1979.

din realitate și formulează legile asociate acestora. Pentru a înțelege contribuția pe care o aduce cibernetica în adâncirea metodelor de abordare sistemică este necesar, prin urmare, să „reprezentăm” reglajul și informația.

Reprezentarea reglajului, folosind conexiunea inversă (reacția) se poate face astfel :

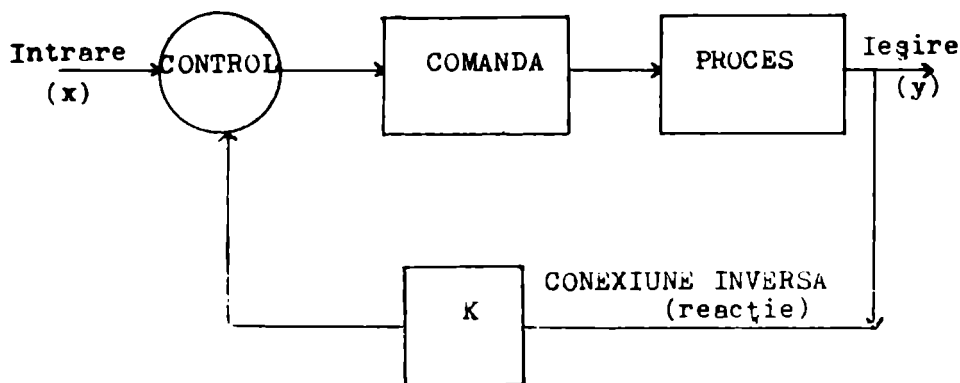

Fig. 3. Reprezentarea reglajului în conexiune inversă

Această reprezentare conține două laturi intuitive deduse din experiență :

O primă latură este asociată intuiției de a păstra valoarea unui parametru între anumite limite de variație, într-un anumit interval, sau stabilitate a unei traiectorii într-un anumit tub (menținerea temperaturii într-o încălțăminte între anumite limite, a presiunii unui cazan, a traiectoriei de evoluție a unei rachete, sau a stabilității traiectoriei unei întreprinderi, instituții — în spațiul stărilor etc ; ea corespunde *reglajului cu „reacție” negativă*, prin comanda ce se dă procesului (fizic, chimic, mecanic, economic, de producție) supus în permanență unui control.

A doua latură este asociată intuiției de amplificare a unor mărimi de la ieșirea procesului, a erorilor sau abaterilor care apar, care conduc la reacții în lanț (de pildă în chimie, amplificatoarele electronice, biologie etc.) și care pot conduce la distrugerea sistemului sau la schimbarea structurii sale (ca în evoluția biologică sau socială) ; ea corespunde *reglajului cu reacție pozitivă*.

Pentru a modela reglajul vom „reprezenta” în primul rând informația și entropia și relația dintre acestea.

Vom reprezenta informația ca o măsură a organizării (a determinării) unui sistem, iar entropia ca o măsură a nedeterminării (dezorganizării unui sistem).

Vom considera în primul rând un sistem particular format din n elemente de comutație cu două poziții stabile (0 și 1). Asociem acestora cele 2^n numere binare care se pot forma cu n cifre binare.

$n = 1 (2^1 = 2)$	$n = 2 (2^2 = 4)$	$n = 3 (2^3 = 9)$
0	0 0	0 0 0
1	0 1	0 0 1
	1 0	0 1 0
	1 1	0 1 1
		1 0 0
		1 0 1
		1 1 0
		1 1 1

Se observă că fiecare cifră binară (0) sau (1) se poate adăuga la fiecare număr binar format din $n-1$ cifre și dacă avem 2^{n-1} numere binare formate din $n-1$ cifre, atunci cu n cifre putem forma $2^{n-1} \times 2 = 2^n$ numere binare.

Vom numi structură (microstructură) fiecare element de comutație într-o anumită poziție (microstare). Vom numi *configurație* (de structuri) fiecare din cele 2^n combinații de structuri (în corespondență cu cele 2^n numere binare). Observăm că putem asocia configurațiile cu stările (macrostările) sistemului, fiecare stare avînd n parametrii cu două valori 0 și 1 (două microstări) deoarece și stările sistemului se pot asocia cu numerele binare. Vom considera, de asemenea, stările (macrostările) sistemului egal probabile.

În ceea ce privește sistemele de înmagazinare și regăsire a informațiilor, în urma operației de indexare a documentelor, se realizează exprimarea conținutului semantic al fiecărui document în termenii limbajului documentar al sistemului și, în final, generarea Modelelor de Regăsire ale Documentelor (MRD).

MRD poate fi asociat cu o submulțime de descriptori:

$$\text{MRD} \sim (d_1, d_2 \dots d_n)$$

n care MRD este modelul de regăsire al unui document, iar $d_1, d_2 \dots d_n$, sînt descriptorii caracteristici aleși din vocabularul sau tezaurul (T) de bază al sistemului.

$T = (d_1, d_2, \dots d_n)$ n fiind numărul de descriptori din tezaur și

$$d_1, d_2, \dots d_n \in T (h < n)$$

Fiecare informație dintr-un document care o generează este definită și poate fi regăsită, asociindu-se în memoria sistemului un model de regăsire MRD.

Modelul de Regăsire al Cererii de (MRC) informare sau caracteristica deregăsire (CR) a cererii de informare este redarea în termenii limbajului documentar al sistemului a conținutului semantic al cererii de informare. În urma indexării cererii de informare, acestea i se asociază descriptorii specifici și relațiile logice corespunzătoare formînd caracteristica de regăsire.

Se poate exprima, de pildă

$$\text{CR} \sim (d_3, d_5, d_7)$$

în care CR este caracteristica de regăsire a cererii de informare, iar d_3, d_5, d_7 sînt descriptorii specifici aleși din vocabularul sau tezaurul de bază al sistemului și

$$d_3, d_5, d_7 \in T$$

În cazul general, documentul este considerat relevant dacă este satisfăcută concordanța dintre modelul de regăsire al documentului (MRD) și caracteristica de regăsire (CR), respectiv dacă este satisfăcut criteriul concordanței semantice (set de reguli care determină formal gradul de coincidență) și deci, dacă:

$$\text{MRD} \sim \text{MRC}$$

Pentru a reprezenta entropia și informația vom considera că *putem stabili în general o corespondență biunivocă între stări și configurații de structuri, în orice sistem.*

Fie N_0 numărul de configurații de structuri (de stări posibile, distincte, egal probabile) ale sistemului Σ la momentul t_0 și N_1 numărul de configurații de structuri (de stări posibile, distincte, egal probabile), la momentul t_1 (înainte și după modificarea informației în sistemul Σ).

Definim *informația (cantitatea de informație)* printr-o funcție de raportul N_0/N_1 ; această funcție o considerăm logaritmică pentru a putea aduna informația corespunzătoare la configurații de structuri (stări) distincte (independente):

$$(1) \quad I = K \ln \frac{N_0}{N_1} = K \ln N_0 - K \ln N_1$$

Dacă $N_1 = 1$, ca atare sistemul Σ trece într-o configurație (stare) unică precis determinată ($\ln 1 = 0$) rezultă:

$$(1') \quad I = K \ln N_0$$

Pentru a preciza constanta K vom considera în particular $N_0 = 2^n$; și deci:

$$I = K \ln N_0 = K n \cdot \ln 2$$

Convenind să reprezentăm pe I (cantitatea de informație) prin n (numărul de cifre binare, denumit bit — *binary digit*), trebuie să considerăm:

$$K = \frac{1}{\ln 2} = \log_2 e$$

Atunci:

$$I = K \ln 2 = \frac{1}{\ln 2} n \cdot \ln 2 = n = \log_2 N_0 \quad (N_0 = 2^n \rightarrow n = \log_2 N_0)$$

Considerind P numărul de stări distincte posibile, egal probabile, asociate în termodinamică numărului de configurații de structuri distincte ale particulelor (de exemplu un sistem de atomi avînd asociat la fiecare stare stabilă o anumită configurație de structuri — atomi descrisă, de pildă, de poziția electronilor pe nivelele de energie posibile), entropia este definită de formula lui Boltzmann — Planck

$$(2) \quad \varepsilon = k \ln P$$

unde $k = 1,38 \times 10^{-16}$ (ergi pe grad centigrad) este constanta lui Boltzmann.

Comparînd (1') cu (2) și ținînd seama de corespondența $N_0 \leftrightarrow P$ (între configurații și stări) rezultă că dacă în (1') folosim constanta lui Boltzmann, informația (cantitatea de informație) poate fi măsurată și în unități (termodinamice) de entropie.

Să remarcăm că avem:

$$k/K = k \ln 2 = 1,38 \cdot 0,7 \cdot 10^{-16} \approx 10^{-16}$$

Folosind corespondența la diferite momente $t_0(N_0 \leftrightarrow P_0)$ și $t_1(N_1 \leftrightarrow P_1)$ dintre configurații și stări, avem conform formulei (1):

$$I = K (\ln N_0 - \ln N_1)$$

sau în unități termodinamice

$$I = k(\ln N_0 - \ln N_1) = k(\ln P_0 - \ln P_1) = \varepsilon_0 - \varepsilon_1$$

(conform 2)

Prin urmare, între informație și entropie avem relația:

$$(3) \quad \varepsilon_1 = \varepsilon_0 - I$$

Ca atare informația apare ca un termen negativ în valoarea entropiei totale a sistemului (fizic) Σ . *Deci creșterea informației corespunde la o scădere a entropiei și reciproc.*

Prin urmare, în orice sistem de documentare, organizarea documentelor, a tezaurului și a modelelor de regăsire a documentelor (numai a submulțimilor de descriptori asociate) trebuie să conducă la creșterea informației în sistem în dauna nedeterminării asociată cu entropia mulțimilor mari de informații neorganizate. Acest lucru se realizează prin dialectica microstărilor din subiacent caracterizate prin mulțimea informațiilor și documentelor din sistem și a macrostărilor din adiacent caracterizate prin descriptorii din tezaur. Acesta constituie un prim element de organizare al sistemului de informare documentară. Pentru a caracteriza și relațiile dintre elementele și subsistemele acestui sistem avem nevoie de modelele de regăsire ale documentelor (MRD)* care fac legătura dintre subiacent și adiacent. Prin urmare modelul sistemului de documentare este realizat pe de o parte din parametrii stărilor (microstărilor și macrostărilor) prezentați mai sus, iar pe de altă parte de ansamblul modelelor de regăsire ale documentelor (MRD) care constituie legea de mișcare asociată în modelul sistemului de documentare.

Se observă că sistemul de documentare fiind caracterizat prin puternice reglaje pozitive, datorită amplificării informațiilor și documentelor din subiacent trebuie ca în adiacent să funcționeze cu o dinamică pronunțată reglaje cu reacție negativă realizate prin concordanța dintre modelul de regăsire al documentelor cu modelul de regăsire al cererii de informare (caracteristica de regăsire). Prin urmare sistemul de documentare trebuie constituit ca o pereche de reglaje (cu reacție pozitivă și negativă), legătura între reglaje (între subiacent și adiacent) fiind făcută de modelele de regăsire ale documentelor.

Pentru stăpânirea fenomenelor și proceselor ce au loc în sistemul de documentare factorul conștient — omul — trebuie să asigure prin urmare, atât organizarea corespunzătoare a sistemului cit și traiectoria de evoluție a acestuia în spațiul stărilor, prin realizarea concordanței dintre modelul de regăsire al documentelor și modelul de regăsire al cererii de informare.

Aplicarea principiului determinismului dialectic în organizarea și conducerea unui sistem de documentare înseamnă utilizarea celor două laturi ale sale: a determinismului cauzal, în special la nivelul adiacent, și a determinismului statistic, în special la nivel subiacent. Împletirea între modelele deterministe și modelele statistice în elaborarea modelelor de regăsire a documentelor (MRD) este ilustrată de utilizarea frecvenței descriptorilor din tezaur pe diferitele lui domenii și a numărului de informații din sistem, astfel ca fiecare descriptor cu frecvență mare de utilizare (deci prea generic) să fie înlocuit cu cel puțin doi descriptori în tezaur și reciproc, fiecare descriptor cu frecvență mică (deci prea specific) să fie element din tezaur, aspecte care ilustrează importanța creșterii cantității de informație în dauna entropiei (a determinării).

Considerăm că cele de mai sus reprezintă un argument pentru a susține că abordarea rezolvării problemei dificile a valorii informației, asociată deci aspectelor de conștiință, de semnificație, poate fi făcută cu succes în cadrul sistemelor de documentare folosind legea concordanței dintre modelul de regăsire al documentelor cu modelul de regăsire al cererii de informare, ca atare asociind în primă instanță „valorii” infor-

mației valoarea de coincidență a descriptorilor și a relațiilor logice dintre acestea.

De asemenea, considerăm că cele de mai sus reprezintă o pledoarie pentru utilizarea modelelor taxonomice (de la clasificare partiționată și nepartiționată) pentru modelarea structurii și esenței sistemului de documentare, pentru realizarea pe o bază mai sistematică a modelelor de regăsire a documentelor de către specialiști, pe diversele domenii abordate în cadrul sistemului respectiv.

*

Se poate afirma că universul este o sursă informațională infinită. Smulgerea unei informații din univers și pentru univers este un act pe care omenirea îl celebrează; îl denumim descoperire, creație, geniu⁵.

În sistemul societate se vehiculează mari cantități de informații de naturi diferite, informații care reflectă gradul de organizare al societății. De asemenea, în societate se manifestă entropia și legea a doua a termodinamicii (creșterea entropiei) cu efectele ei spre dezorganizarea sistemelor și, care, condiționată de informații, creează trăsăturile probabilistice ale societății⁶.

Numărul de titluri existente în toate bibliotecile din lume în anul 1970 se ridică la peste 80 milioane⁷. Acest număr este în creștere în fiecare an cu peste 3%⁸.

Radioscopia creșterii informării în perioada 1970 — 1985 este prezentată în fig. nr. 4⁹.

Conștient de complexitatea edificiului informațional ridicat de cunoașterea umană, specialistul urmărește numai să „modeleze” edificiul, să creeze o machetă, care să-l reprezinte în ce are el esențial. Aceasta este în mare ideea, finalitatea realizării sistemelor de înmagazinare și regăsire a informațiilor.

Conform părerii unui specialist francez, gestiunea informațiilor documentare este în prezent asigurată necorespunzător, la aceasta participând o mulțime de organisme, fără mișcare¹⁰.

Cu privire la rolul și importanța informării documentare, conștințele, simpozioanele, reuniunile au ca obiectiv argumentarea privind efectele pozitive ale informării documentare organizate. Gradul de organizare a documentelor este în esență o problemă de civilizație, cultură și știință¹¹.

Necesitățile de organizare a unei arhive, fond sau colecție de documente și gradul de organizare — se stabilesc, în general, în urma analizei microstărilor din subiacent caracterizate prin documentele ce vor fi prelucrate, ținând seama de mai mulți factori printre care importanța arhivei, fondului sau colecției, dispersarea lor, destinația informațiilor, echipamentele și specialiștii ce urmează a fi antrenați etc.

⁵ V. Sorescu, M. Ionescu Bujor, *Studiul asupra posibilității și necesității de înmagazinare și regăsire a datelor informaționale*, CIDI, București, 1972.

⁶ Eugeniu Niculescu Mizil, *Cibernetica și conștiință*, în „Magazin” nr. 1174, din 5 aprilie 1980.

⁷ V. Săhleanu, *Știința și filosofia informației*, București, Edit. politică, 1972.

⁸ C. V. Negoită, *Sisteme de înmagazinare și regăsire a informațiilor*, București, Edit. Acad. R. S. România, 1970.

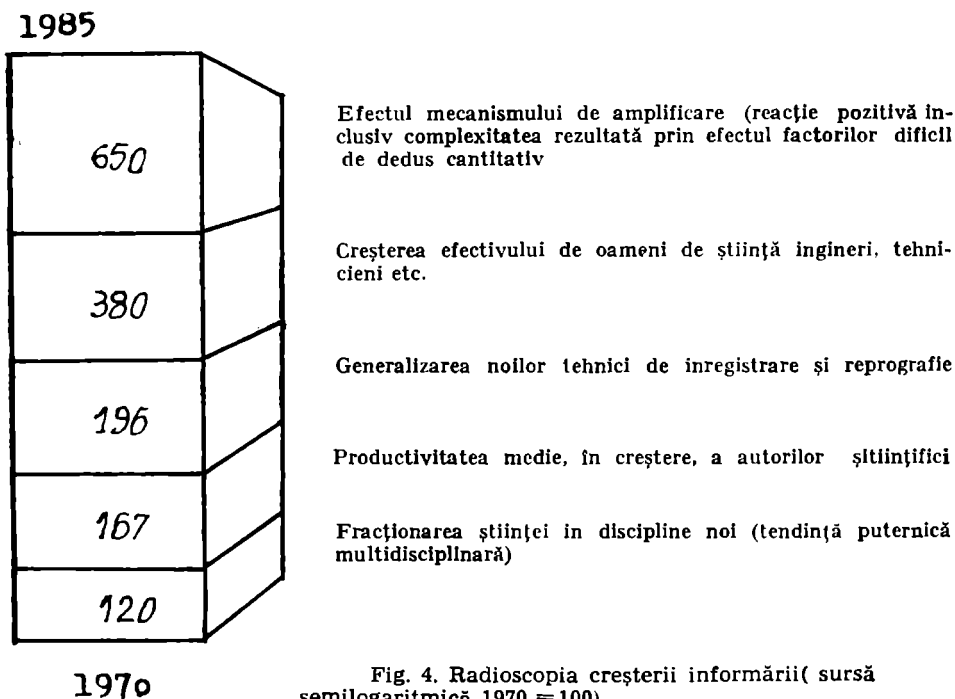
⁹ P. Constantinescu, *Note la cea de a treia Conferință mondială de cercetare a viitorului*, București, septembrie 1972.

¹⁰ G. Anderla, *Viitorul informării documentare, o confruntare pentru guverne și societate*. L'observateur de l'OCDE, Franța - nr. 63, aprilie 1973.

¹¹ A. Avramescu, *Necesitățile de informare a țărilor europene mijlocii*, Comunicare la a 33-a adunare a Asociației americane pentru știința informării.

Pentru a veni în sprijinul beneficiarilor de informații interesați de un anume subiect, fiecare domeniu este împărțit în subdomenii (tematice) și, uneori și acestea, în subdiviziuni (subiecte), documentele fiind încadrate în subdomenii, respectiv subdiviziuni. Această situație se crează în cadrul colecțiilor organizate de tip bibliotecă sau arhivă.

Un document se consideră încadrat într-o colecție, fond, arhivă, prin indexare, atunci când primește cel puțin un identificator, care are rolul să-l deosebească de celelalte documente, să-i precizeze poziția în cadrul arhivei, fondului sau colecției și eventual, în cadrul depozitului care le adăpostește.

În contextul exploziei informaționale și, deci, a microstărilor din subiacent, au apărut, ca o necesitate, încercări tot mai frecvente de sintetizare a lor : buletine informative, reviste de referate, sinteze documentare, lucrări de sinteză etc. Dominanta acestei tendințe este nevoia, de a reduce, pe de o parte, timpul necesar identificării surselor documentare care prezintă interes pentru o anumită problemă precum și volumul acestora, iar pe de altă parte, de a pune la dispoziția oamenilor informațiile necesare fie printr-o informare de ordin general — prin intermediul documentelor de sinteză, fie printr-o informare specializată — prin intermediul documentelor sintetizate (de referință).

ETAPELE INDEXĂRII

Indexarea coordonată presupune analiza conținutului unui document, acest conținut fiind reprezentat după anumite reguli prin cuvinte sau simboluri, printr-o operație (efectuată eventual de o mașină specializată sau de personal cu pregătire medie) constând dintr-o înșiruire a cu-

vintelor titlului sau a anumitor cuvinte (cheie) din cuprinsul documentului; această operație poate fi o operație intelectuală complexă (efectuată de specialiștii domeniului respectiv) constind din analiza detaliată a conținutului documentelor și asocierea cuvintelor reprezentative (celor mai caracteristice).

Etapele de lucru ale indexării (ce face parte din cadrul activității de prelucrare, funcțiunea de analiză și sistematizare — fig. nr. 2) pot fi grupate astfel :

1) evaluarea ;

2) referarea (în arhive întocmirea rezumatului pe fișă de cercetare tematică)

3) indexarea coordonată ;

4) codificarea (în funcție de sistemul de informare ales) ;

În cele ce urmează se va aborda numai etapa indexării coordonate.

În anul 1952, Mortimer Taube¹² publică metoda denumită „indexare coordonată” sau „ordonarea conceptelor”, metodă care se poate aplica atât în sistemele documentare manuale, mecanice cât și în cele care folosesc prelucrarea automată a datelor, și care, se bazează pe sistematizarea conținutului documentelor (exprimarea informațiilor prin descrierea sau caracterizarea lor) cu ajutorul unor cuvinte sau simboluri reprezentând fiecare un concept, documentele (informațiile) fiind regăsite cu ajutorul operatorilor logici „și”, „sau”, „nu” aplicați cuvintelor (descriptorilor) sau simbolurilor ce au servit la descrierea sau caracterizarea documentelor (informațiilor).

Indexarea coordonată este deci reprezentarea conținutului unui document sub forma unei mulțimi de cuvinte sau simboluri. Produsul indexării este o listă de asemenea concepte reprezentate de mulțimea de cuvinte sau simboluri asociate, elementele acestei mulțimi fiind cunoscute sub noțiunea generică de termeni, cuvinte cheie, descriptori etc.¹³

În ultimii ani, sistemele moderne de informare se bazează pe metoda de indexare coordonată, definită conform STAS astfel : „Indexare în care conținutul documentelor este caracterizat prin cuvinte și/sau simboluri reprezentând concepte unice, iar informațiile sînt regăsite prin combinarea acestor cuvinte și/sau simboluri.

Principalele funcțiuni și etape ale unui sistem de înmagazinare și regăsire a informațiilor este prezentat în fig. nr. 5.

FAZELE DE LUCRU

În general etapa de indexare coordonată se realizează prin următoarele faze de lucru :

a) *Consultarea* documentului de către indexator (arhivist sau documentarist) pentru adaptare privind conținutul acestuia, proveniența, anul apariției, autorul, starea suportului ;

b) *Analiza* documentului în vederea încadrării lui în domeniul sau subdomeniul tematic, în subiecte sau idei principale ce pot fi exprimate în limbajul sistemului ;

c) *Identificarea*, ce permite punerea în relație a conținutului documentului cu necesitățile sistemului de informare și a necesităților beneficiarului ;

¹² M. Taube, *Studies in Coordinate Indexing*, 5 vol. Documentation Incorporated, Washington, 1953—1959.

¹³ M. Manolescu-Chivu, *Metode și sisteme moderne în informarea tehnico-științifică*, Edit. tehnică, București, 1972.

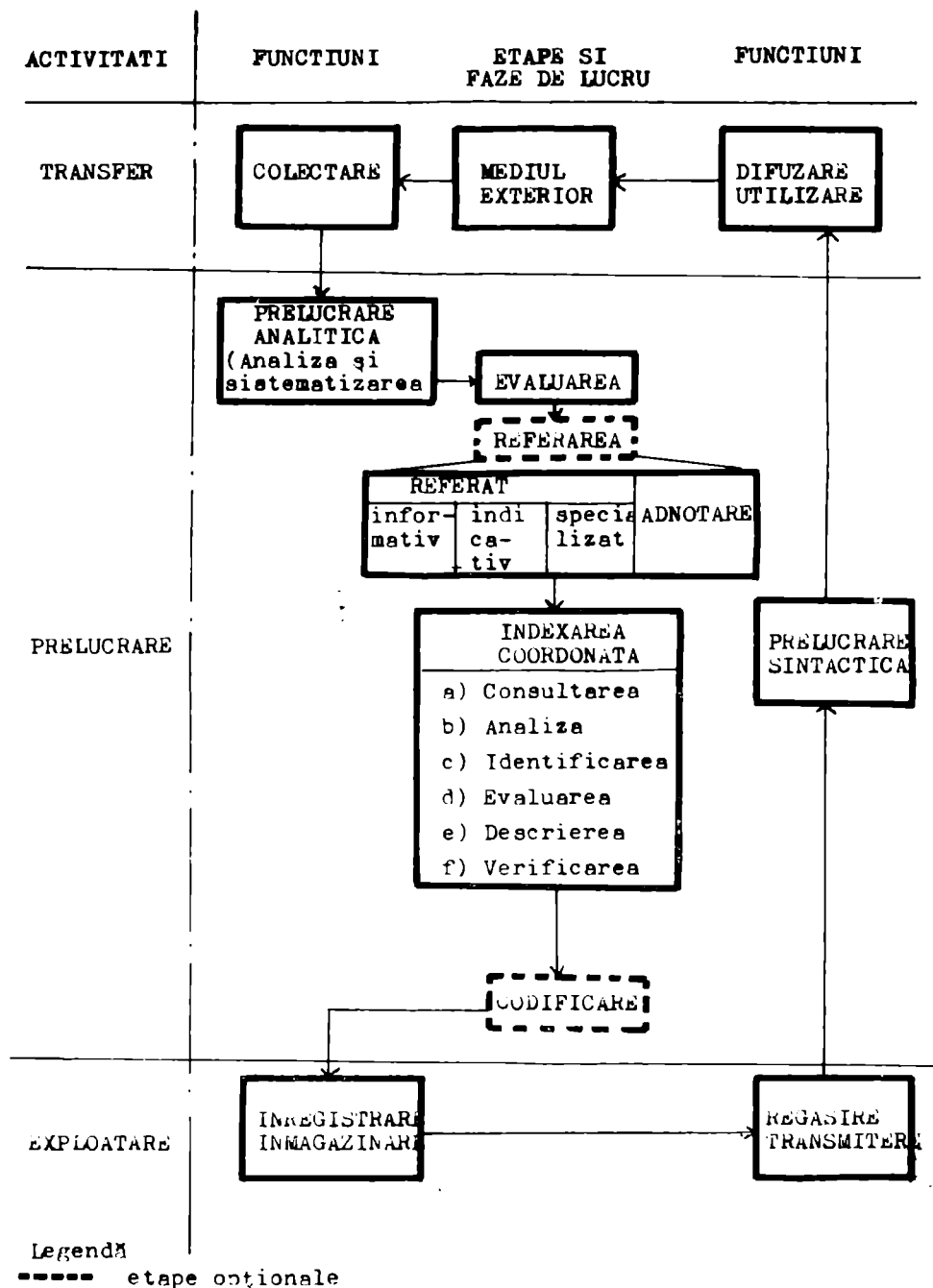

Fig. 5. Principalele funcțiuni și etape ale unui sistem de înmagazinare și regăsire a informațiilor

d) *Evaluarea*, ce permite indexatorului să determine gradul de profunzime a indexării și a valorii informațiilor relevante conținute în document;

e) *Descrierea* este faza de lucru în care indexatorul alege termenii (cuvintele cheie) ce caracterizează documentul și pe care îi înscrie, în funcție de sistemul de înmagazinare — regăsire ales în fișa document prestabilită, indicând în același timp și numărul documentului (prin care poate fi regăsit în depozit);

f) *Verificarea* este ultima operație a indexării, în care se revede, de obicei, de către o altă persoană, corectitudinea numărului de ordine al documentului și corespondența termenilor înscriși (în limbaj natural — descriptori, cuvinte cheie — sau în limbaj codificat — termeni) prin care a fost indexat documentul cu macrostările din adiacent caracterizate prin descriptorii sau termenii din vocabular, tezaur.

INFORMAȚII AUXILIARE

În unele sisteme de înmagazinare și regăsire a informațiilor în indexarea coordonată sint folosiți, alături de descriptori și unii indicatori, cum sint :

— *indicatorii de legătură*, care servesc la gruparea semantică sau separarea unui document, în două sau mai multe părți distincte, fiind de fapt simboluri (cifre sau litere mari)

— *indicatorii de pondere* (în general cifre) indică gradul de importanță al unui termen într-un text dat și/sau ordinea unui descriptor față de celălalt.

INDEXAREA AUTOMATĂ

Etapele de indexare poate fi realizată și prin utilizarea unui calculator electronic, la prelucrarea unui text integral, rezumat, în limbaj natural și atribuirea, după un anumit algoritm, a cuvintelor cheie semnificative, sau la prelucrarea titlurilor documentelor și a listelor fondurilor și colecțiilor arhivistice.

MODELE PENTRU INDEXAREA DOCUMENTELOR

MODELE ALGEBRICE

Algebra furnizează mai multe modele pentru indexarea documentelor.

— *Modelul vectorial*

Un vector este o mulțime ordonată de n scalari.

Un vector n -dimensional notat cu a este un n -uplu cu elementele componente scalarii $a_1, a_2, \dots, a_n$.

Produsul scalar a doi vectori notați a și b este

$$a \cdot b = \sum_{i=1}^n a_i b_i = a_1 b_1 + a_2 b_2 + \dots + a_n b_n$$

Modelul vectorial al indexării documentelor poate fi prezentat astfel :

Elementele indexării	Elementele modelului vectorial
Descriptorul i	număr întreg i ($i = 1, 2, \dots, n$)
Ponderea descriptorului i pentru documentul a	coordonata a_i
Modelul de regăsire	vector a
Adâncimea maximă de indexare	dimensiunea n
Similaritatea documentelor a și b	produsul scalar $a.b$

— Modelul matricial

O matrice este o mulțime dublu ordonată de scalari (sau o mulțime ordonată de vectori avînd aceeași dimensiune). Prin urmare o matrice notată A este o rețea dreptunghiulară de elemente a_{ij} , avînd m linii și n coloane, ($i = 1, 2, \dots, m$) ($j = 1, 2, \dots, n$) deci m vectori (ordonăți) de dimensiune n .

O matrice notată A este patratică pentru $m = n$ și este nulă pentru $a_{ij} = 0$

$$A = (a_{ij}) = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & & & a_{mn} \end{pmatrix}$$

Prin transpusa matricei A , notată $\bar{A}$, se înțelege matricea (a_{ji}) ale cărei linii sînt coloanele matricei A , iar coloanele sînt liniile matricei A .

$$\bar{A} = (a_{ji}) = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{21} & \dots & \dots & a_{m1} \\ a_{12} & a_{22} & & & a_{m2} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{1n} & a_{2n} & & & a_{mn} \end{pmatrix}$$

Fie $A = (a_{ij})$, $B = (b_{jk})$ unde $i = 1, \dots, n$ $j = 1, \dots, m$ $k = 1, \dots, p$

Produsul matricelor $AB = \sum_{j=1}^m a_{ij} b_{jk}$. Numim matrice de frecvență produsul $\bar{A}\bar{A}$.

Putem să punem în corespondență documentele cu coloanele, iar descriptorii cu rîndurile matricei A (matrice de incidență), denumită matrice documentară, dacă :

$a_{ij} = 1$ respectiv cînd descriptorul i este relevant pentru documentul j sau

$a_{ij} = 0$ respectiv cînd descriptorul i nu este relevant.

Modelul matricial al indexării documentelor poate fi prezentat astfel :

Elementele indexării	Elementele modelului matricial
Descriptorul i	linia i
Document j	coloana j
Descriptor i relevant pentru documentul j	element $a_{ij} = 1$
Descriptor i nerelevant pentru documentul j	element $a_{ij} = 0$
Relevanța descriptorilor față de documente	matricea documentară $A = (a_{ij})$
Numărul documentelor comune descriptorilor i_1 și i_2	elementul $\sum_{j=1}^m a_{i_1j} \cdot a_{i_2j}$ al matricei de frecvență $\bar{A}\bar{A}^T$
Numărul descriptorilor comuni documentelor j_1 și j_2	elementul $\sum_{i=1}^m a_{ij_1} \cdot a_{ij_2}$ al matricei de frecvență $\bar{A}^T\bar{A}$

Modelul boolean

Modelul boolean al indexării documentelor poate fi prezentat astfel :

Elementele indexării	Elementele modelului boolean
Mulțimea documentelor indexate cu descriptorul i	elementul i
Mulțimea tuturor documentelor	1
Mulțimea documentelor neindexate cu descriptorul i	elementul $\bar{i}$ (negația sau operatorul logic „NU”)
Mulțimea vidă	0
Mulțimea documentelor indexate cu descriptorii i_1 și i_2	$i_1 \cdot i_2$ (intersecția sau operația logică „ȘI”)
Mulțimea documentelor indexate cu descriptorii i_1 sau i_2	$i_1 + i_2$ (reuniunea sau operația logică „SAU”)

Spre deosebire de variabilele din algebră, care pot lua mai multe valori numerice, variabilele booleene pot lua numai două valori, care corespund la două stări distincte sau exclusive (principiul terțiului exclus).

În modelul boolean prezentat am atribuit valoarea „1” unei stări (mulțimea tuturor documentelor) și valoarea „0” celeilalte stări (mulțimea vidă), ca atare celor două stări posibile ale unui sistem de înmagazinare și

regăsire a informațiilor din punct de vedere al mulțimii documentelor. Atribuirea se putea face și invers, deoarece valorile „1” și „0” nu au o semnificație numerică, ci sînt simboluri pentru a indica stările în speță.

O propoziție booleană (logică), la care se poate răspunde prin DA (valoarea unei stări) sau NU (valoarea celeilalte stări) este acea propoziție care poate fi *adevărată* sau *falsă*.

Elementele ȘI, SAU, NU sînt denumite conectori logici sau operatori booleani, operațiile cu aceste elemente fiind denumite operații logice sau operații booleene.

Folosind diagramele lui Venn aceste operații pot fi reprezentate după cum rezultă din fig. nr.6.

Legile uzuale ale algebrei booleene sînt următoarele :

1. legea idempotenței :

$$x + x = x$$

2. legea comutativității :

$$x + y = y + x$$

3. legea asociativității

$$x + y + z = x + (y + z) = (x + y) + z$$

4. legea distributivității (intersecția față de reuniune) :

$$x \cdot (y + z) = (x \cdot y) + (x \cdot z)$$

legea distributivității reuniunii față de intersecție

$$x + (y \cdot z) = (x + y) \cdot (x + z)$$

5. legea lui De Morgan

$$\overline{x + y} = \bar{x} \cdot \bar{y}$$

6. legile identității

$$x + 1 = 1$$

$$x + 0 = x$$

7. legea complementarității

$$x + \bar{x} = 1$$

8. legea absorbției

$$x + (x \cdot y) = x ;$$

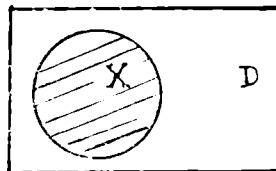
$$x + (\bar{x} \cdot y) = x + y$$

9. legea involuției :

$$\bar{\bar{x}} = x$$

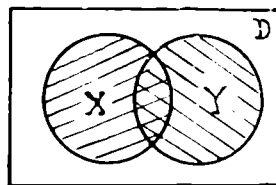
Dacă vom înlocui în oricare identitate „+” cu „.”, „0” cu „1”, „.” cu „+” și „1” cu „0” se observă că formulele, în cadrul fiecărei
388 legi sînt duale (care este de fapt principiul dualității booleene.)

$$X \subset D$$

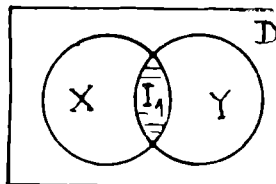
SELECTAREA DUPĂ DOUĂ CRITERII (X sau Y)

$$X \cup Y \text{ (suma logică (reuniunea))}$$

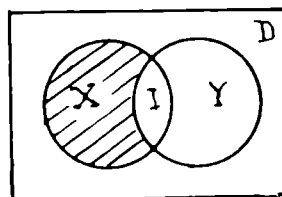
SELECTAREA DUPĂ DOUĂ CRITERII (X și Y)

$$X \cap Y \text{ (produsul logic (intersecția))}$$

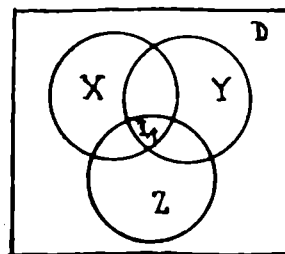
SELECTAREA DUPĂ DOUĂ CRITERII (X intersectat cu non Y)

$$X \cap \bar{Y} \text{ (diferența logică)}$$

SELECTAREA DUPĂ TREI CRITERII

$$X \cap Y \cap Z$$

D = mulțimea documentelor aflate în colecție, fond, arhivă prelucrate prin SIRI

X = submulțimea documentelor ce au descriptorul comun X

Y = " " " " " Y

Z = " " " " "

I₁ = submulțimea documentelor ce răspund cererii de informare

I = submulțimea documentelor ce va fi eliminată din submulțimea X

Fig. 6. Diagramele Venn

Tabela de adevăr pentru operatorul „SAU” aplicat submulțimii de documente indexată cu descriptorul X și submulțimii de documente indexată cu descriptorul Y este :

X	Y	Rezultanta $X \cup Y$
1	1	1
1	0	1
0	1	1
0	0	0

Tabela de adevăr pentru operatorul „ȘI” aplicat submulțimilor de mai sus este :

X	Y	Rezultanta $X \cap Y$
1	1	1
1	0	0
0	1	0
0	0	0

Propoziția compusă folosind operatorul „ȘI” este adevărată numai când ambele propoziții componente sînt adevărate, respectiv cînd submulțimea de documente rezultantă conține documentele indexate atît cu descriptorul X cît și cu descriptorul Y.

În cazul folosirii operatorului „SAU”, dacă o singură componentă este satisfăcută, rezultanta este adevărată, respectiv conține toate documentele indexate atît cu descriptorul X cît și cu descriptorul Y.

Tabela de adevăr pentru operatorul „NU” este :

X	Rezultanta = X
1	0
0	1

În sistemele de înmagazinare și regăsire a informațiilor operatorii booleani sînt folosiți în propoziții compuse, complexe, în vederea regăsirii acelor documente (informații) care corespund tabelii de adevăr rezultantă.

ALTE MODELE

În afara modelelor algebrice sînt cunoscute mai multe modele analitice ce sînt folosite în modelarea sistemelor de înmagazinare și regăsire a informațiilor cum ar fi :

- *modelele geometrice*
- modelarea pe bază de geometrie proiectivă și anume propunerea indexării documentelor prin intermediul coordonatelor baricentrice făcută de R. Hayes¹⁴ (baricentru este centrul de greutate al unui triunghi aflat la intersecția medianelor laturilor);
- modelarea pe baza teoriei grafelor utilizată de G. Salton și Doyle¹⁵;
- modele tipologice;
- *modelele probabilistice*;
- *modelele fuzzy*¹⁶.

¹⁴ J. Becker și R. Hayes, *Information Storage & Retrieval*, New-York, W. Pey, 1963.

¹⁵ G. Salton, *Automatic Information Organization and Retrieval*, MC GRAW-Hill, New-York, 1968

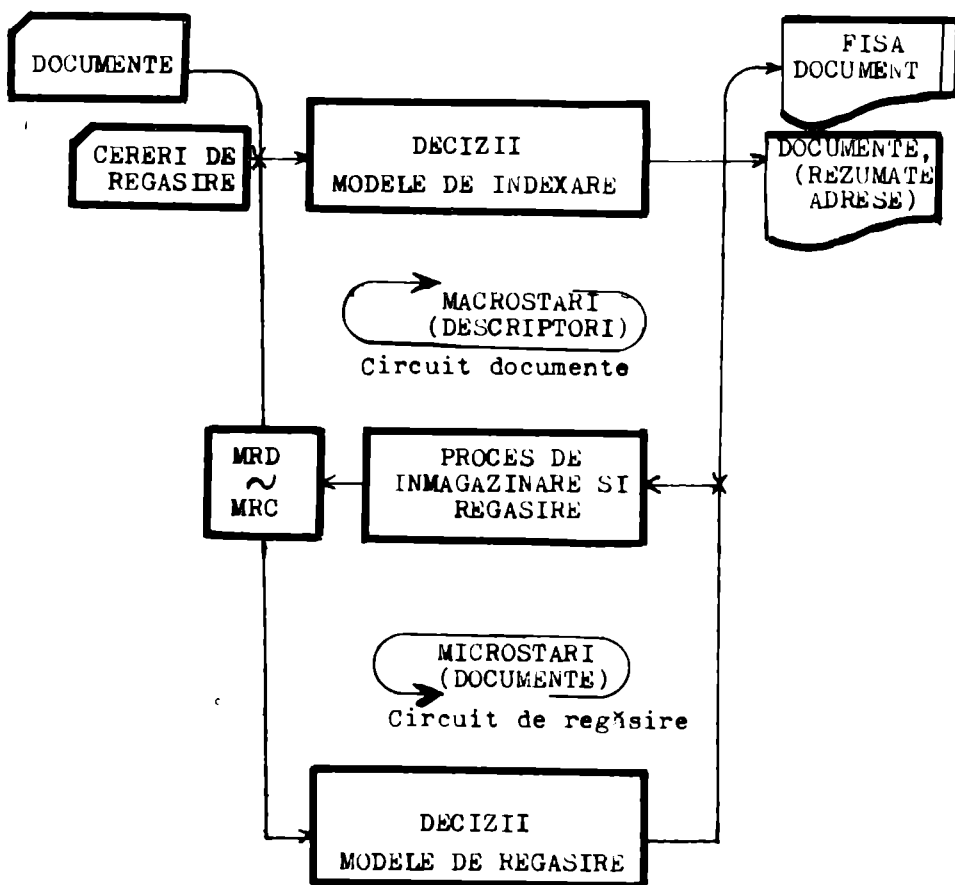
¹⁶ C. V. Negoită, *Modelarea matematică în documentare*, București, IDT, 1971

STRUCTURA UNUI SISTEM DE INMAGAZINARE ȘI REGĂSIRE A INFORMAȚIILOR

Structura sistemului informatic reflectă structura sistemului cibernetic format din două reglaje (macrostări = descriptori, respectiv microstări = documente).

Reprezentarea și modelarea reglajelor se va adînci în lucrarea viitoare. Folosind reprezentarea intuitivă a reglajelor, care conțin o legătură inversă de la ieșire la intrare, în structura sistemului informatic se pun în evidență modelele de indexare în reglajul asociat macrostărilor și modelele de regăsire în reglajul (autoreglajul) asociat microstărilor. Mecanismul de control este reprezentat de coincidența modelului de regăsire a documentelor (MRD) cu modelul de regăsire al cererii de informare (MRC) sau caracteristica de regăsire. Intrarea este formată din documente și cereri de regăsire, iar ieșirea din fișe document și documente (informații), rezumatele acestora sau adresa (codul-cotele documentelor).

Schema structurii sistemului informatic de înmagazinare și regăsire a informațiilor este prezentată în fig. nr. 7.

MRD = modelul de regăsire al documentelor
MRC = modelul de regăsire a cererii de informare

Résumé

Lest auteurs font une présentations générale des éléments de simulation des systèmes, en utilisant comme premiers deux éléments l'état du système et la loi de mouvement.

On définit leur organisation et leur conduite, ainsi que le rapport dialectique qui existe entre eux, en associant au système Sigma les modèles correspondants de la structure et de l'essence, des phénomènes ainsi que des processus.

On décrit la représentation du réglage au moyen de la connexion inverse ; les côtés du réglage à „réaction négative“ et ceux du réglage à „réaction positive“ présentent l'informations en tant que mesure de l'organisation (détermination) tandis que l'entropie la présente en tant que mesure de l'indétermination.

La particularisation est réalisée à l'aide de la dialectique des micro-états dans sous-jacent, caractérisées par la multitude d'informations et de documents appartenant au système, et de macro-états dans adjacent, caractérisés par ces descripteurs existant dans le trésor. On souligne la coincidence nécessaire entre le MRD, modèle de recouvrement des documents, et le MRC modèle de recouvrement des demandes d'information, qui est réalisée dans le cadre d'un SIRI — système d'emmagasinage et de recouvrement des informations.

Precis

The authors present the systems modeling elements, in general, using as first two elements the systems status and its moving law. Organization and management as well as their dialectical relation are defined, the corresponding models of structure and essence of phenomena and processes being associating to Σ system.

Adjustment representation using feed-back connection is expressed with „negative reaction“ adjustment sides and „positive reaction“ adjustment side, expressing information as mesure of organization (determination) and entropy as mesure of undetermination.

The particulars parts are achieved by dialectics of subjacent microstates described by the multitude of information and documents of the system and by dialectics of adjacent macrostates described by the thesaurus descriptors. The necessary coincidence between MRD — documents retrieval model — and MRC — informing request retrieval model — which are achieved as part of SIRI — information retrieval and storing system — is rendered evident.

CONSFĂTUIREA CONDUCĂTORILOR DE ARHIVE DIN ŢĂRILE SOCIALISTE, Bucureşti, 1980

În zilele de 16—21 iunie a.c. au avut loc la Bucureşti lucrările celei de a VII-a Consfătuiri a conducătorilor de Arhive din ţările socialiste, manifestare ştiinţifică ce se înscrie pe linia adâncirii colaborării internaţionale în domeniul teoriei şi practicii arhivistice.

La lucrările Consfătuirii au participat 31 reprezentanţi ai direcţiilor de arhive din 11 ţări: Republica Populară Bulgaria, Republica Socialistă Cehoslovacă, Republica Populară Democrată Coreeană, Republica Cuba, Republica Democrată Germană, Republica Populară Mongolă, Republica Populară Polonă, Republica Socialistă România, Republica Populară Ungară, Uniunea Sovietică, Republica Socialistă Vietnam. Au asistat, în calitate de invitaţi, reprezentanţi ai arhivelor C.C. al Partidului Comunist Român, Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Ministerului Afacerilor Externe, Ministerului Apărării Naţionale.

Consfătuirea a fost deschisă de preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu care în cuvântul său de salut, a evidenţiat importanţa Arhivelor în contextul dezvoltării sociale şi politice a societăţii, rolul lor în descifrarea adevărului istoric, în cunoaşterea şi preţuirea reciprocă dintre popoare, în dezvoltarea conlucrării şi prieteniei.

Preşedintele Academiei şi-a exprimat convingerea că această consfătuire, prin dezbaterăa unor probleme de interes major pentru activitatea Arhivelor, va contribui în mod pozitiv la dezvoltarea teoriei şi practicii arhivistice, la amplificarea colaborării ştiinţifice a tuturor instituţiilor participante.

În şedinţa inaugurală directorul general al Arhivelor Statului a expus re-

feratul: „Realizări şi perspective ale Arhivelor române”, prezentind astfel participanţilor succesele obţinute în ţara noastră în domeniul dezvoltării, conservării şi valorificării Fondului Arhivistic Naţional.

Tematica Consfătuirii a vizat probleme majore şi de actualitate ale cercetării în domeniul Arhivelor, ordinea de zi cuprinzind următoarele: 1. Legislaţia arhivistică în ţările socialiste şi importanţa ei pentru dezvoltarea muncii arhivistice (raportor reprezentantul Arhivelor din Uniunea Sovietică); 2. Preocupări şi rezultate ale aplicării informaticii în arhive (raportor reprezentantul Arhivelor din R.S. România); 3. Organizarea selecţionării documentelor la ministere, instituţii şi întreprinderi (raportor reprezentantul Arhivelor din R.D. Germană); 4. Informare privind experienţa cîştigată în domeniul microfilmării documentelor în anii 1978—1979 (raportor reprezentantul Arhivelor din R.P. Ungară); Informări asupra rezultatelor obţinute în cercetarea ştiinţifică, în pregătirea publicaţiilor documentare şi a instrumentelor de informare ştiinţifică (raportori reprezentanţii Arhivelor din R.D. Germană, R. P. Polonă şi U.R.S.S.).

Referatele prezentate, intervenţiile şi discuţiile care le-au urmat au scos în evidenţă experienţa arhivelor din ţările socialiste în domeniul legislaţiei arhivistice, a selecţionării documentelor, a introducerii tehnicii de automatizare şi de microfilmare în activitatea Arhivelor, stadiul actual al cercetării ştiinţifice, metodologia întocmirii instrumentelor de informare şi documentare. Au fost subliniate trăsăturile comune în activitatea arhivistică, precum şi parti-

Aspecte din timpul lucrărilor consfătuirii

cularitățile concrete din fiecare țară.

Din schimbul de experiență efectuat a rezultat necesitatea perfecționării permanente a cadrului juridic pentru dezvoltarea complexă a arhivelor în contextul evoluției societății socialiste, a criteriilor și metodelor de selecționare pentru păstrarea permanentă a documentelor de valoare istorică, a pregătirii cadrelor de specialiști în domeniul informaticii și microfilmării precum și necesitatea dezvoltării colaborării între arhivele din țările socialiste în domeniul publicațiilor de specialitate. În cadrul consfățuirii s-a mai propus organizarea unor reuniuni de experți în domeniul informaticii, microfilmării și restaurării care să analizeze și să dezbată problematica introducerii noilor cuceriri ale științei și tehnicii în Arhive.

După cum arătam mai sus delegația Direcției generale a Arhivelor a prezentat referatul „Preocupări și rezultate în aplicarea informaticii în Arhive”, referat ce a expus sistemul SARIAS al Arhivelor din țara noastră, evidențiind eforturile depuse de Direcția generală a Arhivelor Statului din România pentru asigurarea cadrului organizatoric și pregătirea specialiștilor în vederea funcționalității acestui sistem de regăsire a informațiilor de arhivă cu ajutorul echipamentului electronic, precum și necesitatea integrării acestui sistem în sistemul informațional național.

Participanților la Consfătuire li s-a oferit prilejul de a vizita „Centrul de calcul al Academiei Ștefan Gheorghiu”, unde au avut loc demonstrații practice ce au contribuit la o mai profundă înțelegere a realizărilor obținute de Arhivele din țara noastră în domeniul informaticii.

Programul Consfățuirii a cuprins și alte acțiuni ca de exemplu întâlnirile participanților cu președintele Consiliului Culturii și Educației Socialiste și cu

adjunctul Ministrului de Interne, vizitarea Muzeului Arhivelor, a filialei Arhivelor Statului Prahova, a unor obiective social-culturale din municipiile București și Ploiești precum și a localităților din Valea Prahovei, activități ce au facilitat o mai bună cunoaștere a realizărilor obținute de poporul nostru în edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, a realizărilor sale pe tărîmul științei și culturii, a preocupărilor partidului și statului nostru pentru apărarea și valorificarea Patrimoniului Cultural Național.

Consfătuirea a convenit ca următoarele două întâlniri să aibă loc în R.P. Ungară (1982) și R.S. Vietnam (1984). Ordinea de zi a Consfățuirii de la Budapesta se va înscrie sub genericul „Rolul social-politic al Arhivelor de Stat în țările socialiste” și va dezbate următoarele probleme: funcția științifică și cultural-educativă a arhivelor (raportor: Arhivele din R.P. Polonă); utilizarea materialelor documentare în economia țărilor socialiste (raportor: Arhivele din U.R.S.S.); informatica în Arhivele țărilor socialiste (raportor: Arhivele din R.S. România); munca de publicare în Arhivele din țările socialiste (Arhivele din R.P. Ungară).

Lucrările celei de a VII-a Consfățuiri a conducătorilor de Arhivă din țările socialiste, desfășurate în spiritul valoroaselor orientări date de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, la întâlnirea cu reprezentanții oamenilor de știință din domeniul istoriei, au evidențiat însemnătatea și rolul arhivelor în actualitatea social-politică, demonstrînd faptul că știința arhivistică constituie astăzi un factor al cunoașterii și apropierii între popoare, al înțelegerii și lărgirii relațiilor dintre ele, ca element pus în favoarea stimei și ajutorului reciproc.

ACTIVITĂȚI ALE ARHIVELOR STATULUI PRILEJUITE DE CEL DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚA ISTORICE

Contribuind la adâncirea și elucidarea unor probleme fundamentale privitoare la evoluția umanității, cel de al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorică, desfășurat la București în perioada 10—17 august a.c., sub înaltul patronaj al președintelui R. S. România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-a constituit într-o importantă manifestare științifică internațională care a demonstrat cu prisosință prețuirea de care se bucură astăzi istoria, știința pe care savantul Nicolae Iorga, în urma unei uriașe munci de cercetare, o denumea „disciplina cea mai umană din lume”.

Organizarea acestei ample manifestări științifice ce a răspuns profundelor și genercaselor idei cuprinse în mesajul tovarășului Nicolae Ceaușescu adresat participanților în ședința inaugurală a reunit eforturile tuturor instituțiilor cu profil social-politic din țară, Direcției generale a Arhivelor Statului revenindu-i datoria și onoarea să participe nemijlocit la acțiunile organizate cu acest prilej.

În cinstea acestui eveniment, arhiviștii au elaborat lucrări menite să evidențieze aspecte importante ale trecutului poporului nostru, contribuția românilor la civilizația umană. Amintim în acest sens lucrarea „Documente străine despre români”, culegere de texte ce însumează o suită de izvoare de importanță deosebită, păstrate în arhivele, bibliotecile și muzeele din străinătate, referitoare la istoria românilor și înaintașilor lor, albumul de documente „Mărturii ale trecutului” o sugestivă selecție a unor piese de arhivă însem-

și al valorii artistice, volumele de documente externe privind Revoluția română din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu și Unirea Principatelor, ediții ce se remarcă prin bogăția, varietatea și valoarea istorică a informației inedite.

Toate aceste lucrări alături de alte ția generală a Arhivelor Statului, în ulgenuri de publicații editate de Direcției 5 ani (monografii istorice, bibliografii, instrumente de informare științifică) au fost prezentate în expoziția internațională de carte istorică, deschisă cu prilejul Congresului, bucurându-se de interesul larg al participanților.

Muzeul Arhivelor a organizat alături de expoziția sa permanentă, o interesantă expoziție ce a cuprins valori arhivistice provenind din diferite țări ale lumii, aflate în depozitele arhivelor din România, mărturii grăitoare ale relațiilor purtate de-a lungul secolelor de poporul român cu popoarele vecine sau alte popoare ale lumii. Totodată, Muzeul Arhivelor a adăpostit o expoziție de carte însumind cele mai reprezentative lucrări elaborate și publicate de Arhivele Statului în cei 120 de ani de activitate editorială. Au atras atenția în mod deosebit lucrările de interpretare istorică, edițiile de documente, seriile de cataloage și îndrumătoare arhivistice, albumele paleografice. În sfârșit, alte câteva vitrine au fost rezervate prezentării procesului de modernizare a activității arhivistice românești. Un interes deosebit au trezit vizitatorilor exponatele privind noile clădiri moderne ale unor filiale ale Arhivelor Statului, activitățile tehnice desfășurate în Arhive pe linia conservării și restaurării documentelor, succesele arhivisticii

românești în domeniul prelucrării electronice a informațiilor din documente.

Toate aceste expoziții au fost vizitate de numeroși participanți la Congres, iar Comisia internațională de diplomatică a fost invitată să-și desfășoare una din ședințele sale de lucru, la Muzeul Arhivelor. Cu acest prilej a fost vizionat, în premieră, filmul documentar color intitulat „Sigiliile — mărturii ale istoriei”, realizat de Direcția generală a Arhivelor Statului în colaborare cu Serviciul Cinematografic al Ministerului de Interne. Acest film pune în lumină valoarea izvoarelor sigilare românești, relevând, prin reușite modalități cinematografice felul în care sînt reflectate în aceste izvoare speciale ale istoriei probleme fundamentale ale istoriei naționale: comunitatea de neam a locuitorilor din ținutul fostei Dacii, continuitatea daco-romanilor în spațiul carpato-dunărean, permanența luptei pentru elibera-

rea națională și socială, formarea și dezvoltarea conștiinței naționale.

În perioada în care s-au desfășurat lucrările Congresului, sălile de studiu ale Arhivelor Statului au fost deschise permanent, cercetătorii străini avînd astfel posibilitatea să efectueze investigații în fondurile și colecțiile arhivistice românești. De asemenea, mai mulți specialiști străini cu preocupări în domeniul arhivisticii au făcut vizite la Arhive. Contactele și convorbirile avute cu acest prilej, între arhiviștii români și specialiștii străini, au contribuit la adîncirea colaborării Arhivelor din România cu diferite instituții științifice din străinătate în vederea lărgirii schimburilor de informații și a reproducerilor după documente, a perfecționării profesionale a arhiviștilor, a cunoașterii reciproce a preocupărilor arhivistice actuale.

IOANA BURLACU

CONVORBIRE CU R. H. BAUTIER

Stimate domnule profesor Robert Henri Bautier sînteți membru al mai multor organisme internaționale care sprijină cercetările cu profil istoric și arhivistic. Vă rog să prezentați cititorilor noștri cîteva direcții din activitatea dumneavoastră în cadrul acestor organisme.

Prima întrebare pe care mi-ați pus-o m-a determinat să-mi fac un examen de conștiință și să schițez pentru prima dată un bilanț cu privire la ceea ce am fost tentat să fac, în cursul carierei mele, în favoarea cooperării internaționale în domeniul arhivelor și al diplomatiei.

Trebuie să știți mai întîi că am avut în viața mea, în mod succesiv, două orientări. În primul rînd, după Ecole des Chartes (1939—1943) și trei ani de cercetare ca membru al Școlii franceze de la Roma (1945—1948) am fost arhivist (1943—1945, 1948—1958), fie angajat în lucrările secțiilor Arhivelor naționale (pentru documente medievale, apoi pentru documente contemporane și în sfîrșit pentru arhive particulare), fie ca director al unui serviciu de arhive departamental (1944—1945), dar mai ales în calitate de conservator la Direcția Arhivelor Franței, unde am avut șansa să fiu colaboratorul direct, timp de zece ani, al lui Charles Braibant, cel care a fost renovatorul arhivelor franceze și un

pionier al colaborării internaționale. Apoi, după trei ani petrecuți la Centrul național de cercetare științifică, rămînînd în relații foarte strînse cu Arhivele, am fost ales în 1961 la Ecole des Chartes, și de atunci predau acolo diplomatica la care s-au adăugat, începînd cu anul 1970, izvoarele din arhive.

Crearea în anul 1950 a Consiliului Internațional al Arhivelor a orientat în mare măsură activitățile mele. Mai întîi, în perspectiva ținerii la Paris a primului Congres Internațional al Arhivelor, directorul meu, Charles Samaran, mi-a cerut să întocmesc, la inițiativa UNESCO o „Bibliografie internațională selectivă a ghidurilor din arhive” apoi, chiar în timpul Congresului, am fost însărcinat să elaborez un program de activități pentru Consiliul care luase ființă. Cînd s-a creat, în consecință, revista *Archivum*, mi s-a cerut imediat să mă îngrijesc de apariția ei, dar pentru că eram foarte tînăr, a fost numit, de formă, un redactor șef, eu fiind oficial secretar general. De atunci, am orientat această revistă spre a face din ea un instrument de informare pentru arhiviștii din toate țările. Timp de mai mulți ani am redactat o *Bibliografie analitică internațională*, recenzînd publicațiile, din toate țările referitoare la arhive și arhivistică; a fost un efort considerabil,

intrucit trebuia să mă ocup singur de publicații în fel de fel de limbi, dar pe care l-am considerat util și regret extrem de mult că acest efort nu a fost dus mai departe de cei care au fost însărcinați după mine. Paralel, am alcătuit deopotrivă un fișier al tuturor inventarelor de arhivă tipărite din întreaga lume, de asemenea întrerupt după plecarea mea! Doream ca „Archivum” să prezinte mai ales o vedere generală cit mai completă posibil a Arhivelor în lume: de aici o serie de cronici care m-au determinat în special să investighez rapoartele direcțiilor și toate revistele sau buletinele Arhivelor. În sfârșit, mi s-a părut absolut necesară întocmirea unui *Anuar internațional al Arhivelor*, care a apărut în tomul V (1955) al revistei și care, fiind elaborat prin singurele mele mijloace, mi-a cerut un volum mare de muncă, mai cu seamă în momentul cînd stabilisem simultan situația inventarelor de orice natură, tipărite sau manuscrise, ale tuturor Arhivelor franceze, naționale, departamentale sau comunale, situație care a văzut lumina zilei în anul 1957. În ceea ce privește substanța numerelor revistei, am dorit ca fiecare dintre ele să fie consacrat unei teme date, grație rapoartelor solicitate unor specialiști dintr-un anumit număr de țări, fie asupra unei probleme tehnice (de ex. clădirile arhivelor), fie asupra unei categorii de depozite (de ex. arhivele comunale), fie asupra unei probleme utile în special pentru cercetători (de ex. registrele parohiale și de stare civilă).

Puțin după numirea sa ca director general al Arhivelor Franței în 1950, Charles Braibant și-a dat seama de necesitatea de a asigura arhiviștilor francezi o mai bună formare tehnică urmînd să completeze formarea științifică primită la Ecole des Chartes: de aici instituirea unui stagiului la Arhivele naționale, conștînd în cursuri și lucrări practice, pe care el m-a însărcinat să-l organizez. Cînd un străin a cerut să participe la această formă de pregătire profesională, noi am luat în considerație extinderea acestui stagiului într-un *Stagiu tehnic internațional al Arhivelor*, care a cunoscut imediat un mare succes. Personal,

pe măsură ce țineam eu însumi o mare parte a acestor cursuri, am învățat multe de la primele stagii urmate de arhiviști eminenți care ocupau deja sau aveau să ocupe, la puțin timp după aceea, funcții înalte la Arhivele din țările lor și mă mindresc că am avut ca elevi astfel de maeștri, care nu rareori au fost cu mult mai în vîrstă decît mine. În continuare, Stagiul tehnic a luat amploare și și-a îndeplinit rolul în ce privește apropierea punctelor de vedere și formarea tehnică a arhiviștilor din mai multe zeci de țări contribuind astfel la crearea unei veritabile „unități mondiale a arhivelor”.

Reunirea la Paris a acestor colegi cu mare experiență, din primii ani, m-a îndemnat să profit de această ocazie pentru a încerca stabilirea unui *Vocabular internațional al Arhivelor*, deoarece constataseam că problemele de terminologie constituiau un obstacol major în calea unei bune înțelegeri a doctrinelor și metodelor din diferite țări. Atunci am întocmit definiții răspunzînd la „O sută de noțiuni de arhivistică” care au servit ca bază de discuție pentru găsirea de echivalențe în limbile de circulație internațională. Acest text multiplicat a stat apoi la baza lucrărilor unui grup de experți atunci cînd Consiliul internațional al arhivelor a decis să publice un glosar internațional de arhivistică, al cărui secretariat a fost asigurat de mine.

Din 1954, Charles Braibant — convins de avantajul considerabil ce ar prezenta, pentru o mai bună înțelegere reciprocă a problemelor și pentru o anumită concordanță a concepțiilor în domeniul Arhivelor, o reuniune periodică a unor arhiviști de înalt nivel tehnic sau posedînd mari responsabilități în țara lor — a luat inițiativa de a crea *Masa rotundă a Arhivelor*. Noi am elaborat-o împreună, iar eu i-am asigurat de două ori secretariatul general, de la începuturi și pînă în 1969 (cu o întrerupere în 1962, datorită numirii mele la Ecole des Chartes). În această perioadă, fără regulamente obligatorii, alegeam în comun o temă care părea de natură să intereseze participanții și asupra căreia se putea stabili un consens cu privire la soluțiile de adoptat. Un chestionar a fost adresat direcțiilor arhivelor, asociațiilor de arhi-

viști și citorva personalități din toate țările Europei și din principalele țări extra-europene, avînd experiență arhivistică. În urma răspunsurilor primite la acest chestionar, eu întocmeam un raport care servea ca bază a discuțiilor pe care le orientam eventual spre concluzii susceptibile de a fi adoptate de toți. Documentele erau apoi publicate. După părerea mea, cele mai multe au fost cele de la Masa rotundă de la Varșovia din 1961, asupra „Dreptului internațional al Arhivelor” și de la Bonn din 1968 cu privire la informatica în „Arhive, într-un moment în care aceste probleme nu erau încă deloc luate în seamă, în afara unui cerc restrîns de specialiști. Printre alte rezultate ale acestor Mese rotunde pot cita, de asemenea, și extinderea serviciilor educative ale Arhivelor și accentul pus pe rolul pedagogic al acestora în domeniul cultural. A fost o mare bucurie pentru Charles Braibant și pentru mine, cînd această Masă rotundă, care la început nu cuprindea decît cîțiva directori ai arhivelor țărilor Europei occidentale, s-a extins rapid și la cei ai țărilor din Europa de răsărit și l-a cuprins curînd și pe directorul general al Arhivelor U.R.S.S. Era încununarea eforturilor noastre comune pentru a ajunge la unificarea completă a mișcării arhivistice, a eforturilor pe care noi le multiplicasem în sinul Consiliului internațional al Arhivelor și al Comitetului său executiv, solicitînd fără încetare extinderea activităților sale în cel mai mare număr de țări, indiferent de regîmul lor politic: la Congresul de la Florența, U.R.S.S. se alăturase Consiliului internațional, iar acesta, dealtfel, fusese deja, la inițiativa mea, prima organizație internațională care-i primise oficial pe reprezentanții oficiali ai Republicii Democratice Germane. La Stockholm, un fapt deosebit, am avut prilejul, desigur excepțional, de a servi ca intermediar, între delegațiile rusă și chineză, dintre care prima nu dispunea decît de un interpret ruso-francez, iar cealaltă numai de un interpret chino-englez!

Ultima lucrare de care m-am ocupat în cadrul C.I.A. era lansarea unei colecții de „Izvoare pentru istoria națiunilor”, ale cărei volume aveau să facă

cunoscute istoricilor unei țări sursele istoriei națiunii lor din arhivele altor țări. Aceasta a fost ultima mea sarcină, de a convinge delegațiile naționale de pe lîngă UNESCO de importanța înfăptuirii acestei opere și de necesitatea de a o începe cu America Latină. Cînd totul a fost aranjat, am trecut direcțiunea prietenului meu Charles Kerskemeti care, după ce fusese colaboratorul meu, urma să-mi succedă la diverse întreprinderi în curs, cînd am părăsit Direcția Arhivelor Franței și serviciul ei de relații externe.

Totodată, fără a mă dezinteresa de această activitate de cooperare, internațională în domeniul Arhivelor, am părăsit un timp secretariatul revistei „Archivum” — unde am putut să editez numărul care îmi stătea pe suflet, de la bun început, cuprinzînd note asupra „Marilor depozite de Arhive din lume” — și mai ales secretariatul Mesei rotunde, luîndu-l ca adjunct pe colegul meu Christian Gut care urma să-mi succedă în 1971, cînd Congrenul de la Moscova a decis să dea o nouă formă acestui organism.

De atunci, am mai fost chemat în trei rînduri la o altă muncă pasionantă. O școală interafricană de formare a bibliotecarilor, arhiviștilor și documentariștilor (EBAD), fiind deschisă pe lîngă Universitatea din Dakar, cu sprijinul UNESCO, am fost foarte bucuros să-i fac pe elevii aparținînd unui număr de noi state africane să profite de experiența pe care o putusem căpăta prin lecțiile predate de mine la Ecole des Chartes și la Stagiul internațional în materie de arhivistică și de diplomatică. Trebuie într-adevăr să fii conștient că Arhivele constituie un serviciu vital pentru funcționarea statelor, mai ales a acelor care trebuie să organizeze totul pentru a asigura documentarea permanentă a autorităților, și că formarea personalului chemat să conducă aceste arhive constituie un imperativ absolut. Este cel mai bun serviciu care li se poate face în prezent și am fost fericit de a fi fost chemat în felul acesta spre a colabora.

Într-un domeniu complet diferit m-am manifestat cu precădere după nu-

mirea mea la Ecole des Chartes și începînd mai ales din 1970. Cu ocazia celui de al XII-lea Congres internațional de Științe istorice de la Viena din 1965, am fost cîțiva care am încercat constituirea unei Comisii internaționale de diplomatică : era în biroul profesorului H. Fichtenau de la „Institut für Österreichischegeschichtsforschung“ împreună cu J. Sebanek (de la Brno), G. Tessier (predecesorul meu la Ecole des Chartes), G. Cencetti (de la Roma), F. Vercauteren (din Liège), toți dispăruți astăzi, și G. Battelli, pe atunci la Școala de paleografie de la Vatican. A trebuit să așteptăm Congresul de la Moscova din 1970 ca această Comisie să fie recunoscută oficial de către Comitetul internațional de Științe istorice. Deja două congrese fuseseră organizate, la Brno și la Fribourg, la sugestia regretatului J. Sebanek. De atunci alte trei congrese s-au ținut la Roma, la Budapesta și la Paris, iar următorul va avea loc la München. Noi am decis să adoptăm o temă astfel încît, cerîndu-i unui specialist dintr-o țară sau alta un raport precis, pe o bază identică, să ajungem în cîteva decenii la un veritabil Manual de diplomatică europeană comparată.

Fiind ales în 1970 secretar general al acestei Comisii — a cărei președinție mi-o asum în momentul de față — am avut posibilitatea de a pune acest plan în aplicare : la Budapesta s-a discutat despre cancelariile suveranilor și despre actele lor de la origini pînă în secolul al XIII-lea, la Paris despre aceeași temă din secolul al XIII-lea pînă la mijlocul secolului al XV-lea, la München le va veni rîndul cancelariilor principatelor teritoriale din secolul al XII-lea pînă la finele secolului al XV-lea.

Pe de altă parte, Comisia se preocupă de pregătirea unor culegeri de specimina de acte diplomatice reprezentative ale diverselor cancelarii și de evoluția lor, în timp ce, la sugestia profesorului G. Battelli ea a reluat pregătirea registrelor de acte pontificale originale, de la 1198 la 1417, păstrate în Arhivele diferitelor țări. Dar în special, paralel cu aceste proiecte, Comisia a atacat un domeniu cu două sarcini la care eu personal țin foarte mult :

1. de a standardiza edițiile documentare ale căror metode prezintă prea adesea, atît pe plan internațional cit și în fiecare țară tabloul unei adevărate anarhii. Am întocmit deci pentru început norme pentru publicarea documentelor în latină din Evul Mediu : ele au constituit obiectul discuțiilor din cursul colocviilor tehnice, iar textul lor, apărut inițial într-o ediție provizorie, este actualmente pe punctul de a ieși de sub tipar.

2. de a se ajunge la un vocabular internațional al diplomatiei în care toți termenii tehnici de utilizare generală, sau dimpotrivă, proprii unei țări, unei regiuni, unei anumite cancelarii, vor constitui obiectul unei definiții precise și cu traduceri în diferite limbi. Cu această ocazie, se vor preciza nuanțele și vor fi indicate variantele proprii diverselor țări, reflectare a normelor folosite pe plan local în materie de organizare a cancelariilor sau de păstrare a arhivelor.

Acestea sînt cele două sarcini pe care le-am urmărit la București în cadrul Congresului Internațional de Științe Istorice. Raportul meu referitor la propunerea de Norme pentru publicarea documentelor financiare domeniiale și administrative din Evul Mediu și a scrisorilor și corespondenței, raport tipărit în volumul al III-lea al Rapoartelor, a servit ca bază de discuții. La fel, Vocabularul a progresat cu examinarea termenilor privind unele din elementele finale ale actelor și organizarea cancelariilor. Odată ce vor fi puse la punct în lumina acestor schimburi de vederi, normele și termenii se vor discuta din nou la un viitor colocviu tehnic, cu speranța de a se ajunge la o concluzie finală pentru viitorul Congres internațional care va avea loc peste cinci ani.

În același timp s-au pus bazele unor contacte cu Comitetul internațional de paleografie și cu Comisia internațională de sigilografie, care au proiectat — aceasta din urmă la inițiativa mea — lucrări similare. În aceste condiții sîntem îndreptățiți să sperăm că vom putea dispune curînd de un Vocabular internațional al științelor auxiliare ale istoriei

din domeniul scrisului (diplomatică, paleografie, codicologie, sigilografie).

După părerea mea, către astfel de realizări concrete trebuie să tindă cooperarea internațională pentru cel mai mare profit al istoricilor. Fără îndoială, ele vor apărea unora modeste, dar bibliografiile internaționale, inventarele internaționale ale surselor de arhivă, manualele cu tendințe comparatiste, vocabularele, normele de publicare etc. sînt instrumente fundamentale ale cercetării istorice. La fel ca acestea sînt și unele proiecte ale Uniunii academice internaționale, la care colaborează cea mai mare parte dintre Academii. Mi-aș permite să citez dintre ele, cu titlu de exemplu, acel *Novum glossarium mediae latinitatis* — „Nouveau du Cange“ de la anul 800 la anul 1200 — al cărui suflăt este de peste douăzeci de ani soția mea, sub direcțiunea lui Fr. Blatt, iar apoi a lui Y. Lefèvre și din care noi încercăm să facem o operă colectivă pentru a servi tuturor istoricilor și filologilor medievști. Și s-ar putea tot alt de bine cita reelaborarea internațională a „Glosarului nautic“ de Jal, „Bibliografia internațională a istoriei orașelor“, „Corpus vasorum graecorum“ etc.

Personal cred mult mai mult în aceste realizări concrete — cum ar fi încă colecția de „Izvoare ale istoriei națiunilor“ a Consiliului Internațional al Arhivelor — și în schimburile de vederi fructuoase și animate între specialiști, decît în multe alte manifestări oficiale, aparent de mult mai mare amploare. În orice caz, esențial este să se înlăture compartimentarea injustă a „școlilor naționale“ și, printr-o colaborare internațională strînsă în toate domeniile, să se lucreze în comun la progresul științei și, în cele din urmă, la consolidarea păcii.

Ca profesor la celebra Ecole Nationale des Chartes v-ați distins ca unul dintre cei mai reputați diplomați ai lumii. Cum vedeți formarea specialiștilor în domeniul științelor auxiliare ale istoriei, științe fără de care desprinderea adevărului din documente este greu de realizat ?

A doua întrebare a dumneavoastră se referă la științele auxiliare ale istoriei și la rolul lor. Voi spune mai întîi că, după părerea mea, care este și aceea a multor istorici de altfel, aceste „auxiliare“ sînt de fapt „fundamentale“. Căci ce-ar putea scrie cu valabilitate un istoric care n-ar ști nici să citească, nici să înțeleagă un text, nici să descopere și să exploateze izvoarele de orice natură și nici să le critice ? Prea mulți oameni **afirmă că sînt, sau se cred a fi, sau ajung să treacă drept istorici** în ochii ignoranților, pretinzînd că trag concluzii din lucrările adevăraților savanți. Se vorbește pe bună dreptate de „științe istorice“, or, orice știință cere **tehnici de cercetare** : tot ce nu este întemeiat pe acestea nu este decît o creație de literator, nenorocirea este că nimeni nu poate pretinde să se improvizeze matematician sau atomist, în timp ce orice poligraf și un mare număr de politicieni ar vrea să aibă dreptul de a se exprima asupra materiei istorice...

Evantaiul științelor auxiliare ale istoriei, de altfel, s-a lărgit considerabil în timpul ultimei generații. Arheologia în special a făcut progrese astfel încît — datorită tehnicilor ca stratigrafia și pe baza unor metode științifice propriu-zise mai ales în materie de datare și de analiză a structurilor materiale — a reușit să dea o istorie epocilor lipsite de izvoare scrise. La rîndul ei, statistica a permis aprofundarea analizelor specialiștilor „istoriei cantitative“.

Chiar și științele auxiliare tradiționale și-au dezvoltat domeniul de aplicare și și-au reînnoit problematica lor pînă la punctul de a se transforma în discipline noi. Astfel heraldica încetează să se intereseze de blazoanele nobiliare pentru a deveni știință a emblematicii și a participa la această „istorie a mentalităților“, la ora actuală în plin avînt. Genealogia, care a părăsit în egală măsură căutarea zadarnică a strămoșilor nobili, a devenit o unealtă inestimabilă pentru cunoașterea societății și, în special, a mobilității sociale. Demografia, încă tinăra, se află ea însăși în centrul oricărui studiu de istorie socială și economică. Toponimia devine izvor al is-

toriei ocupării terenurilor. Sigilografia nu mai consideră sigiliul doar ca un mic monument artistic, care trebuie descris. Abordînd studiul dreptului la sigiliu și al metodelor puse în aplicare pentru a li se da o validitate notorie unor contracte, pînă atunci lipsite de valoare executorie, ea pătrunde în miezul istoriei dreptului, ba chiar în stratul cel mai profund al structurilor mentale. Cît despre paleografie, dacă ea mai este încă arta de a învăța citirea scrierilor vechi, ea devine tot mai mult istoria scrisului; în același timp, prin datarea și localizarea manuscriselor, prin colaborarea cu codicologia, ea permite reconstituirea vechilor *scriptoria*, a bibliotecilor vechi și devine un element de bază pentru cunoașterea de către noi a istoriei culturii medievale.

Se înțelege de la sine că pentru arhivist, științele scrierii sînt acelea care — împreună cu istoria instituțiilor — trebuie să constituie baza formației sale: paleografia (chiar dacă se ocupă în principal cu clasarea și inventarierea actelor contemporane, un adevărat arhivist trebuie să fie capabil să citească și să înțeleagă documentele vechi al căror custode este și care constituie un element al patrimoniului istoric al națiunii); codicologia (care se ocupă de dispunerea materială a textului, de înlănțuirea manuscriselor, de istoria colecțiilor, și de concluziile care pot fi trase de aici pentru istorie); diplomatica.

Diplomatica — și nu spun aceasta pentru că eu însumi sînt diplomatist — este pentru arhivist un element fundamental al formării sale, căci ea nu mai este știința care te învață doar cum să recunoști falsificările și care se ocupă cu predilecție de cartularii și de pergamentele cele mai vechi. Ea tinde astăzi, înainte de toate, la înțelegerea totală a documentului, indiferent de dată, descindînd-i forma, retrasîndu-i elaborarea. Cu alte cuvinte ea tinde să reintegreze documentul în contextul muncii din biroul care l-a produs și ea vrea să degajeze substanța istorică a piesei (și însemnătatea ei), separînd-o de sterilul formal care o fixează. În fond ea este

aceea care permite analiza documentului, ceea ce se află chiar la baza oricărui inventar de arhivă. Ea este, de asemenea, tehnica ediției documentare, deoarece a edita nu înseamnă să publice o simplă transcriere a unui text: o ediție științifică înseamnă să depui în minile utilizatorului un text identificat cum se cuvine, datat, criticat, și gata de acum înainte pentru valorificarea sa.

Tocmai am lăsat să-mi scape marele cuvînt: **critică**. Critica este resortul oricărei lucrări istorice, iar scopul însuși al diplomatiei este mai exact critica documentului. Într-adevăr, astăzi s-a căzut de acord să se recunoască că este necesar de a provoca documentul — oricare ar fi el — pentru a-l determina să vorbească:

— Există într-adevăr ceea ce se spune sau, mai curînd, ceea ce se vrea să se știe: și, deseori tocmai această afirmație poate fi îndoielnică și în orice caz, trebuie verificată.

— Există ceea ce nu se spune sau, mai curînd, ceea ce se vrea să se ascundă, fie că o anumită cenzură impune acest lucru, fie că cele omise nu există ca atare, fie că, dimpotrivă, cele omise sînt atît de evidente încît menționarea lor a părut inutilă.

— Există, mai ales, ceea ce se spune, fără a vrea să se spună, pentru că nu era nicidecum destinat să se spună, mărturie involuntară — dar directă și **care, pentru istorie, este cea mai pretențioasă**.

Astăzi ești determinat să tratezi documentul pe mai multe planuri: prima lectură trebuie completată printr-o a doua lectură, care permite, printr-o critică riguroasă, în relație cu cea a altor mărturii să degajeze un al doilea context care ar putea fi cel mai revelator.

Diplomatica, motor al criticii, vine astfel în ajutorul istoricului, mai ales în epoca noastră, cînd acesta se interesează nu numai de evenimentul în sine, ci și de imaginea pe care contemporanii sau posteritatea și-au făcut-o despre evenimentul respectiv. Un fals este un document istoric cu mai multe etaje: el conține documentul care a

fost falsificat și al cărui conținut sau măcar a cărui existență se încearcă să se reconstituie; el este, de asemenea, o mărturie a tentativei falsificatorului, a intențiilor sale, a imaginii pe care și-o face despre personajele, instituțiile și epoca în care și-a plasat falsul; el este, de asemenea, o reflectare a vremurilor în care s-a crezut în el, în care a fost utilizat, dar și al celor în care i s-a recunoscut falsitatea.

Dar diplomatica mai este și o școală a prudenței. În vremea noastră când prea mulți istorici pot să se lase înduși în eroare de prejudecăți sau presupuneri în raport de teorii, ea ne învață să abordăm documentele primare cu un ochi critic, dar, de asemenea, să nu ne încredem în hipercritică, care poate fi tot atât de negativă ca și absența criticii.

Documentele n-au aceeași greutate ca mărturie și tocmai această greutate trebuie apreciată cu atare. Alături de documente de rutină, alături de cele care nu fac decât să repete ceea ce este deja stereotip, fixat, depășit, există și cele care aduc ineditul chiar dacă câteodată acest inedit se ascunde în spatele formulei sau al retoricii. Există mai ales cele care au fost dorite personal de o personalitate responsabilă și a căror valoare de mărturie poate cântări infinit mai greu. Un cuvânt dintr-un text, o notă anexă, o mențiune oarecare, va revela această proveniență excepțională diplomatistului care-l scrutează și care, dacă posedă și calitățile unui istoric, va putea trage toate concluziile, atât asupra evenimentului însuși, cât și asupra personalității autorului.

De fapt, compartimentarea între specialiștii diverselor „științe istorice” ar trebui să fie abolită, pentru că toate împreună concurează (sau ar trebui să concure) la această analiză critică, care este sarcina însăși a istoricului. Chiar dacă are o predilecție personală, pentru o ramură sau alta, istoricul ar trebui să fie instruit să le manevreze pe toate, căci numai îmbinarea unora cu celelalte permite înțelegerea documentelor. Fără această înțelegere a documentului, orice interpretare ar risca să se clatine. La

urma urmei, critica este cea care constituie calitatea istoricului și mi se pare evident că științele auxiliare ale istoriei sînt cele mai bune instrumente pentru a forma și a desăvîrși spiritul critic.

Astăzi vă aflați pentru a doua oară printre arhivistii români. Vă rog să împărtășiți impresiile dumneavoastră actuale cu privire la vizita în Arhive și la lucrările Congresului de istorie.

Cea de a treia întrebare a dumneavoastră este în realitate dublă. Pe de o parte, ținînd seama de faptul că am venit la București pentru a doua oară, după ce mai fusesem aici în 1969, cu ocazia reuniunii Mesei Rotunde a Arhivelor, al cărei secretariat general mi-l asumam la acea dată, dumneavoastră se pare că mă întrebați dacă am constatat vreo evoluție. Pe de altă parte, îmi solicitați impresiile asupra actualului al XV-lea Congres Internațional de științe istorice. — La primul punct, evident că nu pot avea decît impresii, neputînd să ajung la Arhivele române, așa cum aș fi dorit-o dacă aș fi dispus de mai mult timp. Ceea ce știu și am spus-o deja în public, este că eforturile depuse de către Direcția generală a Arhivelor Statului au fost considerabile. Dezvoltarea rețelei arhivistice, publicarea ghidurilor și inventarelor, serviciul de restaurare, care este socotit ca unul dintre cele mai bine utilizate din Europa, constituie tot atîtea mărturii sigure. Tot aici se mai adaugă efortul pentru difuzarea pedagogică și culturală a potențialului documentar al Arhivelor. Muzeul Arhivelor pe care am avut prilejul să-l vizitez cu atîta interes și plăcere și, de asemenea, ceea ce ați realizat în domeniul sigilografiei. În sfîrșit, este suficient să se considere și lunga serie de publicații istorice românești, care face din țara dumneavoastră, de mulți ani deja — și acest fapt l-am menționat în altă parte — una dintre cele care au contribuit cel mai mult la cunoașterea istoriei naționale și a izvoarelor sale. Fără îndoială că aceasta nu s-a făcut fără un motiv bine determinat, întrucît guvernul român a făcut din istoria națională una din forțele motrice ale consensului pentru apărarea independenței sale și a integrității sale teritoriale,

fenomen care m-a impresionat în mod deosebit.

— La al doilea punct voi fi scurt. Interesul marilor congrese internaționale rezidă, cred eu, mai cu seamă în contactele umane, între oameni care, date fiind depărtarea sau dificultățile de tot felul, nu au deseori ocazia de a se întâlni, cu toate că lucrările lor îi duc în direcții apropiate. Din acest punct de vedere, congresul a reușit perfect.

Cred mult mai puțin în eficacitatea reală a tuturor congreselor de această natură, a marilor reuniuni unde, pe parcursul citorva ore, un mare număr de persoane, adesea alese pentru motive de „dozaj” între diferitele delegații naționale vin, fiecare în câteva minute, să spună cîte ceva asupra istoriei păcii, asupra situației femeii sau asupra mutațiilor structurilor, într-o totală diacronie de-a lungul secolelor și civilizațiilor. Problemele puse de evoluția situației femeii de-a lungul istoriei, numai ele singure, ar justifica un congres... sau mai multe, unde adevărații specialiști ar putea atunci să intervină.

În schimb, în comisiile la care iau parte istorici competenți și activi se face adevăratul efort din care progresează știința istorică. Istoria orașelor, a universităților, a adunărilor de stări, a problemelor maritime, ale istoriografiei, a istoriei ecleziastice etc. au profitat enorm în aceste zile, potrivit tuturor mărturiilor pe care le-am cules. Personal apreciez că acea Comisie internațională de diplomatică a noastră a făcut o treabă bună încercînd, în special, așa cum am mai spus-o, să stabilească norme pentru publicarea de surse documentare.

Acest Congres a cerut din partea autorităților române un efort fără prece-

dent în țară. El a reprezentat pentru comitetul de organizare o muncă considerabilă pentru a face față sosirii a peste 3 000 de participanți. Trebuie să le mulțumim tuturor celor care s-au consacrat, timp de luni întregi, pregătirii acestei întâlniri internaționale și care au reușit să învingă toate dificultățile cu o eficacitate și o gentilețe cărora toți le-au adus omagiul lor. Acest lucru n-a fost posibil decît grație interesului pe care l-au purtat acestui Congres cele mai înalte autorități ale statului și căruia i-a stat mărturie ceremonia de deschidere. De la aceasta mai reținem și spectacolul de neuitat pe care ni l-a oferit un prodigios ansamblu de artiști: orcheastră, coruri, soliști și cîntăreți precum și aceste baletе folclorice atît de renumite.

Am fost însă cit se poate de fericit în ce mă privește, mai ales de reînnoirea unor contacte, cu această ocazie, cu Direcția generală a Arhivelor Statului și cu o mare parte a colegilor noștri, a căror primire a fost magnifică și a căror sollicitudine față de noi a fost constantă. Am fost fericit să revăd prestigiosul ansamblu de piese reunite pentru informarea noastră la Muzeul Arhivelor. În sfîrșit, fericit de a fi făcut cunoștință cu o nouă dimensiune a istoriei române, grație prezentării, pentru mine nouă, a inestimabilului tezaur istoric care constituie de acum înainte Muzeul de istorie al României: mărturii arheologice, documente diplomatice, obiecte și monede, izvoare iconografice reunite acolo pentru a conferi o admirabilă sinteză a istoriei naționale. Exemplu de urmat pentru multe alte țări !

Convorbire consemnată de
ȘTEFAN HURMUZACHE

LUCRĂRILE COMISIEI INTERNAȚIONALE DE DIPLOMATICĂ

Printre organisme afiliate Comitetului internațional de științe istorice, prezente la Congresul mondial de științe istorice ce s-a desfășurat la București, în anul jubileului a 2050 de ani de la constituirea statului dac centralizat și independent condus de Burebista, remarcăm, pentru preocupările strâns legate de profilul arhivisticii, Comisia internațională de diplomatică.

Activitatea prodigioasă desfășurată de acest for științific internațional evidențiază rolul Comisiei internaționale de diplomatică în stimularea cercetării istorice și unirea eforturilor specialiștilor din diverse țări în ceea ce privește studiarea izvoarelor istorice sub aspectul criticii diplomatice.

Preocupările Comisiei s-au axat pe rezolvarea următoarelor probleme : 1. normarea internațională a metodelor de publicare a documentelor din evul mediu ; 2. publicarea unor ediții de documente ; 3. uniformizarea terminologiei de specialitate prin elaborarea unui dicționar internațional de diplomatică ; 4. organizarea de colocvii și congrese internaționale menite a dezbate unele practici aflate odinioară în uz în diferite cancelarii a căror cunoaștere este importantă pentru investigarea surselor documentare.

Pe măsură ce cercetarea izvoarelor s-a amplificat în întreaga lume Comisia internațională de diplomatică și-a extins colaborarea cu forurile științifice din diferite țări : Institutul Academic Francez, Comitetul pentru publicarea documentelor din evul mediu și din epoca renașterii din aceeași țară, Comisia regală istorică din Belgia, Academia Britanică, Societatea de științe din Varșovia etc.

Printre cele mai utile și apreciate rezultate ale Comisiei remarcăm Normarea metodelor de publicare a documentelor latine din evul mediu, temă dezbătută în cadrul colocviului tehnic de la Barcelona din 3—5 octombrie 1974. Materialele redactate aici, difuzate tuturor membrilor Comisiei pentru a fi aduse în dezbaterile organismelor științifice din diferite țări, au fost revăzute în Franța de o comisie alcătuită de Comitetul pentru lucrări istorice și științifice condusă de Charles Samaran, iar în 1977 publicate la Roma.

În cadrul reuniunii de la București pe ordinea de zi a lucrărilor Comisiei s-au aflat următoarele : 1. studierea și adoptarea raportului privind normarea regulilor pentru publicarea documentelor economice, administrative și domeniiale precum și a scrisorilor și corespondenței (raport prezentat de Robert Henri Bautier, membru al Institutului Franței, inserat în volumul III al actelor Congresului) ; 2. analiza și definitivarea unor definiții formulate pentru o anume categorie de termeni din dicționarul internațional de diplomatică ; 3. raportul asupra stadiului realizării indicilor actelor pontificale ; 4. constituirea biroului și cooptarea de noi membri ; 5. stabilirea tematicii și locului viitoarelor reuniuni.

Biroul comisiei a fost alcătuit prin desemnarea profesorului Robert Henri Bautier, în calitate de președinte, investirea lui Gyorgy Györfy (Ungaria) cu funcția de vicepreședinte și numirea profesorului universitar Carl Richard Brühl din Republica Federală Germania în calitate de secretar și trezorer. Cu ocazia discutării acestui punct un reprezentant al DGAS a fost cooptat în Comisie.

Membrii Comisiei internaționale de diplomatică în vizită la Muzeul Arhivelor.

Viitoarele activități ale comisiei vor fi dedicate, pe de o parte, continuării elaborării dicționarului internațional de diplomatică (pentru analiza definițiilor ce se vor redacta se va ține în 1982 un collocviu tehnic la Salonic), cât și cercetării unor noi aspecte de diplomatică feudală. Astfel, în 1985 va avea loc la München un congres internațional de diplomatică abordând „Cancelariile princiare teritoriale în perioada veacurilor XIII—XV”

Comisia și-a desfășurat una din ședințele de lucru la Muzeul Arhivelor, unde au fost prezentate expoziția permanentă și expoziția organizată în cinstea parti-

cipanților la Congresul internațional de științe istorice. Cu acest prilej a fost vizionat și filmul **Sigiliile — mărturii ale istoriei** care a întrunit aprecieri pozitive din partea oaspeților.

La Muzeul Arhivelor participanții, pe baza analizei documentelor expuse, au abordat unele elemente de diplomatică, au remarcat originalitatea tezaurului istoric românesc, parte integrantă a tezaurului spiritual mondial și au subliniat necesitatea lărgirii colaborării internaționale menită să slujească cercetarea și știința istorică cu caracter universal.

MARIA DOGARU

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE DE PESTE HOTARE *

ANGLIA

Între 10—24 octombrie 1979 am continuat cercetările efectuate în anii anteriori de delegații Direcției generale a Arhivelor Statului în Anglia, în vederea depistării de noi surse informaționale referitoare la istoria poporului român.

În această perioadă mi-am desfășurat activitatea la Public Record Office și la School of Oriental and African Studies de pe lângă Universitatea din Londra.

La Public Record Office mi-am concentrat atenția asupra Arhivei Foreign-Office-ului și anume asupra unor documente referitoare la anul revoluționar 1821 și la perioadele 1887—1891 și respectiv 1929—1934.

Documentele privind anul revoluționar 1821 (F.O. 195 — Turcia) vol. 31 și F.O. 65 (Rusia) vol. 127 furnizează știri noi despre cauzele și scopul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, poziția Rusiei și Austriei față de această revoluție, măsurile represive ale puterilor suzerane, relațiile dintre Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti, starea de spirit a soldaților turci trimiși în Valahia pentru reprimarea revoluției.

Astfel, documentul cu data 1821, martie 23 aprilie 4 caracterizează revoluția din Țara Românească drept o insurecție a cărei o-rigine și al cărei scop sînt în multe privințe diferite decît cele ale răscoalei grecilor condusă de prințul Ipsilanti.

Correspondența lui Fr. Lascelles (F.O. 800) Varia, vol. 15, 16, ambasador al Angliei în România (1886—1891) este interesantă prin amănunțele pe care le dă despre situația politică internă de

la noi în această perioadă, precum și despre orientările pe plan politic internațional. Scrisorile diplomatului englez reflectă instabilitatea guvernamentală din România, începutul fărîmării partidelor politice tradiționale, poziția regelui față de diferitele partide și grupări politice existente în țară, precum și relațiile româno-ruse și româno-germane atît pe plan politic cît și economic.

O categorie numeroasă de documente o constituie rapoartele ambasadei engleze la București din anii 1929, 1931—1934 care descriu în mod amănunțit situația politică, socială și economică a țării noastre.

Informațiile trimise guvernului englez pe această cale despre România demonstrează realitățile anilor de criză generală a capitalismului. Fenomenele descrise sînt caracteristice acestei crize, ca de altfel și încercările de găsire a unor cai și mijloace pentru depășirea acestora.

Din categoria amintită mai sus menționăm în mod deosebit documentele care se referă la mișcarea muncitorească din România, la poziția și rolul Partidului Comunist Român de organizator al maselor muncitoare în lupta pentru dreptate socială și legătura pe care a avut-o permanent cu elementele progresiste din alte categorii sociale în politica de denunțare a unui nou război și în lupta pentru pace.

Semnalăm știrile despre grevele din anul 1929 de la Lupeni și din centrele petrolifere, cele din anul 1933 de la atelierele Grivița, precum și pe cele care subliniază rolul tot mai mare pe care Partidul Comunist Român îl avea în viața politică a țării în anii respectivi.

* Continuarea prezentărilor asupra cercetărilor în arhivele din Portugalia, Spania, Turcia, S.U.A., R. P. Ungară și U.R.S.S. se va face în nr. 4, 1980.

În acest sens, raportul ambasadei engleze pe anul 1932, referindu-se la problemele interne ale României, menționa: „În primele șase luni ale anului 1932 mișcarea comunistă în România a progresat mult în comparație cu ultimele șase luni ale anului 1931, conducătorii mișcării acționând cu multă energie”.

Vorbind despre activitatea dusă de elementele progresiste din țara noastră împotriva unui nou război raportul arată: „În august 1932 s-au format la Iași și București comitete pentru propagandă în favoarea păcii și împotriva războiului, doi profesori universitari și un număr de specialiști sint membri proeminenți ai acestora. Delegați ai Comitetului din Iași au fost trimiși la Congresul pentru pace ținut la Amsterdam în 28 august.

Aceste comitete există și au strins legături cu Partidul Comunist Român”.

Tot din această perioadă (1929—1934) semnalăm documentele referitoare la problema optanților și la activitatea politică a delegaților noștri la Liga Națiunilor.

La School of Oriental and African Studies am avut în atenție arhiva lordului Paget, ambasador al Marii Britanii la Constantinopol și Viena în perioada 1688—1702, care, deși este o arhivă personală, datorită funcțiilor deținute de acesta, abundă în informații politice. Din aceasta am selecționat documentele care au legătură directă cu țările române. Întrucât conținutul arhivei lordului Paget a fost prezentat de cercetătorul Paul Cernovodeanu într-un articol publicat în „Revista Arhivelor” nr. 1/1975, consider că nu mai este cazul să fac aici aprecieri asupra documentelor studiate și propuse pentru microfilmare.

GABRIELA BIRCEANU

AUSTRIA

În 1979 am efectuat o misiune de studiu în Austria pentru depistarea de documente referitoare la istoria poporului român în arhivele din Viena.

Cercetarea tematică a fost orientată spre aflarea izvoarelor documentare

care oglindesc consolidarea statului național român după crearea sa. În acest sens documentele depistate reliefează reformele inițiate de Cuza pentru modernizarea statului în perioada 1864—1865, strădania sa pentru obținerea independenței politice, desființarea adunărilor separate și constituirea unei singure adunări, elaborarea constituției și a legii electorale, secularizarea averilor mănăstirești, organizarea și modernizarea armatei. Se pot cunoaște, totodată, împrejurările abdicării lui Al. I. Cuza.

Din documentele mai semnificative, menționăm protocolul din 1860 care consemnează autonomia Principatelor Unite, proiectul englez privind crearea unui „Regat slavon” care să cuprindă Ungaria, Transilvania, Slovenia, Croația, Serbia și Principatele Unite în fruntea căruia să fie instalat ca rege ducele de Leuthenberg.

Semnalăm și documentele din 1862 referitoare la protestul energic al Austriei față de folosirea de către Cuza a denumirii de „România”, pe care guvernul austriac o considera periculoasă pentru „influența pe care o poate avea asupra populației românești din Austria”. Documente din același an atestă că unele puteri garante „exprimau convingerea că Principatele Unite erau decise să facă din chestiunea transbordărilor de arme ilegale prin România pentru Serbia o problemă națională”, iar în cazul protestului puterilor garante „să proclame independența totală a principatelor și războiul contra turcilor”.

Mai multe documente din anul 1864 atestă reinnoirea intenției împăratului Napoleon de a oferi Austriei stăpânirea Principatelor Unite în schimbul cedării Veneției. Austria refuză acest plan și, în același timp, concentrează trupe la frontiera Principatelor Unite, motivând acțiunea prin sprijinul pe care domnitorul Cuza îl acordă diferitelor mișcări revoluționare de eliberare. Deosebit de elocventă ni se pare informația prin care Austria considera dizolvarea Adunării, proclamarea constituției și legea electorală din 1864 drept lovitură de

stat a lui Cuza „pe care a gîndit-o de mult timp și care trebuia să-i asigure independența în interior și în exterior“.

Numeroase documente din 1865 demonstrează nemulțumirea marilor puteri europene provocată de măsurile inițiate de Cuza pe plan intern : denunțarea capitalurilor, secularizarea averilor mănăstirești etc. Ca urmare a acestei atitudini independente apare ideea înlocuirii lui Cuza fie cu un alt domn autohton, fie cu un prinț străin (au fost vizati ducele de Leuthenberg, marele prinț de Toscana, iar la începutul anului 1866 contele de Flandra). Semnalăm un document din care rezultă că împăratul Napoleon a fost informat de Cuza cu privire la necesitatea instituirii domniei ereditare în România și desemnarea unui prinț străin ca succesor al său.

Referitor la evenimentele anului 1866 informațiile documentare sînt variate și relativ numeroase. Astfel, sînt descrise evenimentele de la București din 23 februarie 1866 și divergențele dintre marile puteri în ce privește convocarea unei conferințe la Paris. O serie de documente se referă la tratativele, uneori confidențiale și contradictorii între marile puteri în legătură cu alegerea unui principe străin în Principate. Din analiza lor reiese poziția Rusiei care susținea separarea Principatelor și la care a aderat Austria, precum și la politica duplicitară a Franței.

Guvernul englez își exprima convingerea că aducerea unui prinț străin e singura rezolvare întrucît „Principatele Unite nu vor accepta niciodată altă soluție“ iar intervenția armată străină pentru împiedicarea acestui lucru ar duce cu siguranță la un război civil.

Alte documente oglindesc mersul tratativelor legate de recunoașterea lui Carol I, condițiile impuse de Imperiul otoman pentru aceasta, desfășurarea Conferinței de la Paris, a puterilor garante în legătură cu alegerea lui Carol, plecarea lui la Constantinopol și problemele de investitură.

Documentele depistate se referă la lupta pentru consolidarea independenței României în perioada 1878—1880, atitudinea marilor puteri europene față de

problema orientală, care explică unele fenomene și evenimente privitoare la istoria românilor.

Documentele din perioada 1881—1885 depistate în seria de acte „Rumânen“ oglindesc politica internă și externă a României și poziția guvernului austriac față de aceasta.

La Kriegsarchiv s-au făcut investigații pentru a stabili dacă există documente referitoare la istoria românilor. Cercetînd fondul „Altefeldakten“ (A.F.A. = Acte de campanie vechi) am constatat că primul document datează din 1323. Începînd cu anul 1528 există cca. 575 de documente mergînd pînă la anul 1563 care se referă la participarea unor trupe transilvănene trimise de episcopul Oradiei, la lupta contra turcilor, la conflictul dintre împăratul Ferdinand I și voievodul Transilvaniei Ioan Zapolya, fuga lui Zapolya în Polonia, constituirea unei armate în Transilvania pentru a lupta împotriva turcilor, descrierea cetăților Cenad și Timișoara, tratativele lui Ferdinand I, împăratul Austriei cu principele transilvan — fiul lui Ioan Zapolya — nesupunerea acestuia, trimiterea lui Melchior Balassa, șeful suprem al armatei din Ungaria, în Transilvania pentru pedepsirea principelui răzvrătit și înlocuirea lui cu George Bathori, activitatea Comisiei Curții transilvane, relațiile cu Poarta, tratatul încheiat de Ferdinand I cu Transilvania etc.

În aceeași arhivă s-au efectuat cercetări la Secția Kartensammlung (Colecția de hărți) pentru identificarea de hărți și planuri privind țara noastră. Semnalăm, printre altele, planul aședului cetății Giurgiu de la 1790 de către austrieci, la care au participat și 4 batalioane de români, cite două la fiecare flanc.

Data fiind cantitatea mare de documente ce se referă la istoria țării noastre aflată în arhivele din Austria, va fi necesară în viitor continuarea cercetărilor pe baza cărora, să se aducă în țară noi izvoare istorice referitoare la istoria poporului nostru.

TIBERIU MOȚ
DIMITRIE VIȘCU

BELGIA

În perioada 26 septembrie — 20 octombrie 1979 s-au continuat cercetările începute în anii precedenți la arhiva Ministerului de Externe și a Comerțului Exterior, la Biblioteca Albert I și la Arhivele Generale ale Regatului din Bruxelles.

Atenția principală a fost îndreptată spre depistarea de documente în arhiva Ministerului de Externe și a Comerțului Exterior din perioada 1930—1940.

A fost cercetată întreaga arhivă a Legației belgiene la București din anii menționați. Documentele prezintă politica internă și externă a României într-o perioadă atât de frământată pentru istoria europeană și pentru cea națională.

Documentele au fost redactate pe baza informațiilor culese din convorbirile avute de reprezentantul Belgiei la București cu membri ai guvernelor ce s-au succedat la conducerea țării, cu oameni de seamă aflați în opoziție, cu reprezentanți ai diferitelor țări aflați în vizită în România, cu colegii de la celelalte ambasade și legații precum și pe baza unor surse de informații nenominalizate și din presă.

Temele mari pe care se axează informațiile, comentariile și aprecierile sînt: situația financiară, economică, industrială și militară a țării, alegerile parlamentare din anul 1936.

Dintre evenimentele asupra cărora se stăruie menționăm: asasinarea primului ministru I. Gh. Duca, complotul ofițerilor români împotriva regelui Carol al II-lea condus de generalul Precup, măsurile luate împotriva partidelor de extremă dreaptă, propaganda fascistă germană, incidentele diplomatice ocazionate de înmormîntarea lui Moța și Marin, măsuri luate împotriva „Gărzii de fier”, procesul intentat lui Zelea Codreanu, instaurarea dictaturii regale și accentuarea caracterului militar al acesteia etc.

Evenimentele sînt analizate în contextul vieții politice interne și externe. O serie de materiale se ocupă de înzestrarea armatei, de moralul acesteia, de pregătirea ofițerilor și de industria aeronautică românească.

O altă problemă dezbătută este aceea a minorităților, a atitudinilor și a revendicărilor acestora precum și a politicii statului român în această problemă.

Majoritatea documentelor ne oferă date cu privire la politica externă a României și evenimentele politice internaționale. Un loc apreciabil îl ocupă tratativele româno-sovietice și reluarea relațiilor diplomatice, încheierea tratatului de neagresiune.

Documentele relevă activitatea diplomatică desfășurată de N. Titulescu. Un loc aparte în relatările oficiale îl ocupă constituirea și activitatea „Miciei Înțelegeri” și a „Înțelegerii Balcanice”.

Relațiile României cu Belgia, Franța, Cehoslovacia, Polonia, Austria, Germania, Italia etc., oscilațiile politicii externe ale marilor puteri, politica acestora în sensul apărării tratatelor încheiate, influența economică și politică a Germaniei în țara noastră, politica revizionistă a regimului horthyst, încercarea de restaurare a Habsburgilor, problema migrației turcești din România, poziția României față de conflictul italo-abisinian, călătoriile regelui Carol al II-lea la Londra, Paris, Varșovia și întîlnirile cu regele Boris al Bulgariei, cu prințul Paul al II-lea al Iugoslaviei și cu alți oameni politici străini, problema trecerii trupelor sovietice pe teritoriul român în cazul unui atac al Cehoslovaciei, reacțiile opiniei publice din România după semnarea acordului economic româno-german, atitudinea țărilor balcanice față de ocuparea Albaniei, propaganda comunistă în țară, problema vaselor engleze intrate pe Dunăre în scopul distrugerii căii de acces a vaselor germane prin Porțile de Fier.

Politica externă a României din anul 1939 este caracterizată sugestiv de ministrul belgian din țara noastră: „L'on peut sembler-t-il comparer la situation de la Roumanie à celle d'un acrobate avançant le long d'une corde raide et qui est obligé d'effectuer costamment des redressments parfois presque imperceptibles, pour maintenir un équilibre difficile”¹.

¹ Ministère des Affaires Étrangères, Service des Archives, Dossier nr. 550.

Problematica vastă cuprinsă în rapoartele Legației belgiene din București este desigur mult mai complexă și îmbogățește informațiile istorice pentru această perioadă, cu relatarea unor evenimente mai puțin cunoscute cit și cu puncte de vedere inedite.

Cercetările făcute la Biblioteca regală Albert I și la Arhivele generale ale Regatului ne duc la concluzia că există încă mult material documentar referitor la țara noastră.

Avind în vedere că Habsburgii își extind puterea în secolul al XVIII-lea și asupra Belgiei, există documente care ar putea explica în mai mare măsură politica lor și curentele de gândire politică și economică, inclusiv iluminismul transilvănean.

Numeroasa corespondență a regilor Ungariei păstrată la Arhivele generale ale Regatului, ne-ar mai putea furniza informații inedite cu privire la istoria noastră națională.

Cu convingerea utilității cercetărilor făcute în instituțiile de cultură belgiene se cuvine să aducem un cuvânt cald de mulțumire gazdelor care ne-au oferit condiții prielnice de muncă și ne-au înlesnit cunoașterea nemijlocită a frumuseților țării gazde.

ION RUSU

R.P. BULGARIA

Urmărindu-se, în continuare, îndeplinirea unui plan stabilit pe trei ani, am putut cerceta la Sofia, între 11 octombrie și 10 noiembrie 1979, o serie de documente referitoare la istoria poporului român. Cu această ocazie am parcurs fonduri aflate în următoarele instituții deținătoare de arhivă: Direcția generală a Arhivelor Statului (Arhiva Centrală istorică și arhiva centrală), Biblioteca națională „Kiril și Metodiu” (secția de manuscrise și tipărituri vechi și secția de arhivă istorică), biblioteca și arhiva mănăstirii Rila¹.

¹ Mulțumesc pe această cale tuturor specialiștilor bulgari care cu amabilitate și competență mi-au îndrumat și ușurat munca.

² Continuitatea poporului român în hotarele constituirii sale, lupta pentru independență, unitate și suveranitate națională, dezvoltarea culturii românești din secolul al XV-lea pînă în prima jumătate a secolului XX.

Deoarece activitatea depusă în 1979 a reprezentat, pe de o parte, continuarea cercetărilor întreprinse de-a lungul anilor de cercetători specializați în problemele relațiilor bulgaro-române și, pe de altă parte, continuarea propriilor noastre cercetări, am urmărit, în cadrul unei tematici generale², aprofundarea studiilor anterioare și obținerea de informații asupra unor aspecte concrete neluate încă în considerație.

În acest context, ne-au reținut atenția: cărți manuscrise și tipărituri slavo-române, cărți manuscrise și tipărituri românești cu alfabet chirilic, alcătuite în Muntenia, Moldova și Transilvania începînd din secolul al XV-lea și pînă în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Printre primele, de exemplu, se află toate manuscrisele (traduceri, copii sau texte originale) scrise în centrul cultural de la mănăstirea Neamț și păstrate acum în biblioteca mănăstirii Rila.

Mai multe documente se referă la viața economică, politică, socială și culturală a României începînd din preajma primului război mondial pînă în 1955. Menționăm informațiile referitoare la acțiunile clasei muncitoare, mișcări țărănești și studențești, răscoala din 1907, aspecte ale politicii externe și poziția marilor puteri față de România etc. Rapoartele trimise de atașatul cultural al Ambasadei bulgare din București relatează asupra vieții culturale și științifice din R. P. România între anii 1948—1955. Documente emise în diferite instituții de cultură din R. P. Bulgaria expun planurile parțiale pentru îndeplinirea convenției culturale, vizitele unor oameni de cultură români ș.a.m.d.

În cursul deplasării s-a realizat un schimb de experiență pe probleme de teorie arhivistică, concretizat prin acțiuni de rutină. În plus, dat fiind că perioada de studiu a coincis cu momentul organizării la Sofia a Săptămîinii internaționale a arhivelor (10—15 octombrie) am avut prilejul, prin materialele de popularizare și propagandă folosite cu această ocazie, să cunosc nemijlocit rezultatele concrete ale muncii arhivistice din Bulgaria.

OLIMPIA GUȚU

Cercetările întreprinse anul trecut în arhivele și bibliotecile din R. S. Cehoslovacă au continuat și dezvoltat investigațiile pe care arhivele noastre naționale le desfășoară sistematic și metodic în ultimele decenii la diverse instituții deținătoare de documente din țara prietenă pentru a pune cât mai mult în lumină, cu ajutorul mărturiilor de netăgăduit lăsate de-a lungul timpului nu numai de observatorii din afară, ci și de conaționali întimplați pe meleaguri mai îndepărtate, diferite momente ale istoriei noastre multiseculare, ca și variatele aspecte ale relațiilor statornicite între români și vecinii lor, în-deosebi, desigur, între cei din Transilvania și slovaci sau alte popoare ale fostului imperiu austro-ungar.

Ca și în anii anteriori, investigația din septembrie 1979 a dat rezultatele scontate, confirmând prognoza elaborată de D.G.A.S. pentru o perioadă mai îndelungată: cele cca. 10 000 de cadre de microfilm comandate, reprezentând tot atâtea file-document sau pagini tipărite, pun D.G.A.S. în posesia unui număr important de noi informații care completează și întăresc imaginea preponderenței și continuității poporului român în spațiul carpato-dunăreano-pontic, conturează mai precis structurile social-economice, profilul și evoluția diferitelor instituții, interconexiunile și interdependențele care au legat întotdeauna populația provinciilor istorice românești, evenimentele care marchează trecutul său de luptă pentru o deplină și definitivă emancipare națională și socială, precum și ecoul acestora în zone geografice apropiate sau mai depărtate.

În toate aceste privințe, Cehoslovacia oferă cercetării istorice românești un teren fertil. An de an munca serioasă și competentă a colegilor noștri din arhivele acestei țări se concretizează în completarea sistematică a tînjloacelor de evidență, atât de utile investigațiilor științifice. Existența unui mare număr de documente latine și grecești din epoca medievală atrage în mod firesc atenția noastră, a românilor. Dar cum nici cercetătorii cehi și slovaci nu rămîn, de-

sigur, indiferenți față de un asemenea tezaur informațional, a cărui ordonare și descifrare reclamă un mare volum de muncă, orice efort depus în acest sens capătă semnificația unei cooperări reciproce avantajoase. Și fiindcă așa îl și înțeleg și-l prețuiesc colegii noștri cehi și slovaci, nu putem decît să le exprimăm — și pe această cale — gratitudinea noastră pentru înlesnirile pe care ei le asigură activității cercetătorilor români.

Deoarece situația manuscriselor latine și grecești este așa cum am descris-o mai sus, nu putem face referiri semnificative la informațiile pe care le conțin, decît după ce se va fi încheiat încă un ciclu de investigații.

Cele 38 de fonduri de arhivă și 8 periodice¹ pe care le-am studiat în 7 arhive și 2 biblioteci principale din 5 localități (Praga, Bratislava, Košice, Levoča și Poprad)² furnizează un material documentar cuprins între anii 1607 și 1948, preponderent fiind cel din secolele XVII—XIX. Din ansamblul acestuia am deosebi, în primul rînd, noile mărturii referitoare la vechimea, statutul social și preponderența românilor în diferite comitate ale Transilvaniei (în sensul cuprinzător al cuvîntului) de la începutul secolului al XVII-lea și pînă în prima jumătate a celui de al XIX-lea, pe care le-am găsit în documente cu caracter variat: atît în diplomele de înobilare redactate în limba latină (toate bine conservate, unele — împreună cu pecetea lor — fiind adevărate opere de artă) care recunosc serviciile aduse principilor transilvăneni de o serie de personalități românești proeminente ale vieții publice locale: magistrul Ioan Fogaraș din Alba Iulia³, Ioan Tass ș.a.⁴, cit și în urbarii⁵ sau în mai multe

¹ Dintr-un total de 81 în care am identificat, deocamdată, informații referitoare la România. Sînt tipărite în limbile germană, franceză, maghiară, cehă și slovacă.

² Această din urmă localitate este pentru prima oară abordată de reprezentanții Arhivelor noastre.

³ Act din 26 noiembrie 1653 păstrat la Arhiv meste Bratislava.

⁴ Diplomă din 28 sept. 1607, aflată la aceeași arhivă.

⁵ De ex. Urbariale-le Aradului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

fonduri domeniiale de documente⁶ păstrate la ultimul domiciliu al creatorilor lor. Este foarte important, pentru orice lucrare științifică românească de demografie istorică, faptul că datele conținute de multe dintre aceste documente pot fi supuse **prelucrării statistice**, generând astfel concluzii de anvergură și solid întemeiate. Trebuie să menționăm ca deosebit de relevantă în privința de mai sus o lucrare maghiară redactată în limba latină care indică sub formă de tabele numărul de suflete pe localități, stările sociale, apartenența religioasă a populației etc. din toate comitatele vechii Ungarii între anii 1762 și 1822⁷; credem că este de prisos a insista asupra foloaselor analizei și comparării datelor dintr-o astfel de lucrare cu cele din documentele și lucrările deja cunoscute istoricilor români.

De nu mai mic interes sînt și dovezile de continuitate a relațiilor Transilvaniei cu Țara Românească și cu Moldova care pot fi găsite atît în documente, cît și în manuscrisele unor lucrări mai ample cu caracter istoric sau istorico-didactic, precum și memorialistic⁸.

Un mare număr de documente furnizează informații care completează imaginea ce o avem pînă acum despre relațiile sociale și economice în Transilvania⁹, despre reglementările juridice și

confesionale¹⁰, despre viața culturală locală, îndeosebi despre învățămîntul din Baia Mare, Cluj, Sighet, Satu Mare, Sibiu și Timișoara, situația școlarilor români și a predării limbii române în cadrul acestuia fiind astfel mai limpede pusă în lumină¹¹.

Dacă grupăm acum informațiile documentare după principalele evenimente ale istoriei moderne și contemporane românești, nu este prezumțios să afirmăm că cele depistate în 1979 largesc și adîncesc cunoștințele noastre despre ele, despre interconexiunile lor pe teritoriile românești și despre ecoul lor internațional, în care ultimă privință ne edifică și periodicele străine pe care timpul ne-a îngăduit să le parcurgem.

Astfel, referitor la revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821 gazeta în limba germană „Städtische Pressburger Zeitung“ care a apărut la Bratislava timp de aproape două veacuri (1764—1939), ne-a relevat, într-o colecție de o exemplară completitudine și calitate a conservării, nu mai puțin de **37 comentarii** consacrate episoadelor și ecurilor ei, începînd din martie 1821 și pînă în ianuarie 1822. Se cuvine a releva că această publicație, care înainte de a deveni cotidian a apărut numai de două ori pe săptămînă, format folio mic, în — de cele mai multe ori — patru pagini, nu acorda atenție decît evenimentelor celor mai importante din cele ce se petreceau în lume. Deosebit de interesant ni se pare faptul că și acest observator local¹² (il denumim astfel, cu toate că s-ar putea să fie mai mulți comentatori, pe care însă, în absența semnăturilor, nu-i putem identifica)

⁶ Cum ar fi fondul Csáky (date extreme 1784—1884), familie care a deținut întinse proprietăți prin părțile Oradiei (între altele) și ale cărei documente sînt conservate astăzi la Státny Oblastný Archiv din Levoča.

⁷ Este vorba de *Topologia Hungariae. Connotatio Geographice Locorum in omnibus Comitatus Hungariae (1762—1822)*, care este păstrată, în perfectă stare, la Archiv Mesta Bratislavy.

⁸ În ordinea naturii și obiectului lor indicată mai sus, vom cita: *Historia Hungariae (...)* ab *origine gentium usque ad exordia Principatus perpetui Augustorum. Ad usum Regni Principis Corona, 1760*; (Johannes Balla), *Verschiedene Bemerkungen durch mich, Johannes Balla, geschrieben, 1740—1841*. Ambele manuscrise se află la arhiva indicată în nota 7. De remarcat că J. Balla, umanist prin formație (retor) deși practica chirurgia, se arată a fi în jurnalul său un interesant martor, din perspectivă transilvăneană și central-europeană, al celor mai importante evenimente ale timpului aparținînd istoriei universale.

⁹ Între altele, fondul *Index actorum ab anno 1701 usque 1737 inclusive* de la Archiv Mesta Košice și fondul *Andrássy-Krásna Hôrka* de la Státny Oblastný Archiv din Levoča studiate de noi în continuare.

¹⁰ De exemplu, manuscrisele latine lăsate de Georgius Bartal, *Commentariorum ad historiam status jurisque publici Hungariae* (1874) și de Daniel Crudy, *Syllabus intimarum regionum et aliorum nostrorum ad historiam ecclesiasticam ecclesiae evangeliceae in Hungaria spectantium...* (1810), amîndouă aflate la Arhiva orașului Bratislava.

¹¹ Documentele respective fac parte din mai multe fonduri conservate la Arhiva regională din Košice (SOBA Košice). Depistarea lor ne-a fost înlesnită nu în mică măsură de excelențele, am spune chiar exemplarele inventare publicate în 1978 de dr. Ladislav Andráš și de tînărul cercetător Pavel Salamon.

¹² Un altul era de pildă comentatorul, tot anonim, al cunoscutel *Oesterreichisch-Kaiserliche privilegierte Wiener Zeitung* (iunie 1821), care se dovedește a fi independent de cel (sau cei) din Bratislava în toate privințele (surse de informare, bagaj de idei, stil etc.).

disocia net revoluția lui Tudor, „îndreptată nu împotriva Porții ci numai împotriva boierilor și a dregătorilor țării“ (adică în cazul ultimilor, împotriva fanariotilor), de acțiunea lui Ipsilanti care „s-a proclamat eliberatorul grecilor de sub dominația otomană”¹³; aceeași gazetă înregistra neliniștea grecilor din Fanar provocată de moartea domnitorului Alexandru Suțu și de reacția antifanariotă ce-i urmează.

Date noi privitoare la desfășurarea evenimentelor în Transilvania și Banat, precum și la legăturile lor cu celelalte teritorii românești, am găsit și referitor la anii revoluționari 1848—1849¹⁴.

Dar mai larg oglindit s-a dovedit a fi războiul nostru pentru neaflințare, atît în documentele¹⁵ care consemnau succesele românești de la Plevna, cit și în presă: cotidianul „Prager Tageblatt“, de pildă publica relatări bine informate și favorabile românilor de la corespondentul său propriu pe teatrul de război european¹⁶; nu mai puțin prețioase sînt recunoașterile gazetei budapestane contemporane „Nemzeti Hirlap“¹⁷. Dar poate că cea mai interesantă piesă care, în același timp, ne întărește odată mai mult în convingerea exprimată cu cîtiva ani în urmă că o cercetare mai cuprinzătoare a relatărilor corespondenților militari de atunci ar fi cît se poate de utilă¹⁸, o constituie o **prognoză** (acesta este cuvîntul potrivit) **din august 1877** publicată de corespondentul special al

binecunoscutei gazete budapestane „Pester Lloyd“, prognoză pe care evenimentele ulterioare de la Plevna aveau să o confirme integral. Astfel, după ce recunoaște, în deplină onestitate, că timpul petrecut în apropierea armatelor și comandamentelor române i-a permis să-și facă finalmente despre toate acestea „o idee ce nu mai seamănă nici pe departe cu aceea care predomina cu numai cîteva săptămîni în urmă“ la unii observatori și comentatori străini, corespondentul amintit face cunoscute informațiile adunate de el și observațiile sale directe ce-i sînt drept argumente pentru a conchide: „Armata română, căreia pînă azi nu i s-a oferit prilejul să se ilustreze, a trebuit să aibă parte pînă acum de multă și nedreaptă ostilitate, dar ar fi de-a dreptul de mirare ca în apropiata bătălie¹⁹ cei 40 000 de români să nu eclipseze foarte mult realizările rușilor, căci rănile provocate armatei din fața Plevnei nu se vor vindeca atît de curînd încît pozițiile să poată fi asaltate pentru a treia oară cu aceeași încredere cu care a fost trecută Dunărea cîndva, atunci cînd se credea că pînă la intrarea în Constantinopol nu vor fi necesare decît 14 zile“²⁰.

Alte elemente au ieșit la iveală în legătură cu războiul nostru de reîntregire²¹, de asemenea în documente de arhivă și în comentarii și informații de presă. Ținînd seama că, pînă la emanciparea Cehoslovaciei de sub dominația austro-ungară, opinia oficială nu ne era favorabilă, cu atît mai semnificative și interesante ne apar — din nou — „recunoașterile“ care, sub presiunea realității, nu au putut să nu răzbată chiar și în presă. Astfel, un cotidian social-

¹³ „Städtische Pressburger Zeitung“, nr. 26, 3 aprilie 1821, p. 336. Așadar, comentariul din Bratislava, ca și acela din gazeta vîeneză menționată în nota 12, se alătură întru totul izvoarelor pe baza cărora istoricul român Mircea T. Radu a conchis că „colaborarea dintre Tudor și Ipsilanti, în virtutea unui presupus țel comun, antiotoman, este înfirmată de fapte“ (Mircea T. Radu, 1821, Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească, Craiova, Scrisul românesc, 1978, p. 548).

¹⁴ De pildă, în fondurile Jasov și Csáky din Levoča, sau din gazeta ocazională „Priateľ Ludu („Amicul poporului“) editată la Pesta și păstrată tot în arhivele de la Levoča.

¹⁵ Între altele, fondul documentelor Presidiale din Mělník — Praga.

¹⁶ Colecția, completă pe anii 1877—1878, este păstrată la Biblioteca de stat „Clementinum“ din Praga și cuprinde un foarte mare număr de referiri la România.

¹⁷ Se întîlnește în amplul comentariu (24 p.) consacrat anului 1877 și publicat separat de această gazetă care, în general, nu ne era favorabilă.

¹⁸ *Independența României. Documente*, vol. III, *Presă străină*, București, Edit. Acad. R. S. România, p. XXXI.

¹⁹ Avea să fie cel de-al treilea asalt contra Plevnei (11 septembrie 1877, stil nou) la care iau parte pentru prima oară și românii.

²⁰ Datată 26 august 1877, corespondența expedită din tabăra românească de la Breslanila (Bulgaria) este publicată de „Pester Lloyd“ (abia în septembrie, cu o întîrziere pe care gazeta o motivează prin „lipsa de spațiu“). Dat fiind că pînă atunci ea acorda preferință relatărilor altor corespondenți proprii, aflați în tabăra otomană, se pune întrebarea dacă publicarea materialului citat nu a fost întîrziată cu bună știință, în așteptarea unor evenimente militare care să permită verificarea unei prognoze atît de „îndrăznețe“, neconcordanță cu optica dominantă semnalată de corespondentul austro-ungar din tabăra română.

²¹ Îndeosebi de la Praga și Levoča.

democrat din Kladno²², care, în preajma intrării noastre în acțiune, manifesta față de ea aceeași atitudine negativă ca și Rakovski sau Arbore la noi, scotea în evidență importanța României pentru Antantă, admitea că țelul urmărit de poporul român era reintegrarea țării și lăsa să se întrevadă, prin unele informații, sprijinul pe care-l acordau în acest sens românii din Transilvania. „Salutară pentru Antantă” — așa declara ritos, intrarea României în război și altă gazetă, din Bratislava²³, care, cu consecvență logică, avea să scrie mai târziu când trupele germane se apropiau de București, că „cucerirea României” (deși aceasta nu s-a produs niciodată) reprezenta „cea mai mare nenorocire pentru Alianți”²⁴. Iar cît privește sentimentele populației autohtone față de ocupanți, ele rezultă cum nu se poate mai limpede din relatarea aceleiași gazete că intrarea „triumfală” (textual) a germanilor în București a fost salutată... numai de „germanii, austriei și ungurii eliberați din lagărele pentru prizonieri”²⁵...

Informații suplimentare au fost depistate și cu privire la mișcarea muncitorească, socialistă și comunistă din România, îndeosebi în fondurile de arhivă din Praga (de exemplu mișcarea socialistă în România la 1881) și din Poprad²⁶, unde există date despre răspîndirea și circulația ideilor comuniste în România (1929) și, în general, despre diferite acțiuni revoluționare ale comuniștilor români ca și despre repetatele dovezi de solidaritate cu lupta lor dreaptă date de comuniștii din țările vecine (de pildă în 1936, pe teritoriul Cehoslovaciei). Mărturia de netăgăduit a documentului istoric arată astfel, odată mai mult, că Partidul Comunist Român a știut să-și îndeplinească cu cinste misiunea istorică, națională și internațională, pentru că — așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — „a ridicat pe o treaptă nouă, superioară lupta re-

voluționară a proletariatului, a forțelor democratice progresiste, continuînd și ducînd mai departe glorioasele tradiții ale luptei poporului pentru eliberarea socială și națională, pentru făurirea unei Româanii prospere, libere și independente”²⁷.

Nu întimplător evocăm, cu ajutorul citatului de mai sus, ideea de **continuitate**: este de fapt firul roșu care leagă între ele fapte diferite, din perioade diferite, pe care le-am găsit consemnate în tot astfel de surse și locuri de păstrare. Căci aceasta ni se pare a fi concluzia principală care se desprinde din toate datele statistice cu caracter demografic, sau din diplomele în care sînt oglindite structuri sociale vechi și persistente, sau din mărturiile observatorilor onști și informați care au sesizat la o întreagă populație de pe un spațiu geografic bine determinat calități colective fundamentale ce nu se pot forma decît în decursul unei îndelungate și aspre istorii, de două ori milenare.

Desigur, nu ne putem limita decît la această imagine sumară și cu totul incompletă a rezultatelor investigației întreprinse anul trecut în R. S. Cehoslovacă. Esențialul abia urmează a fi făcut — adică inventarierea și introducerea în circuitul științific larg a întregii mase de informații. Concluzii interesînd strategia viitoarelor cercetări științifice în arhivele și bibliotecile din țara prietenă au fost trase, și de data aceasta. Nu e locul aici să le înșirăm. De fapt, ele se subsumează uneia singure, atotcuprinzătoare: investigația trebuie continuată, pe de o parte pentru a epuiza sursele cunoscute, iar pe de altă parte pentru a străbate noile căi și direcții de cercetare identificate. Căci și în 1979 ca și în ceilalți ani, au fost găsite astfel de noi puncte de plecare.

Acestor bune auspicii nu putem să nu le adăugăm condițiile de lucru pe care colegii cehi și slovaci știu să le asigure cercetătorului străin astfel încît el să-și

²² „Kladenska Svoboda”, 3, 6 septembrie 1916, p. 1.

²³ „Städtische Pressburger Zeitung”. Abendblatt, nr. 240, 1 septembrie 1916, p. 1.

²⁴ „Städtische Pressburger Zeitung”. Morgenblatt, nr. 344, 14 decembrie 1916, p. 1.

²⁵ „Städtische Pressburger Zeitung”. Morgenblatt, nr. 342, 12 decembrie 1916, p. 1.

²⁶ în special fondul fostei jandarmerii.

²⁷ *Istoria patriei și a Partidului Comunist Român în opera Președintelui Nicolae Ceaușescu*, București, Edit. militară, 1979, p. 347. Cf. *Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 8-9 iulie 1970 cu privire la aniversarea semicentenarului Partidului Comunist Român*, în „Scîntela”, 11 iulie 1970.

satisfacă nu numai curiozitatea științifică, dar și trebuințele spirituale de om de cultură, într-o țară unde întâlnirea cu monumentele istoriei și ale artei are loc, literalmente, la fiecare pas.

MIRCEA SPIRIDONEANU

ELVEȚIA

Dintre țările în care s-au efectuat cercetări în arhive în cursul anului 1979 face parte și Elveția. Prin bunăvoința conducerii arhivelor din Elveția în cursul lunii noiembrie, timp de două săptămîni, am investigat fondurile ce ne-au fost recomandate. Am reușit, astfel, să cercetăm Fondul 2300 : Rapoarte politice ale reprezentanților în străinătate (Politische Berichte der Auslandsvertretungen) ; Fondul 2 : Probleme politice (Politische Angelegenheiten) ; Fondul 2001 (A) compartimentul pentru registratură generală externă (Abteilung für Auswärtiges Zentralregistratur 1896—1918) și fondul 13 (B) acorduri statale bilaterale (Bilaterale Staatsverträge). În principal documentele din aceste fonduri sînt rapoarte, informări și corespondențe dintre anii 1848—1928 ale diplomaților Elveției în România și în alte țări. Din conținutul lor se desprind legăturile economice și politico-diplomatice între România și Elveția, mai ales după anul 1880, activitatea unor elvețieni aflați în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea despre care vorbesc rapoartele anuale ale Societății elvețiene de binefacere din București pe anii 1874—1894.

Multe documente informează asupra dezbaterilor de la diferite congrese și conferințe internaționale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea (Conferința internațională din octombrie 1863 a Societății de Ajutor pentru militarii răniți, Conferința internațională pentru neutralitate din 1864, conferința interparlamentară europeană etc.).

O cantitate însemnată de documente se referă la „mișcarea anarhistă” de la începutul secolului al XX-lea și mai ales la măsurile luate de diverse guverne împotriva „anarhiștilor”.

Una din problemele esențiale ale perioadei era și situația din Balcani. Din mai multe capitale europene, erau expediate spre Berna rapoarte și note în care diplomații elvețieni comentau evenimentele, poziția opiniilor publice naționale și, uneori, modul cum acționau guvernele sau diferitele personalități în legătură cu anumite evenimente. Importante pentru noi sînt, mai ales, rapoartele din anii 1912—1913 trimise de la ambasadele Elveției din Viena, Paris, Berlin, Londra, Roma, Atena, București din care se desprind dorința de eliberare și de libertate a popoarelor din Balcani, acțiunile diplomatice întreprinse de ele și organizarea acțiunilor militare, interferența intereselor unor mari puteri în zonă și intervenția lor pentru apărarea și chiar extinderea acestor interese.

Urmărind desfășurarea evenimentelor din anii 1916—1918, diplomatul elvețian din România a ținut la curent Confederația Helvetică cu cele ce se petreceau în țară și pe front. Din raportul înaintat guvernului țării sale rezultă situația grea a României în perioada războiului, eforturile susținute ale poporului român și armatei sale pentru apărarea patriei, nerespectarea angajamentelor luate de aliați, condițiile înrobitoare impuse de Puterile Centrale populației în teritoriul ocupat și României prin tratatul de la Buftea-București.

Remarcăm că documentele relevă o temeinică cunoaștere a situației, ca urmare a legăturilor strînse pe care le aveau raportorii atît cu persoane reprezentative ale românilor cît și ale Antantei și ale Puterilor Centrale.

Efectuarea cercetărilor ne-a fost mult ușurată de promptitudinea și bunăvoința cu care am fost serviți de domnii H. Kohler și A. Wält cărora le mulțumim și pe această cale.

O altă parte din timp a fost utilizată pentru cercetări în arhivele Societății Națiunilor din Geneva unde ne-am bucurat de amabilitatea d-lui director Sven Welander și a colaboratorilor săi M. Werner Simon și M. F. Choucralla. Aici, fondul documentar este bogat, variat ca problematică, scris mai ales în limbile engleză și franceză. Anii extremi ai documentelor sînt 1919—1946. Partea

cea mai importantă și cu cele mai multe documente este cea cuprinsă între anii 1919—1928. Ca instrumente de evidență Arhivele Societății Națiunilor au un repertoriu general completat de registre index (alfabetice și tematice) și un ghid.

După cite am aflat, nu se păstrează în această arhivă toate documentele rezultate din exercitarea atribuțiilor Societății Națiunilor. O parte însemnată se află la alte instituții din Geneva sau din alte țări.

Cantitatea cea mai mare din documentele acestui organism internațional provine de la Secretariatul General care se ocupă cu pregătirea ședințelor Adunării generale și cu rezolvarea unor cereri ori reclamații ce i se adresau de persoane, instituții, organisme ori organizații și chiar de către guverne, mai ales legate de modul cum se aplicau prevederile tratatelor conferinței de pace. Cele mai multe și mai dificile au fost problemele ridicate de statele a căror configurație teritorială a suferit modificări în urma războiului mondial: probleme de frontieră, de bunuri materiale, de despăgubiri de război, încheierea de acorduri și tratate etc.

O altă categorie de probleme privește naționalitățile. Zeci de mii de dosare conțin memorii, memoranduri, aide-memoire, reclamații, însoțite de situații statistice întocmite de cei ce reclamau și răspunsurile date de guvernele reclamate. În multe din dosarele amintite se află și referatele, părerile și observațiile membrilor Consiliului General al Societății Națiunilor.

În timpul avut la dispoziție am cercetat aproximativ 700 de dosare din care am comandat cca. 1 300 file. Documentele selecționate de noi cuprind informații despre reforma agrară din România cu tabele statistice pe județe și pe provincii, modalitatea de aplicare a legislației privind învățământul, situația școlilor confesionale aparținând naționalităților conlocuitoare, condițiile în care au trăit populațiile din Austro-Ungaria, memoriile unor organisme și organizații românești adresate secretariatului general al Societății Națiunilor (Consiliul Național al femeilor din România și Asociația feminină a naționalităților

conlocuitoare din octombrie 1925. memorandumul partidului german din Transilvania care cerea unirea cu Partidul Național Liberal (1919—1920), rezoluția Federației Sindicale Internaționale (Amsterdam) adresată sub formă de manifest muncitorilor din întreaga lume în legătură cu persecuțiile din Ungaria, protestul deputatului român Amos Frincu contra crimelor săvârșite în Ungaria împotriva românilor, informații despre conflictul cunoscut sub denumirea de optanți și altele).

Ceea ce trebuie evidențiat este faptul că la multe documente de bază se găsesc anexate tipărituri explicative. O verificare atentă în țară ar permite să se vadă ce s-a mai păstrat dintre acestea pentru a fi microfilmate cele ce nu mai există.

Intrucit materialele publicate de Societatea Națiunilor prezintă un mare interes documentar ar trebui efectuate cercetări în țară pentru a ști ce păstrează instituțiile noastre, având în vedere cerințele de a ne concentra efortul spre cele ce lipsesc și sint necesare cercetării științifice.

Dat fiind că în anul 1979 au fost efectuate pentru prima dată cercetări în arhivele de stat ale Elveției care au fonduri de interes pentru cercetarea istorică românească apreciem că se impune continuarea cercetărilor.

VASILE ARIMIA

FRANȚA

În anul 1979 cercetările în arhivele și bibliotecile din Franța au fost efectuate la Biblioteca Națională din Paris, secția manuscrise și periodice, la Arhiva Ministerului Afacerilor Străine, precum și la Arhivele Naționale Franceze.

La Biblioteca Națională din Paris s-a continuat cercetarea fondului „România” (Roumanie), a colecțiilor de „Nouvelles Acquisitions Francaises” și a colecțiilor de „Hărți”. Menționăm ca deosebit de importante documentele din anii 1570—1855 privind genealogia și proprietățile familiilor Linche și Cărpenișeanu, boieri înrudiți (Elisabeta Balotescu Cărpenișeanu a fost soția lui Philippe de Linche). Printre

acestea semnalăm documente din anii 1783—1793 emenate din cancelariile domnitorilor români, tabloul genealogic al lui Radu, Matei și Stroe Cârpenișeanu, semnat de Barbu Văcărescu, mare logofăt și cele 13 scrisori și mențiuni referitoare la activitatea familiilor Linche și Cârpenișeanu, dar mai ales cu privire la Philippe de Linche care a fost vornic și postelnic de Valahia. Tot cu acest prilej a fost cercetată corespondența lui Philippe de Linche cu Kiseleff privind controlul finanțelor în Valahia. Pentru activitatea desfășurată în calitate pe care am amintit-o mai sus Philippe de Linche a fost ridicat la rangul de mare vistier și mare logofăt de justiție.

În Arhivele Ministerului Afacerilor Străine, au fost cercetate seriile: Memorii și documente (M.D.), corespondență comercială a consulilor și corespondență politică pe perioada 1554—1921 și Papiers d'Agents — d'Essages.

În memoriile contelui de Ferviol sînt relatate luptele de la Stănilești din 1711 dintre ruși și turci, atitudinea lui Dimitrie Cantemir față de Poartă precum și intenția și măsurile luate de acesta pentru a ieși de sub tutela Porții.

Memoriul lui Saint Priest din perioada 1768—1784, care cuprinde 13 părți reflectă lupta pentru independență a țărilor mici din Imperiul Otoman, specificînd în mod deosebit Țările Române, care datorită dirzeniei și luptelor permanente au reușit să mențină o situație mai bună, nefiind transformate în pașalicuri.

După ce în introducerea memoriului se face un istoric al înființării ambasadei franceze în Turcia precum și un studiu privind istoria Imperiului Otoman se relatează luptele de la Nicopole din 1936 la care a participat printre alți prinți creștini și Mircea cel Bătrîn. Se descriu marile bătălii din 1596—1597 precum și figura luminoasă a lui Mihai Viteazul, ale cărui fapte de arme au avut ecou în toată Europa.

Interesante sînt și rapoartele consulului Franței la București pe perioada 1789—1828 care cuprinde știri despre activitatea comerțului levantin în Valahia și Transilvania, activitatea revoluționarilor sîrbi refugiați în Valahia.

Un alt grup de documente se referă la revoluția de la 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. Printre acestea semnalăm scrisoarea boierilor români din 14 septembrie 1821 trimisă reprezentantului Franței la București prin care cer sprijin „contra tiranilor”.

Din relatările misiunii extraordinare a contelui de Chandordy la Constantinopol între anii 1876—1877 se desprind informații mai puțin cunoscute privind participarea românilor la războiul pentru independență, luptele de la Plevna, situația Dobrogei, atitudinea marilor puteri față de micile popoare din Orient care luptau pentru drepturile lor legitime și preliminariile de pace de la San Stefano.

Corespondența consulatelor comerciale de la București, Constanța, Galați. Tulcea, cuprinde studiile amănunțite făcute de consuli despre dezvoltarea economică a țării, situația comerțului intern și extern românesc, tarifele vamale, convențiile economice încheiate cu Franța, Austro-Ungaria, Elveția, Rusia, Anglia etc. navigația din porturile Sulina, Galați și dezvoltarea agriculturii României cu perspectiva creșterii comerțului cu cereale.

Întocmite cu regularitate și însoțite de statistici lunare, trimestriale și anuale, de studii și analize, rapoartele consulilor comerciali constituie un izvor important pentru cunoașterea tuturor aspectelor vieții economice, politice, sociale și culturale a țării pe această perioadă.

În Arhivele Naționale franceze ne-am îndreptat atenția spre documentele din fondurile: Ministerul comerțului și industriei, Ministerul instrucțiunii publice, Ministerul de interne — Poliție și Siguranță, Vechiul regim și fondurile personale și familiale Albert Thomas și Georges Deville care cuprind o bogată corespondență cu personalități ale vieții științifice culturale și politice din România. Astfel, sînt scrisorile de la prințul Bibescu în calitate de ministru plenipotențiar al României la Geneva, profesorul Nicolae Iorga, generalul Rudeanu, Elena Văcărescu, principesa Maria, Traian Vuia.

Multe documente, deosebit de interesante, se referă la existența și conti-

nuitatea românilor pe aceste meleaguri, marea izbîndă obținută de Mihai Viteazul în unirea țărilor române, precum și la lupta peste secole, pînă în 1918, pentru realizarea unității naționale și atitudinea marilor puteri față de acest ideal.

Interesantă este și corespondența lui Georges Deville cu reprezentanții diplomați ai României și alte personalități românești și străine privind publicarea la Paris a unei reviste românești: exemplul Diamandi a editat în Franța: „Le Erre Nouvelle” și un cotidian în legătură cu unirea tuturor românilor. Om politic și ministru al culturii, cu vederi democratice și socialiste G. Deville a întreținut relații cu Horia Rossety, socialist român care a publicat în Franța revista „Dacia” și multe alte lucrări de propagandă pentru România. Am găsit de asemenea corespondență a lui J. Procopie, jurnalist și deputat român cu Dimitrie Sturza și Ion Brătianu, 10 scrisori de la Alexandru Goleșcu din care rezultă ajutorul dat de Deville în verificarea publicațiilor de la Paris. Fondul este foarte important prin corespondența cu toți oamenii de litere și cultură din Franța și alte țări.

Documente deosebit de importante pentru istoria țării noastre (note, memorii, statistici, corespondență, rapoarte diplomatice, schițe și planuri) s-au găsit în Seria A.F.IV — Vechiul regim pentru perioada 1800—1812. Studiile făcute de Franța în timpul lui Napoleon asupra Austriei, Turciei și Rusiei cuprind relatări asupra țărilor române, obiect de dispută, punct deosebit în interesele politice și de expansiune ale celor trei puteri. În situațiile întocmite găsim date despre numărul locuitorilor și situația lor economică, politică, culturală și religioasă. Corespondența secretă aruncă o lumină interesantă cu privire la unele personalități franceze la București și Iași (Saint Luce și Rufin), relațiile țărilor române cu Franța, Turcia și Austria, intrigile engleze etc.

Foarte importante sînt scrisorile dintre sultan și Napoleon privind Valahia, atitudinea Rusiei, lupta românilor pentru păstrarea ființei lor și realizarea unității naționale.

Într-o scrisoare cifrată referitoare la atitudinea moldovenilor față de Franța și Rusia se menționează că aproape toată faimoasa nobilime învață limba franceză și o folosesc în relațiile comerciale sau de altă natură, primii boieri ai Moldovei distingîndu-se prin bunele lor sentimente pentru națiunea franceză.

În ultimele războaie atitudinea românilor moldoveni era provocată de intențiile Caterinei a II-a de a acapara Moldova și de teama de a nu suferi soarta țăranilor ruși ale căror condiții de viață erau mult mai mizerabile ca ale lor, iar acele sentimente pe care le aveau față de țarism le aveau și față de dinastia austriacă.

Studiul documentelor din acest fond este relevant pentru abordarea istoriei țărilor române și politica Turciei, Rusiei și Austriei în Balcani la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Un mare număr de documente s-au cercetat și reținut pentru microfilmare din fondurile Seriei F. 7, 10, 12 23 (Ministerul de Interne — Poliție și Siguranță, Ministerul Comerțului și Industriei, Ministerul Instrucțiunii Publice din perioada 1800—1939). Menționăm ca deosebite documentele din fondul Poliție și Siguranță privind Partidul Comunist Român (1921—1929). Notele, informațiile, rapoartele privind congresele Partidului Comunist, atitudinea de solidaritate a ziarului L'Humanité și a opiniei publice franceze cu activitatea comuniștilor români și de protest față de situația militanților închiși în anii 1921—1924 (Bujor și Cristescu). Sînt documente care cer eliberarea comuniștilor aruncați în închisori, care prezintă grevele, mitingurile și demonstrațiile de la Lupeni și București, procesul de la Cluj al celor 144 (1923), procesul din februarie 1922 (cînd au fost arestați 270 de comuniști și socialiști) și activitatea Organizației comuniste române din Paris sau relațiile internaționale ale P.C.R. cu alte partide comuniste din lume.

Notele informative întocmite de poliția franceză asupra adunărilor comuniste din Franța și activitatea de propagandă a socialiștilor și comuniștilor

români din Paris sînt importante pentru cercetare. Printre cei nominalizați sînt : Ștefan Gheorghiu, Alecu Constanținescu, Gheorghe Ionescu, Ștefan Vasilescu, Raul Florescu, Barcu Eftimie, Gornișteanu, Dunău Vasile, Georgescu Victor, Panait Istrati.

Alte documente se referă la resursele naturale ale solului și subsolului, mai ales calitatea petrolului românesc, la dezvoltarea industriei, comerțului și agriculturii și oglindesc relațiile româno-franceze în această perioadă, precum și la perspectivele penetrării capitalului francez în România.

În ceea ce privește dezvoltarea cultural-științifică a României de asemenea, găsim date interesante despre studenții și stagiarii români la Paris, despre școlile și profesorii francezi în România, ca și despre dezvoltarea în general a științei românești.

Ca rezultat al cercetării în cele trei mari arhive din Paris. Fondul Arhivistic Național se va îmbogăți cu 45 035 cadre microfilm care vor oferi cercetări științifice noi și valoroase izvoare documentare.

MARIA SOVEJA
RODICA MUȘETOIU

STAGIUL TEHNIC INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR

Paris 1980

Stagiul tehnic internațional al Arhivelor, de pe lângă Arhivele Naționale franceze, desfășurat la Paris, în perioada 7 ianuarie — 13 martie, a întrunit participarea a 26 de stagiari, reprezentanți ai instituțiilor de arhivă din 20 de țări precum și a 16 studenți din ultimul an ai Școlii superioare de arhivistică din Paris.

După cum s-a precizat de către conducerea cursului, la adunarea festivă de deschidere, în acest an, programul stagiului a devenit mai omogen și echilibrat, fiind îmbogățit și diversificat în spiritul noii legislații arhivistice franceze adoptate în cursul anului 1979. Întregul curs, ce poartă un pronunțat caracter aplicativ, a urmărit să prezinte principiile de bază ale arhivisti-

cii franceze, integrate în contextul general mondial, metodologia proprie de lucru, experiența acumulată în domeniul teoriei și practicii arhivistice, perspectiva activității arhivistice în ansamblul instituțiilor documentare.

Acest program a fost tradus în practică printr-o serie de prelegeri urmate de dezbateri, vizite de lucru, demonstrații, aplicații practice și conferințe.

Prelegerile au abordat o tematică actuală, fiecare temă fiind tratată într-o expunere sau două (în funcție de importanța ei) de către specialiști din cadrul Arhivelor Naționale sau departamentale în lumina propriei lor experiențe profesionale, sau de personalități de seamă din domeniul științelor istorice și social-politice. Deseori ne-au fost prezentate numeroase materiale ajutătoare : bibliografii, studii, scheme, instrumente de lucru, care aduse în țară se constituie într-un mic fond documentar util activităților de informare și pregătirii profesionale.

Problematica cursului a cuprins în general cîteva teme fundamentale ale arhivisticii și anume :

- 1) Legislația și organizarea Arhivelor, locul lor în administrația de stat ;
- 2) Păstrarea și conservarea documentelor ;
- 3) Tipuri de arhivă și de documente : mod de organizare, clasare și depunere la Arhivele Naționale ;
- 4) Comunicarea documentelor, cercetarea și activitățile educative ale Arhivelor.

În cadrul primei teme a fost expuse pe larg noile reglementări arhivistice (Legea nr. 79—18, din 3 ianuarie 1979, și Decretul nr. 79—1037, din 31 decembrie 1979, relativ la competența Serviciului de arhivă publică ; cooperarea sa cu administrația de stat pentru adunarea, conservarea și comunicarea arhivelor), organizarea administrativă a arhivelor franceze, organograma Arhivelor Naționale cu precizarea competențelor fiecărui compartiment, arhivele și administrația departamentală regională, rolul și organizarea unei prefecturi, știința administrativă, personalul de arhivă din Franța, în cadrul evoluției funcțiilor publice.

Conservării documentelor i-au fost dedicate mai multe expuneri privind construcțiile de arhivă, materialul de arhivă și conservarea lui, protecția documentelor de arhivă, microfilmul și reprografia precum și câte o vizită la Serviciul fotografic (Atelierul de foto, microfilme și reprografie) și la Atelierul de restaurare al Arhivelor Naționale.

O importanță deosebită în economia programului a ocupat-o prezentarea a numeroase tipuri de arhivă și genuri de documente: arhivele personale și familiale, arhivele întreprinderilor, arhivele municipale, arhivele ecleziastice moderne, arhivele audio-vizuale, arhivele istorice ale marinei și ale armatei de uscat. S-a pus un accent mai mare pe modul de formare și prelucrare a lor, câte o prelegere fiind dedicată principiilor de clasare a documentelor, prearhivării lor, modalităților de lucru în cadrul „misiunilor” organizate de Arhivele Naționale pe lângă unele ministere. S-au făcut de asemenea vizite de lucru la Arhivele departamentale din Haut-de Seine à Nanterre, la Serviciul de Planuri al Arhivelor Naționale, la Serviciul istoric al marinei și la Serviciul istoric al armatei de uscat, la arhiva Ministerului Afacerilor Străine.

Problemelor complexe ale valorificării documentelor le-a fost dedicată o suită de activități, unele cu un pronunțat caracter practic. Expunerile s-au referit la problema cercetării în arhive, organizarea cercetării istorice pe plan mondial, modalitățile de comunicare a documentelor în cadrul Arhivelor franceze, activitatea serviciilor educative, informatica arhivistică, Muzeul Arhivelor și expoziția istorică. Cu acest prilej ne-au fost prezentate montaje audio-vizuale, realizate cu concursul Serviciilor de arhivă din Drôme. De asemenea, au fost organizate vizite la Muzeul Arhivelor și la expozițiile temporare din cadrul acestuia.

Deosebit de utile au fost ședințele de lucru desfășurate la Sala inventarelor unde am luat contact cu modalitățile de cercetare în arhivele franceze și am cunoscut practic felul de organizare a documentelor, principalele serii tematice, instrumentele lor de infor-

mare. Tot în cadrul acestui serviciu s-au desfășurat unele lucrări practice privind diferitele tipuri de instrumente de informare științifică, metodologia întocmirii lor, modalitățile de folosire.

În sfârșit, ne-au mai fost prezentate unele expuneri cu caracter general despre Consiliul Internațional al Arhivelor, problemele specifice ale arhivelor din țările în curs de dezvoltare, viitorul arhivelor în lume.

Pe linia cunoașterii sistemului de documentare și informare național francez s-au mai vizitat Direcția de documentare și difuzare, Biblioteca Națională, Biblioteca istorică a orașului Paris, Biblioteca Mazarin.

Bun prilej de generalizare a realizărilor pozitive din domeniul muncii de arhivă pe plan mondial, de desfășurare a unui susținut schimb de experiență Stagiul tehnic internațional al Arhivelor a contribuit la perfecționarea noastră profesională.

Întregul program al Stagiului ne-a permis cunoașterea unor probleme fundamentale dar și specifice cu care se confruntă arhivistica franceză, cu aplicabilitate în propria noastră activitate. aprofundarea unor chestiuni deosebit de actuale în știința arhivistică modernă. popularizarea într-un cadru internațional a realizărilor noastre în domeniul muncii de arhivă.

Modul de alcătuire a cursului, conținutul bogat de idei și date ale prelegerilor audiate, constituie o expresie elocventă a preocupărilor Arhivelor Naționale franceze de perfecționare a cadrelor de specialiști, a contribuției lor la realizarea programului U.N.E.S.C.O. de formare de școli naționale de arhivistică în vederea salvării, protejării și valorificării patrimoniului arhivistic mondial — principalul izvor de cunoaștere a identității naționale a popoarelor.

Militind pentru asigurarea unui statut profesional internațional al funcției de arhivist, Stagiul tehnic internațional al Arhivelor de pe lângă Arhivele Naționale franceze, contribuie într-o măsură tot mai largă la formarea și dezvoltarea conștiinței profesionale a arhivistului, la o mai adâncă înțelegere a misiunii și valorii sociale și politice a acestei nobile profesii.

Participarea la acest stagiul ne-a creat și posibilitatea investigării fondurilor și colecțiilor conservate de Arhivele Naționale din Paris, în vederea depistării și reproducerii de documente privitoare la istoria poporului nostru. În urma cercetărilor efectuate în seriile F și A.P. am găsit o multitudine de documente referitoare la relațiile româno-franceze în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Documentele din seria F-12 ce prezintă o mare diversitate de genuri — rapoarte consulare, note documentare, memorii, statistici, comentarii din presă etc. — surprind o problemă interesantă, legată de situația economică a României în perioada ce a urmat cuceririi independenței țării, măsurile luate de guvernul român pentru încurajarea industriei naționale, adoptarea de noi tarife vamale și implicațiile economice internaționale ale acestor măsuri, tratativele purtate de autoritățile române și diferite state pentru încheierea unor acorduri comerciale care să nu afecteze independența țării.

Un material deosebit de bogat și de interesant am găsit în cadrul seriei A.P. — fondul 400, referitor la condițiile internaționale care au premers înfăptuirea actului de la 24 ianuarie 1859. O bogată corespondență adresată împăratului Napoleon al III-lea — scrisori și rapoarte oficiale ale unor personalități militare, documente diplomatice, semnate de mari personalități politice ale lumii dintre care lordul Palmerstone și contele Walewski, memorandumul confidențial al conțelui Brumow —, diverse acte și protocoale de ședință, prezintă aspecte variate și semnificative ale războiului Crimeii (1853) precum și ale Congresului de pace de la Paris (1856) eveniment politic cu implicații deosebite în destinul țărilor române.

Documentele selectate din seria F-12 și Seria A.P. — ce însumează cca. 5.000 pagini-document — au fost comandate sub formă de microfilm. Totodată în seriile N și N.N. am identificat 16 hărți — majoritatea manuscrise — din secolele XVI—XVIII care se referă în mod direct la teritoriul țării noastre, oferind specialiștilor un bogat material istoric.

Ceremonia de închidere a cursului a avut loc în prezența directorului general U.N.E.S.C.O. M'Bow și a președintelui Consiliului Internațional al Arhivelor, O. Gauye. Diplomele de absolvire ale „Stagiului tehnic internațional al Arhivelor” ne-au fost înmânate personal de directorul general U.N.E.S.C.O. care în alocuțiunea rostită cu acest prilej a subliniat importanța profesională a acestui Stagiul, valoarea sa educativă și morală de întărire a cooperării și prieteniei între specialiștii arhivelor din întreaga lume.

IOANA BURLACU
ELENA IOSEFIDE

REPUBLICA FEDERALĂ GERMANIA

În anul 1979 s-a continuat cercetarea arhivelor vest-germane din Koblenz și Stuttgart. Cu această ocazie s-au adus în țară microfilme cu conținut bogat în informații pentru istoria țării noastre, din perioada anilor 1475—1917.

În arhivele landului Rheinland-Pfalz din Koblenz s-au studiat fondurile „Arhiepiscopatul și electoratul din Trier, acte administrative și bisericești” și „Prezidiul superior al provinciei Rin”.

Din fondul „Arhiepiscopatul și electoratul din Trier, acte ale administrației de stat și bisericești” s-au studiat rapoartele din perioada 1475—1792, ale ambasadurilor curții din Viena acreditate la curtea electorului din Trier și ale agenților diplomați ai electorului din Trier trimiși la curtea din Viena, unde s-au găsit informații privind războaiele împotriva turcilor, desfășurate pe teritoriul Transilvaniei și Banatului în secolele XV—XVII, precum și rapoartele și corespondențele agenților din Trier la curtea din Viena, Meyersheim și Gudenus (sec. XVII). Aceste documente relevă contribuția țărilor române la lupta antiotomană și atenția țărilor vest-europene îndreptată spre acestea, mai ales având în vedere sprijinul pe care-l așteptau de la țările române în lupta împotriva pericolului turcesc.

În fondul „Prezidiul superior al provinciei Rin” s-au studiat rapoarte ale presei către prezidiul superior privind

acțiunile de luptă ale armatei germane pe teritoriul României în 1917.

S-a continuat cercetarea la Arhivele statului din landul Baden-Württemberg unde s-a depistat o serie de documente din secolele XVI—XVII din seria de rapoarte ale ambasadurilor și agenților din Württemberg la Viena. Din perioada 1600—1660 s-au cercetat documente privind luptele cazacilor în Transilvania, răscoale ale țăranilor transilvăneni, luptele desfășurate în Moldova, Țara Românească, Transilvania, împotriva turcilor, tătarilor, cazacilor; intențiile turcilor de a trece țările române sub administrație proprie; interesul curții de la Württemberg față de Transilvania în scopul pregătirii măsurilor proprii de apărare; sprijinul acordat de Moldova și Țara Românească Transilvaniei în lupta împotriva turcilor.

Din aceeași colecție s-a depistat documentul din 1599 emis de Ioan Bogdan, pretendent la tronul Moldovei, care cerea sprijin material curții din Württemberg în scopul de a obține domnia.

Documentele prezintă informații valoroase pentru istoriografia românească deoarece ele atestă rolul și locul țărilor române în context european, demonstrând că ele au fost teritoriul permanent de desfășurare a luptelor împotriva imperiului otoman.

ELISABETA MARIN

R.D. GERMANĂ

Spre deosebire de anii trecuți, în 1979, activitatea desfășurată în arhivele din R.D. Germană în vederea depistării de documente referitoare la istoria poporului român a fost concentrată doar în orașele Dresda și Mersenburg, considerându-se că astfel se poate efectua o cercetare mai sistematică și mai eficientă a fondurilor care dețin asemenea izvoare.

Semnarea altor arhive sau fonduri cuprinzând mărturii despre istoria românilor, precum și efectuarea unui schimb de experiență pe tărîmul muncii arhivistice au fost obiective care au completat programul de cercetare, desfășu-

rat în condiții optime, cu sprijinul colegilor germani.

În cadrul investigațiilor efectuate în arhivele din Merseburg și Dresda s-a insistat asupra fondurilor: Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul de Interne, Legațiile săsești, Arhiva secretă și Colecția actelor vechi, documentele depistate datînd din perioada secolelor XVIII—XX și referindu-se la diverse aspecte care privesc situația politică și economică a României, pe fondul și în contextul evenimentelor petrecute de-a lungul anilor pe continentul european.

Pentru perioada mai veche se remarcă rapoartele consulilor Prusiei la Viena în care sînt prezentate situația politică din Ungaria și Transilvania, relațiile lor cu Țara Românească și Moldova, dese războaie dintre marile imperii vecine și urmările acestora pentru situația principatelor care au avut mult de suferit, în primul rînd, datorită operațiunilor militare pe teritoriul românesc. Prin natura conținutului lor — care de regulă se referă la relațiile politice —, prin modul detaliat de prezentare a evenimentelor, se evidențiază rapoartele trimise din Viena de consulul Bantholdi, documentele respective cuprinzînd, mai cu seamă, aspecte ale situației din Transilvania.

Cunoscînd obiectivele principale ale Direcției generale a Arhivelor Statului pe linia valorificării documentelor — între care este și editarea unui volum de izvoare referitoare la Revoluția din 1821 — ne-am concentrat cercetarea în scopul depistării unor mărturii privind importantul eveniment din istoria poporului român. Beneficiînd de indicațiile competente ale dr. M. Kohnke, căruia îi mulțumim și pe această cale, strădania depusă a fost încununată de succes prin depistarea mai multor dosare care conțin rapoartele trimise de diplomații germani din Paris, St. Petersburg, Viena și Constantinopol. Cele mai semnificative sînt, însă, rapoartele baronului von Kreuchely, fapt pentru care le-am adus în țară sub formă de fotocopii, punîndu-le la dispoziția colecției de redacție în vederea includerii în volumul menționat.

La fel de importante sînt și rapoartele consulilor germani din diverse capitale europene. Conținutul lor referindu-se la situația revoluționară premergătoare anului 1848 în Moldova și relațiile politice dintre principatele dunărene și țările învecinate. Documentele care se referă la situația din țările române, acordă o atenție deosebită problemelor prioritare ale politicii lor, între acestea locul central ocupîndu-l uniunea. Năzuința spre unitate a provocat reacții puternice în cadrul unor cureuri politice din diverse țări europene, care vedeau în lupta legitimă a românilor, pericolul unei „insurecții” împotriva căreia „puterile semnatare ale tratatului de la Paris ar fi trebuit să intervină cu arma în mînă”, după cum reiese dintr-un raport din 1858. Cu toate că adversarii unirii au încercat prin diferite mijloace să împiedice realizarea unui act legic, fermitatea cu care au acționat românii în țară și străinătate, argumentele aduse de ei, au demonstrat temeinicia drepturilor lor, bazate — după cum relevau chiar rapoartele consulilor germani — pe Capitulațiile încheiate cu Înalta Poartă, asemenea documente asigurînd „principatelor un guvern național, independentă și deplină libertate legislativă”.

O atenție deosebită — ilustrată, de altfel, de izvoarele cercetate — a fost acordată de diplomația străină reformelor lui Al. I. Cuza, care au stîrnit, de asemenea, puternice reacții, mai cu seamă în cadrul marilor imperii vecine, ostile aspirațiilor curajoase ale domnitorului român, spre democratizare și independență. Măsurile preconizate de Al. I. Cuza și întreaga sa politică sînt cu atît mai demne de subliniat, cu cît au fost aplicate în condiții extrem de grele, cînd marile puteri foloseau cele mai diverse măsuri și metode pentru a împiedica traducerea lor în fapte. Dar fermitatea cu care domnul român și-a continuat programul politic propus, demnitatea cu care a reprezentat țara peste hotare, îndeosebi cu prilejul vizitei efectuate la Constantinopol, au determinat mulți contemporani să-i recunoască virtuțile, realitate ilustrată și de cuvintele consulului german în Turcia, care spunea : „Prințul Cuza mi-a făcut impresia

unui om foarte inteligent și foarte decis”...

Pentru sfîrșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX, rețin atenția documentele privind unele aspecte ale situației politice, economice și militare a României, ținta intereselor marilor puteri care au atentat nu numai la bogățiile ei naturale, dar chiar la pîrți însemnate din vechiul teritoriu românesc.

După cum menționam la începutul succintei noastre prezentări, cu prilejul cercetării desfășurate în arhivele din R.D. Germană, a fost urmărită și efectuarea unui schimb de experiență pe tărîm arhivistice. Dialogul purtat cu colegii germani s-a dovedit deosebit de util, îndeosebi cu prilejul vizitării arhivelor din orașele Bautzen și Görlitz, unde am avut posibilitatea să cunoaștem clădirile, modul de organizare a fondurilor în cadrul depozitelor și condițiile de păstrare și conservare a documentelor.

Dar ceea ce ne-a reținut în mod deosebit atenția, a fost numărul mare de documente referitoare la istoria Transilvaniei, despre care șeful arhivei din Görlitz, dr. Peter Wenzel, relatează că sînt deosebit de interesante sub aspect economic, social și politic. Timpul scurt avut la dispoziție nu ne-a permis o cercetare mai largă, dar cele cîteva documente văzute și constatările efectuate la fața locului, ne-au determinat să susținem necesitatea investigării, în anii viitori și a acestei arhive, care poate oferi cercetătorilor români surse noi, necunoscute pînă în prezent.

CORNELIU LUNGU

GRECIA

În anul 1979 s-au continuat cercetările la Biblioteca Națională din Atena, Muzeul Benaki, Muzeul de istorie și etnografie. Cabinetul de studii filologice și neolenice și Arhiva istorică a Macedoniei cu sediul la Salonic.

La Biblioteca Națională din Atena am cercetat documentele aflate la Secția de manuscrise ce prezintă interes pentru țara noastră, care nu au intrat în publicațiile românești. Am găsit scri-

sori de la personalități române (domnitori, mitropoliți, negustori) precum și de la personalități grecești care au activat pe pământul țării noastre. Au fost selectate pentru microfilmare scrisori privind Școala greacă din București și profesorii ei, Ștefan Kommitas și Neofit Duca, scrisori de la Veniamin Costache, mitropolitul Moldovei, scrisori ale lui Ioan Constantin Brincoveanu; scrisori ale lui Alex. Mavrocordat Exaporitul către Constantin Duca vv, patriarhul Dosoftei Mihail Cantacuzino, mitropolitul Kiril; un manuscris în limba franceză referitor la tratatele semnate între Poarta Otomană și țările creștine în perioada de la Pacea de la Karlovitz (1699) până la tratatul semnat în 1812 la București (219 pag.) și un manuscris cuprinzând 11 pagini referitor la revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, pagini scrise la Odesa la 25 august 1821.

Cercetările făcute la Muzeul Benaki în arhivele Suțu-Caragea și Mavrocordat au scos la iveală documente originale și copii care se referă la țările române în perioada 1636—1840.

Astfel, din Arhiva Suțu-Caragea am reținut pentru microfilmare memoriile lui Grigore Ghica relative la afacerile de proprietăți și cadastru în Moldova; documentele moldo-vlahe privind administrația internă din Moldova în perioada 1815—1820; un caiet de 84 file în care sînt copiate 35 scrisori confidentiale trimise de Mihail Suțu baronului Stroganoff în perioada 1819—sept. 1821 unde se găsesc referiri la activitatea consulului Pisani, corespondența oficială cu prințul Calimachi; un alt caiet cuprinde corespondența purtată de Mihail Suțu cu consulul general Pini (13 scrisori) în perioada 1819—1820, un memoriu întocmit la 17 februarie 1820 referitor la situația financiară a Moldovei; un raport întocmit de Caragea și adresat guvernului rus prin care se dau amănunte referitoare la administrația din Valahia în perioada 1812—1818; două scrisori ale lui Iusuf Pașa din Brăila adresate mitropolitului Moldovei în 1821.

Din Arhiva Mavrocordat ne-au reținut atenția o serie de anafocale emise de Nicolae Mavrogheni în 1788; o scrisoare în limba turcă trimisă de Gri-

gore Calimah sultanului; scrisori ale lui Ioan Caragea către fiul său Gheorghe și spătarul M. Suțu; un raport al mitropolitului și al unor boieri moldoveni întocmit la Iași în 6 august 1803 adresat lui Al. Moruzi; copii după rapoarte privitoare la aplicarea Regulamentului Organic în Moldova (1835); raport privitor la situația existentă în Moldova după cele întimplute în noiembrie 1835 cînd o serie de boieri s-au adresat împăratului rus pentru a reclama încălcarea unor drepturi prevăzute în Regulamentul Organic (Iași, 1836 iunie 9); copii de pe rapoarte înaintate contelui Alex. Beckendorf, reprezentant al Rusiei, cuprinzînd date referitoare la situația din Moldova anilor 1832—1836; copia scrisorii adresate din Iași la 9 septembrie 1835 înaltului Pașah de către un grup de boieri (logofătul Gr. Ghica, logofătul Constantin Sturza, postelnicul Alex. Mavrocordat) care reclamă abuzurile făcute de trimsul său în Moldova.

Tot la Muzeul Benaki am studiat diploma de înobilare a lui Andrea Săndru Bulboc din țara Făgărașului emisă la 1636 septembrie 5 în cancelaria principelui Transilvaniei Rakoczi și un document original din 1679 martie 11 al lui Mihail Apafi adresat lui Constantin Basarab Brincoveanu.

La Universitatea din Atena au fost depistate codice care cuprind corespondența unor domnitori din Țara Românească și Moldova cu diferite personalități. Astfel, un document din veacul al XVI-lea semnalează corespondența între „Io Mihail voievod al Ungrovlahiei” și „Ioan Iancula voievod al Moldovlahiei” cu Iosif, episcop al Fănarului. O deosebită importanță prezintă codicele nr. 29 care cuprinde „Cuvinte și scrisori” ale lui Ștefan, comite către banul Grigore Brincoveanu, beizadea Scarlat Ghica, către dascălii școlii grecești din București și către Ioan Văcărescu.

La Biblioteca Muzeului de istorie și etnografie au fost identificate o serie de documente referitoare la revoluția din 1821. Printre acestea semnalăm scrisori cu privire la deplasările trupelor turcești și informații din Constantinopol despre intrarea lui Alex. Ipsii-

lanti în Valahia (1821 august 27) și scrisoarea lui Ioan Klada care consemnează deplasările făcute de flota turcă și reacția unor țări europene (1821 septembrie 6).

Din cercetările întreprinse la Centrul de studii medievale și neoelenice semnalăm un document emis la 1487 octombrie 24 de Eftenie, mitropolitul Țării Românești; porunci ale lui Mihai Viteazul privitoare la mănăstirea Coșuna (1595—1596); un hrisov emis de Matei Basarab (1640 mai 17); un altul dat de Paisie, patriarhul Ierusalimului (1650 septembrie 13) și o serie de documente aflate în condica mănăstirii Varlaam de la Meteore ce se referă la mănăstirea Bucovăț.

În sfârșit, documentele depistate în Arhiva Istorică a Macedoniei se referă la: luptele ruso-polone din Basarabia (1772 mai 22); luptele dintre trupele rusești și cele turcești la Focșani (1773 martie 20), informații despre desfășurarea războiului ruso-turc și situația cetății Hotin (1807 ianuarie 30). O deosebită importanță are manuscrisul scris în limba turcă, în care sînt consemnate la 4 aprilie 1821 evenimentele ce s-au petrecut în Valahia și măsurile ce trebuie luate pentru înăbușirea revoluției.

Ca rezultat al cercetărilor întreprinse în acest an în Grecia au fost comandate pentru microfilmare sau xerocopiare peste 300 file document, din care 600 se află deja în țară.

DAN LIVEZEANU

R. S. F. IUGOSLAVIA

Obiectivul central al cercetării din anul 1979 în arhivele din R. S. F. Iugoslavia l-a constituit continuarea investigării fondurilor de la Arhivele Voivodinei și Secretariatul Federal pentru Afacerile Externe, din Belgrad.

La Arhivele Voivodinei din Sremski-Karlovci am cercetat fondul „Comitatul Timiș” (Tatniska zupanija) seria „Acta congregationum” din perioada 1816—1823 cu documente revelatoare pentru viața economică, socială, politică și culturală transilvăneană, îndeosebi bănățeană, cu largi referiri la Țara Românească și Moldova.

Considerăm că cele mai importante documente depistate sînt conscripțiile (recensămintele) populației din fostele comitate Timiș, Bihor și Torontal, întocmite de către autoritățile comitatense anual, pe baza rapoartelor comisiilor recensoare. Ele reprezintă sinteze ale vieții economico-sociale și cuprind: numărul orașelor, tirgurilor și satelor din comitatul respectiv, numărul familiilor, caselor și al locuitorilor, condiția socială, religia și naționalitatea acestora, împărțirea pe vîrste și sexe etc. Aceste documente, inedite pînă în prezent, infirmă teoriile care susțin că populația românească n-ar fi fost în secolele XVIII—**XIX**, majoritară în comitatele Bihor și Timiș. Studiul lor conduce la concluzia fermă că populația românească a reprezentat în comitatele Bihor și Timiș în anii 1818—1823, un procent de 74% din totalul locuitorilor (Acta congregationum, doc. 1972 1818; Raznorodni spisi din 29.X.1819, 13.XII.1820 și 3.III.1822).

Din punct de vedere social recensămintele oglindesc stratificarea populației, atît din punct de vedere al proprietăților cît și al ocupațiilor. Astfel, în anul 1819, locuitorii de sex bărbătesc de pe teritoriul comitatului Timiș aveau următoarea condiție socială: 588 mari proprietari și funcționari, 1763 meșteșugari, 59 838 iobagi, 14 100 jeleri și 1 033 servitori. Iobagii și jelerii aveau în folosință 9 375 sesii urbariale întregi, 20 060 jumătăți, 22 921 sferturi și 7 487 optimi de sesii (Raznorodni spisi din 25.IX.1819).

Recensămintele populației sînt completate de rapoartele comisiilor de recensămînt ale pretorilor și ale municipalității comitatense, care conțin informații deosebit de prețioase cu privire la populație. Asa, de pildă, într-un memoriu al comitatului Timiș în legătură cu emigrările se menționează că: „...trebuie să avem în vedere că provinciile (părțile) noastre sînt locuite din vechime de către valahi... care sînt agricultori harnici”... (doc. 2371/1819). Tot în categoria recensămîntelor trebuie să încadrăm și conscripțiile proprietăților agricole și ale sesiilor urbariale; recensămintele morilor pe apă; tabele urbariale; statisticile proprietăților bisericesti; statisticile

animalelor domestice precum și descrierile topografice ale terenurilor și localităților aflate de-a lungul canalului Bega și riului Timiș.

În fondul „Comitatul Timiș” se află documente importante referitoare la revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Actele provin din anii 1821—1823 și sînt dispoziții ale Consiliului locotenențial regal maghiar către autoritățile comitatense și rapoarte ale acestora din urmă. Documentele vădese grija deosebită a forurilor guvernamentale austriece și maghiare ca revoluția să nu se extindă și în rîndul românilor din Imperiu, mai ales în regiunile de graniță. În acest scop se dispun măsuri de supraviețuire a populației românești și grecești și trimiterea de unități militare în sus-amintitele regiuni. Alte ordine invită autoritățile ca populația refugiată din Țara Românească să nu fie primită în confiniile militare de graniță „unde locuitorii sînt agitați”, ci să fie trimisă spre interiorul imperiului (doc. 321/1821), excepție făcînd numai păstorii cu turmele lor. Documentele conțin și relatări asupra desfășurării revoluției în „Valahia Mică” (Oltenia) și în jurul Brăilei (doc. 2257, 2434, 3438/1821 etc.).

O mare parte a documentelor oglindește situația social-politică a maselor populare, lupta lor pentru drepturi sociale și naționale. Menționăm jalba țăranilor din comuna Secaș, comitatul Timiș care, în cele 16 puncte pe care le conține prezintă obligațiile țăranilor și regulul la care erau supuși : „Domnia ne-a luat pămîntul, dar tot noi plătim dările”, „ne mîină de cîte 4 ori la robotă, în loc de o singură dată cit este scris în urbariu, iar dacă nu ne ducem ne biciuește și ne sporește robota care nu se mai termină niciodată”. Tot asupra lor grevau impozitele în bani, contribuția pentru întreținerea armatei, forspontul ș.a.m.d. (doc. 1471/1822). Asemenea jalbe au trimis comunitățile satești și ale meșteșugarilor din Mehala, Timișoara, Lipova, Deta, Ciacova, Felnac, Dorgoș, Ususău, Giarmata, Cudriș, Fibiș, Liebling, Merțișoara, Folia și multe altele. Fondul păstrează și memorii ale municipalităților comitatense, plășilor și autorităților comunale, înaintate curții imperiale din

Viena, mai ales în perioada revoluției lui Tudor Vladimirescu.

Masele populare au adoptat și alte forme de luptă. Astfel, cu deosebire în anii 1819—1822, mulți moșieri se plîng comitatului că țăranii le devastează pășunile, le aprind recolta și le fură vitele, ca de exemplu în comunele Chisătau, Lucareț, Mănăștur, Cernat etc. (Acta congregationum. doc. 933/1819; 838/1820, 330/1821). În alte părți țăranii au ocupat cu forța unele terenuri moșierești, cum s-a întîmplat în comunele Clopodia, Vărădia, Comoriște, Giarmata, Remetea ș.a. (doc. 1842, 332/1818, 156, 838/1820 etc.).

Fondul „Comitatul Timiș” descrie două răscoale țărănești care au avut loc în această perioadă : cea a țăranilor de la Belint care a cunoscut o amploare deosebită (Acta congreg. 129/1819 și raznorodni spisi din 7.I.1820).

Documentele atestă că, la aceste acțiuni, au participat alături de iobagi români și cei de naționalitate sîrbă, maghiară și germană, ca de exemplu la Merțișoara, Belint, Giarmata etc.

Din cauza intensificării exploatării economice și asupririi naționale, mulți țărani își părăsesc satele și emigrează în alte părți, pe teritoriul Confiniului militar bănățean, în Țara Românească și „în părțile turcești de jos”, adică în Serbia. Numărul celor emigrați a fost de ordinul miilor, unele sate, ca de pildă Merțișoara, Drăgoiești, Lichtenwald, Brestovăț, Jamul Mare etc. depopulîndu-se chiar (Acta congregationum asc. 1968, 2303/1819; 783/1820 etc.). De fapt, acest fenomen este ogîndit nu numai în rapoartele autorităților ci și în statisticile oficiale existente în fond. Astfel, dacă în 1817 numărul locuitorilor din comitatul Timiș se ridica la cifra de 242 854, numai un an mai tîrziu, în 1818, el era de 234 889 suflete (Acta congreg. doc. 3207/1818).

Un fenomen asemănător avea loc și în domeniul vieții militare. Consiliul aulic de război era alarmat că, mai ales tinerii români din Transilvania dezertează, în masă, din armată, refugiîndu-se pe teritoriile regimentelor de graniță, în Țara Românească sau ascunzîndu-se în păduri. Așa, de pildă, într-un amplu comentariu

al susmenționatului for, se subliniază că numai în anii 1813—1814 un număr de 470 tineri bănățeni „valahi” dezertaseră din armată. Desigur, că la acest număr trebuie adăugat și cel al celorlalte națiuni așuprite din imperiul austriac, ca sîrbii, slovacii etc. (Acta congreg. doc. 913 1820, 2257 1820).

Pe sesiile urbariale, așa-zise „vacante” și pe terenurile părăsite de români, au continuat să fie colonizați germani și maghiari. În arhiva comitatului Timiș se află numeroase liste nominale și recensăminte cu locuitorii colonizați ca de exemplu cei din localitățile Neudorf, Bencec, Lichtenwald, Aradul Nou, Liebling, Clopodia, Nitzikjendorf ș.a.m.d. În unele părți pentru a face loc coloniștilor, românii și sîrbii au fost alungați cu forța de pe terenurile lor, cum s-a întâmplat în localitățile Giarmata, Petrovselo, Thes (Lipova), Clopodia etc. (Acta congreg. doc. 1061/1820 ; 1941/1821 ; 3341/1822 ; 2318/1823 ș.a.m.d.).

Documentele conțin dese referiri la breslele meșteșugărești din Mehala (Timișoara). Aradul Nou, Lipova, Ciacova etc. atît în ceea ce privește organizarea, cît și activitatea acestora. De asemenea, am propus pentru microfilmare, din același fond, numeroase memorii, fie ale unor bresle (cojocari, brutari, săpunari etc.) fie ale unor grupuri de meșteșugari, prin care se cerea recunoașterea privilegiilor încălitate, deseori, atît de autorități, cît și de către moșieri, reducerea impozitelor, aplanarea unor diferențe în ceea ce privește desfacerea produselor pe piețele locale etc. (Raznorodni spisi din 31.XII.1916 ; Acta congreg. doc. nr. 160 ; 943 ; 3345/1817 ; 3028/1818 ; 1532/1819 ; 21 ; 2755/1820 ; 2105/1821 ș.a.m.d.).

În ceea ce privește situația școlilor românești și sîrbești din Banat și Crișana am cercetat memorii și liste pentru înființarea de fonduri în scopul susținerii școlilor românești „pentru ca copiii să învețe limba maternă românească, așa ca mai demult” după cum se arată într-un astfel de memoriu (Sudski spisi bez signature din 28.VIII/1817). Menționăm, de asemenea, și un amplu studiu al lui Ioan Pechata, inspector provincial școlar al Districtului școlar Oradea, cu privire la organizarea și funcționarea

școlilor confesionale ortodoxe (Kongregationi spisi bez signature din 1.XI.1817), precum și dările de seamă și rapoartele conducerilor acestor școli. (Acta congreg. doc. 2111/1819 ; 1850/1820 ; 836 ; 1212/1821 ; 2932 1822 etc.).

Alte documente depistate în fondul Comitatul Timiș aduc informații cu privire la : reglementările urbariale și procesele urbariale dintre țărani și moșieri ; impozitele în bani și contribuțiile în natură ; organizarea armatei și manevrele militare ; transportul sării din Transilvania și comercializarea ei ; regularizarea râurilor Mureș, Timiș și canalul Bega ; topografiile unor localități din fostele comitate Arad, Bihor și Timiș ; organizarea administrativ teritorială a Banatului ; starea sanitară a populației ; renovarea cetăților Arad și Timișoara ; activitatea scaunelor domeniiale și sedriilor statariale ș.a.m.d.

La Secretariatul Federal pentru Afacerile Externe al R. S. F. Iugoslavia am efectuat depistări în fondul „Arhiva diplomatică”, Secția politică (Savezni Sekretariat za Inostrane Poslove. Diplomatski arhiv, Politicó odeljenje Ministarstva Inostranih Dela Srbije) pentru anii 1871—1875. Am studiat îndeosebi rapoartele ambasadorilor și agenților diplomatici ai Serbiei trimise din Constantinopol, Viena, Paris, București, Londra și Budapesta. Aceștia informau despre politica internă și externă a României ; activitatea partidelor politice din țara noastră ; transformările economice, inclusiv dezvoltarea manufacturieră și industrială. O mare parte a rapoartelor trimise de la Londra relatează despre lucrările Comisiei dunărene, reglementarea statutului Dunării, lucrări la care a participat și țara noastră.

Alte rapoarte diplomatice, mai ales cele venite din Viena și Pesta, ne informează despre lupta de eliberare socială și națională a românilor din Transilvania și solidaritatea populației din România cu aceștia ; politica de deznaționalizare a guvernului austro-ungar față de populațiile românești, slovace și sîrbești și, în fine, despre strînsele legături economice și culturale existente între Transilvania, Țara Românească și Moldova.

Diplomații acreditați la Paris, Constantinopol, Viena informau despre atitudinea marilor puteri ca Rusia, Turcia, Anglia, Austro-Ungaria, Prusia, față de popoarele balcanice, inclusiv România, despre lupta purtată de către România, Serbia și Bulgaria împotriva politicii de îngrădire economică și de înăbușire a aspirațiilor naționale a popoarelor din aceste țări.

În încheiere doresc să mulțumesc pentru condițiile optime de muncă ce mi-au fost create și pentru atitudinea de caldă prietenie manifestată de gazde.

ANDREI CACIORA

MARELE DUCAT DE LUXEMBURG

În perioada 24 septembrie — 20 octombrie 1979, am efectuat o deplasare în Marele Ducat de Luxemburg care a avut drept scop atât prospectarea și depistarea de documente, referitoare la istoria țării noastre cât și realizarea unui schimb de experiență în ce privește organizarea arhivelor.

Dat fiind faptul că arhiva Ministerului de Externe al Marelui Ducat de Luxemburg a fost depusă la arhivele statului, cercetarea principală a fost axată pe acest fond.

Deși fondul se inventaria chiar în perioada misiunii noastre prin amabilitatea directorului arhivelor luxemburgheze — Paul Spang — ni s-au pus la dispoziție atât fișele întocmite de arhivistul care le-a lucrat, Serge Hoffman, cât a dosarele neinventariate. Din acest fond, am cercetat o suită de documente referitoare la istoria țării noastre și a relațiilor dintre România și Luxemburg. Astfel, o serie de rapoarte diplomatice conțin expuneri făcute în parlamentul ungar sau austriac de împăratul Franz Iosef și de ministrul de externe al Ungariei, Kolnaky, în perioada 1890—1895, în care se fac referiri și la situația românilor din Transilvania și în special la lupta memorandistă.

Un bogat material documentar, din același fond, se referă la situația politică internațională premergătoare izbucnirii primului război mondial. Dintre acestea semnalăm pe cele referitoare la ajutorul pe care România l-a dat Luxem-

burgului în anul 1915, trimițând mari cantități de alimente pentru poporul luxemburghez care fusese copleșit de armatele germane imediat după declanșarea războiului prim mondial și care a avut de traversat o perioadă economică foarte grea, precum și cele în care se dau știri asupra situației economice a României în timpul ocupației germane (dosar 466/2, 1914—1918). Amplu reprezentată, perioada după 1918, ne-a oferit posibilitatea de a depista rapoarte și note diplomatice privitoare la situația economică, socială și politică a României în urma încheierii păcii, participarea țării noastre la o serie de conferințe internaționale, cum a fost cea de la Bruxelles din 1921 și la care o contribuție importantă și-a adus-o N. Titulescu, șeful delegației. Se află aici și rapoartele reprezentantului diplomatic al Luxemburgului la București, Nothomb (1920—1932) în care este analizată situația economică și social-politică a României.

Un alt grup de documente conține referiri asupra politicii generale europene în preajma izbucnirii celui de al II-lea război mondial. Printre acestea subliniem: scrisori diplomatice schimbate între Germania și Anglia, privind țările din răsăritul Europei (Polonia, Cehoslovacia, România); memorandumul remis de guvernul polonez Germaniei la 5 mai 1939; discursul rostit de Molotov cu ocazia semnării tratatului germano-sovietic din septembrie 1939; acordul de la München și comentariile diplomatice asupra implicațiilor lui pentru țările din răsăritul Europei, protestul adresat guvernului polonez contra intrării trupelor germane în Polonia etc.

Ni s-a înlesnit, de asemenea, și cercetarea fondului Ministerului de Justiție care înglobează activitatea Ministerului de Interne. Există o serie de documente referitoare la mișcarea muncitorească internațională și implicit și la mișcarea muncitorească din România. Rapoartele, broșurile, notele informative din dosarul J. 76/26 se referă la mișcarea muncitorească din România în perioada 1920—1933. Tot aici se află rapoartele prezentate și hotărârile adoptate la al VI-lea Congres Mondial al Internaționalei Comuniste de la Moscova din 1 septembrie

1928 și la sesiunea plenară a CC al Internaționalei din mai 1931, lucrarea lui André Marty intitulată „Ce este Internaționala rusă” ca și manifestul lansat de CC al P. C. Francez către mișcarea muncitorească internațională pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai 1932.

Dintre documentele care sînt trecute la fondul „Ancien régime” — perioadă anterioară anului 1800, am studiat un bogat material referitor la emigrarea masivă de populație din Luxemburg, în Banat, în perioada 1750—1780, ca urmare a faptului că regiunile de graniță din Banat, aflate sub dominația austriacă, în urma epidemiei de ciumă au rămas depopulate, fapt care a condus pe împărăteasa Maria Tereza să dea o serie de edicte, cu înlesniri avantajoase, menite să contribuie la popularea acestor regiuni cu populație de origine saxonă (Registre A Sect. XXII. 12).

Din fondul „Regime Constitutionnel (1842—1856)” ne-a reținut atenția un mare număr de documente referitoare la Problema Orientală (1854—1856) conținând ample informații cu caracter economic și diplomatic, asupra țării noastre, după tratatul de la Viena ca urmare a războiului Crimeii, regimul politic din țările române, alegerile pentru divanurile Ad-hoc, lupta pentru unire etc.

De asemenea, am cercetat și colecția de ziare, care este în întregime microfilmată, iar la studiu se dau numai microfilmele. Am parcurs ziarul „L'Indépendance Luxembourgeoise” din anii 1840—1940 și am remarcat că o serie de numere din anii 1848—1849 ; 1877—1878 ; 1918—1920 ; 1938—1940 dețin informații ample asupra evenimentelor din această perioadă, unele cu referiri directe la țara noastră.

Considerăm că este necesar ca cercetătorii care studiază în străinătate să aibă în atenție și asemenea documente.

Intrucît dosarele fondurilor parcurse sînt neordonate în interior, iar inventarele sînt foarte sumare, s-a depus o activitate susținută pentru găsirea de documente privitoare la țara noastră. A mai rămas de cercetat : la Arhivele Statului din Luxemburg perioada guvernului, în exil — 1940-1945 — perioada cînd guvernul din Luxemburg s-a re-

fugiat la Londra — și ale cărui documente nu sînt încă fișate.

Cu prilejul cercetărilor am realizat un schimb de experiență cu profil arhivistic, prilej care mi-a oferit posibilitatea să constat că Arhivele Statului din Luxemburg dețin o cantitate de aproximativ 28 000 m.l. de arhivă, din care marea majoritate o formează arhivele curente (instituțiile publice, depun spre păstrare în fiecare an arhivele lor, la Arhivele Statului și constituind, astfel, așa-zisa arhivă curentă — deși nu există o lege care să oblige instituțiile să-și depună arhivele ; lipsa de spațiu conduce instituțiile la adoptarea acestui procedeu).

În cadrul arhivelor există o sală de studiu cu 14—16 locuri și 3 aparate de citit microfilme. În ce privește activitatea de valorificare, Arhivele de Stat din Luxemburg organizează cu diferite prilejuri mici expoziții itinerante în orașele țării. La sediul Arhivelor de Stat există, însă, o expoziție permanentă care cuprinde 8 vitrine și 8 panouri în care sînt expuse documente originale.

În ce privește fondurile, cele din epoca modernă și contemporană sînt în stadiul inventarierii, operațiune ce se execută în prezent, iar pentru manuscrise și documente din epoca feudală, există un inventar publicat, pus la dispoziția cercetătorilor prin biblioteca uzuală aflată în sala de studiu.

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că în întreaga perioadă de cercetare, ne-am bucurat de sprijin și simpatie din partea arhiviștilor luxemburgezi.

ALECSENIA ANDONE

R. P. POLONĂ

În perioada 17 august — 16 septembrie 1979 am întreprins o călătorie în Republica Populară Polonă în scopul de a depista, în arhivele și bibliotecile din această țară, documente referitoare la istoria patriei noastre și la relațiile româno-poloneze. În timpul deplasării am făcut cercetări în următoarele arhive și biblioteci : Varșovia — Arhiva Principală a Actelor Vechi și Arhiva Actelor Noi ; Gdansk — Arhiva Voievodală ; Cracovia — Biblioteca Czartoryska și Biblioteca Kórnicka P.A.M.

La Arhiva Actelor Noi din Varșovia am continuat cercetarea fondului Ministerului Afacerilor Externe care păstrează documente din perioada interbelică. Aici am găsit o serie de materiale privind aspecte ale relațiilor româno-polone în această perioadă. Unele rapoarte ale ambasadei polone informează asupra mișcării comuniste din România. Alte materiale din acest fond reliefează aspecte ale cooperării între țările Micii Antante și între România și Polonia.

Studierea fondurilor unorlegații, consulate sau ambasade din țări vecine cu România a dus la depistarea unor documente legate de activitatea lui Nicolae Titulescu în calitate de ministru al afacerilor externe al României, eforturile sale îndreptate împotriva tendințelor revizioniste ale unor state, precum și pentru reglementarea relațiilor dintre România și Uniunea Sovietică.

Sînt, de asemenea, consemnate viziunile reciproce ale unor demnitari ca vizita lui Beck în România (1934) sau cea a lui Victor Antonescu în Polonia (1936). Alte documente informează asupra unor conferințe bi- sau multilaterale ca de exemplu Conferința la care au participat România, Polonia și Iugoslavia privind tranzitul materialelor de război din Iugoslavia prin România pentru Polonia din anul 1925 sau Conferința Statelor Majore ale statelor Micii Antante din 1934.

Biblioteca din Kórnik conține o serie de scrisori și tratate încheiate între domni ai Moldovei (Bogdan II, Petru Rareș și Mihai Viteazul) și regi ai Poloniei. Sînt semnalate o serie de solii moldovene în Polonia, dintre care amintim solia condusă de logofătul Tăutu, care în 1509 merge în Polonia pentru a încheia un tratat de pace.

Documentele consemnează și trecerea unor solii poloneze prin Moldova în drum spre Poartă cuprinzînd fie descrierea convorbirilor avute cu domni ai Moldovei, fie tratativele purtate cu Poarta în cadrul cărora deseori era examinată situația Moldovei ca stat tampon între Polonia și Imperiul Otoman.

În această bibliotecă am găsit manuscrise în care sînt știri despre Moldova și Țara Românească. Manuscrisul 187 este un Compendiu geografico-istoric de la Lech, întemeietorul legendar al Poloniei, și pînă la regele Aleksander Iagiellonczyk. De asemenea, în lucrarea lui C[lagius] T[homas] S. I. intitulată „Sarmatia sive de originibus et antiquitatibus primorum in Sarmatia europea popularum dissertatio latinae de Prusia historiae apparatus et Libri 1 ad instar praemissa atque accurato eruditorum examini submissa anno domini MDCLXII, cum Facultate superiorum“, cîteva pagini sînt destinate Moldovei.

Alte documente din această bibliotecă constau în indigenate ale Poloniei acordate unor domni sau boieri români. Astfel, apar înregistrate indigenatele acordate lui Vasile Lupu și lui Ioan Kułnarski, secretarul acestuia, ca și lui Gheorghe Rakoczy și Ioan Kemeny.

La biblioteca Czartoryska din Cracovia am depistat o serie de materiale referitoare la revoluția română din 1848. Astfel, agenții emigrației poloneze prezenți în principate consemnează în rapoartele lor desfășurarea evenimentelor revoluționare din Moldova, Țara Românească și Transilvania și activitatea onora din fruntașii mișcării ca: Nicolae Bălcescu, generalul Gh. Magheru, Ioan Ghika și alții. În același timp, documentele relevă poziția Porții și a reprezentanților marilor puteri acreditați la Istanbul. Astfel, Titov, ambasadorul Rusiei se plînge Porții împotriva comisarilor turci care au tratat cu revoluționarii munteni și au primit din partea acestora petiția adresată sultanului, acuzîndu-i că acceptă în acest fel principiile revoluționare și cere dezavuarea și pedepsirea comisarilor. Este consemnată și atitudinea ambasadorului Angliei, Stradford Canning și a generalului Aupick, ambasadorul Franței față de cererea reprezentantului Rusiei.

O serie de note sau petiții adresate Porții critică Regulamentul Organic și boierimea fanariotă, subliniindu-se că statutul juridic al Principatelor derivă din capitulațiile încheiate cu Poarta,

contestându-se dreptul altor puteri de a interveni în treburile interne ale Principatelor.

Documente foarte interesante aduc știri inedite despre legăturile lui Nicolae Bălcescu cu revoluționarii polonezi și maghiari, sint consemnate eforturile sale de a crea o legiune românească în Transilvania și a media înțelegerea dintre revoluționarii români și maghiari. Sint expuse condițiile pe care guvernul revoluționar maghiar le acceptă, în anul 1849 în urma tratativelor purtate de Bălcescu, pentru colaborarea dintre revoluționarii români și cei maghiari în Transilvania.

Unul din agenții emigrației poloneze, Zablocki, martor ocular al evenimentelor trimite un raport privind desfășurarea revoluției în Țara Românească, în care explică pe larg și documentat evenimentele petrecute.

Este reliefată și misiunea lui Ioan Ghika la Poartă în calitate de trimis al forțelor progresiste din Țara Românească și înțelegerea încheiată de acesta cu Gzajkowski, reprezentantul emigrației poloneze la Istanbul.

La Arhiva Voievodală din Gdansk am cercetat o serie de documente legate de comerțul dintre Moldova, Transilvania și orașul Gdansk. Există și corespondență între voievozi ai Transilvaniei și regi ai Poloniei ca Sigismund al III-lea sau cu Poarta. Alte documente atestă ajutorul pe care orașul l-a dat regelui Ioan Albert pentru expediția din Moldova, soldată cu bătălia de la Codrul Cosminului.

Documentele depistate sint de natură să contribuie la elucidarea unor aspecte ale istoriei patriei noastre și să confirme principalele teze ale istoriografiei românești actuale cuprinse în Programul Partidului Comunist Român.

În timpul petrecut în arhivele și bibliotecile din Polonia, colegii polonezi mi-au acordat sprijin și sollicitudine pentru care îmi exprim gratitudinea și, totodată, speranța că documentele depistate vor intra cît mai curînd în depozitele Arhivelor Satului din R. S. România.

VASILE MATEI

ASPECTE DIN DESFĂȘURAREA CELUI DE AL IX-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR

În zilele de 15—19 septembrie 1980 a avut loc la Londra cel de al IX-lea Congres Internațional al Arhivelor, cu participarea a 900 delegați din 80 de țări. În calitate de invitați sau observatori au participat și reprezentanți ai UNESCO, ai Federației Internaționale a Asociațiilor de Bibliotecari, ai Federației Internaționale de Documentare, ai Centrului Internațional de Informare asupra surselor istoriei balcanice, ca și ai Societății genealogice din Utah, ai Federației Internaționale a Arhivelor de Film și Televiziune și ai altor organisme specializate. În holurile sălilor de lucru mai multe firme producătoare au expus aparatură tehnică specifică arhivelor.

Lucrările congresului au fost deschise de lordul cancelar, care în numele guvernului britanic a apreciat rolul și utilitatea arhivelor în viața națiunilor.

Scurte alocuțiuni de salut au mai ținut reprezentantul UNESCO și președintele în exercițiu al Consiliului Internațional al Arhivelor.

Problematica acestei manifestări arhivistice internaționale s-a materializat într-o gamă largă și diversă de aspecte privind **folosirea arhivelor** în cercetarea științifică și în activitatea practică, exploatarea lor în interesul dezvoltării economiei și tehnicii, a dezvoltării urbane, utilizarea arhivelor în scop instructiv-educativ în interesul marelui public și al reconstituirii istoriei pentru țările slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare (cu ajutorul surselor orale). Cele 12 rapoarte și corapoarte*) au fost apreciate și viu comentate de toți participanții la discuții care au reliefat: creșterea interesului cercetătorilor pentru arhivele contemporane: furnizarea cu ope-

rativitate a informațiilor solicitate folosindu-se experiența acumulată în domeniul computerelor: necesitatea dezvoltării mijloacelor de reprografie, în special a microfilmului, pentru evitarea distrugerii documentelor. Introducerea unor mijloace moderne de calcul, a folosirii statisticii și unor metode din domeniul sociologiei în elaborarea de lucrări de specialitate a trezit interesul tuturor participanților. În discuții s-a relevat și importanța acordării unei atenții sporite editării de publicații de specialitate la nivel național și elaborării de volume de documente în comun de către instituții din mai multe țări.

Schimbul de opinii în folosirea arhivelor a condus la concluzia că, mai mult ca înainte, arhivele au o mare utilitate în cercetarea științifică și în activitatea practică, dar că este necesară o utilizare mai amplă a lor în domeniul tehnico-economic, în descoperirea a noi resurse de materii prime și de energie, în reconstrucția și dezvoltarea orașelor, a restaurării monumentelor de artă, precum și în elaborarea unor studii privind inundațiile și cutremurele, pentru cunoașterea, prevenirea și adoptarea unor măsuri de atenuare a efectelor distrugătoare ale acestor calamități.

Dezbaterile teoretice au fost completate cu vitrine documentare la sedile arhivelor din Edinburg și Londra. Sprijinul dat de guvernul Marii Britanii Arhivelor s-a concretizat în construcția, la Kew, a

* În materialele difuzate participanților la Congres s-au făcut referiri și la rezultatele obținute de Arhivele din România.

unui sediu cu depozite moderne, funcționale, de mare rezistență, bine dotate și echipate, ca și în realizarea unor laboratoare moderne de restaurare și microfilmare, folosirea sistemelor electronice de pază și alarmare, a computerului în ordonarea și regăsirea informațiilor documentare, existența unor săli de studiu bine organizate și utilizate cu aparatură electronică.

Cel de al IX-lea Congres al Arhivelor a discutat în plenul său și **rolul Consiliului Internațional al Arhivelor**, realizările și perspectivele sale. Raportul și coraportele, precum și cei care au participat la discuții au prezentat rezultatele de ansamblu ale organizației în decursul a treizeci de ani de activitate, problema cu care se confruntă și prioritățile care trebuie acordate în anii următori. În ultimii 5 ani caracterul mondial al organizației s-a dezvoltat prin aderarea a 122 țări, crearea a 7 ramuri regionale și 12 comitete de specialitate. Cu sprijinul UNESCO și în cooperare cu alte organizații internaționale Consiliul Internațional al Arhivelor a inițiat o serie de proiecte pentru sprijinirea Arhivelor din țările în curs de dezvoltare, crearea unui fond internațional de ajutorare; centre de pregătire a cadrelor, stații pilot, precum și elaborarea unor lucrări importante cum sunt: Ghidul izvoarelor civilizației Africii, Asiei și Oceaniei; Ghidul izvoarelor documentare a civilizației balcanice; manuale; dicționare și tratate de arhivistică. Toți participanții la discuții au subliniat rolul și influența pozitivă a acestui organism în sprijinirea instituțiilor de arhivă din diferite țări.

Delegația Direcției generale a Arhivelor Statului a participat activ la discuții, prezentând realizările obținute de arhivistica românească, acțiunile organizate cu prilejul sărbătoririi a 2050 de ani de la crearea statului centralizat și independent condus de Burebista, subliniind în final, concepția despre rolul istoriei care se desprinde din mesajul tovarășului

Nicolae Ceaușescu, președintele R. S. României, adresat participanților la cel de al XV-lea Congres mondial de științe istorice. O altă intervenție s-a referit la rolul Consiliului Internațional al Arhivelor și necesitatea ca acesta să-și lărgască aria de colaborare inclusiv cu Comitetul Internațional de științe istorice.

Concomitent cu lucrările Congresului, asociațiile și comitetele de specialitate afiliate Consiliului Internațional al Arhivelor au ținut ședințe de lucru. Cu acest prilej, dr. Maria Dogaru, arhivist principal în Direcția generală a Arhivelor Statului, a fost aleasă secretara Comitetului internațional de sigilografie.

În încheierea lucrărilor, Congresul a adoptat mai multe recomandări, cele mai importante referindu-se la: perfecționarea și specializarea personalului; creșterea rolului și aportului instituțiilor în păstrarea și conservarea arhivelor, în special a celor din epoca contemporană, pentru a fi lăsate posterității; lărgirea accesului în arhive; microfilmarea pentru fondul de asigurare a documentelor importante; participarea reprezentanților Arhivelor în comisiile naționale pentru UNESCO; decernarea unor distincții și titluri onorifice unor arhiviști cu multă experiență în muncă și unor personalități care au sprijinit dezvoltarea arhivelor. Invitația Arhivelor din R. F. Germania ca viitorul congres al arhiviștilor din 1984 să se țină la Bonn a fost acceptată în unanimitate.

Prin actualitatea problemelor luate în dezbateri, prin bogăția informațiilor, în susținerea temelor luate în discuție, prin numărul mare de țări participante și împărtășirea experienței proprii a delegaților, prin învățăturile și concluziile desprinse pe marginea lucrărilor, cel de al IX-lea Congres Internațional al Arhivelor a constituit un moment de o însemnătate deosebită în activitatea arhivistică, bogat în semnificații cu perspective multiple de viitor.

IONEL GAL

SIMPOZIONUL INTERNAȚIONAL DE PALEOGRAFIE GREACĂ ȘI DIPLOMATICĂ BIZANTINĂ

Între 17—26 mai 1980 s-a desfășurat la Salonic simpozionul de paleografie greacă și diplomatică bizantină, organizat de Centrul Internațional de informare asupra surselor istoriei balcanice și mediteraneene (CIBAL).

La simpozion au participat specialiști în istorie, filologie, arheologie din următoarele țări: Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, Republica Federală Germania, România, Statele Unite ale Americii, Turcia, Ungaria și Uniunea Sovietică.

Cursurile, desfășurate sub conducerea academicianului L. Politis și a profesorului Karaianopoulos, la Universitatea din Salonic — Facultatea de Filologie — secția clasică, au tratat probleme de paleografie greacă și de diplomatică bizantină și s-au bucurat de aprecierile tuturor participanților.

Conferințele s-au referit la apariția și dezvoltarea paleografiei grecești, diferite feluri de scrisuri (ogivală, rotundă, în „as de pique“ etc.) probleme de codicologie, principalele materiale de scris (papiros, pergament, hirtie), probleme de papirologie bizantină, epigrafie, probleme de cronologie (manuscrite și documente datate și nedatate), filigranologie, ferecătura și ornamentarea manuscriselor, probleme de diplomatică bizantină, documente ruse din secolul al XVI-lea cu caractere bizantine, documente bizantine create în diferite epoci și caracteristicile lor (din timpul dinastiilor împăraților Macedoneni, Comneni, Paleologi).

Expunerile au fost urmate de discuții și diferite intervenții din partea participanților, precum și de seminarii practice, constând în citirea celor mai reprezentative manuscrite, acestea fiind ex-

trem de variate din punct de vedere al epocii cînd au fost scrise cît și al locului de emîtare, subliniindu-se particularitățile fiecăruia.

Prelegerile au fost susținute numai în limba greacă și la un înalt nivel științific. În timpul lucrărilor simpozionului a reieșit marea preocupare care există alături din partea cercetătorilor din țările balcanice, cît și din partea oamenilor de știință din Republica Federală Germania, Statele Unite, Ungaria, pentru studiul documentelor bizantine și grecești, pentru aprofundarea domeniului cunoașterii cu ajutorul paleografiei și diplomatiei bizantine.

Delegații români au ridicat în timpul seminariilor diferite probleme privind caracteristicile documentelor, natura scrisului, prescurtări, date, cerneală, filigran etc. arătînd că unele caracteristici pe care le au documentele grecești deținute de Direcția generală a Arhivelor Statului din România sînt apropiate sau asemănătoare cu cele eminate din cancelariile de pe teritoriul Greciei.

Considerăm că participarea reprezentanților Direcției generale a Arhivelor Statului din România la simpozion a fost foarte utilă și oportună, aceasta contribuind la adîncirea cunoștințelor lor de paleografie greacă și bizantină, la facilitarea activității lor practice de zi cu zi pentru descifrarea unor documente care prezintă o dificultate deosebită, precum și la elucidarea unor probleme privind istoria popoarelor balcanice, a civilizației din această zonă, rolul țării noastre în contextul vieții statelor din zona balcanică, legăturile existente între poporul român și popoarele balcanice de-a lungul timpului.

La încheierea lucrărilor simpozionului organizatorii și conducătorii acestei forme de manifestare științifică instructivă au subliniat eficiența activităților realizate și cerința ca în viitor să se exploreze posibilitățile pe care le oferă CIBAL în direcția specializării cercetărilor și arhiviștilor interesați în acest domeniu.

Participanții la simpozion au remarcat faptul că timpul petrecut între 17—26

mai 1980 la Salonic a constituit totodată un prilej oferit tuturor de a se cunoaște mai bine, de a întări relațiile și de a se pronunța cu privire la un program de reuniuni viitoare, absolut necesar menit să aducă contribuții prețioase la elucidarea multor probleme legate de istoria popoarelor din sud-estul Europei.

CORNELIA CRIVĂȚ
DAN LIVEZEANU

LUCRĂRI PREMIATE DE ACADEMIA R. S. ROMÂNIA

Vineri, 11 iulie 1980, a avut loc în Capitală sesiunea adunării generale a Academiei Republicii Socialiste România, cu care prilej au fost decernate premiile Academiei pe anii 1977 și 1978.

Sesiunea a fost deschisă de academician Gheorghe Mihoc, președintele Academiei R. S. România, care a subliniat valoarea deosebită, aplicabilitatea și eficiența practică a lucrărilor științifice și

tehnice premiate, înaltul mesaj și calitatea acestora.

Printre operele premiate se află și volumele elaborate de cercetători și arhiviști de la Direcția generală a Arhivelor Statului și de la Filiala Arhivelor Statului județul Bihor. Volumelor apărute în 1977 la Editura Academiei R.S. România sub titlul: **Independența României. Documente**¹, coordonator Ionel Gal, di-

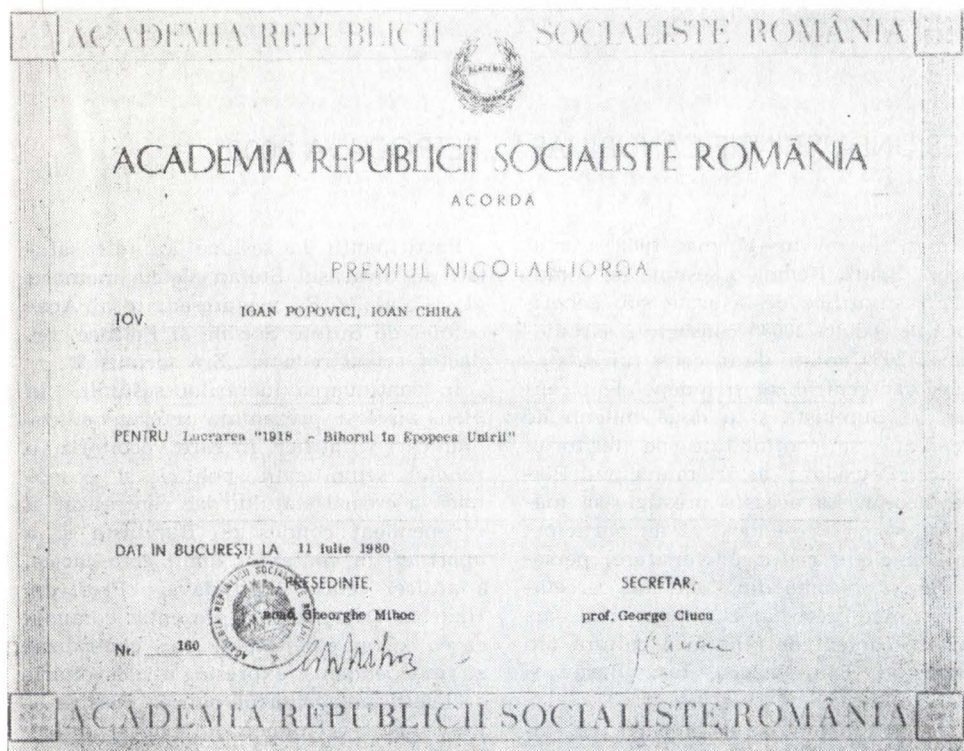
¹ Volumul I : *Documente și presă internă*, 420 p. Redactor responsabil Ștefan Hurmuzache; redactori responsabili adjuncții Ioana Burlacu, Ioana Alexandra Negreanu; ediție de documente întocmită de: A. Andone, V. Arimia, I. Burlacu, I. Chirtu, M. Ioniță, I. Al. Negreanu, Gh. Socol, M. Spiridoneanu, E. Stângaciu, C. Vlad; Volumul II, partea I : *Corespondență diplomatică străină — 1853—1877 mai*, 428 p. și partea a II-a, *Corespondență diplomatică străină — 1877 mai — 1878 decembrie*, 382 p. Redactor responsabil: Vasile Arimia; redactori responsabili adjuncți: Iosif I. Adam, Dan Berindei; ediție de documente întocmită

de: I. Gămulescu, V. Matei, G. Mărășoiu, E. Moisuc, C. Moraru, S. Racovițeanu, D. Zaharia; Volumul III : *Presă străină*, 338 p. Redactor responsabil: Ștefan Hurmuzache; redactori responsabili adjuncți: Mircea Spiridoneanu, Gheorghe Socol; ediție de documente întocmită de: D. Bolontoc, I. Chirtu, M. Ioniță, A. C. Jalbă, G. Ploșteanu, Gh. Socol, M. Spiridoneanu, E. A. Stângaciu.

² Lucrarea (492 p.) a apărut la Oradea în 1978. Coordonator: Ioan Chira, președinte al Comitetului culturii și educației socialiste al județului Bihor; ediție de documente întocmită de: I. Popovici, V. Covaci, Gh. Mudura, I. Călușer, M. Apan, A. Ilea, A. Caciora.

rector general al Arhivelor Statului, li s-a
decedat premiul „Nicolae Bălcescu”. iar
lucrării **1918. Bihorul în epopoea Unirii.**

Documente?, elaborată de un colectiv de
arhiviști de la F.A.S. județul Bihor, i s-a
acordat premiul „Nicolae Iorga”.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ JUBILIARĂ „PETRODAVA 2000”

În zilele de 16—17 mai 1980 a avut loc la Piatra Neamț o sesiune de comunicări științifice desfășurate sub genericul „Petrodava 2000” consacrată sărbătoririi a 2050 de ani de la constituirea statului dac centralizat și independent condus de Burebista și a două milenii de existență și continuitate pe teritoriul anticei Petrodava, astăzi municipiul Piatra Neamț. La această prestigioasă manifestare politico-educativă au participat academicieni, cadre universitare, personalități de seamă din domeniul cercetării istorice, cercetători, muzeografi, arhiviști, oameni de știință și cultură din București, Cluj-Napoca, Iași, Bacău și Piatra Neamț.

La ședința inaugurală a participat tovarășul Gheorghe Manta, membru al C.C. al P.C.R., prim secretar al Comitetului județean de partid Neamț, președintele Consiliului popular județean. După ce a adresat participanților și invitaților la sesiunea științifică un călduros salut din partea Comitetului județean de partid și urări de succes lucrărilor sesiunii științifice jubiliare, tovarășul Gheorghe Manta a prezentat comunicarea „Județul Neamț, factor activ în realizarea prevederilor programului de lăurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism”. Vorbitorul a subliniat dezvoltarea civilizației românești pe aceste meleaguri din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. Au fost conturate succesele de seamă pe care le-au obținut oamenii muncii de pe aceste meleaguri, în toate domeniile vieții economico-sociale și spirituale, care sub zidurile antice Petrodava au înălțat cetățile prezentului socialist, dăinuiri pentru viitor.

Participanții la sesiune au fost salutați de tovarășul Ștefan Voicu, membru al C.C. al P.C.R., vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, redactor șef al revistei „Era socialistă”.

În continuarea lucrărilor sesiunii, în plen, au fost prezentate referate și comunicări științifice, în care vorbitorii au reliefat semnificația politică și economică a creării statului dac centralizat și independent condus de Burebista și a apariției, în contextul lumii geto-dacice, a anticei cetăți Petrodava. Prof. dr. Hadrian Daicoviciu a prezentat comunicarea „Crearea statului dac centralizat și independent, expresie a dezvoltării societății pe teritoriul patriei noastre și importanța sa în peisajul politic antic”. Dr. Ion Horațiu Crișan a prezentat comunicarea „Burebista, personalitate marcantă a lumii antice”. Academicianul Ștefan Pascu, președintele Secției de istorie a Academiei R. S. România, a susținut în fața auditoriului o deosebit de documentată comunicare sub titlul „Unirea Țărilor române sub Mihai Vodă Viteazul, expresie a dezvoltării economice, politice și spirituale a poporului român”. Comunicarea „Arhivele, izvoare vii ale cunoașterii istoriei ținutului Neamț” a fost susținută de Ionel Gal, director general al Arhivelor Statului. Profesorul universitar dr. Dumitru Almaș a vorbit despre strămoșii noștri oglindiți în operele cronicarilor, iar dr. Gheorghe Zaharia a făcut o trecere în revistă a istoriei patriei noastre „de la Dacia lui Burebista la Marea Unire din 1918”. Au mai fost prezentate în plen următoarele comunicări: „Petrodava și locul ei în contextul lumii geto-dacice de la răsărit de Carpați” (Marcel Dragotescu); „Programul consolidării și dezvoltării multi-

laterale a societății românești elaborat de Congresele IX—XII ale Partidului Comunist Român” (Dr. Mihai Tăutu); „Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, etapă importantă pe drumul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate în țara noastră” (Gheorghe Milca, secretar al Comitetului județean Neamț al P.C.R.).

În cursul după-amiezii zilei de 16 mai 1980, lucrările sesiunii au continuat în cadrul a trei secțiuni tematice: „Mărturiile ale dezvoltării istorice a poporului nostru în spațiul carpato-danubian-ponctic”, „Județul Neamț, străveche vatră de locuire românească”, „Județul Neamț în epoca modernă și contemporană și dezvoltarea sa în anii construcției socialiste”.

În cadrul acestor trei secțiuni s-au prezentat următoarele comunicări: „Elemente pretracice în neoliticul din Moldova în lumina descoperirilor din județul Neamț” (Ștefan Cucos); „O problemă de statistică numismatică: reforma lui Septimius Severus și tezaurile monetare de dincolo de frontierele imperiului” (dr. Virgil Mihăilescu-Bârliba); „Petrodava: etimologica et cartografica” (Marius Alexianu); „Unele probleme ale Hallstattului timpuriu de pe teritoriul Moldovei” (Dr. Atilla Laszlo); „Sistemul de fortificații din cetatea dacică de la Brad” (Vasile Ursache); „Contribuții la repertoriul arheologic al județului Neamț; cercetări din zona de nord-est a județului” (Ioan Vatamanus); „Călători străini despre antica Petrodava” (Constantin Prangate); „Manuscrise vechi moldovenești deosebite” (profesor universitar dr. docent Damian Bogdan); „Așezări din ținutul Neamț și oameni de la sfârșitul secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea în lucrările istoriografului Mihai Costăchescu” (Adrian Pricop — șeful Filialei Arhivelor Statului județul Iași); „Evoluția însemnelor heraldice specifice județului Neamț” (Dr. Maria Dogaru — arhivist

principal DGAS); „Mănăstirea Neamț, factor de cultură în evul mediu” (Maria Soveja — șef serviciu la DGAS); „Condica vistieriei Moldovei din 1830” (Dr. I. Istrati).

Au mai fost prezentate comunicările: „Alecu Russo și Piatra Neamț (Rodica Anghel — arhivist la Iași); „Date noi, despre fabrica de hirtie de la Petrodava a lui Gh. Asachi” (Virginia Isac — arhivist principal la Iași); „Aspecte privind dezvoltarea demografică a orașului Piatra Neamț” (Gheorghe Radu); „Documente aflate la Filiala Arhivelor Statului Botoșani privind activitatea militarului socialist N. V. Radu, originar din județul Neamț” (Ștefan Cervatiuc — arhivist principal la Botoșani); „Lupta forțelor revoluționare și democratice de pe valea Bistriței, în frunte cu Partidul Comunist Român împotriva dictaturii militar-fasciste” (Dr. Ionel Marin); „Aspecte ale stării materiale și de spirit ale muncitorilor din Piatra Neamț în anii 1938—1940” (Vilică Munteanu — arhivist la Bacău); „Aspecte ale luptei maselor populare din județul Neamț pentru aplicarea reformei agrare din 1945” (Ioan Măță — arhivist la Piatra Neamț); „Date de istorie socială în corespondența lui G. T. Kirileanu” (Ioana Burlacu — șef serviciu la DGAS); „Aspecte ale îmbinării învățămîntului cu cercetarea și producția în rețeaua școlară din județul Neamț (Maria Uță).

Comunicările prezentate în cadrul acestei sesiuni științifice, reprezintă un documentar de mare valoare care vine să întregască cercetarea istorică și social-economică a Petrodavei de ieri și de azi. Această prestigioasă manifestare a fost organizată de Academia de științe sociale și politice a R. S. România, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Neamț și Complexul muzeal județean Neamț cu concursul, după cum se poate observa, a numeroși arhiviști.

IOAN MĂȚA

CONSFĂTUIRI CU CITITORII

BUCUREȘTI

Continuând seria întâlnirilor cu cititorii și colaboratorii săi, redacția „Revistei Arhivelor” a organizat în ziua de 13 iunie 1980 o consfătuire cu cercetători de la Institutul de studii sud-est europene al Academiei de Științe Sociale și Politice și de la Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității din București, care au răspuns invitației noastre cu solicitudine. Lucrările consfătuirii au fost deschise de Ștefan Hurmuzache, redactorul șef al revistei care, arătând principalele aspecte ale conținutului periodicului Arhivelor Statului, a relevat dorința redacției de a realiza, ca urmare a acestor consfătuiri, o tematică pe termen lung, legată de activitatea care îi unește pe arhiviști și cercetători.

Participanții la discuții, menționând oportunitatea organizării periodice a unor astfel de întâlniri de lucru, au apreciat preocupările editorului și ale redacției pentru asigurarea unui profil variat care sprijină, în primul rând, cercetarea istoriei patriei, a istoriei relațiilor românilor cu popoarele din aria europeană, istoria arhivisticii românești care ar trebui să beneficieze, în cadrul unei tematici de perspectivă, de o mai mare atenție pentru respectarea întocmai a profilului de specialitate al revistei, ca tribună a științelor auxiliare. În același timp, remarcându-se publicarea în paginile revistei a unor excelente instrumente de lucru, utile pentru cercetători și având o evoluție care reflectă bogata activitate de cercetare a Direcției generale a Arhivelor Statului, a îmbogățirii bazei documentare cu noi documente s-a sugerat ca specialiștii acestei instituții să participe cu experiența lor de lucru la formarea tinerilor cercetători mai ales în domeniul științelor auxiliare, ar trebui abordate mai în detaliu în revistă pentru a sprijini, și pe această cale, învă-

țământul superior în pregătirea studenților. Strădania „Revistei Arhivelor” de a publica izvoare istorice a fost considerată binevenită dar periodicul nu poate suplini editarea seriilor de izvoare în volume separate. Aceasta ar degaja mult paginile revistei în favoarea materialelor de profil. Publicarea documentelor în revistă ar trebui să fie orientată numai spre cele de interes deosebit. Unii cercetători au exprimat opinia că izvoarele scrise în limbi străine de circulație nu trebuie însoțite de traduceri, întrucât revista se adresează, în primul rând, specialiștilor care le pot utiliza cu ușurință.

De asemenea, s-a propus ca documentele să fie însoțite de comentarii mai ample care să stărnească interesul studenților pentru înțelegerea și cercetarea lor. S-ar putea organiza întâlniri între studenți, cadre didactice și redacție în vederea realizării unei comunicări mai eficiente, integrate într-un context mai larg. Studenții ar putea fi antrenați în elaborarea unor lucrări arhivistice care, ulterior, să fie valorificate în paginile revistei, și astfel gradul de implicare al revistei în procesul de învățământ ar crește.

S-a apreciat, totodată, structura proporțională a rubricilor în cadrul fiecărui număr, fiind cuprinse toate perioadele istorice. Cercetătorii, din dorința de a afla noi interpretări ale izvoarelor documentare, au recomandat redacției ca rubrica de „Studii și comunicări” să fie mai amplă, să i se imprime caracter permanent și să cuprindă studii bazate pe materiale de arhivă.

De asemenea, rubrica „Legislație” ar putea fi lărgită pentru o mai bună înțelegere a rolului arhivelor în societatea noastră. S-ar putea apela la cercetători și juriști care lucrează în acest domeniu. Aceeși remarcă s-a făcut și pentru

rubrica „Recenzii și prezentări” care implică receptivitate, competență și curaj. Lărgirea ei s-ar putea face și prin includerea și prezentarea lucrărilor de profil arhivistice și istorice apărute în străinătate, facilitând, astfel, realizarea unui schimb de experiență folositor arhivisticii românești. Rubrica „Addenda et corrigenda” ar putea include mai multe lucrări noi.

Dezvoltarea actuală a științei și rolul acesteia în progresul societății impune și redacției „Revistei Arhivelor” orientarea spre publicarea unor articole ca rod al studiilor interdisciplinare.

Istoria instituțiilor este un domeniu ce trebuie abordat cu mai multă perseverență. Întrucât intră în profilul instituției și deci și al revistei.

De o bună apreciere s-au bucurat și Suplimentele, editate anual de redacție, pentru care s-a sugerat alcătuirea lor permanentă și tematică, întrucât completează în mod fericit spațiul destul de redus al revistei.

În cadrul dezbaterii s-au făcut referiri și asupra aspectului grafic al revistei.

CRAIOVA

Seria sondajelor de opinie cu privire la rolul și locul „Revistei Arhivelor” în cadrul publicațiilor social-istorice a continuat la Craiova, unde — în ziua de 17 aprilie 1980 — Filiala Arhivelor Statului județul Dolj și Redacția au organizat o nouă consfătuire cu cititorii.

Manifestarea a fost deschisă de *Victor Chiriță*, directorul Filialei care — în calitate sa de amfitrion — a prezentat scopul acestei acțiuni și a rugat pe cei prezenți să-și exprime opiniile în legătură cu profilul, conținutul tematic și structura revistei, reliefind sarcinile deosebite ce revin acestei publicații de specialitate în frontul istoriografic.

Activitatea redacțională — a arătat în cuvântul său *Ștefan Hurmuzache*, redactor șef al „Revistei Arhivelor” — presupune nu doar simpla comunicare de informații, ci un proces educativ complex pe planuri multiple, politico-ideologice și social-profesionale. Aceasta impune o permanentă și sistematică ac-

În unanimitate s-a arătat necesitatea ca revista să fie mai aerisită prin folosirea unui corp de literă mai mare pentru a putea fi citită în condiții mai bune. Culegerea textului să se facă pe o coloană, ilustrația să fie mai bogată în cadrul fiecărui număr, articolele să aibă titluri mai scurte și sugestive, iar pentru a mări puterea de penetrație în rîndul specialiștilor din afara țării rezumatele să fie traduse și în alte limbi de circulație. Pentru o ușoară orientare asupra numerelor revistei s-a propus înscrierea anului curent pe copertă. Avînd în vedere rolul ei în atragerea cititorilor s-a exprimat opinia ca culoarea copertei să fie mai constantă de la un număr la celălalt.

În totalitatea lor opiniile și sugestiile participanților la dezbateri au urmărit îmbunătățirea conținutului și a formei grafice ale „Revistei Arhivelor” pentru a răspunde într-o măsură mai însemnată funcțiilor Arhivelor Statului și nevoilor frontului istoriografic.

MIOARA TUDORICĂ

țiune de înregistrare a ecoului produs asupra cititorilor de cantitatea și calitatea informației emise în paginile revistei noastre, de evaluarea rezultatelor obținute în îndeplinirea obiectivelor propuse. Așadar, redacția urmărește cu interes opiniile colaboratorilor săi, cu dorința mărturisită de a-și îmbunătăți activitatea prin multiplicarea și diversificarea modalităților și metodelor de valorificare cât mai eficientă a spațiului grafic.

Consemnăm succint câteva dintre aprecierile celor prezenți avînd în vedere utilitatea acestei consfătuiri pentru planificarea și organizarea riguroasă a muncii redacționale în sensul observațiilor și sugestiilor oferite și cu acest prilej.

Virgil Joița (Centrul de științe sociale) a arătat că „Revista Arhivelor” și-ar putea aduce o contribuție sporită la studierea aspectelor de sociologie românească, în domeniul demografiei istorice prin publicarea, prezentarea sintetică, rezumativă sau doar semnalarea documentelor interne și externe referitoare la istoria noastră socială.

Ca și celelalte publicații social-politice — a spus *Ileana Petrescu (Centrul de științe sociale)* — și „Revista Arhivelor” este angajată politic. Nu întîmplător indicațiile date istoricilor noștri sînt de a nu se angaja în răspunsuri polemice neștiințifice. De aceea, pentru combaterea părerilor eronate, denaturate, fie din necunoaștere, fie în mod intenționat trebuie să recurgem la argumentele istoriei, cele mai convingătoare fiind documentele, a căror publicare își găsește un loc bine stabilit în paginile „Revistei Arhivelor”.

O atenție deosebită trebuie acordată — a subliniat în continuare vorbitoarea — prelucrării colecțiilor de microfilme, pe care, în măsura fișării și inventarierii, revista să le prezinte tematic în paginile sale.

Remarcînd locul de frunte ocupat de „Revista Arhivelor” în frontul publicisticii românești și apreciind concepția matură și modernă a revistei, *Ion Pătroiu (Centrul de științe sociale)* și-a exprimat dorința de a colabora concret cu redacția pe linia pregătirii pentru tipar a seriei noi a „Arhivelor Olteniei”, publicație de veche tradiție care a avut un rol important atît în studierea istoriei locale cît și în organizarea activităților arhivistice din Oltenia.

Ca șef al catedrei de Istoria României și în calitatea sa de conducător al Filialei Dolj al Societății de științe istorice, prof. dr. *Ion Călin (Universitatea din Craiova)* a apreciat ca pozitivă colaborarea cu instituția Arhivelor Statului și cu organul său de presă. În ceea ce privește conținutul revistei consideră că trebuie acordată mai multă atenție abordării evenimentelor din anii 1918—1944. De asemenea, este de dorit, a subliniat vorbitorul, să fie mai mult tratată problema locului și rolului țărănimii în istoria medie și modernă a patriei. Profilul revistei este bine definit și ca atare, pe viitor se impune găsirea unor modalități proprii de valorificare optimă a spațiului tipografic.

Pe aceeași linie de apreciere generală a publicației s-a înscris și opinia exprimată de conf. dr. *Ion Pătrașcu (Universitatea din Craiova)*. Ca vicepreședinte al Cercului „Prietenii Arhivelor” din

Craiova, a sugerat lărgirea spațiului acordat publicării documentelor și studiilor privind sigilografia poștală, hîrtia și filigranul, cartea veche românească și străină etc.

Exprimîndu-și acordul cu opiniile antevorbitorilor în legătură cu calitatea tematică „Revistei Arhivelor” și rolul acesteia în depistarea și publicarea de noi documente, în elucidarea unor aspecte mai puțin cercetate ale istoriei naționale, *Luchian Deaconu (Muzeul Olteniei)* a reliefat buna conlucrare cu Filiala județeană a Arhivelor Statului. La revistă — a arătat vorbitorul — nu au fost trimise materiale spre publicare, deși colectivul de muzeografi din Craiova are pregătite studii privind: istoria Olteniei, însemnări de pe cărți vechi românești, catalogul cărții vechi românești ș.a. Totodată, a propus realizarea unei colaborări în studierea și descifrarea documentelor grecești despre Oltenia și a sugerat ca în misiunile de cercetare în străinătate să se aibă în vedere și studiul la instituțiile muzeale.

Petre Ardeiu (Consiliul U.A.S.C. de la Universitatea din Craiova) și *Ștefan Mușatescu (Liceul „Tudor Arghezi”)* au evidențiat necesitatea orientării redacției spre o ilustrare corespunzătoare a istoriei locale prin studii și documente care, printr-o exprimare vizuală adecvată, sînt utile profesorilor în procesul de învățămînt, ca material didactic la clasă.

Meritul principal al „Revistei Arhivelor”, a arătat în cuvîntul său *Mircea Pospai (Studioul de radio)*, constă în aceea că publicația pune documentul să vorbească, ceea ce reprezintă o probă de netăgăduit. Pe de altă parte, cititorul este ajutat să înțeleagă ce vrea să spună documentul respectiv, cum trebuie interpretat conținutul său pentru înțelegerea exactă a faptelor și evenimentelor istorice.

Existînd cadrul necesar schimbului activ de părerii, critic și autocritic, consfătuirea a prilejuit propuneri, intervenții și concluzii care aduc o contribuție substanțială la ridicarea calității revistei, constituind totodată un moment rodnic al dialogului permanent al redacției cu colaboratorii săi.

ELENA GHEORGHE

IAȘI

Urbind o mai veche tradiție de a se consulta periodic cu cititorii și colaboratorii săi, redacția „Revistei Arhivelor” a organizat la Iași, în ziua de 30 mai 1930, o consfătuire, în colaborare cu Filiala Arhivelor Statului Iași. Inițiativa redacției s-a bucurat de sprijinul și participarea cercetătorilor, cadrelor didactice universitare, altor specialiști și arhivistilor care au răspuns cu multă amabilitate solicitării noastre.

Lucrările consfătuirii au fost deschise de tovarășul Pricop Adrian, directorul Filialei Arhivelor Statului Iași care a arătat că scopul organizării întâlnirii l-a constituit cunoașterea opiniilor participanților, legate de tematica și conținutul „Revistei Arhivelor” în vederea îmbunătățirii lor în activitatea de viitor.

Redactorul șef al revistei, tovarășul Ștefan Hurmuzache, în alocuțiunea rostită, a exprimat intenția organizatorilor de a veni în întimpinarea cercetării științifice și a învățămîntului de toate gradele, cu mijloacele specifice care ne stau la îndemînă.

Relevind participarea unor rubrici ale revistei la informarea cercetătorilor și cadrelor didactice redactorul șef a prezentat, în special, studiile și comunicările, materialele care arată amplexarea și rezultatele acțiunii de îmbogățire a bazei documentare cu noi documente achiziționate din țară sau aduse din arhivele străine. În acest sens s-au remarcat eforturile Direcției generale a Arhivelor Statului care să ofere istoriografiei noastre posibilitatea de a contribui la elucidarea unor aspecte ale vieții sociale, politice, culturale etc. încă insuficient cercetate. Pentru învățămîntul superior prezentările de fonduri și de documente aplecîndu-se la activitățile desfășurate cu studenții. Ele folosesc, în aceeași măsură, și profesorii din învățămîntul mediu pentru educarea la elevi a sentimentelor patriotice. Rubricile „Achiziții noi”, „Adenda et corrigenda” susțin această activitate. Instrumentele de lucru publicate servesc în mod deosebit cercetării științifice. Celelalte rubrici intră, într-o măsură mai mare sau mai mică, în sfera de interes a participanților la consfă-

tuire. Avînd în vedere rolul „Revistei Arhivelor” de a aduce la cunoștința marelui public funcțiile Arhivelor Statului, redactorul șef a subliniat faptul că mai există multe arhive păstrate de persoane particulare. Intemeindu-se pe această realitate, a făcut un nou apel celor ce mai au, încă, documente pentru a le prezenta în „Revista Arhivelor” spre folosul științei sau să le încredințeze unui depozit public spre păstrare.

De asemenea, s-a exprimat dorința ca participanții la dezbateri să-și arate părerile și sub raport critic asupra realizărilor revistei de pînă în prezent.

Participanții la discuții au apreciat în mod deosebit inițiativa redacției „Revistei Arhivelor” de a organiza acest dialog cu cititorii săi din Iași și au abordat, în luările de cuvînt, o tematică largă pe marginea conținutului și a formei de prezentare ale revistei.

Opiniile exprimate au pus în prim plan ținuta științifică a revistei, tematica și profilul său care respectă rigorile unui periodic de specialitate, posibilitățile de interpretare și de informare pe care le oferă cercetării științifice etc.

A reieșit interesul deosebit al tuturor categoriilor de cititori față de îmbogățirea Fondului Arhivistice Național cu noi izvoare istorice, ca element esențial pentru noi interpretări istorice sau al reconsiderării unor teze ale istoriografiei românești. Vorbitorii au menționat necesitatea ca revista noastră, în raport cu profilul arhivistice pe care îl are, să publice mai multe grupaje de documente, care să nu aibă numai caracter anversativ. Se simte nevoia publicării documentelor mai greu accesibile datorită grafiei sau limbilor în care sînt scrise. Aceasta lărgeste sfera de informare a cercetărilor prin introducerea în circuitul științific a noi documente. Avînd în vedere practica existentă pe plan internațional s-a remarcat utilitatea editării documentelor diplomatice axate pe principalele evenimente istorice. Acestea s-ar putea realiza prin apariția unor suplimente anuale ale revistei.

Tot în sfera interesului față de document intră și propunerea realizării unui amplu instrument de informare științifică, sub forma unei enciclopedii

a fondurilor arhivistice, însoțit de un indice general. În paginile revistei s-ar putea organiza o dezbatere pe marginea metodologiei de elaborare a unei asemenea lucrări complexe și de mari proporții, utile timp îndelungat cercetătorilor.

Vorbitorii, remarcând valoarea informațiilor cuprinse în rubrica „Achiziții noi”, au subliniat necesitatea ca prezentările asupra achizițiilor de documente să fie mai largi, eventual însoțite de scurte rezumate ale documentelor, în scopul unei mai bune orientări a cercetătorilor asupra documentelor. De o mare utilitate ar fi listele bibliografice cu documentele publicate în țară și în străinătate. „Revista Arhivelor” poate, prin publicarea de documente și prin prezentările asupra lor, să participe la deschiderea spre o informare reală, bogată, utilă.

Remarcându-se caracterul de strictă specialitate al „Revistei Arhivelor” s-a sugerat lărgirea penetrației sale în rândul altor categorii de cititori. Pentru aceasta s-a arătat necesitatea ca rezumatele în limbi străine ale articolelor să fie mai largi și să se traducă și în limba germană. De asemenea, să se înființeze o rubrică intitulată „Revista revistelor” care să cuprindă prezentarea periodicelor similare din alte țări, realizându-se, astfel, o informare curentă a cercetătorilor noștri cu problemele de arhivistică abordate pe plan internațional. Prin aceasta, probabil, s-ar asigura realizarea unui mai larg și util schimb de publicații.

Sprijinirea istoriografiei naționale se face și prin publicarea materialelor de interpretare istorică, elaborate pe baza documentelor aflate la Arhivele Statului. Tematica largă și variată îmbrățișată de studiile cuprinse în sumarele revistei a căutat, totodată, să illustreze și epocile istorice străbătute de poporul nostru. Discuțiile au arătat însă că aceasta nu s-a înfăptuit în egală măsură pen-

tru fiecare dintre ele, îndeosebi pentru perioada contemporană.

În aceeași ordine de idei s-a făcut observația că există numere ale revistei care au rubrica de Studii și comunicări destul de sărăcăcioasă în ce privește conținutul și numărul materialelor incluse. Mențiunea s-a făcut în raport cu natura și întinderea rubricii care în cadrul fiecărui număr trebuie să fie cea mai consistentă și cu un spațiu mai larg în raport cu celelalte.

Participanții la discuții au exprimat opinii legate de aspectul grafic al revistei în vederea îmbunătățirii lui. Astfel, s-a arătat necesitatea măririi numărului de pagini al revistei în raport cu tematica și profilul său.

Apreciindu-se structurarea pe rubrici judicios întocmită s-a făcut mențiunea că ținuta științifică a articolelor este afectată de compartimentarea paginilor revistei într-un număr mare de rubrici. Dacă numărul mare de rubrici este o necesitate atunci se impune mărirea numărului de pagini.

Alte observații critice s-au referit la imprimarea pe două coloane și cu un corp prea mic de literă care îngreunează lectura revistei. Ilustrarea nu este atât de bogată în raport cu posibilitățile. Hirtia folosită pentru tipar nu corespunde întotdeauna din punctul de vedere al calității. Revista se procură greu de cei interesați să cumpere un număr sau altul, deoarece se vinde numai prin sistemul de abonamente. Realizarea unei alte prezentări grafice a copertei se alătură celorlalte propuneri de îmbunătățire a periodicului nostru.

Opiniile, sugestiile și propunerile exprimate în cadrul consfățuirii pe marginea conținutului și formeii grafice ale „Revistei Arhivelor” s-au făcut din dorința ca revista noastră să răspundă într-o măsură crescândă nevoilor cercetării istoriografice din țara noastră, să fie mereu actuală și cu o putere de penetrație într-un cerc cât mai larg de cititori.

MIOARA TUDORICĂ

„MASĂ ROTUNDĂ” PRIVIND ARHIVELE CREATE DE COMPARTIMENTELE DE PERSONAL *

Organizatorii acestei Mese rotunde, pornind de la cerințele actuale și de perspectivă ale activității arhivistice, de la situația existentă la organizațiile socialiste în ordonarea și păstrarea arhivelor de personal, au supus atenției creatorilor de arhive, specialiștilor și tuturor celor interesați modul de constituire, păstrarea, selecționarea, valoarea documentară și practică a arhivelor create de compartimentele de personal.

Masa Rotundă, organizată în ziua de 5 iunie 1980, a dezbătut o tematică largă izvorâtă din utilitățile practice și documentar-stiințifice ale documentelor de personal, din cerințele asigurării unui sistem de evidență operativ în raport cu volumul acestor arhive.

Acțiunea s-a bucurat de participarea reprezentanților unor ministere, întreprinderi și instituții centrale, a specialiștilor, cercetătorilor și arhiviștilor, care se ocupă cu îndrumarea acestei activități.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de redactorul șef, Ștefan Hurmuzache care, pe baza tematicii supuse atenției participanților și pornind de la câteva reflexii asupra arhivelor de personal, a menționat interesul deosebit din partea noastră față de această categorie de documente.

O dată cu dinamica dezvoltării economico-sociale și cu imensele mutații în activitatea oamenilor s-au mărit, într-o măsură impresionantă, și arhivele organizațiilor, mai ales arhivele de personal, care ne rețin interesul cel puțin din patru puncte de vedere: stabilirea drepturilor și îndatoririlor organizațiilor față de personalul muncitor în conformitate

cu prevederile legislative; stabilirea drepturilor și îndatoririlor persoanelor angajate și a obligațiilor organizațiilor socialiste și a Arhivelor Statului de a răspunde cererilor oamenilor muncii; păstrarea în scopuri de folosire socială operativă, cercetare sociologică, istorico-politică etc. a documentelor cu valoare documentară îndelungată; conservarea arhivelor de personal cu caracter istorico-documentar cu toate implicațiile ce derivă din acest important obiectiv social.

Avînd în vedere cele patru direcții ale preocupărilor noastre, am constatat că s-a ajuns la raționalizarea sistemului de evidență în organizațiile socialiste, la tipizarea formularelor categoriilor de acte din activitatea de personal (27 la număr), reducerea volumului de muncă și, implicit, folosirea judicioasă a personalului. S-a constatat, de asemenea, perfecționarea organizării muncii de secretariat-juridic și personal, de creare a actelor în condițiile prevăzute de lege și cu efecte pozitive în organizarea fondurilor de arhivă, conform nomenclatorului. Aceasta răspunde legilor cu privire la nevoile organizațiilor socialiste și de rezolvare a cererilor oamenilor muncii, de natură documentar științifică și pentru obținerea unor drepturi personale.

Dar, cea mai importantă cerință pentru noi provine din conservarea arhivelor. S-a constatat că nu există un sistem unic de inventariere și selecționare a acestor documente. Situația arhivelor de personal variază de la o organizație la alta. Problema conservării implică cerințe de la spațiul de păstrare pînă la personalul calificat însărcinat cu prelucrarea arhivelor. De asemenea, conservarea este legată de selecționare și analiza terme-

* Organizarea acestei acțiuni s-a realizat de redacția Revistei Arhivelor. Serviciul Metodologie și control din DGAS și Filiala Municipiului București, a Arhivelor Statului.

nelor de păstrare ale diferitelor categorii de acte și, în ultimă instanță, de reglementări legislative și de raționalizare.

În încheiere, tovarășul Ștefan Hurmuzache a invitat pe cei prezenți să-și exprime opiniile pe baza experiențelor proprii pentru ca, ulterior, sugestiile de aici să poată fi analizate de conducerea Arhivelor Statului și supuse organelor de decizie ale forurilor în drept pentru a se analiza măsurile ce pot aduce perfecționări cu efecte pozitive asupra muncii noastre și a condițiilor de păstrare, folosire și conservare a arhivelor de personal.

Participanții la dezbateri, având răspunderi în organizarea, păstrarea și folosirea arhivelor create de compartimentele de personal, au abordat în intervențiile făcute o gamă largă de aspecte ale tematicii supuse atenției.

În unanimitate s-a apreciat oportunitatea și utilitatea organizării acestei consfătuiri, exprimând necesitatea ca astfel de întâlniri de lucru, între reprezentanții Direcției generale a Arhivelor Statului și cei ai organizațiilor socialiste să aibă loc în viitor, periodic, eventual semestrial pentru ca atrăgându-se atenția asupra unor probleme sau fenomene de natură arhivistică care apar în activitatea organizațiilor socialiste, să se poată înlesni cunoașterea lor de către factorii în măsură să ia decizii pentru perfecționarea muncii în domeniul nostru.

Pornind de la ideea că arhivelor legate de persoane trebuie să li se acorde o atenție specială și de la existența unei cantități mari de arhive, vorbitorii au subliniat necesitatea întocmirii unui sistem de evidență clar, precis și uniform prin tipizarea actelor în sensul concepției unui număr de documente utile și necesare activității sectoarelor de personal care să concentreze în rubricile lor toate elementele necesare.

Pe baza experienței cistigate pînă în prezent, reprezentanții organizațiilor socialiste și-au susținut propunerile cu exemplificări în ce privește posibilitatea reducerii termenelor de păstrare la unele categorii de documente, introducerea unei fișe tipizate care să însumeze datele înscrise în prezent în mai multe genuri de documente. S-a menționat, în

acest sens, necesitatea efectuării unui studiu de către factorii de decizie asupra valorii practice și documentar-științifice a documentelor referitoare la persoane, în vederea perfecționării indicațiilor, nomenclatoarelor și a celorlalte instrumente cu care se lucrează în munca de arhivă. Studiul acestei categorii de documente trebuie să pornească de la aprecierea valorii lor atât pentru perioada actuală cît și pentru viitor și va concentra contribuția specialiștilor din diferite domenii de activitate. Vor trebui aflate soluții care să permită cu ade-vărat, păstrarea numai a documentelor care au valoare practică și științifică. Un rol esențial revine comisiilor de selecționare a căror activitate trebuie să pornească de la varietatea mare a documentelor incluse în arhivele de personal, din care izvorăște și dificultatea stabilirii valorii lor. De aceea, componența și competența acestor comisii sînt hotărîtoare. S-a exprimat părerea că membrii acestor comisii să participe la astfel de întâlniri ca cea de astăzi, apreciindu-le utile pentru activitatea lor.

Multe probleme au tratat aspectul practic al folosirii acestor documente, dificultățile ce mai există, încă, în emiterea actelor care slujesc oamenilor muncii pentru susținerea drepturilor de vechime în muncă, de studii, de proprietate etc.

Vorbitorii, discutînd problema spațiului de depozitare și în perspectiva economisirii hîrtiei, au arătat necesitatea asigurării spațiilor de depozitare corespunzătoare de către conducerile organizațiilor socialiste.

În cuvîntul de încheiere, Ștefan Hurmuzache a mulțumit participanților pentru sugestiile și propunerile făcute arătînd că rezultatele și concluziile desprinse prezintă interes pentru conducerea Direcției generale a Arhivelor Statului iar pentru Redacția „Revistei Arhivelor” se desprinde concluzia că se impune sesizarea și abordarea în paginile revistei a acelor teme care vin să sprijine aplicarea legislației și folosirea operativă și cu maximă eficiență a acestui gen de acte în munca practică precum și în cercetările sociologice, de genealogie etc.

MIOARA TUDORICĂ

LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE ÎN VOLUMUL XLII

Nr. crt. Rezumat Nr. Pag.

1. 1530 (7039) septembrie 13. Cartea lui Vlad Inecatul vv. către Stan și feciorii lui (Stanciu, Stănilav și Danu) și feciorii lor precum și către Ivăniș cu feciorii lui ca să le fie lor moșie în Cocimănești „ori cât au fost ținut Drăgoțești” care au impresurat-o în zilele lui Moise vv. (1529—1530) 1 67

2. 1549 (7058) octombrie 9, București. Carte prin care Mircea Ciobanu vv. confirmă stăpânirea Vișei cu feciorii ei asupra unei moșii în Ciorani cumpărată de la fetele Iovei cu 300 de aspri, lui Lupu cu feciorii lui o săliște în Cocimănești cumpărată de la Brahamasa cu 30 de aspri, o săliște cumpărată de la Dăneasa cu 30 de aspri și o holdă de la Barbu. 1 67

3. 1564 (7072) august 8, București. Carte prin care Petru cel Tânăr confirmă stăpânirea lui Lupu cu cetașii și cu tot satul asupra Cocimăneștilor cu tot hotarul, pentru că le erau moștenire veche și drcaptă. 1 68

4. 1569 (7077) iulie 20, București. Carte prin care Alexandru al II-lea Mircea întărește stăpânirea de moșie lui Danciu, Barbu și Manea cu frații și feciorii lor în Cocimănești. județul Mehedinți. 1 68

5. 1595 august 20. Cronica lui Abdul Kadir Tarih-i al-i Osman (Istoria dinastiilor osmane) referitoare la luptele purtate de Mihai Viteazul cu Sinan Pașa în 1595 (fragment). 1 81

6. 1809 octombrie 14, Portici. Înștiințarea regelui Joachim Napoleon (Murat) al Neapolului către generalul La Croix, șeful Statului major general al armatei regale, pentru aprobarea concediului solicitat. 1 97

7. 1812 ianuarie 11, Paris. Scrisoare adresată de Madame Mère fiului ei Louis, ex-rege al Olandei. 1 90

8. 1812 mai 9, Neapole. Scrisoare de mulțumire adresată de Marie-Annouciade-Caroline Bonaparte-Murat, regina Neapolului, adresată cumnatului ei Félix Bacciochi pentru primirea făcută și-i dă vești de ordin familial. 1 96

9. 1813 ianuarie 3, Kassel. Scrisoarea ex-reginei Westfaliei, Cathérine prin care-și exprimă atașamentul față de familia soțului ei, Jérôme Bonaparte, și față de familia ei parentală. 1 98

10. 1814 august 26, Aîr. Scrisoarea de felicitare transmisă de Maria-Luiza de Austria, ex-impărăteasa Franței, prințului Félix Bacciochi cu ocazia venirii pe lume a unui copil în familia sa. 1 92

11. 1815 aprilie 28, Paris. Lista ofițerilor de ordonanță ai împăratului Napoleon I. 1 88

12. 1815 iulie 14. Ciornă autografă a scrisorii trimise de împăratul Napoleon I prințului regent al Angliei prin intermediul aghiotantului său, baronul Gourgaud, care o autentifică. 1 87

13. 1815 octombrie 20, Sf. Elena. Ciorna scrisorii de recomandare dată de baronul Gourgaud fostului său valet, François. 1 88

14. 1819 septembrie 1, 9, Schönaun. Scrisoarea ex-regelui Westfaliei, Jérôme, către soția sa, Cathérine de Württemberg, și răspunsul acesteia reflectînd neînțelegeri familiale. 1 97

15. 1819 noiembrie 22, Triest. Scrisoarea prințesei Marie-Anne Elisa Bacciochi, sora ex-împăratului Napoleon I, către nepoata sa, lady Egypta Dudley Stuart, în care-i exprimă afecțiunea sa. 1 95

16. 1822 mai 22, Point Breze. Joseph Bonaparte, ex-rege al Spaniei, scrie nepoatei sale, Napoléone-Elisa Bacciochi, contesă de Camerata, despre plecarea spre Europa a ficei sale, Zénaide și a soțului ei, Charles Bonaparte

- (fiul lui Lucien Bonaparte). 1 90 Murgescu să fie înscris la Școala Navală din Brest. 1 100
17. (Înainte de 1825), ianuarie 22, Roma. Scrisoarea Alexandrinei de Bleschamps, prințesă de Canino în care solicită o întrevvedere unui înalt demnitar în vederea unui demers pe lângă împăratul Alexandru al Rusiei. 1 94
18. 1830 august. Scrisoarea lui Lucien Bonaparte adresată ginerelui său, lord Dudley-Coutts, în care-i dă referiri despre alți membri ai familiei. 1 93
19. 1833 noiembrie 19, Roma. Scrisoarea adresată de cardinalul Joseph Fesch prințului Félix Bacciochi în care-i comunică informații de ordin familial și-i transmite o scrisoare de la cumnatul acestuia, Joseph Bonaparte. 1 98
20. 1825 iulie 18, Londra. Scrisoare prin care ex-regele Spaniei Joseph Bonaparte, devenit conte de Survilliers, recomandă atenției prințului Félix Bacciochi pe aducătorii scrisorii și își mărturisște dorul de țară. 1 91
21. 1835 decembrie 1, Florența. Scrisoare de recomandatie dată de Charlotte Napoléon, fiică a ex-regelui Spaniei Joseph, pentru primirea în serviciu a unui tânăr. 1 92
22. 1840 octombrie 31, (Point Brete ?). Scrisoarea Juliei Bonaparte, contesă de Survilliers, ex-regina Spaniei, către nepotul ei Anatole (?) prin care-i trimite autograful solicitat. 1 91
23. (?) Scrisoare a ex-reginei Olandei Hortense, soția lui Louis Bonaparte către Félix Bacciochi prin care-l asigură de compasiunea ei pentru pierderea suferită. 1 96
24. 1864 octombrie 12, Paris. Adresa Ministerului Afacerilor Externe al Franței către Ministerul Marinei și Coloniilor prin care înaintează cererea Ministerului de Externe din Principatele Unite ca Ioan Murgescu să fie primit la Școala Navală din Brest. 1 99
25. 1864—1866. Brest. Extrase din matricola școlară cu notările elevului Ioan Murgescu de la Școala Navală din Brest. 1 101
26. 1865 septembrie 6, Paris. Adresa Agenției din Paris a Principatelor Unite către Ministerul Marinei și Coloniilor al Franței prin care se transmit mulțumirile guvernului român pentru primirea binevoitoare a tinerilor români recomandați. 1 100
27. 1866 iunie 3, Brest. Cererea lui Ioan Murgescu adresată comandantului Școlii Navale prin care solicită aprobarea să continue pregătirea în cadrul marinei franceze. 1 101
28. 1866 iunie 10, Brest. Caracterizarea trimisă de Școala Navală din Brest viceamiralului marinei asupra activității lui Ioan Murgescu. 1 102
29. 1866 iunie 12, Brest. Adresa Statului Major al armatei franceze către Ministerul Marinei și Coloniilor al Franței prin care înaintează cererea lui Ioan Murgescu, absolvent al Școlii Navale din Brest, de a continua pregătirea militară navală în cadrul marinei franceze. 1 104
30. 1867 aprilie 2, Martinica. Caracterizarea făcută lui Ioan Murgescu de către comandamentul navei școală „Jean Bart”. 1 103
31. 1867 septembrie 13, Paris. Adresa Ministerului Afacerilor Externe al Franței către Ministerul Marinei prin care se arată că Ioan Murgescu, după pregătirea pe navă-școală „Jean Bart” dorește să se imbarce din nou, pe o fregată a escadrei cuirasate franceze din Marea Mediterană. 1 105
32. 1868 august 11, Magenta. Adresa Comandantului șef al escadrei franceze de evoluție către Ministerul Marinei și Coloniilor cuprinzând aprecieri referitoare la activitatea lui Murgescu. 1 104
33. 1879 mai 25, Sibiu. George Barițiu îi mulțumește lui Olimpiu Barbulovici pentru urările transmise de ziua sa onomastică, scriindu-i despre persecuțiile la care este supus din partea Guberniu-

- lui precum și de disensiunile cu unii confracți. 1 71
35. 1880 iunie 1/13, Sibiu. George Barițiu îl roagă pe Olimpiu Barbulovici să-l ajute pe fiul său Ieronim să ajungă la Băsești. 1 71
36. 1881 februarie 10, Sibiu. George Barițiu îl scuză pe fiul său Ieronim pentru că nu a adresat bine scrisoarea și-i scrie lui Olimpiu Barbulovici că este foarte ocupat și-i mulțumește pentru darul trimis. 1 72
37. 1885 martie 1, Brașov. Scrisoare prin care George Barițiu, abordând problema activității băncii „Albina”, subliniază necesitatea afirmării românilor în acest domeniu. 1 73
38. 1885 noiembrie 10/22, Sibiu. Scrisoarea adresată de Olimpiu Barbulovici lui George Barițiu referitoare la cenzurarea scrisorilor românești de către autorități, exprimând ideea continuării luptei pentru emanciparea socială și națională a românilor. 1 74
39. 1886 februarie 4, Brașov. Scrisoarea lui George Barițiu către Olimpiu Barbulovici prin care mulțumește pentru urările de Anul nou, exprimând necesitatea unității de acțiune a românilor. 1 74
40. 1886 mai 9, Brașov. Scrisoarea de felicitare a lui George Barițiu adresată lui Alexiu Berinde pentru înființarea băncii populare la Seini, cu referiri la activitatea „Albinei” din Sibiu. 1 75
41. 1888 martie 23, Paris. Scrisoare prin care (Felix) Bamberg este înștiințat la Genova de reprezentanții firmei Charavay că i s-a expediat o piesă achiziționată la licitație. 1 69
42. 1888 martie 25, Genova. Notă a haronului Felix Bamberg privind achiziționarea unui autograf al generalului Gourgaud. 1 89
43. 1891 ianuarie 19, Sibiu. Scrisoarea lui George Barițiu către Alexiu Berinde prin care-i trimite mai multe cărți. 1 76
44. 1944 iulie 7, Belgrad. Jurnalul de război al „Teatrului de război Sudest” care cuprinde aprecierea greșită a șefilor militari germani din Balcani asupra raporturilor externe ale mișcării populare de eliberare iugoslave, conduse de comuniști și asupra perspectiveilor imediate ale contradicțiilor dintre marile puteri. 1 103
45. 1944 iulie 26, Belgrad. Notița conspect a expunerii făcute la o consfătuire de comandament a „Oberbefehlshaber Südost” (OBSO) de reprezentantul Ministerului de Externe de la Berlin din care reiese ideea înfringerii Germaniei naziste. 1 105
46. 1944 decembrie 31, Agram (Zagreb). Ordin de zi emis de mareșalul von Weichs cu prilejul Anului nou 1945 din care reiese fidelitatea față de nazism și neîncrederea în victoria Germaniei 1 107

MIOARA TUDORICA

SOMMAIRE

CONTENTS

	Page
L'HISTOIRE — SCIENCE DU PRESENT	247
LE XV-EME CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES	
V. CÂNDEA — La place du peuple roumain dans l'histoire universelle . . .	254
V. ARIMIA — Les archives — un trésor d'informations et pour l'éducation patriotique . . .	277
E. SASU — Le trésor documentaire de la Radio-télévision . . .	287
F. ION, G. IONESCU — L'Archive nationale du film — garde du fonds national des films documentaires . . .	295
ÉTUDES ET COMMUNICATIONS	
H. BRESTOIU, V. BOBOCESCU — La lutte menée par le peuple roumain contre une grande injustice historique . . .	303
TÉMOIGNAGES POUR UNE HISTOIRE MULTIMILLÉNAIRE	
N. TRANDAFIRESCU — Les gloses daces dans l'oeuvre de Dioscorides . . .	317
DOCUMENTS	
C. FENESAN — Un nouveau témoignage sur le soulèvement dirigé par Horea (1784) . . .	367
THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE	
P. CONSTANTINESCU, V. SORESCU — Les bases de l'organisation et du fonctionnement d'un système de documentation. L'indexage des documents . . .	372
LA VIE SCIENTIFIQUE	
I. GAL — La conférence des directeurs d'archives des pays socialistes. Bucarest, 1980 . . .	393
I. BURLACU — Actions des Archives d'État occasionnées par le XV-ème Congrès international des sciences historiques . . .	396
ȘT. HURMUZACHE — Entretien avec M. R. H. Bautier . . .	398
M. DOGARU — Les travaux de la Commission de diplomatique . . .	406
*** — Recherches menées dans les archives étrangères . . .	408
CHRONIQUE	
I. GAL — Aspects du IX-ème Congrès international des Archives . . .	434
C. CRIVĂȚ, D. LIVEZEANU — Le symposium international de paléographie grecque et de diplomatique byzantine . . .	436
*** — Ouvrages des Archives d'État distingués par l'Académie de la R. S. Roumanie . . .	438
I. MĂȚA — La session jubilaire „Petrodava 2000” . . .	440
M. TUDORICA, EL. GHEORGHE — Délivrations avec nos lecteurs à Bucarest Craiova, Jassy . . .	442
M. TUDORICA — Table ronde dédiée aux archives créées par les bureaux du personnel . . .	447
LISTE DES DOCUMENTS PUBLIÉS DANS LE TOME XLII	449

	Page
HISTORY — SCIENCE OF PRESENT	247
THE 15-th INTERNATIONAL CONGRESS ON HISTORICAL SCIENCES	
V. CÂNDEA — The Romanian People in the Universal History . . .	254
V. ARIMIA — Archives-an information and patriotic education treasure . . .	277
E. SASU — The documentary treasure of Radiotelevision . . .	287
F. ION, G. IONESCU — The National Moving Pictures Archives-keeper of the documentary Moving Pictures National Fonds . . .	295
STUDIES AND PAPERS	
H. BRESTOIU, V. BOBOCESCU — The Romanian People's struggle against a great historical injustice . . .	303
REASONS FOR A MULTIMILLINARY HISTORY	
N. TRANDAFIRESCU — Dacian glosses in Dioscorides works . . .	317
DOCUMENTS	
C. FENESAN — A new evidence concerning the uprising led by Horea (1784) . . .	367
ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE	
P. C. CONSTANTINESCU, V. SORESCU — Doc. system, structure and bases. Indexing documents . . .	372
SCIENTIFIC LIFE	
I. GAL — The Socialist Countries Archives Heads Meeting, Bucharest, 1980 . . .	393
I. BURLACU — Activities of the State Archives occasioned by the XV-th International Congress on Historical Sciences . . .	396
ȘT. HURMUZACHE — Interview with R. H. Bautier . . .	398
M. DOGARU — The meeting of the Commission on Diplomats . . .	406
*** — Researches in the Archives from abroad . . .	408
CHRONICLE	
I. GAL — Some aspects regarding the IX-th International Congress on Archives . . .	434
C. CRIVĂȚ, D. LIVEZEANU — International Symposium on Greek paleography and Byzantine diplomatics . . .	436
*** — Works have been awarded by the Academy of the Socialist Republic of Romania . . .	438
I. MĂȚA — Jubilee scientific session „Petrodava 2000” . . .	440
M. TUDORICA, EL. GHEORGHE — Meetings with Revista Arhivelor readers at Bucarest, Craiova and Iași . . .	442
M. TUDORICA — A round table on archives created by staff divisions . . .	447
LIST OF DOCUMENTS PUBLISHED IN VOL. XLII	449

INHALT

DIE GESCHICHTE — WISSENSCHAFT DER GEGENWART	247
DER XV-TE INTERNATIONALE KONGRESS FÜR GESCHICHTSWISSENSCHAFTEN	
V. CANDEA — Die Stelle des rumänischen Volkes im Rahmen der Weltgeschichte	254
V. ARIMIA — Die Archive — Schatz für die Informierung und patriotische Erziehung	277
E. SASU — Der Dokumentenschatz des Rundfunks und Fernsehens	287
F. ION, G. IONESCU — Das Nationale Filmarchiv, Bergungsinstitution des nationalen Dokumentarfilmbestandes	295
STUDIEN UND MITTEILUNGEN	
„BRESTOIU, V. BOBOCESCU — Der Kampf des rumänischen Volkes gegen ein grosses geschichtliches Unrecht	303
GRUNDLAGEN FÜR EINE JAHRTAUSENDALTE GESCHICHTE	
N. TRANDAFIRESCU — Die dakischen Glossen im Werk des Dioskorides	317
DOKUMENTE	
C. FENEŞAN — Ein neues Geschichtsquelle den Aufstand unter Anführung von Horea (1784)	367
ARCHIVTHEORIE UND — PRAXIS	
P. CONSTANTINESCU, V. SORESCU — Grundlagen der Organisation und des Betriebes eines Dokumentierungssystems. Indexierung der Dokumente	372
WISSENSCHAFTLICHES LEBEN	
I. GAL — Beratung der Archivleiter aus den sozialistischen Ländern, Bukarest, 1980	393
I. BURLACU — Veranstaltungen der Staatsarchive zum XV. Internationalen Kongress für Geschichtswissenschaften	396
ŞT. HURMUZACHE — Interview mit R. H. Baudier	398
M. DOGARU — Die Arbeiten der Kommission für Diplomatie	406
*** — Untersuchungen in den Archiven aus dem Ausland	408
CHRONIK	
I. GAL — Aspekte der des IX. Internationalen Kongresses der Archive	434
C. CRIVAT, D. LIVEZEANU — Das internationale Symposium für griechische Paläographie und byzantinische Diplomatie	436
*** — Die Preise der Akademie der S.R.R. an die von den Staatsarchiven Rumäniens veröffentlichte Arbeiten	438
I. MAŢA — Die wissenschaftliche Jubiläumstagung „Petrolava 2000“ in Plătra Neamţ	440
M. TUDORICA, EL. GHEORGHE — Beratungen mit Lesern aus Bukarest, Craiova und Iaşi	442
M. TUDORICA — Rundtischgespräch betreffend die von den Personalabteilungen gebildeten Archive	447
VERZEICHNIS DER IN BAND XLII VERÖFFENTLICHTEN DOKUMENTE	449

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ — НАУКА НАСТОЯЩЕГО	
XV-ЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ СЪЕЗД ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК	247
В. КЫНДЕА — Место румынского народа во всемирной истории	254
В. АРИМИЯ — Архивы — сокровище для информирования и воспитания в патристическом духе	277
Е. ОАСУ — Документальное сокровище радиотелевидения	287
Ф. ИОН, Г. ИОНЕСКУ, Национальный фильм архив — хранитель национального фонда документальных фильмов	295
СТУДИИ И СООБЩЕНИЯ	
Х. ВРЕСТОЮ, В. ВОБОЧЕСКУ — Вераба румынского народа против большой исторической несправедливости	303
ОСНОВАНИЯ К МНОГОВЕКОВОЙ ИСТОРИИ	
Н. ТРАНДАФИРЕСКУ — Дакияские глоссы в работе Диоскорида	317
ДОКУМЕНТЫ	
К. ФЕНЕШАН — Новое свидетельство о восстании под водительством Хореа (1784 г.)	367
АРХИВНАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА	
П. КОНСТАНТИНЕСКУ, В. СОРЕСКУ — Основы организации и действия системы по документированию — Индексация документов	372
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
И. ГАЛ — Совещание руководителей архивов социалистических стран, Бухарест, 1980 г.	393
И. БУРЛАКУ — Мероприятия Государственных по случаю XV-ого Международного съезда исторических наук	396
ШТ. ХУРМУЗАКЕ — Беседа с Р. Х. Ботье	398
М. ДОГАРУ — Работы Комиссии по дипломатике	406
*** — Исследования по зарубежным архивам	408
ХРОНИКА	
И. ГАЛ — IX-ый Международный съезд архивов	434
К. КРИВЭЦ, Д. ЛИВЕЗЕАНУ — Международный симпозиум по греческой палеографии и византийской дипломатике	436
*** — Работы, получившие премию Академии наук СРР	438
И. МЫЦЭ — Юбилейная научная сессия «Петродова 2000»	440
М. ТУДОРИКУ, Э.Л. ГЕОРГЕ — Совещание с читателями в Бухаресте, Крайове, Яссах	442
М. ТУДОРИКУ — Круглый стол по вопросам об архивах созданных кадровыми отделами	447
СПИСОК ДОКУМЕНТОВ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В XLII-ОМ ТОМЕ	449

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele, în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

Departamentul export-import presă P.O. Box
136—317—telex 11 226, București,
str. 13 Decembrie nr. 3

R.M. ISSN 0034—7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and
AMERICA HISTORY AND LIFE

Macheta și
Tehnoredactarea : *Maria Rădulescu*

Dat la cules : 9.VII.1980 ; Bun de tipar :
11-XII-1980 Tiraj : 3 800 exemplare ; Coli de
tipar : 13

C. 2225 — I. P. Informația
str. Brezoianu 23-25 — București
R. S. România

Lei 24